

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет

На правах рукопису

Городня Наталія Данилівна

УДК 94 (73+5-11):327«1989-2013»

**Регіональна політика США у Східній Азії
(1989-2013 рр.)**

Спеціальність: 07.00.02 – Всесвітня історія

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

Науковий консультант
доктор історичних наук, професор
Гончар Борис Михайлович
завідувач кафедри нової та новітньої історії
зарубіжних країн історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Київ – 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	С. 3
ВСТУП	С. 5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження.	С. 14
1.2. Джерельна база дослідження.	С. 49
1.3. Методологічні засади дослідження.	С. 65
РОЗДІЛ 2. СХІДНА АЗІЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ БІПОЛЯРНОГО ПРОТИСТОЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. Г. У. БУША (1989-1993 рр.)	
2.1. Основні напрямки східноазійської політики США на межі 1980-1990-х рр.	С. 71
2.2. Економічна інтеграція у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Дж. Г. У. Буша.	С. 106
РОЗДІЛ 3. СХІДНОАЗІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Б. КЛІНТОНА (1993-2001 рр.)	
3.1. Концептуальні засади зовнішньої політики адміністрації Б.Клінтона та їх реалізація на багатосторонньому рівні (1993-1997 рр.)	С. 134
3.2. Реалізація східноазійської стратегії США на двосторонньому рівні (січень 1993 р. – червень 1997 р.).	С. 160
3.3. Вплив Азійської кризи 1997-1998 рр. на Східну Азію і регіональну політику США.	С. 191
РОЗДІЛ 4. СХІДНА АЗІЯ В ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. У. БУША (2001-2009 рр.)	
4.1. Зовнішньополітичні пріоритети Дж.У.Буша та їх вплив на політику США у Східній Азії.	С. 233
4.2. Проекти східноазійської інтеграції на початку ХХІ ст. і політика США.	С. 274
РОЗДІЛ 5. «СТРАТЕГІЧНИЙ ПОВОРОТ» США ДО СХІДНОЇ АЗІЇ ЗА ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Б. ОБАМИ (2009-2013 рр.)	
5.1. Концептуальне забезпечення східноазійської політики адміністрації Б. Обама.	С. 300
5.2. Розвиток відносин США з державами Північно-Східної Азії .	С. 310
5.3. Особливості політики адміністрації Б. Обама у Південно-Східній Азії.	С. 342
5.4. Регіональне залучення США на багатосторонньому рівні.	С. 357
ВИСНОВКИ	С. 378
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	С. 389

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АВФ – Азійський валютний фонд

АДММ+ – Зустрічі військових міністрів АСЕАН та їхніх партнерів по діалогу

АНЗКЕРТА – угода про тісніші економічні відносини між Австралією і Новою Зеландією (Australia-New Zealand Closer Economic Relations Trade Agreement)

АПТ – «АСЕАН+3» (АСЕАН, Японія, КНР, Республіка Корея)

АПТА – Угода про преференційну торгівлю АСЕАН (ASEAN's Preferential Trade Agreement)

АРФ – Регіональний форум АСЕАН (ASEAN Regional Forum)

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії (Association of Southeast Asian Nations)

АСЕМ – саміт «Азія-Європа» (The Asia-Europe Meeting)

АТЕС – Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва

АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон

АФТА – Угода про вільну торгівлю в АСЕАН (ASEAN Free Trade Agreement)

ВВП – внутрішній валовий продукт

ВТО / СОТ – Всесвітня торговельна організація / Світова організація торгівлі

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ДПЯ – Демократична партія Японії

СЕУ – Східноазійське економічне угруповання (East Asian Economic Grouping)

СЕК – Східноазійський економічний кокус (East Asian Economic Caucus)

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі (General Agreement on Tariffs and Trade)

ЗВТ – зона вільної торгівлі

ЗОПФАН – Зона миру, свободи і нейтралітету (Zone of Peace, Freedom and Neutrality)

КАФТА – Угода про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН (China-ASEAN Free Trade Agreement)

КНР – Китайська Народна Республіка

КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка

КОРЮС – угода про вільну торгівлю між США і РК (Korea-US Free Trade Agreement)

ЛДП – Ліберально-демократична партія (Японії)

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МІТІ – Міністерство міжнародної торгівлі й промисловості Японії (The Ministry of International Trade and Industry)

НАФТА – Північноамериканська угода про вільну торгівлю (North American Free Trade Agreement)

НСН – «найбільш сприятлива нація»

ОПК – Закордонна приватна інвестиційна корпорація (Overseas Private Investment Corporation), США

ПЕКК – Конференція тихоокеанського економічного співробітництва (The Pacific Economic Cooperation Conference)

ПІ – прямі іноземні інвестиції

ПРО – протиракетна оборона

ПСА – Південно-Східна Азія

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РК – Республіка Корея

РКЕП – Регіональне усебічне економічне партнерство (Regional Comprehensive Economic Partnership)

САС – Східноазійський саміт

ТАС – Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia)

ТІФА – Рамкова угода з торгівлі й інвестицій (Trade and Investment Framework Agreement)

ТТП – Транстихоокеанське партнерство (Trans Pacific Partnership, TPP)

ФТА – угода про вільну торгівлю

ЮНКЛОС – Конвенція ООН про морське право 1982 р. (UNCLOS)

ЯСС – Японські сили самооборони

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням ролі Східної Азії у світовій економіці й політиці в сучасну епоху, впливом процесів у цьому регіоні на структуру і характер міжнародної системи постбіполярної доби.

Припинення штучного поділу світу на два табори після закінчення «холодної війни» і революція у сфері комунікацій зумовили прискорення процесів глобалізації, які супроводжувалися стрімким зростанням взаємозв'язків і взаємозалежності між державами, передусім на регіональному рівні. На зміну ідеологічному і військово-політичному протистоянню між двома блоками на чолі з США і СРСР, загрози ядерної війни між ними прийшли нові проблеми у сфері безпеки, багато з яких мали транснаціональний регіональний характер і не могли бути вирішені однією чи групою держав. Чільне місце серед них посідали проблеми економічної, енергетичної і фінансової безпеки. Активізувалися процеси регіональної економічної інтеграції. Світ став більш регіональноцентричним, відносини всередині регіонів і між регіонами набули в ньому нового значення.

Однією з визначальних рис постбіполярного світового розвитку стало піднесення ролі Східної Азії у світовій економіці й політиці. Якщо в першій половині XX ст. слово «азійський» мало негативний відтінок, було синонімом відсталості й залежності, XXI століття було названо «азійським» через перетворення Східної Азії на найбільш динамічний регіон світу, рушійну силу глобальної економіки. Це спричинило зростання інтересу позарегіональних держав у залученні до цього регіону, у зміцненні зв'язків з ним. Потужний вплив на нову ситуацію мав динамічний розвиток Китаю, який суттєво змінив регіональний баланс сил. Активізувалися процеси економічної інтеграції у Східній Азії й АТР, і водночас посилилася боротьба за регіональний вплив між великими державами. Міжнародні відносини у регіоні стали більш складними.

Особливу увагу привертає політика США, яка значною мірою впливала на регіональні процеси і міжнародні відносини у Східній Азії. Це обумовлюється

як їхнім статусом єдиної наддержави після закінчення «холодної війни», так і тривалими історичними, політичними, економічними, стратегічними, військовими зв'язками зі Східною Азією. Динамічні регіональні зміни спонукали Вашингтон розробляти нові концепції східноазійської політики і модернізувати шляхи її реалізації, щоб зберегти свій геополітичний вплив і контроль над ситуацією у сфері безпеки, ефективно використовувати економічні можливості регіону, гарантувати провідний вплив США на формування нової регіональної архітектури та характер нового світового порядку.

Розуміння сучасних світових процесів і тенденцій розвитку міжнародної системи важливе для вироблення ефективної зовнішньополітичної стратегії України, для використання можливостей, які надає глобалізація, та захисту від її негативних впливів. Цінним для України є досвід взаємодії середніх і малих регіональних країн з великими державами у економічній і безпековій сферах для реалізації своїх національних інтересів. Суттєво зросло значення політичних і торговельно-інвестиційних зв'язків України з державами Східної Азії, підґрунтям для розвитку яких є розуміння особливостей міжнародних відносин у цьому регіоні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною наукових планів кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн і виконана у рамках теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність» (номер державної реєстрації ІЗ НДР 11БФ046-01), що пов'язана з науково-дослідною темою «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі широкої джерельної бази й усебічного системного аналізу висвітлити зміни у регіональній політиці США у Східній Азії в постбіполярний період за адміністрацій Дж. Г. У. Буша, Б. Клінтона, Дж. У. Буша і Б. Обами на

двосторонньому і багатосторонньому рівнях, визначити вплив цієї політики на східноазійські регіональні процеси.

Відповідно до поставленої мети визначено **основні завдання дослідження:**

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми;
- систематизувати і охарактеризувати джерельну базу та методологію дослідження;
- визначити зміни у східноазійській політиці США після закінчення «холодної війни» на тлі трансформації глобального і регіонального міжнародного середовища;
- простежити розвиток багатосторонніх регіональних процесів у Східній Азії у постбіполярний період, з'ясувати участь і роль у них США;
- висвітлити розвиток двосторонніх відносин США з ключовими регіональними державами Японією, Китаєм, Республікою Кореєю;
- охарактеризувати політику США у Південно-Східній Азії (ПСА) і їх відносини з АСЕАН, визначити роль Асоціації у регіональних інтеграційних процесах;
- здійснити порівняльний аналіз східноазійської політики президентів Дж. Г. У. Буша, У. Клінтона, Дж. У. Буша і Б. Обами, визначити її наступність і відмінність;
- з'ясувати зміни у структурі міжнародних відносин східноазійського регіону в постбіполярний період, місце та роль у ній США

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини у Східній Азії та роль у них США.

Предметом дослідження є регіональна політика США у Східній Азії на двосторонньому і багатосторонньому рівнях у 1989-2013 рр.

Хронологічні межі дослідження – 1989-2013 рр. – охоплюють період перебування при владі шести американських адміністрацій, від Дж. Г. У. Буша (1989-1993 рр.) до Б. Обами (2009-2013 рр.). Нижня межа дослідження – 1989 р. – зумовлена початком урядування адміністрації Дж. Г. У. Буша, що

співпало у часі із завершенням «холодної війни» у міжнародних відносинах. Верхня межа дослідження – 2013 р. – закінченням терміну першої адміністрації Б. Обами, за якої відбувся «стратегічний поворот» політики США до Східної Азії.

Географічні межі дослідження охоплюють регіон Східна Азія у складі двох субрегіонів – Північно-Східна Азія (Японія, Китай, Республіка Корея, КНДР) і Південно-Східна Азія (Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам, Лаос, Камбоджа, М'янма) та США як тихоокеанську державу.

Основними критеріями, що визначають регіон Східна Азія як єдине ціле, є передусім тісні економічні зв'язки між сусідніми державами (за винятком КНДР), а також їхні спільні проблеми безпеки. Регіон також об'єднує приналежність до нього Китаю, який географічно розташований як у Північно-Східній, так і в Південно-Східній Азії, численна китайська діаспора в сусідніх державах і поширення конфуціанської культури.

Термін «Східна Азія» щодо Північно-Східної і Південно-Східної Азії почали досить широко використовувати американські й азійські дослідники з початку 1990-х рр. Так, його було використано у резонансній доповіді Світового банку «Східноазійське диво» (1993 р.) стосовно Японії, Республіки Кореї, Гонконгу, Тайваню, Сінгапуру, Індонезії, Малайзії й Таїланду¹, основним критерієм для цього була ефективна урядова політика, яка дозволила їм досягти у 1980-ті рр. значного економічного прогресу, тісні економічні зв'язки між ними та деякі спільні культурні чинники. Водночас слабкість економічних зв'язків обумовлює виключення з регіону Росії і Монголії.

Термін «Східна Азія» щодо регіону, який описує Північно-Східну і Південно-Східну Азію, використовують відомі вітчизняні вчені О. Шевчук і

---

¹ The World Bank. The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy. – New York, 1993.

С. Пронь², співробітники Національного Інституту стратегічних досліджень при Президентові України³ тощо.

Ми також вживаємо у роботі термін «Азійсько-Тихоокеанський регіон» (АТР) (Asia Pacific), який є ширшим порівняно зі «Східною Азією». Він поєднує західний і східний береги Тихого океану, тобто Східну Азію і Тихоокеанську Америку, які формують «Тихоокеанське кільце» (Pacific Rim). У США цей термін застосовується також до території, яка охоплює усі економіки-члени Організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС).

У європейській та російській науковій літературі Східна Азія розглядається також як частина «Далекого Сходу», що визначає геополітичну позицію регіону по відношенню до Європи, але у США цей термін використовується рідко, оскільки Східна Азія не є для них «далеким» Сходом, а знаходиться по інший бік Тихого океану.

Дослідження зосереджене на східноазійській політиці США. Хоча у ньому частково висвітлюються процеси в ширшому Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), автор свідомо уникає аналізу політики США поза межами Східної Азії (наприклад, у рамках НАФТА, у відносинах з Австралією і Новою Зеландією, латиноамериканськими державами чи Росією).

Основна увага у дослідженні приділяється двом провідним процесам, що визначають ситуацію у Східній Азії – регіональної економічної інтеграції і геополітичного суперництва між основними «центрами сили» регіону (США, Японією і Китаєм).

---

² Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / О. В. Шевчук – Миколаїв, 2010. – С. 8-9; Пронь С. В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині ХХ ст. / С. В. Пронь – Миколаїв, 2012. – С. 127-131, ін.

³ Гончарук А. З., Микал О. К., Кобзаренко А. М. Пріоритетні питання політики України щодо країн Азії. Аналітична доповідь / А. З. Гончарук, О. К. Микал, А. М. Кобзаренко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/525/>, ін.

Методологічною основою дисертації є системний регіональний підхід, принципи історизму, логічності і багатофакторності, а також сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Для виконання поставлених завдань було використано такі методи історичного дослідження як історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, проблемно-хронологічний, описово-оповідальний, структурно-функціонального аналізу, критики джерел. Поєднання цих наукових методів дало можливість усебічно і комплексно дослідити розвиток політики США у Східній Азії у постбіполярний період на тлі регіональних процесів і взаємозв'язку з ними; забезпечило аналітичний характер дослідження, визначило його структуру і логічне викладення його результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка ще не була предметом спеціального дослідження. Особистий внесок автора полягає у наведених нижче положеннях і висновках, які виносяться на захист.

Вперше

– у вітчизняній історіографії запропоновано системний регіональний підхід до дослідження політики США у Східній Азії;

– визначено зміни у східноазійській політиці США у постбіполярний період на двосторонньому і багатосторонньому рівнях на тлі регіональних процесів у Східній Азії і у взаємозв'язку з ними;

– з'ясовано основні напрямки інтеграційних процесів і формати багатостороннього співробітництва у Південно-Східній Азії, Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, визначено співвідношення між ними;

– виокремлено особливості регіональних процесів у Південно-Східній і Північно-Східній Азії;

– висвітлено політику США щодо багатосторонніх інституцій у Східній Азії й АТР та вплив на їхню діяльність;

– охарактеризовано політику США у Південно-Східній Азії і їх відносини з АСЕАН, визначено роль цієї Асоціації у регіональних інтеграційних процесах;

– здійснено порівняльний аналіз східноазійської політики адміністрацій Дж. Г. У. Буша, У. Клінтона, Дж. У. Буша і Б. Обами на рівні концепцій і їх практичної реалізації, визначено її наступність і відмінність;

– залучено до вітчизняного наукового обігу, проаналізовано і систематизовано великий масив нових історичних джерел і наукових досліджень.

Удосконалено:

– висновки про зміни у міжнародних відносинах у Східній Азії й АТР у постбіполярний період, про місце і роль у них США та провідних східноазійських держав.

Отримали подальший розвиток:

– концепція Східної Азії як єдиного регіону у складі субрегіонів Північно-Східна Азія і Південно-Східна Азія;

– вивчення тенденцій розвитку зовнішньої політики США і східноазійських держав у постбіполярний період;

– дослідження ситуації у Східній Азії у сфері безпеки, її впливу на регіональні процеси і ролі у них США;

– аналіз політики США у північнокорейському питанні, відносин США з Японією, Китаєм, Республікою Кореєю, геополітичного суперництва між основними регіональними «центрами сили»;

– систематизація та аналіз історичних джерел і наукової літератури з проблеми дослідження.

Практичне значення отриманих в дисертації результатів полягає в тому, що вони сприяють глибшому розумінню сучасних міжнародних процесів на регіональному (у Східній Азії й Азійсько-Тихоокеанському регіоні) та глобальному рівнях, що важливо для розробки зовнішньополітичного курсу України, у дипломатичній діяльності. Накопичений фактичний матеріал, окремі

положення та висновки дисертаційного дослідження суттєво розширюють спектр наукових знань з міжнародних відносин, регіональних процесів у Східній Азії й АТР, зовнішньої політики США та провідних держав Східної Азії у період новітньої історії. Вони створюють основу для подальших наукових досліджень цих наукових напрямків, для написання підручників і навчальних посібників, розробки нормативних і спеціальних курсів з всесвітньої історії і міжнародних відносин у вищих навчальних закладах, а запропонований дисертантом системний регіональний підхід – для дослідження політики США у інших регіонах світу.

Основні положення дисертації використовуються автором під час викладання навчальних курсів на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка та при підготовці щорічних аналітичних довідок для Міністерства закордонних справ України щодо основних напрямків політичного, економічного і соціального розвитку країн Східної Азії у контексті інтересів України.

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення і результати, викладені у дисертації, отримані автором самостійно. Усі публікації за темою дисертаційного дослідження виконані ним одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження були представлені на 23 міжнародних і вітчизняних конференціях: «Особливості сучасного стану глобалізації в контексті проблем поточного розвитку країн Азії та Африки» (Київ, 2005), «Соціокультурне середовище країн Азії і Африки в глобалізаційних потоках сучасності: між відторгненням та залученням» (Київ, 2006), «Третій світ» на початку XXI ст.: глобальні виклики та внутрішні перетворення» (Київ, 2007), «Актуальні проблеми історії Стародавнього Сходу» (Київ, 2007), «Постновітні реалії: виклики для України» (Київ, 2008), «Пріоритети розвитку країн Азії і Африки: глобальні імперативи, периферійна специфіка» (Київ, 2008), «Демократія: антична і сучасна» (Київ, 2009), «Проблеми глобальної безпеки у регіональних інтерпретаціях і вимірах» (Київ, 2009), «Світ XXI ст.: від євроатлантичного домінування до мульти-

цивілізаційного прогресу» (Київ, 2010), «Китайська цивілізація: традиції і сучасність» (Київ, 2010, 2012, 2013), «Світ ХХІ століття: взаємодія «Північ-Південь» у вимірах перспектив глобального співіснування» (Київ, 2011), XV сходознавчі читання А. Кримського (Київ, 2011), «Американістика у вітчизняній політичній науці: концептуальні та прикладні аспекти» (Київ, 2012), «Реструктуризація глобального простору: історичні виклики й імперативи» (Київ, 2012, 2014), «Світ ХХІ століття: мультицивілізаційна парадигма прогресу» (Київ, 2012), «Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн» (до 105-ї річниці з дня народження д.і.н., проф. В. Я. Тарасенка та 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Державою Ізраїль) (Київ, 2012), III Всеукраїнська конференція індологів (Київ, 2013), «Сучасна система міжнародних відносин: глобальні та регіональні аспекти розвитку» (Миколаїв, 2013), «Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, культура» (Львів, 2014), «Третій світ у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів ХХІ ст.» (Київ, 2014).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 50 наукових працях, зокрема в 1 одноосібній монографії «Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.)» (33,0 ум. друк. арк.), у 23 статтях у наукових фахових виданнях (з них 19 опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, 4 – у зарубіжних), 12 матеріалах наукових конференцій та 14 публікаціях у інших наукових виданнях, які додатково розкривають результати дослідження, загальним обсягом понад 64 друк. арк.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Вона включає в себе вступ, п'ять розділів, поділених на 14 параграфів, висновки, список використаних джерел і літератури (58 стор., 767 найменувань), перелік умовних скорочень. Загальний обсяг дисертації становить 446 сторінок машинописного тексту, з них основного тексту – 388 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми дослідження

Наукова література з проблеми дослідження представлена працями вітчизняних і зарубіжних (американських, східноазійських, європейських і російських) науковців, які вивчали: зміни міжнародної системи і зовнішньополітичної стратегії США після закінчення «холодної війни»; зовнішню політику окремих американських адміністрацій постбіполярного періоду; політику США у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні; стан та розвиток відносин США з Японією і Китаєм; політику США на Корейському півострові та відносини з Республікою Кореєю; політику США у Південно-Східній Азії (ПСА) і відносини з АСЕАН; регіональні інтеграційні процеси у ПСА, Східній Азії і АТР, включаючи діяльність багатосторонніх регіональних форумів; зовнішню політику Японії і Китаю; відносини між ключовими східноазійськими державами та їхні відносини з АСЕАН; регіональні проблеми безпеки.

У вітчизняній науці значний внесок у дослідження зовнішньої політики США постбіполярного періоду, її концептуального забезпечення та реалізації здійснили Є. Є. Камінський, Б. М. Гончар, О. В. Потехін, М. М. Рижков, І. А. Хижняк, А. Д. Дашкевич, І. Д. Дудко, І. М. Коваль, В. М. Чумак, С. В. Юрченко, І. І. Погорська, М. С. Дорошко, Т. А. Грищенко, С. В. Толстов, Д. М. Лакішик та інші вчені (праці багатьох авторитетних вітчизняних американістів увійшли до колективної монографії «США і світ: XXI століття»⁴). Проте східноазійська політика США не була предметом їхнього аналізу.

---

⁴ США і світ: XXI століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. – К., 2012.

У 1990-ті рр. з відродженням вітчизняного сходознавства почали розвиватися китаєзнавчі дослідження, включаючи зовнішню політику КНР (у працях Л. О. Лещенка, В. В. Сєднєва, С. О. Нікішенка, В. О. Кіктенка, А. З. Гончарука, В. В. Величка, М. А. Тарана, О. В. Шевчука, ін.). Політику США у Східній Азії й АТР першими в Україна почали вивчати Л. О. Лещенко, М. А. Таран, О. В. Шевчук, С. В. Пронь. Дослідженню китайсько-американських відносин (у 1949-1955 рр.) було присвячено вже кандидатську дисертацію Л. О. Лещенка, яку від захистив у 1959 р. Після повернення у 1996 р. з Пекіна, де він працював радником-посланцем у першому складі посольства України в КНР, Л. О. Лещенко вивчав внутрішню та зовнішню політику Китаю, регіональні процеси у Східній і Південно-Східній Азії, американсько-китайські відносини⁵.

М. А. Таран у 2002 р. захистив кандидатську дисертацію «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр.», підготовлену на кафедрі нової та новітньої історії історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом Б. М. Гончара. Подальші дослідження вченого були зосереджені на аналізі американсько-китайських відносин та впливу «тайванської проблеми» на міжнародні відносини в АТР. Ці наукові проблеми, а також відносини між США, Китаєм і Росією та їхній вплив на ситуацію у Східній Азії й АТР у сфері безпеки вивчав також О. В. Шевчук (у сфері політичних наук)⁶.

---

⁵ Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т., 4-х кн. / Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. – К., 2008. – Кн. 1. – С. 503-540; Лещенко Л. О. Фактори співробітництва і протидії в ареалі країн ПСА: економічний, політичний, соціокультурний та міжнародний виміри / Л. О. Лещенко // Дослідження світової політики. – 2008. – Вип. 42. – С. 218-239; Лещенко Л. О. Китай: зв'язи з зовнішнім миром / Л. О. Лещенко // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2009, ін.

⁶ Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: Дис... д-ра політ. наук / О. В. Шевчук. – К., 2009; Шевчук О. В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини / О. В. Шевчук. – Миколаїв, 2008; Шевчук

У докторській дисертації і монографіях С. В. Проня⁷ досліджено проблеми американсько-японського альянсу безпеки у 1990-х рр. – на початку ХХІ ст. та відносини у трикутнику «Японія-США-Росія», у наступних роботах – роль Японії та Китаю у сучасній системі міжнародних відносин у Східній Азії. Визначення О. В. Шевчуком і С. В. Пронем регіону «Східна Азія» у складі субрегіонів Північно-Східна Азія і Південно-Східна Азія використовується також у нашому дослідженні.

Різним аспектам регіональної політики США було присвячено низку дисертаційних досліджень у галузі історичних і політичних наук. Політику США на Корейському півострові в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. досліджувала І. Погорелова, суспільно-політичні дискусії в США щодо відносин з КНР у 2001-2009 рр. – М. Філатов, відносини в трикутнику США-Китай-Індія – Є. Баєнкова, американсько-японські відносини у сфері безпеки І. Дубовий, П. Драган, І. Семеніст.

Першу спробу узагальнення основних напрямків політики США у Східній Азії у постбіполярний період здійснила у 2008 р. Н. Франчук⁸. Проте регіональна політика США розглядалася автором переважно на двосторонньому рівні (щодо Японії, Китаю, держав Корейського півострова), через зосередженість на регіональних проблемах безпеки не приділялася достатня увага економічним інтересам США у Східній Азії, не аналізувалася їхня політика у Південно-Східній Азії і геополітичне суперництво великих держав у цьому субрегіоні. Робота була написана у галузі політичних наук,

---

О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / О. В. Шевчук. – Миколаїв, 2010.

⁷ Проня С. В. США і еволюція азійсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / С. Проня. – Донецьк, 2004; Проня С. США та Японія в АТР (50-90-ті рр. ХХ ст.) / С. Проня. – Миколаїв, 2003; Проня С. В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки / С. Проня. – Миколаїв, 2008.

⁸ Франчук Н.С. Політика США в Східній Азії в умовах постбіполярності: Дис... канд. політ. наук / Н.С. Франчук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008.

хронологічно охоплювала президентство Б. Клінтона і частково Дж. Буша-молодшого, через що важливі регіональні тенденції не було враховано.

Після здійснення адміністрацією Б.Обами «осьового повороту» до Східної Азії коло дослідників регіональної політики США розширилося (В. І. Головченко, М. Х. Ялі, А. М. Каракуц, І. Є. Підберезних та ін.). Проте у центрі їхньої уваги залишалися американсько-китайські відносини, що було обумовлено зростанням регіонального і глобального впливу КНР, геополітичного суперництва і водночас взаємозалежності між США і Китаєм.

С. О. Шергін одним з перших в Україні визнав регіоналізацію провідною тенденцією міжнародних відносин в умовах глобалізації і започаткував вивчення інтеграційних процесів і багатосторонніх організацій у Південно-Східній Азії й АТР⁹. Він також дослідив зовнішньополітичні концепції США у сфері регіональної безпеки Тихоокеанського регіону у 1970-1980-ті рр.¹⁰, здійснив ґрунтовний порівняльний аналіз концептуальних і стратегічних підходів адміністрацій Б. Клінтона, Дж. У. Буша і Б. Обами до АТР, описав місце Китаю у східноазійській стратегії США¹¹.

Значний внесок у вивчення регіоналізації Східної Азії зробили науковці відділу Азії та Африки під керівництвом В. К. Гури Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Регіональні інтеграційні процеси та міжнародні відносини у Східній Азії й АТР плідно досліджували також А. З. Гончарук, М. А. Кулініч, В. В. Величко, О. В. Радченко, П. С. Ленський, Р. С. Шахматенко, Ю. В. Курнишова, В. Ю. Костантинов,

⁹ Шергін О.С. Комплексні проблеми інтеграції в АТЕС: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС / С. О. Шергін // Політика і час. – 2007. – №6. – С.24-29; Шергін С. О. Русійні силі Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму / С. О. Шергін // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С.36-39, ін.

¹⁰ Шергін С. А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности:70-80-е гг.: Дис... д-ра полит. наук: 23.00.04 / С. А. Шергін. – РАН; Институт Соединенных Штатов и Канады. – М., 1992; Шергін С. О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність / С. О. Шергін. – К., 1993.

¹¹ Шергін С. О. Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обами / С. О. Шергін // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 4 (57). – С.28-36.

А. М. Кобзаренко, інші вчені¹². Хоч політика США у Східній Азії не була предметом цих досліджень, вони створили підґрунтя для кращого розуміння динаміки розвитку регіональної ситуації у Східній Азії, що впливала на політику США.

Отже, праці вітчизняних вчених заклали основу для подальшого вивчення політики США у Східній Азії, проте багато її аспектів залишилися поза межами дослідження. Вивчення зовнішньої політики США постбіполярного періоду, політики Китаю і Японії, процесів регіональної економічної інтеграції у Східній Азії, регіональної ситуації у сфері безпеки та політики США у Східній Азії, як правило, формували окремі напрямки дослідження. Це обумовило відсутність узагальнюючих праць, які представляли б цілісне системне бачення регіональної політики США у Східній Азії на двосторонньому і багатосторонньому рівнях.

Різноманітні аспекти східноазійської політики США постбіполярного періоду на двосторонньому і багатосторонньому рівнях вивчав автор цієї праці. Паралельно досліджувалися регіональні і субрегіональні процеси у Східній Азії, включаючи створення і діяльність багатосторонніх інституцій, участь у них чи ставлення до них США, що дозволило поставити політику США у регіональний контекст. Результати цих досліджень були узагальнені у монографії «Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.)»¹³.

Інтернаціоналізація науки в умовах глобалізації, виявами якої є велика кількість міжнародних проектів, залучення вчених до роботи в іноземних наукових інституціях, публікація результатів їхніх досліджень за кордоном, інтенсивні міграційні процеси, ускладнює традиційний поділ наукової літератури за національним критерієм. Тому аналіз зарубіжної наукової літератури здійснено за проблемно-хронологічним принципом.

---

¹² Україна та Азійсько-Тихоокеанський регіон: потенціал співпраці // Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки: монографія / За ред. В. О. Шведа. – К., 2008. – С. 134-214, ін.

¹³ Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.) / Н. Д. Городня. – К., 2014.

Кардинальні зміни у системі міжнародних відносин після закінчення «холодної війни» спричинили наукову дискусію в міжнародному академічному середовищі щодо суті нового світового порядку, ролі у ньому США і провідних світових держав. У США вони обговорювалися разом з питанням про глобальну і регіональну стратегію Америки у постбіполярному світі, включаючи Східну Азію, про зміст американського лідерства. Провідні американські експерти у сфері міжнародних відносин (Г. Кіссінджер, З. Бжезінський, Дж. Най, Р. Хаасс, Дж. Айкенберрі, І. Валлерстайн, С. Уолт, Ф. Закарія, Д. Дрезнер, Дж.Гелдіс та ін.) зазначали, що новий світовий порядок, який народжувався, ставав менш стабільним порівняно з біполярним через посилення конкуренції між новими «центрами сили» у відстоюванні власних національних інтересів, більш складним для реалізації національних інтересів США. Він знову визначався концепцією рівноваги сил між великими державами, що найбільшою мірою стосувалося Східної Азії. Незважаючи на статус єдиної наддержави, могутність США в умовах глобалізації ставала менш відчутною, їхня сила – більш розпорошеною, у результаті чого здатність скористатися нею, щоб змінити світ, зменшувалася¹⁴.

Продовж 1990-х рр. обговорювалися перспективи формування багатопольного світового порядку. Значного резонансу набула теорія «зіткнення цивілізацій» гарвардського професора С. Хантінгтона, за якої новий світовий устрій уявлявся багатополісним «світом цивілізацій», об'єднаним на основі культурних та релігійних ідентичностей народів. Порядок у кожному регіоні мали забезпечувати держави-ядра цивілізацій, а між регіонами – переговори між ними¹⁵. Основне джерело конфліктів у ньому прогнозувалося

---

¹⁴ Gaddis, John Lewis. *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations and Provocations* / John Lewis Gaddis. – New York, 1992; Kissinger, Henry. *Diplomacy* / Henry Kissinger. – New York, 1996. – С. 733.

¹⁵ Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations?* / Samuel P. Huntington // *Foreign Affairs*. – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49; Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* / Samuel P. Huntington. – London, New York, 1997.

на культурній (а не ідеологічній чи економічній) основі, між націями, що належали до різних цивілізацій.

Серед перших узагальнюючих праць зовнішньої політики США у постбіполярному світі – колективна монографія «Американський глухий кут: внутрішня і зовнішня політика США після «холодної війни» за участю відомих американських і європейських вчених (М. Мінкенберга, Г. Дітгена, Дж. Абербаха та ін.)¹⁶. У ній вірно показано чинники, які впливали на зовнішню політику США першої половини 1990-х рр.: швидку зміну настроїв триумфу з приводу перемоги у «холодній війні» почуттям внутрішньої кризи, пов'язаним з усвідомленням зменшення внутрішньої сили Америки; появу новою «манією», яка прийшла на зміну одержимості військовою безпекою під час «холодної війни» і стосувалася торговельної та економічної конкурентоспроможності США. Зовнішня політика і національна безпека Америки усе більше оберталися навколо торговельних інтересів. У зв'язку з чим відбулися суттєві зміни у зовнішньоторговельній доктрині США від «вільної» до «чесної» торгівлі, що мало суттєвий вплив на відносини з Японією та іншими східноазійськими державами¹⁷.

Інша праця – «Після завершення: формування зовнішньої політики США у постбіполярному світі»¹⁸ – за участю американських, австралійських і європейських вчених (Дж. Скотта, Р. Кларка, Дж. Роснера, І. М. Дестлера та ін.) починається з фрази Б. Клінтона «Боже, я скучив за холодною війною», яка відображала бачення біполярного світу як більш простого для визначення зовнішньополітичного курсу США. Для цілей нашого дослідження найбільший інтерес мав аналіз змін у торговельній політиці Вашингтона, ставлення до

---

¹⁶ The American Impasse: U.S. Domestic and Foreign Policy after the Cold War / Ed. by Michael Minkenberg and Herbert Dittgen. – Pittsburgh, Pa., 1996.

¹⁷ Falke, Andreas. American Trade Policy after the End of the Cold War / Andreas Falke // Ibidem. – P. 264-290.

¹⁸ After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World / Ed. by James M. Scott. – Durham and London, 1998.

багатосторонніх регіональних інституцій та процесу формування політики щодо Китаю.

На початку XXI ст. після терористичних атак на США оцінки міжнародної ситуації стали ще більш тривожними. «Світ після 11 вересня» («post 09/11 world») бачився американським експертам більш непередбачуваним, ніж біполярний періоду «холодної війни» чи однополярний з домінуванням США. Р. Хаасс, голова науково-аналітичного центру «Рада із закордонних справ», обґрунтував тезу про можливість формування у XXI ст. «безполярного світу» – домінування у світі не однієї, двох чи кількох держав, а скоріше понад десятка акторів, які здійснюють різні види влади¹⁹.

Китайські вчені у першій половині 1990-х рр. відзначали послаблення могутності США, посилення інших «центрів сили» і тенденцію до формування багатополярності у міжнародних відносинах, проте невдовзі визнали, що цей процес буде тривалим. Їхні праці виражали офіційну позицію державної влади і відзначалися політичною заангажованістю. Для них характерна різка критика американського «гегемонізму» і «мілітаризму», оцінки регіональних двосторонніх альянсів США як пережитку «холодної війни», що спрямовані на «стримування» Китаю. Хоча у деяких працях і визначалося, що військова присутність США у Східній Азії була стримуючим чинником відновлення військової могутності Японії, що відповідало інтересам Китаю.

Погляди російських науковців на зміни міжнародної системи і зовнішньополітичної стратегії США після завершення «холодної війни» представлені у працях О. Д. Богатурова, О. Д. Воскресенського, В. О. Кременюка, В. П. Лукіна, С. М. Рогова, Н.О. Сімонії, А.В. Торкунова, А. І. Уткіна, Т. П. Подлесного, В. Л. Іноземцева, Є. М. Примакова, Т. О. Шаклеїної, С. О. Караганова та ін. Їхні оцінки багато в чому співпадали з

---

¹⁹ Haass, Richard N. *The Opportunity. America's Moment to Alter History's Course* / Richard Haass. – New York, 2005; Haass, Richard. *The Age of Monopolarity. What will Follow U.S. Dominance // Foreign Affairs.* – 2008, May/June. – Access mode: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>

висновками китайських вчених, але не були одностайними. Для більшості робіт характерна критика політики США як «світового судді», чиє бачення шляхів світового розвитку є єдино правильним, та думка, що дії США на міжнародній арені не сприяли встановленню міжнародної стабільності. Проте деякі науковці (Т.О.Шаклеїна, В.О.Кременюк²⁰, ін.) відзначали потребу світу в американському лідерстві для здолання численних глобальних проблем, наголошуючи на важливості вибору Вашингтоном типу лідерської поведінки та на згоді більшої частини світу добровільно «слідувати» за лідером на основі визнання правильності обраної ним лінії.

Критика зовнішньої політики США значно посилилася за президентства Дж. Буша-молодшого. Вона характеризувалася як «імперська» й «імперіалістична», не лише китайськими і російськими, а переважно більшістю науковців, включаючи американських (С. Носсел, М. Гуртов, П. Ван Несс, Е. Кохут, Б.Стоукс, М.Ліндт, ін.). У праці «Американська влада у ХХІ столітті»²¹ за участю відомих вчених-міжнародників з різних країн, переважно американських (Дж. Айкенберрі, Дж. Най, Р. Каган, М. Манн) і британських (М. Кокс, Р. Купер, Д. Хелд, М. Кандор, М. Коніг-Ачібагі, ін.) представлено широке коло поглядів на те, що керує зовнішньою політикою США, як американці й народи світу ставляться до неї. Накреслено кілька можливих сценаріїв розвитку подій: перетворення США на імперію, формування багатопольного балансу влади, колективної системи безпеки, глобальної демократії чи збереження статус-кво. Подається аналіз «доктрини Буша» та її впливу на американську владу з китайської перспективи.

---

²⁰ Шаклеина Т. В чем «призвание» Америки? / Т.Шаклеина // Международные процессы: журн. теории междунар. отношений и мировой политики. – 2006. – № 3. – Режим доступа: www.intertrends.ru/five/003.htm#note1; Кременюк В. А. США в современной мировой системе / В.А.Кременюк // Россия и Америка в ХХІ веке. – 2008. – №2. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=79>

²¹ American Power in the Twenty-First Century / Ed. by David Held and Mathias Koenig-Archibury. – Malden, MA, 2004.

Захисниками зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Буша у США були праві неоконсерватори. Представник цієї течії Б. Тайер у статті «На захист першості»²² доводив, посилаючись на теорією реалізму, що в архаїчному світі міжнародної політики, як і в світі тварин, хижаки швидше нападають на слабких, ніж на сильних, що обумовлювало необхідність здійснення США стратегії на основі першості. Прийняття стратегії обмеження, на думку автора, було б глибокою стратегічною помилкою, призвело б до більшої нестабільності і війн у світі, вразило б безпеку США і їхніх союзників.

Напередодні президентських виборів 2008 р. значного резонансу набула праця Ф. Закарія «Постамериканський світ», у якій визнавалася втрата одноосібної влади США і відзначався «підйом інших», який супроводжувався зростанням у них націоналізму. Прогнозувалося, що з кожним роком однополярність послаблюватиметься і набиратимуть силу інші актори, хоча жодна з країн ще не могла замінити Америку як світового лідера. Обгрунтовувалася нова роль «глобального маклера», яку повинні були прийняти на себе США, щоб залишитися центральним гравцем у новому більш динамічному світі²³. Багато ідей автора були враховані при розробці Стратегії національної безпеки США адміністрацією Б. Обами.

Натомість гарвардський професор С. Уолт²⁴, представник теорії «захисного реалізму», доводив, що послаблення Америки як світової держави надавало можливість перебалансувати її міжнародний тягар і сконцентруватися на внутрішніх проблемах. Замість того, щоб бути «незамінними» майже усюди, США мали отримати вирішальний вплив у місцях найбільшого значення для своїх національних інтересів. Це, на думку автора, була Східна Азія, де вони

---

²² Thayer, Bradley A. In Defense of Primacy / Bradley A. Thayer // The National Interest. – 2006, Nov-Dec. – № 86. – P. 32-38.

²³ Zakaria, Fareed. The Post American World / Farid Zakaria. – New York, 2008.

²⁴ Walt, Stephen M. The End of American Era / Stephen M. Walt // The National Interest. – 2011, Nov-Dec. – Access mode: <http://www.informationclearinghouse.info/article29521.htm>

повинні були підтримувати сильну мережу союзів, здатність використовувати силу на землі, у морі і в повітрі, і водночас не провокувати Китай.

Найбільш повно проблематика нашого дослідження розроблена американськими вченими, що обумовлюється статусом США як Тихоокеанської держави та розумінням значущості Східної Азії для американських національних інтересів у торгово-економічній і безпековій сферах, ролі цього регіону в формуванні нової глобальної архітектури. Аналіз східноазійської політики США представлений у працях Г. Кіссінджера, З. Бжезінського, Дж. Ная, Р. Хаасса, С. Бергера, Р. Соломона, Р. Армітіджа, Р. Зоеліка, П. Вульфовіца, А. Фрідберга, Дж. Айкенберрі, І. Валлерстайна, І. Хантінгтона, Ф. Фукуяма, С. Уолта, Ф. Закарії, Д. Дрезнера, Е. Лікнольна, Дж. Тайнера та інших визнаних експертів у сфері міжнародних справ, багато з яких мали досвід роботи в уряді і брали безпосередню участь у розробці й реалізації зовнішньої політики США.

У американському експертному середовищі зберігся традиційний поділ на інтернаціоналістів та ізоляціоністів, лібералів і консерваторів, реалістів (неореалістів) та ідеалістів. Ці течії також поділяються на окремі групи: інтернаціоналізм – на традиційний і ліберальний, неореалізм – на «захисний», «наступальний», «структурний» тощо. Різновидами ідеалізму є неолібералізм, теорія демократичного миру, інституційний лібералізм, конструктивізм (умовний і критичний) тощо. Усі вони оперують термінами «баланс влади», «національні інтереси», «відносини між державною ідентичністю й інтересами», «дилема безпеки», вивчають суть влади у міжнародних відносинах і перспективи зміни світової політики.

Більшість наукових дискусій у США щодо Східної Азії відбувалася у площині неореалізму і ліберального інституціоналізму. Неореалізм описує міжнародні відносини як систему раціональних державних акторів, провідним принципом якої є анархія і національні інтереси держав, а їхнім найбільш впливовим чинником – могутність. Згідно з теорією неореалізму, інтереси національних держав є більш-менш постійними, основна ціль кожної з них –

виживання чи розширення своєї влади. Їх поведінку визначає міжнародна структура, природа якої визначається розподілом влади. Оскільки держави ніколи не можуть бути впевнені в намірах інших держав, між ними існує брак довіри і це примушує їх уникати відносно втрати влади, яка створить можливість для інших держав загрозувати їх виживанню. У зв'язку з цим неореалісти постійно оперують термінами «баланс влади» і «дилема безпеки»²⁵. Завершення «холодної війни» також пояснювалася ними у рамках цієї концепції²⁶.

Представники неоліберального напрямку, хоч і не відкидають тезу про анархію міжнародних відносин, обстоюють можливість взаємної вигоди і виграшу усіх сторін, підкреслюють значення інституцій, які можуть цьому сприяти, доводять, що неореалісти недооцінюють значення співробітництва, форми якого різноманітні. Хоча обидві теорії вважають державу і її інтереси центральним предметом аналізу, неоліберали мають ширші уявлення про те, якими є ці інтереси і наполягають, що навіть в архаїчній системі автономних держав співробітництво може виникнути через створення норм, режимів та інституцій (неоліберальні теорії співробітництва і демократичного миру).

Одним з творців неоліберальної школи був гарвардський професор Дж. Най, автор концепції «м'якої сили (влади)», провідними елементами якої визнавалася дипломатія (на протиположність військовим методам) і поширення американської культури і системи політичних цінностей²⁷. На позиціях лібералізму і близьких до нього теорій (інституційного лібералізму і неоконструктивізму) перебувають провідні американські аналітичні центри

---

²⁵ Mearsheimer, John J. A Realist Theory / John J. Mearsheimer // *International Security*. – 1995, Summer. – Vol. 20, No.1. – P. 82-94.

²⁶ Wohlforth, William C. Realism and the End of the Cold War / William C. Wohlforth // *International Security*. – 1994, Winter. – Vol. 19, No. 3. – P. 91-130.

²⁷ Nye, Joseph S., Jr. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* / Joseph S. Nye. – New York, 1990; Nye, Joseph. *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone* / Joseph S. Nye. – New York, 2002; Nye, Joseph. *Soft Power: the Means to Success in World Politics* / Joseph S. Nye. – New York, 2004.

Рада з міжнародних справ (Council on Foreign Relations), Інститут Брукінгса (Brookings Institute), Центр міжнародних і стратегічних досліджень (Center for International and Strategic Studies, CISS), Центр Стімсона (Stimson Center), Центр «Схід-Захід» (East-West Center) та ін.

Близьким до неореалізму є консерватизм, за яким центральними для влади є проблеми безпеки, тому США повинні підтримувати своє глобальне домінування не лише для захисту себе і своїх союзників, але й для переважаючого впливу на міжнародну систему, вони завжди повинні бути пильними і готовими до використання сили для захисту держави та її інтересів. Провідним центром консервативної думки в США є Американський інститут спадщини (American Heritage Foundation) та Американський інститут підприємництва (American Enterprise Institute).

Розмежувати американських вчених за приналежністю до тієї чи іншої школи міжнародних відносин досить складно. Так, професор Принстонського університету А. Фрідберг, який є представником школи реалізму, поєднує також елементи ліберального інституціоналізму з характерною для нього спрямованістю на «позитивний результат» у міжнародних відносинах.

Дослідження американських вчених представляли різноманітні підходи і оцінки політики США у Східній Азії, різні погляди щодо найбільш успішної регіональної стратегії США, що обумовлювало наукову дискусію між ними на сторінках провідних американських науково-аналітичних журналах «Foreign Affairs», «Foreign Policy», «International Security», «Washington Quarterly», «Survival», «The National Interest» та ін.

Більшість наукових праць, які вивчали зовнішню політику США чи діяльність окремих адміністрацій, прямо чи опосередковано аналізували їх східноазійський вектор. Значною була увага до Східній Азії Г. Кіссінджера і З. Бжезінського²⁸, які у 1970-х рр. були піонерами нової «китайської політики»

---

²⁸ Kissinger, Henry. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 Century / Henry Kissinger. – New York, 2001; Brzezinski, Zbignev. The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives / Zbignev

США. Для їхніх праць характерний розгляд стану і розвитку міжнародної ситуації у регіоні, політики США і їх відносин з ключовими регіональними державами з історичної перспективи, вироблення рекомендацій щодо більш ефективної політики. Окремі аспекти східноазійської політики США за президентства Дж. Буша-старшого і Б. Клінтона було проаналізовано у працях американських дослідників Д. Мерліна, С. Херста, Дж. Куйперса, Р. Саттера, А. Сіра, британських – Дж. Дамбрела, П. Леві, у низці колективних проєктів²⁹

Дж. Дамбрелл³⁰, професор університету Дюрхем, проаналізував зовнішню політику Б. Клінтона у порівнянні з політикою попереднього і наступного президентів. Погоджуючись з деякими її критиками, він виділив серед її позитивних рис чітку артикуляцію Б. Клінтоном інтеграційної мети та його віру в переплетення безпеки, вільної торгівлі й політичної демократії. Для цілей нашого дослідження значний інтерес мав опис автором північнокорейської кризи 1993-1994 рр. на основі недоступних нам мемуарів службовців Держдепартаменту, а також його оцінки північнокорейської та китайської політики США.

У першій половині 1990-х рр. найбільшу увагу дослідників східноазійської політики США привертала американсько-японські відносини, які розглядалися переважно у контексті торгово-економічного суперництва двох держав (праці У. Барнса, Е. Хегінботама, Р. Семюелса, ін.). Так, у праці «Від холодної війни до нового світового порядку»³¹, яка стала підсумком роботи наукової

Brzezinski. – New York, 1997; Brzezinski, Zbignev. *The Choice: Global Domination or Global Leadership* / Zbignev Brzezinski. – New York, 2003, etc.

²⁹ A Noble Calling. *Character and the George H. W. Bush Presidency* / Ed. by William Levantrosser and Posanna Perotti. – Westport, Connecticut; London, 2004; *The Clinton Riddle. Perspectives on the Forty-second President* / Ed. by Todd G. Shields, Jennie M. Whayne and Donald R. Relley. – Fayetteville, 2004; *The Rhetorical Presidency of George H. W. Bush* / Ed. by Martin J. Medhurst. – Austin, Texas, 2006, etc.

³⁰ Dumbrell, John. *Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992-2000* / John Dumbrell. – New York, London, 2009.

³¹ *From Cold War to New World Order. The Foreign Policy of George H. W. Bush* / Ed. by Meena Bose and Rosanna Perotti. – Westport, Connecticut; London, 2002.

конференції за участю колишнього президента Дж. Буша і представників його адміністрації в Університеті Хофстра (1997-1998 рр.), найбільш важливим напрямком східноазійської політики США за президентства Дж. Буша було визначено переговори з Японією і реалізацію торговельної стратегії, яка включала три основні компоненти: зв'язок між політичною безпекою і економічною могутністю, сприяння експортноорієнтованому зростанню і просування «чесної» торгівлі.

Паралельно відбувалася дискусія щодо доцільності збереження в існуючому вигляді американсько-японського альянсу безпеки. У працях американських експертів (Дж. Ная, Г. Кіссінджера, З. Бжезінського, Р. Армітіджа, Дж. Паккарада, Е. Чанлетт-Емері, Р. Кроніна тощо) акцентувалась його нерівноправність через обмеженість військових можливостей Японії, що перетворювало його на односторонні зобов'язання США, тоді як деякі японські дослідники обстоювали потребу позбавитися від надмірної залежності від США, умови для чого виникли після розпаду СРСР.

Потребу збереження передового розгортання США у Східній Азії в існуючому розмірі, включаючи морську піхоту й інші військові частини на о. Окінаві, зміцнення альянсу з Японією для відновлення упевненості держав Східної Азії у військових зобов'язаннях США було обґрунтовано у «Східноазійській стратегічній доповіді» групи фахівців на чолі з Дж. Наєм (1995 р.), яка мала значний вплив на політику адміністрації Клінтона щодо модернізації двостороннього альянсу.

На початку ХХІ ст. японські дослідження втратили свою першість у східноазійській дослідницькій проблематиці США. Крім зростання впливу Китаю, це було викликано затяжною економічною кризою у Японії і втратою гостроти проблем, характерних для американсько-японських відносин попереднього десятиліття. Американські дослідники (Т.Озіус, К.Пребл, ін.) відзначали зростання впевненості Японії на міжнародній арені, свідченням чого були наміри офіційного Токіо переглянути концепцію «самооборони», закріплену в Конституції, і водночас збереження між США і Японією відносин

«патрон-клієнт», що вимагало подальшої модернізації альянсу. Завдання США бачилося у тому, щоб сприяти становленню Японії як держави, відповідальної за свою безпеку і здатної виконувати більш широку стратегічну роль у Східній Азії. Проте такі перспективи викликали стурбованість у Китаї і Кореї, особливо в умовах зростання націоналізму в усіх азійських державах, і посилення територіальних суперечностей у Східно-Китайському морі³².

Увага до американсько-японських відносин суттєво зросла у 2009-2010 рр., коли до влади в Японії прийшла Демократична партія Японії, яка, перебуваючи в опозиції, критикувала правлячу Ліберально-демократичну партію за надмірну залежність від США. У 2010 р. виповнилося 50-річчя двостороннього Договору про взаємну безпеку. Цього ж року мала місце гостра криза двосторонніх відносин, у центрі якої була проблема переміщення бази морської піхоти США Футенма на о. Окінаві. Тоді як американські експерти (Дж. Най, Дж. Паккард, Е. Ревер, Б. Ху, Д.Ерес, Т.Акада³³ та ін.) доводили, що проблема Футенми була лише частиною величезного комплексу відносин між США і Японією, які включали їхнє регіональне і глобальне партнерство, і не повинна була мати на них вирішальний вплив, у працях японських дослідників були представлені різні погляди на цю проблему³⁴. Деякі автори піднімали питання про

---

³² Kook-shin, Kim, Yeo In-kon and Kang Han-koo. Transformation of the U.S.-Japan Alliance and South Korea's Security Strategy / Kim Kook-shin, etc. – Seoul, 2008. – Access mode: http://www.kinu.or.kr/eng/pub/pub_02_01.jsp?page=6&num=54&mode=view&field=&text=&order=&dir=&bid=DATA05&ses=, etc.

³³ The US-Japan Alliance. Balancing Soft and Hard Power in East Asia / Edited by David Arase and Tsuneo Akada. – New York, 2010; Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 / Joseph S. Nye // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07nye.html?_r=1&б, Armitage, Richard L., Nye, Joseph S. The U.S.-Japan Alliance: Anchoring Stability in Asia, August 2012, Center for Strategic and International Studies. A Report of the SCIS Japan Chair / Richard L. Armitage, Joseph S. Nye. – Access mode: http://csis.org/files/publication/120810_Armitage_USJapanAlliance_Web.pdf, etc.

³⁴ Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relation / Kosuke Takahashi // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290>; Noboru, Yamaguchi. Redefining the Japan-US Alliance / Yamaguchi Noboru. – Access mode:

зменшення залежності Японії від США у сфері безпеки і зрушення її політики в бік зближення зі своїми східноазійськими сусідами, інші доводили потребу модернізації американсько-японського альянсу безпеки у зв'язку з піднесенням Китаю, загостренням північнокорейської проблеми і появою інших, нетрадиційних проблем у сфері безпеки.

Американсько-японський альянс безпеки гостро критикував австралійський вчений Г. МакКормак³⁵. Він наголошував на нерівноправному характері договору в інтересах США, припускав існування секретних домовленостей, які порушували його умови. Не погоджуємося з низкою висновків автора, проте детальний аналіз ним суті «окінавської проблеми» та причин існування сильних антиамериканських і антиурядових настроїв серед жителів острова був цінним для нашого дослідження.

Мірою відродження і піднесення Китаю східноазійська політика США усе більше розглядалася у контексті американсько-китайської взаємодії. Зростання Китаю оцінювалося американськими вченими (А. Фрідберг, Р. Зоелік, М. Клар, Д. Варнер, Д. Рой, Дж. Сігал та ін.) неоднозначно. Відзначалися, з одного боку, пов'язані з цим величезні економічні перспективи для США і сусідніх держав, з іншого, загрози регіональній стабільності у зв'язку з більш наступальною політикою КНР у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. Прогнозувалося, що у міру економічного зростання і посилення військових можливостей Китаю його регіональна політика стане більш наступальною, а схильність до співробітництва і компромісів зменшиться. У зв'язку з цим упродовж 1990-х рр. в американському політикумі велася напружена дискусія

<http://www.nippon.com/en/features/c00204/>; Tetsuo, Maeda. Escape from Dependency: An Agenda for Transforming the Structure of Japanese Security and the US-Japan Relationship. September 7, 2009 / Maeda Tetsuo // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Maeda-Tetsuo/3213>, etc.

³⁵ McCormack, Gavan. Ampo's Troubled 50th: Hatoyama's Abortive Rebellion, Okinawa's Mounting Resistance and the US-Japan Relationship (Part 1) / Gavan McCormack // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2010, May 31. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/Gavan-McCormack/3365>

стосовно стратегії щодо Китаю, яка концентрувалася навколо двох основних підходів – «залучення» чи «стримування». Тайванська криза посилила аргументи тих експертів, які вважали найкращою стратегією їх комбінацію.

Якщо у 1990-ті рр. теза про імовірне відкрите й інтенсивне транстихоокеанське геополітичне суперництво між США і Китаєм більшістю фахівців відкидалася як нереалістична, то на початку XXI ст. вона стала поширеною. Визнавалося, що зростання Китаю змінює баланс сил у регіоні, зменшує домінуючу позицію США, кидає виклик їхньому глобальному лідерству. Так, у праці «Зрушення влади. Китай і нова азійська динаміка» визначалося сім можливих моделей конфігурації влади у Східній Азії внаслідок такого розвитку подій, було проаналізовано нову роль Китаю в світовій економіці, його політичні й дипломатичні відносини з сусідніми державами, наслідки таких змін для США³⁶.

Приблизно з 2005 р., коли почалося масове інвестування китайських капіталів за кордон, погляд, що упродовж XXI ст. Китай замінить США як світового лідера, як свого часу США змінили Велику Британію, став поширеним. А.Фрідберг у праці «Змагання за першість»³⁷ показав, що після 11 вересня США применшували відмінності й уникати суперечностей з Пекіном частково через те, що розраховували на співробітництво з ним у боротьбі з терористами і «країнами-ізгоями». Тим часом можливості Китаю розширилися, він став більш наполегливим у світових справах, почав більш відкрито демонструвати свої військові можливості, що піднімало питання про правильність американської політики щодо Китаю.

Інші науковці (Р.Менон, ін.) заперечували «алармістам» і стверджували, що загроза інтересам США з боку Китаю є перебільшеною, що такі висновки не враховують перемінних чинників і фактора ймовірності. Під час глобальної

---

³⁶ Power Shift: China and Asia's New Dynamics // Edited by David Shambaugh. – Oakland, Ca, 2006. – P. 12-20.

³⁷ Friedberg, Aaron L. A Contest for Supremacy. China, America and the Struggle for Mastery in Asia / Aaron L. Friedberg. – New York, London, 2011.

фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. американські експерти (К.Міллер, С.Халпер та ін.) відзначали зростання впливу Китаю на глобальну фінансову систему й економіку, посилення їхнього суперництва за вплив у Східній Азії, але також і різке зростання взаємозалежності США і Китаю в фінансово-економічній сфері.

«Осьовий» поворот політики США у Східну Азію, здійснений адміністрацією Б. Обама, багато хто оцінював у контексті американсько-китайського геополітичного суперництва, як перебалансування США у військовій сфері, спрямоване на «стримування» Китаю. На противагу їм, впливові американські експерти Е. Ікономі і Р. Буш³⁸ доводили, що цей поворот означав передусім визнання важливих тривалих інтересів США у регіоні та потреби більшої уваги до нього, необхідність гарантування регіональної безпеки, відкритих і безпечних морських шляхів; що потреба більш сильної регіональної присутності США для забезпечення балансу сил була лише одним з його аспектів. Водночас визнавалося, що на темпи і характер «перебалансування» значною мірою вплинула наступальна регіональна поведінка Китаю у 2010 р., яка примусила союзників і партнерів США шукати їхньої підтримки.

Натомість Р. Росс, професор Бостонського коледжу і співробітник Гарвардського університету, виходив з того, що більш наступальна політика Китаю була викликана посиленням невпевненості китайських лідерів у здатності забезпечити соціальну підтримку режиму через економічне зростання в умовах рецесії глобальної економіки, через що вони звернулися до націоналізму, використовуючи символічні силові жести. На його думку, стратегічне «перебалансування» США лише посилювало невпевненість Китаю,

---

³⁸ Bush, Richard. The United States and China: A G-2 in the Making? / Richard Bush. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush>; Economy, Elizabeth. Pivot Necessary to Sustain Long-term US Interests / Elizabeth Economy. – Access mode: <http://www.globaltimes.cn/content/821132.shtml#.UnIYBVMtiVC>

а отже підживлювало його агресивність, що підривало регіональну стабільність, могло призвести до згорання співробітництва між Пекіном і Вашингтоном³⁹.

Американські, європейські й китайські науковці, автори праці «Китайсько-американські відносини. Майбутні виклики» доводять, що основна проблема цих відносин полягає у збереженні недовіри між США і Китаєм, яка виходить з феномену «переходу влади», коли держава, що піднімається, зіштовхується зі старим лідером⁴⁰. За їхнім прогнозом, траєкторія поточного статусу відносин може рухатися у бік «холодної війни» чи «теплого миру», у результаті чого дві держави стануть або противниками або зручними партнерами. Обстоюється необхідність переходу двосторонніх відносин від «холодного миру» на основі конкуренції і взаємного ядерного стримування до «теплого миру» на основі співробітництва і взаємних гарантій. Для цього потрібен кращий менеджмент відносин, взаємні стратегічні обмеження, пристосування, досягнення консенсусу з ключових елементів міжнародного порядку. Аналогічну думку обгрунтовує Г. Кіссінджер у праці «Про Китай».

Новий підхід до аналізу американсько-китайських відносин представлений у праці авторитетного американського експерта зі справ Східної Азії М. Свейна «Проблема Америки. Залучення зростаючого Китаю в XXI столітті»⁴¹. Автор зосереджується не скільки на еволюції двосторонніх відносин, скільки на стратегії, віруваннях і діях, які формують політику США щодо Китаю і доводить необхідність змінити деякі з них у зв'язку з новими рисами міжнародних відносин у XXI ст., які фундаментально змінюють стратегічні розрахунки і контекст прийняття Вашингтоном рішень щодо КНР.

---

³⁹ Ross, Robert S. The Problem with the Pivot. Obama's New Asia Policy is Unnecessary and Counterproductive / Robert S. Ross // Foreign Affairs. 2012. – Nov-Dec. – P.70-82.

⁴⁰ Sino-American Relations. Challenges Ahead / Ed. by Yufan Hao. – Farham, Surrey, England; Burlington, VT, 2010.

⁴¹ Swaine, Michael D. America's Challenge. Engaging a Rising China in the 21st Century / Michael D. Swaine. – Washington, 2011.

Для праць російських вчених характерна значна увага до зовнішньої політики Китаю та дослідження політики США у Східній Азії через призму американсько-китайського геополітичного суперництва. З такої перспективи розглядають плани адміністрації Обама відновити основи американського лідерства науковці Інституту США і Канади РАН на чолі з С. М. Роговим⁴². За їх прогнозами, через 20 років Китай випередить США не лише за розмірами ВВП, але також військового бюджету, що перетворить його на дійсно рівного по силам суперника. Проте, як зазначається, Китай відмовився співробітничати на умовах Вашингтона – перетворення його на «відповідально акціонера» в американськоцентричному світі – у результаті чого перед Вашингтоном виникла дилема: піти на поступки Китаю як другій наддержаві чи почати його стримування. Підтримується теза про багатогранність перебалансування політики США до Східної Азії. Показано, що «доктрина Обама» поєднує як поступки Китаю як другій наддержаві, так і його стримування від застосування сили чи загрози застосування сили у цілях зміни регіонального статус-кво. Це здійснюється через посилення військової присутності у Тихому океані, зміцнення і модернізацію альянсів з союзниками, але також через реалізацію стратегії регіональної економічної інтеграції в рамках Транстихоокеанського партнерства, яка проте не обмежується АТР і носить глобальний характер.

Деякі з цих висновків не підтримують авторитетні російські вчені М. Сімонія і О. Торкунов⁴³. На їхню думку, на середньострокову перспективу Китай стоїть перед історичним завданнями «наздоганяючого розвитку» і його керівництво не може розраховувати на роль світового лідера. Навіть якщо керівництво Китаю реалізує до 2021 р. поставлене завдання досягти розміру ВВП США, це не створить підстав для його світового лідерства. Водночас

---

⁴² Рогов С. Доктрина Обама. Властелин двух колец / С.Рогов. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1783#top

⁴³ Симония Н.А. Глобализация и проблема мирового лидерства / Н.А. Симония, А. В. Торкунов // Международная жизнь. – 2013. – №3 // http://www.mgimo.ru/files2/2013_06/up99/file_99ea7e055f2f44b9ab82b2b44a93451e.pdf

автори вважають, що США вже втратили свій статус наддержави і штучні зусилля зберегти його лише погіршують їх соціальні й економічні проблеми.

Глибокий неупереджений аналіз американсько-китайських відносин як з американської, так і з китайської перспективи, було здійснено у докторській дисертації Я. В. Лексютіної⁴⁴. Автор дослідила сфери суперечностей двох держав та фактори, що їх стабілізують, на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях. Зроблено висновок про конфліктну модель сучасної американсько-китайської взаємодії, оскільки зовнішньополітичні завдання і національні інтереси, які формулюються і реалізуються керівництвом США і Китаю в умовах трансформації міжнародної системи на початку ХХІ ст. вступають у принципове протиріччя між собою.

Значну частину праць присвячено дослідженню геополітичного суперництва між США і Китаєм у Південно-Східній Азії. Якщо до кінця 1990-х рр. провідною тенденцією була конкуренція за вплив у ПСА між США і Японією, з початку ХХІ ст. – між США і Китаєм, Японією і Китаєм. Ці питання розглядаються у контексті аналізу регіональної політики США, Китаю і Японії у Південно-Східній Азії, їх відносин з АСЕАН і окремими країнам ПСА. Ці питання висвітлено у працях Ш. Саймона (США), М. Бісона, М. Вейслі (Австралія), Р. Стаббса (Канада), Ю. Хааке, Д. Хіггота (Велика Британія), Н. Сопі (Малайзія), Ч. К. Вана (Сінгапур) та ін., у численних колективних монографіях⁴⁵.

Дослідники відзначали значне покращення регіонального іміджу Китаю у Південно-Східній Азії на рубежі століть на зв'язку з його «відповідальною»

---

⁴⁴ Лексютіна Я. В. Американско-китайские отношения в условиях трансформирующейся международной системы в начале ХХІ в.: автореферат дис. ... д-ра политических наук: 23.00.04 / Лексютіна Яна Валерьевна. – Санкт-Петербург, 2012. – 46 с.

⁴⁵ Simon, Sheldon. ASEAN and Its Security Offspring: Facing New Challenges / Sheldon Simon. – Carlisle Barracks, PA, 2007. – Access mode: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub793.pdf>; Wan, Chin Kin. ASEAN's Engagement with the U.S. in the 21st Century / Chin Kin Wan // The 2nd ASEAN Reader. – P.404-410; Higgott, Richard. The United States and the Aborted Asian Monetary Fund / Richard Higgott // Ibidem. – P.415-419, etc.

поведінкою під час Азійської фінансово-економічної кризи і новою майстерною дипломатією, зростання його регіонального впливу з початку XXI ст. (М. Бісон, Дж. К. Рамо, Р. Круз де Кастро, С. Ламаїе, Дж. Гаррісон та ін.). Здійснення Пекіном прагматичної регіональної політики на основі «м'якої сили» протиставлялося силовій політиці США під час глобальної війни з тероризмом за президентства Дж. Буша. Як зазначалося⁴⁶, менш нав'язливий, більш прагматичний і спрямований на вирішення проблем розвитку «пекінський консенсус» більше приваблював тих, для кого пріоритетною була національна, а не міжнародна безпека. Водночас визнавалося прагнення АСЕАН мати однаково позитивні і рівновіддалені відносини з усіма великими регіональними державами, існування консенсусу у країнах ПСА, що найкращим способом підтримки відносин з великими державами у сфері безпеки є їхнє залучення до процедур АСЕАН. Періодичне загострення ситуації у Південно-Китайському морі обумовило зацікавленість країн АСЕАН у збереженні регіонального залучення США для підтримки регіонального балансу сил. На рівні двосторонніх відносин був помітним сильний вплив Китаю у материкових країнах ПСА Лаосі, Камбоджі і М'янмі, що, на думку деяких дослідників, мало потенціал перетворення їх на частину «великого Китаю» і розколу АСЕАН.

Нові зовнішньополітичні концепції Китаю на початку XXI ст. («мирного зростання», «мирного розвитку», «побудови гармонійного світу», «нової сусідської дипломатії», «дипломатії посмішок» тощо), які акцентували на взаємній вигоді для усіх регіональних держав, пропагувалися у працях китайських дослідників (Zheng Bijian, Suisheng Znao, Guoli Liu, Huaigao Qi,

---

⁴⁶ Beeson, M. US Hegemony and Southeast Asia: The impact of, and limits to, American Power and Influence / Mark Beeson // *Critical Asian Studies*. – 2004. – Vol. 36 (3). – P. 323-354; Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? / Mark Beeson // *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. – 2009, October 26. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240>, etc.

Zhiquan Zu)⁴⁷. Помітне місце у працях вчених КНР і країн ПСА посідала також концепція «азійських цінностей», яка об'єднувала регіональні держави і відрізняла їх від держав Заходу.

Проаналізувавши нову дипломатію Китаю, розвиток ним багатостороннього співробітництва і стратегічних відносин з сусідніми державами, участь у багатосторонніх регіональних форумах тощо американський дослідник Дж. Бейтс зробив висновок про прагнення Пекіна створити нову систему регіональної безпеки, альтернативну американським двостороннім альянсам, без конфронтації з США⁴⁸.

З 2010 р. оцінки регіональної політики Китаю знову суттєво змінилися з огляду на посилення наступальності його політики у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. У зв'язку з цим зростання Китаю у науковій літературі країн ПСА розглядається, як правило, з двох різних перспектив: економічної й стратегічної.

Серед провідних напрямків східноазійських досліджень – аналіз політики США на Корейському півострові, шляхів урегулювання північнокорейської ракетно-ядерної проблеми (Е. Ревер, Л. Пай, К. Джонсон, Б. Глейсер, С. Снайдер, М. Менін, М.Б.Нікітін та ін.)⁴⁹, впливу північнокорейської проблеми на відносини США з Республікою Кореєю, Японією і Китаєм. Значна увага приділяється відмінностям у підходах США і регіональних держав до взаємодії з цією проблемою за урядування різних адміністрацій.

---

⁴⁷ Bijian, Zheng. China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status / Zheng Bijian // Foreign Affairs. – 2005, September-October. – Vol. 85, No. 4. – P. 18-34; Bijian, Zheng: China's Road of Peaceful Development and the Building of Communities of Interests / Zheng Bijian. – Access mode: <http://www.chinastudies.org.cn/e/617.htm>

⁴⁸ Bates, Gill. Rising Star. China's New Security Diplomacy / Gill Bates. – Washington, D.C., 2010.

⁴⁹ Manyin, Mark E., Nikitin, Mary Beth, Chanlett-Avery, E., Rinehaut Ian E., Cooper, W.H. U.S.-South Korea Relations. Congressional Research Service. CRS Report for Congress / Mark E. Manyin, Mary Beth Nikitin, etc. – Access mode: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf>; Pye, Lucian W. The Korean Conundrum: America's Troubled Relations with North and South Korea // Foreign Affairs. – 2005, Jan-Feb. – Vol. 84.1. – P. 194-197, etc.

Щорічні аналітичні доповіді японського Національного інституту досліджень в сфері оборони «Східноазійський стратегічний огляд»⁵⁰ за 1996-2013 рр. аналізували усі значимі події і процеси у регіоні за останній рік, що впливали на його безпеку, та політику усіх провідних регіональних держав, включаючи США. Вони вміщують цінний для нашого дослідження фактологічний матеріал, який формує основу для подальшого аналізу та показує бачення регіональних процесів з японської перспективи.

Аналіз останніх тенденцій міжнародної ситуації у Східній Азії та регіональної політики США представлений на веб-сайтах американських науково-аналітичних центрів (Council on Foreign Relations, Brookings Institute, Center for International and Strategic Studies, Stimson Center, East-West Center, American Heritage Foundation, American Enterprise Institute тощо).

Американські, європейські та східноазійські науковці визнавали важливість збереження регіонального балансу сил у Східній Азії, який забезпечувався політичною, економічною і військовою присутністю США. Водночас деякі дослідники (М.Яхуда, Р.Саттер) акцентували на посиленні у регіоні такого явища як «хеджування» (перестраховування від ризиків), коли кожен уряд, включаючи союзників США, з метою перестраховування своєї безпеки намагався досягти якомога більше різноманітних угод з сусідніми державами. До співробітництва регіональні держави штовхали й виклики економічної глобалізації, щоб регулювати і спрямовувати у бажане русло зростаючу всеохоплюючу економічну ринкову конкуренцію.

Дослідження проблем безпеки у АТР є одним з провідних напрямків російської науки. Оскільки Росія є тихоокеанською державою, це обумовлює її геостратегічні інтереси у цьому регіоні, проте російські вчені не позиціонують її східноазійською державою. У колективній монографії «Східна Азія: між

---

⁵⁰ East Asian Strategic Review, 1996-2013 / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/index.html>

регіоналізмом і глобалізмом»⁵¹, виданій Інститутом світової економіки і міжнародних відносин РАН, Східна Азія визначається як регіон, який включає Китай, Японію, Північну Корею, Південну Корею, Монголію і Тайвань у її північній частині та Індонезію, Малайзію, Таїланд, Сінгапур, В'єтнам, Філіппіни, Бруней, Лаос, Камбоджу, М'янму в південній частині.

Оцінки ситуації в АТР у сфері безпеки в контексті інтересів Росії вміщує колективна монографія «Росія і Азія. Поява порядку денного у сфері безпеки», виконана у рамках міжнародного проекту Стокгольмського інституту з дослідження міжнародного миру⁵² за участю провідних російських фахівців-міжнародників у справах Східної Азії (Г. Чуфрін, В. Барановський, І. Подбережський, Н. Сімонія, В. Аміров, Ю. Циганов, О. Загорський, В. Сумський, М. Носов, О. Федоровський).

У ХХІ ст. у Росії було підготовлено велику кількість дисертаційних досліджень проблем безпеки в АТР, включаючи політику США щодо Китаю і КНДР, американсько-китайські відносини та вплив на них проблеми Тайваню (А. С. Давидов, М. В. Піддубний, А. М. Лоханін, Н. А. Гейдаров, О. М. Ролін, Г. В. Мірзаян, І. О. Цветков) американсько-японські відносини (О.Г.Парамонов, А.М.Левчук) тощо.

Російські автори в цілому позитивно оцінювали стабілізуючу роль США у Східній Азії і насторожено ставилися до зростання військової могутності Китаю, визнаючи, що його зовнішня політика могла стати як чинником підтримки стабільності, так і дестабілізації системи регіональних відносин у Північно-Східній Азії, що загрожувало інтересам Росії. Проте деякі роботи⁵³

---

⁵¹ Восточная Азия: между регионализмом и глобализмом / Отв. редактор Г. Чуфрин. – М., 2004; East Asia between Regionalism and Globalism / Edited by Gennady Chufrin. – Singapore, 2006.

⁵² Russia and Asia. The Emerging Security Agenda / Ed. by Gennady Chufrin. – New York, 1999.

⁵³ Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды / Л. Г. Арешидзе. – М., 2007; Арешидзе Л. Г. Эволюция системы международных отношений в Северо-Восточной Азии в 1990-ые – начале ХХI-го в.: соперничество США, Китая и Японии за влияние в регионе : автореферат

вирізняє упередженість в оцінках політики США, яка зближує їх з працями періоду «холодної війни». Так, у докторській дисертації і монографіях Л. Арешідзе доводиться, що у 1990-ті рр. американське керівництво проводило помилковий курс, направлений на боротьбу за збереження одноосібного лідерства США в системі міжнародних відносин шляхом стратегічного стримування своїх потенційних суперників, встановлення контролю над окремими державами і районами, порушення норм міжнародного права, силового втручання у внутрішні справи інших суверенних держав, дій в обхід резолюцій ООН, що призводило до дестабілізації міжнародної ситуації і врешті у концентрованому вигляді знайшло відображення у «доктрині Буша». Не погоджуємося з цими та іншими висновками автора, як-то: політика США примусила Пхеньян, який не був лояльним до них, активізувати розробку ракетно-ядерної програми, щоб захистити свою безпеку усіма можливими засобами; війна США з країнами радикального ісламу не була боротьбою з міжнародним тероризмом, а лише засобом США зміцнити свій вплив у стратегічно важливих для них регіонах світу тощо. Праця Л. Арешідзе у співавторстві з М. Крупянко «США і Східна Азія. Боротьба за «новий порядок», крім упередженості, страждає серйозними фактологічними помилками, добре показаними у рецензії І. Цветкова.

Великий масив наукових праць присвячено дослідженню процесів регіональної інтеграції у Південно-Східній Азії (у рамках АСЕАН), Східній Азії й АТР, участь у них і вплив на них США, Японії і Китаю. Хоча більшість таких робіт не аналізують політику США, вони змальовують регіональний контекст, у якому відбувалася її реалізація.

Нову політичну й економічну динаміку в Південно-Східній Азії, Східній Азії й АТР після завершення «холодної війни» одним з перших проаналізував Нурдін Сопі, директор малайзійського Інституту стратегічних і міжнародних

досліджень⁵⁴. Автор відзначає існування щонайменше 21 визначення Азійсько-Тихоокеанського регіону – від широкого розуміння до вузького у складі тільки Східної Азії, та більш широке використання на початку 1990-х рр. терміну «Східна Азія» стосовно Північно-Східної і Південно-Східної Азії⁵⁵. Це пов'язувалося ним із зародженням східноазійської регіональної свідомості, основою якої були спільні «азійські цінності» і гордість за економічні успіхи східноазійських держав, а також стурбованість за долю міжнародної торговельної системи у зв'язку зі створенням ЄС і НАФТА. Н.Сопі підкреслював провідну роль Японії у створенні економічних зв'язків, які поєднали Північно-Східну і Південно-Східну Азію у єдине ціле, акцентував на існуванні різних цінностей у відносинах між США і країнами регіону в питанні про моделі розвитку, демократію як систему управління, права людини і прогнозував, що нав'язування США власних стандартів, які суперечать «азійським цінностям», може спричинити новий конфлікт, що замінить старий між Заходом і Сходом⁵⁶.

Існування проблеми культурного нерозуміння між США і азійськими державами, що перешкоджає їхньому співробітництву, відзначається у праці «Азія в ХХІ ст.: економічні, соціально-політичні і дипломатичні проблеми», підготовленій міжнародним колективом авторів за проектом Принстонського університету.

Значною є увага дослідників до АСЕАН як організації та спільноти, еволюції її цілей і завдань, до процесів інтеграції у ПСА та перспектив створення Спільноти АСЕАН, а також до «шляху АСЕАН», який є набором принципів взаємодії між державами у складному безпековому середовищі,

---

⁵⁴ Sophe, Noordin. *A Man & his Idea. Selected Writings and Speeches* / Noordin Sophe. – Kuala-Lumpur, Malaysia, 2006.

⁵⁵ Sophe, Noordin. *The Asia Pacific after the Cold War* // *Ibidem.* – P. 267.

⁵⁶ Sophe, Noordin. *The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific* // *Ibidem.* – P. 283.

покладеним в основу функціонування АСЕАН та усіх багатосторонніх регіональних форумів з її центральною роллю⁵⁷.

Усебічний аналіз цих наукових проблем представлено у праці «Другі асеанівські читання»⁵⁸ за участю провідних дослідників АСЕАН з багатьох країн (А. Ачарія, Д. Да Кунха, Ш. М. Кабаллеро-Ентоні (Сінгапур), Ш. Наріне, Р. Стаббс, Г. Мінс (Канада), М. Лейфер, Д. Вурфел (Велика Британія) Р. Амер (Швеція), Ю. Руланд (Німеччина), М. Аріфф (Малайзія), Й. Менон (Філіппіни) та ін. У Росії АСЕАН найбільш плідно досліджували В. Сумський, Г. Костюніна, М. Малетін.

Найбільший вплив на дослідження АСЕАН і процесів регіональної інтеграції мала теорія конструктивізму, згідно з якою створення спільних норм і інститутів, які сприяють багатосторонньому співробітництву, веде до регіональної стабільності і процвітання. Для праць європейських науковців характерне порівняння європейського і азійського досвіду інтеграції, хоча визнається, що вони представляють собою зовсім різні моделі, які можна характеризувати як «сімейну» і «гарного сусідства»⁵⁹.

При аналізі процесів регіональної економічної інтеграції у Східній Азії й АТР відзначається суттєвий вплив на них Азійської фінансової кризи 1997-1998 р. Якщо до неї економічна інтеграція відбувалася у рамках АТР за участю США, Канади, Австралії та інших тихоокеанських держав на основі американсько-британської ліберальної концепції, а її основним форматом був АТЕС (це добре показано у колективній монографії з міжнародним складом авторів «Піднесення Східної Азії. Критичний погляд на Тихоокеанське

---

⁵⁷ The ASEAN: Thirty Years and Beyond / Edited by Maria Jourdes Aranal-Sereno, Joseph Sedfrey Santiago. – Quezon City, 1997; Caballero-Anthony, Mely. Regional Security in Southeast Asia. Beyond the ASEAN Way / Mely Caballero-Anthony. – Singapore, 2005; Asia in the New Millennium / Edited by Amitav Acharya and Lee Lao To. – Singapore, 2004, etc.

⁵⁸ The 2nd ASEAN Reader / Compiled by Sharon Siddique and Sree Kumar. – Singapore, 2003.

⁵⁹ Globalization in Southeast Asia. Local, National and Transnational Perspectives / Ed. by Shinji Yamashita and J. S. Eades. – New York, Oxford, 2003.

століття»⁶⁰), то після кризи набув розвитку процес «АСЕАН+3» у складі лише азійських держав. Як показано у спільному європейському проекті «Глобалізм і новий регіоналізм»⁶¹, з ним пов'язано виникнення східноазійського регіоналізму як керованого урядами свідомого політичного процесу, а також феномену «нового регіоналізму» як багатоаспектної форми інтеграції, яка включає економічний, політичний, соціальний та культурний аспекти і виходить поза межі створення регіональних режимів вільної торгівлі чи альянсів безпеки. На противагу виключно економічному співробітництву в АТЕС великої значущості у нових умовах набули політичні амбіції держав зі створення регіональної ідентичності.

З початку ХХІ ст. важливе місце у дослідженнях східноазійських вчених, передусім японських і китайських (Н.Такаші, Х.Танака, Н.Накеші, Янь Баойян, Янь Лінь, ін.), посідала проблематика формування східноазійської спільноти, нового регіонального порядку у Східній Азії.

У колективній монографії «Піднесення Китаю і зміна східноазійського порядку» за участю міжнародного колективу авторів обстоюється думка, що спільні економічні інтереси і формування структури регіональної співпраці після Азійської кризи створили підґрунтя для примирення між державами і формування східноазійської спільноти⁶². До аналогічних висновків прийшли учасники міжнародного проекту «Після кризи», організованого Центром досліджень Південно-Східної Азії Кіотського університету⁶³. Паралельно піднімалося питання про неминучу трансформацію відносин Японії і РК зі

---

⁶⁰ The Rise of East Asia. Critical Visions of the Pacific Century / Ed. by Mark Berger and Douglas A. Borer. – London, New York, 1997.

⁶¹ Globalism and the New Regionalism. – Vol. 1. – London, New York, 1999.

⁶² The Rise of China and a Changing East Asian Order / Ed. by Kokubun Ryosei and Wang Jisi. – Tokyo, New York, 2004.

⁶³ After the Crisis. Hegemony, Technocracy and Governance in Southeast Asia/ Ed. by Shiraishi Takashi and Patricio N. Abinales. – Kyoto, Melbourne, 2005. – P.32.

США. Висловлювалися різноманітні оцінки майбутнього американських альянсів безпеки і перспектив регіональної архітектури у Східній Азії⁶⁴.

У контексті вивчення регіональних інтеграційних процесів у ХХІ ст. значна увага приділялася японсько-китайським і корейсько-китайським відносинам, позитивний розвиток яких відкривав перспективи для економічної інтеграції у межах Північно-Східної Азії. Перші праці, у яких розглядалися такі перспективи, вийшли у 2005-2006 рр.⁶⁵. Спільним було переконання, що без нормалізації японсько-китайських відносин та позитивного ставлення США регіональна інтеграція Східної Азії неможлива. У європейських дослідженнях акцентувався досвід примирення між Францією і Німеччиною, завдяки якому стало можливим створення європейської спільноти⁶⁶.

Процеси економічної регіональної інтеграції у Східній Азії найбільш повно проаналізувала Н. Мунаката у праці «Трансформація Східної Азії»⁶⁷. У ній представлено різні концепції східноазійської регіональної інтеграції у ХХ ст., включаючи конкуруючі американський і японський проекти у рамках АТЕС, показано зміни у регіональних інтеграційних процесах на концептуальному і практичному рівнях унаслідок Азійської кризи, появу «нового регіоналізму» і маргіналізацію США у регіональних процесах. Автор доводить, що східноазійські держави об'єднують деякі спільні економічні

---

⁶⁴ Beyond Japan. The Dynamics of East Asian Regionalism / Edited by Peter J. Katzenstein and Takashi Shiraishi. – Ithaca and London, 2006; Samuels, Richard. Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia / Richard J. Samuels. – Ithaca, NY, 2007, etc.

⁶⁵ Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / Edited by Hyungdo Ahn, Yong Shik Choo. – Seoul, 2005; China into the Hu-Wen Era. Policy Initiatives and Challenges / Ed. by John Wong and Lay Hongyi. – Singapore, New Jersey, London, 2006.

⁶⁶ Northeast Asian Regionalism. Learning from the European Experience / Ed. by Christopher M. Dent and David W. F. Huang. – London, 2002; Regionalism in East Asia. Paradigm shifting? / Ed. by Fu-Kuo Liu and Philippe Regnier. – London, New York, 2003, etc.

⁶⁷ Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration / Naoko Munakata. – Tokyo & Washington, D.C., 2006.

проблеми, які виходять поза межі інтересів США, що обумовлює потребу різних форматів регіональної інтеграції, як з участю, так і без участі США.

У працях американських дослідників (Е. Лінкольна, Дж. Тайнера, Н. Тарлінга, Р. Саттерса, Ф. Фукуяма, Д. Дрезнера та ін.) аналізувалися загрози інтересам США у зв'язку з розвитком східноазійського регіоналізму у складі лише азійських держав, визначалися прорахунки регіональної політики адміністрацій Б. Клінтона і Дж. Буша, було сформульовано рекомендації щодо збереження та посилення американського впливу в регіоні, які розглядалися передусім у контексті американсько-китайської конкуренції⁶⁸.

Ключовим завданням Вашингтона визнавалася розробка проекту адекватної безпекової архітектури і формування інституційної основи для Східної Азії. Як писав Ф. Фукуяма, хоч партнерства, успадковані з ранніх часів «холодної війни» зберігали цінність як засоби забезпечення передбачуваності і військового стримування, вони не відповідали конфігурації політики, яка формувалася. Підкреслювалося критично важливе значення багатостороннього співробітництва у Східній Азії, необхідного не лише для координації швидко зростаючих економік регіону, але й для заспокоєння націоналістичних пристрастей у кожній з азійських держав⁶⁹.

Регіональні процеси у Південно-Східній Азії, Східній Азії й АТР перебувають у центрі уваги російських дослідницьких центрів, що обумовлюється потребами формування ефективної регіональної політики Росії у відносинах з АСЕАН і в регіональних форумах, членом яких вона є.

---

⁶⁸ Lincoln E. *East Asian Economic Regionalism* / E. Lincoln. – New York, Washington, D. C., 2004; Tarling, Nicholas. *Regionalism in Southeast Asia* / Nicholas Tarling. – London & New York, 2006; Tyner, James A. *America's Strategy in Southeast Asia. From the Cold War to the Terror War* / James A. Tyner. – Lanham, Maryland, 2007; Drezner, Daniel W. *The New New World Order* / Daniel W. Drezner // *Foreign Affairs*. – 2007, March-April. – Vol. 86, No. 2. – P. 14-38, etc.

⁶⁹ Fukuyama, Francis. *Re-Envisioning Asia* / Francis Fukuyama // *Foreign Affairs*. – 2005, Jan-Feb. – Vol. 84, Is.1. – P. 75-85.

Проблеми теорії й практики азійського регіоналізму як одного з регіональних зрізів глобалізації проаналізовано у праці заступника директора Інституту Далекого Сходу РАН В. Міхеєва⁷⁰. Досліджено різні концепції регіоналізму у Східній Азії, створення і діяльність АТЕС, підходи до цього форуму США, Японії і Китаю, співвідношення між АТЕС і АСЕАН, АТЕС і НАФТА, АТЕС і ВТО, АТЕС і АСЕМ, а також причини Азійської кризи, її наслідки для окремих регіональних держав і вплив на розстановку сил в АТР. Показано зростання унаслідок кризи ролі економічної складової стратегії національної безпеки країн регіону, оскільки вона показала, що найбільша загроза внутрішній стабільності і суверенітету національних держав пов'язана не з військовими, а з фінансовими і економічними чинниками. Представляє інтерес викладення автором концепцій субрегіональної азійської інтеграції без участі США, які виникли під впливом Азійської кризи

Грунтовний аналіз регіональних підсистем і регіональних проблеми міжнародних відносин здійснюється у праці «Схід-Захід»⁷¹, включаючи інтеграцію ПСА (О. Рогожин), взаємодію субрегіональних підсистем Східної і ПСА (Д. Мосяков), проблеми безпеки в АТР (М. Малетін, Ю. Райков).

Хоча різні аспекти регіональної політики США у Східній Азії і Азійсько-Тихоокеанському регіоні та їх відносини з регіональними державами було проаналізовано у численних наукових працях, кількість праць узагальнюючого характеру серед них незначна. Це обумовлюється великим географічними межами регіону, складністю і багатогранністю регіональних процесів та залучення до них США.

Дослідженню східноазійської політики США за адміністрацій Дж. Буша-молодшого присвячено праці Р. Саттера «Сполучені Штати і Східна Азія», М. Яхуда «Міжнародна політика в Азійсько-Тихоокеанському регіоні» та

---

⁷⁰ Михеев В.В. Глобализация и азиатский регионализм. Вызовы для России / В.В.Михеев. – М., 2001.

⁷¹ Восток/Запад. Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений / Под ред. А.Д. Вознесенського. – М., 2002.

колективну монографію «Буш і Азія»⁷². Хоча Східна Азія не була пріоритетом зовнішньої політики адміністрацій Дж. Буша, на відміну від Б. Клінтона, саме в період його президентства визначилася нова регіональна динаміка і почала формуватися нова регіональна архітектура без участі США.

У монографії Р. Саттера показано нову регіональну динаміку у Східній Азії, обумовлену кількома категоріями чинників: по-перше, зміною регіональних тенденцій, які включали піднесення Китаю, стагнацію Японії, зменшення впливу Індонезії, більш активну роль у регіональних справах Росії, Індії, ЄС та інших позарегіональних держав; по-друге, зміною динаміки на Корейському півострові; по-третє, економічними чинниками, пов'язаними з потребами забезпечення стійкого економічного зростання в надзвичайно конкурентному глобальному економічному середовищі; по-четверте, невпевненістю у регіоні щодо політики США через періодичні ознаки їхньої зосередженості на інших регіонах, вияви одноосібної політики і втручання, які оцінювалися як деструктивний чинник регіональної стабільності⁷³. На основі цих чинників автор виділив кілька важливих тенденцій, які Вашингтон мав враховувати для здійснення ефективної регіональної політики. Найбільшим викликом для США визнавалося формування ефективної політики щодо Китаю.

Професор Лондонської школи економіки і політичних наук М. Яхуда дослідив нову структуру міжнародних відносин в АТР і зміни регіональної політики США, Японії, Китаю у зв'язку із закінченням «холодної війни», посиленням взаємозалежності держав, появою нових проблем у сфері безпеки, і прийшов до висновків про формування у Східній Азії складного зразка співробітництва і конкуренції між основними державами, передусім Японією і Китаєм. Показано, що війна США з тероризмом після атак 11 вересня посилила значення міжнародного співробітництва для протидії новим загрозам безпеці,

---

⁷² Sutter, Robert G. *The United States and East Asia* / Robert G Sutter. – New York, 2003; Yahuda, Michael. *The International Politics of the Asia Pacific* / Michael Yahuda. – Abington, Oxon, 2004; Bush and Asia. *America's Evolving Relations with East Asia* / Edited by Mark Beeson. – London and New York, 2006.

⁷³ Sutter, Robert G. *Op.cit.* – P.14-15.

але водночас розширила розрив між інтересами США і їхніх регіональних партнерів, для яких основний інтерес полягав у розвитку національних економік і внутрішній консолідації в умовах швидких соціальних змін і посилення взаємозалежності економічного розвитку. У результаті виявилася тенденція до розвитку багатоярусного співробітництва між регіональними державами, включаючи Китай, у сферах економіки і безпеки, які перетиналися. Водночас потреба «хеджування» проти зростаючої влади Китаю примушувала їх покладатися на американські військові зобов'язання.

У праці «Буш і Азія» з міжнародним колективом авторів, переважно австралійських, показано трансформацію зовнішньої політики США за адміністрації Дж. Буша-молодшого («революція Буша») та вплив цих змін на Східну Азію, на економічне (Дж. Равенхіл) і стратегічне (В. Той) залучення США у регіон, їхню участь у регіональних інтеграційних процесах (М. Вейслі), відносини і співробітництво з Китаєм (П. Ван Несс), Японією (А. Дж. Мулган), Республікою Кореєю (Р. Блейкер), з іншими ключовими регіональними державами (Індонезію, Малайзією, Таїландом, Філіппінами, Австралією), на політику щодо Північної Кореї.

«Стратегічний поворот» у політиці США до Східної Азії за адміністрації Б. Обами проаналізовано в колективній монографії, підготовленій науковцями факультету міжнародних відносин Санкт-Петербурзького державного університету⁷⁴.

Таким чином, незважаючи на досить глибоке вивчення окремих аспектів регіональної політики США у Східній Азії вітчизняними та зарубіжними дослідниками, аналіз свідчить про відсутність дослідження, у якому б системно вивчалася регіональна політика США у Східній Азії у постбіполярний період

---

⁷⁴ Политика США в Азиатско-Тихоокеанском регионе в период администрации Б. Обамы / Б. А. Ширяев, А. И. Цветков, Я. В. Лексютина, А. В. Ковш, И. В. Федоров, И. С. Ланцова. – Санкт-Петербург: ФМО СПбГУ, 2012.

на двосторонньому і багатосторонньому рівнях на тлі регіональних процесів і у взаємозв'язку з ними.

1.2. Джерельна база дослідження

Емпіричну основу дослідження складають різноманітні за характером джерела, які можна об'єднати у кілька груп.

Першу групу джерел складають офіційні документи та інші джерела виконавчої влади США, у яких викладалася офіційна позиція адміністрації з питань зовнішньої політики і безпеки держави. Це доповіді зі Стратегії національної безпеки, Національної військової стратегії та Національної стратегії оборони; публічні промови, заяви, звернення, інтерв'ю, прес-конференції президентів США, держсекретарів та інших членів адміністрації, помічників президента з національної безпеки, заступників держсекретаря і його помічника зі східноазійських і тихоокеанських справ, інших представників Держдепартаменту; заяви, брифінги, прес-релізи Білого дому і Держдепартаменту.

Так, Стратегія національної безпеки США є документом, який періодично готується виконавчою владою для представлення Конгресу, окреслює основні проблеми національної безпеки і бачення адміністрацією шляхів взаємодії з ними. Аналіз доповідей зі Стратегії національної безпеки дозволяє простежити зміни в ідеологічному забезпеченні зовнішньополітичного курсу США, виокремити основні принципи і цілі зовнішньої політики, розкрити методи їх забезпечення, визначити місце в ній Східної Азії й АТР, а також пріоритети східноазійської політики⁷⁵. У ході дослідження було опрацьовано 12 доповідей зі Стратегії національної безпеки: 1990, 1991, 1993-2000, 2002, 2006, 2010 рр.

Доповіді зі Стратегії національної безпеки мають загальний характер і служать основою для вироблення супроводжуваних документів, які

---

⁷⁵ National Security Strategy of the United States. The White House, March 1990. – Washington D.C., 1990, etc.

забезпечують реалізацію поставлених у них цілей (серед них Національна військова стратегія і Національна стратегія оборони США⁷⁶).

Важливе значення для цілей нашого дослідження мали публічні промови президентів і держсекретарів США. За коментарем У. Крістофера, держсекретаря першої адміністрації У. Клінтона, кожна з промов здійснюється у чотирьох основних цілях – стратегічній, концептуальній, тактичній та бюрократичній. Хоча промова спрямована переважно на зовнішню аудиторію, її найважливіша роль полягає у визначенні основних напрямків політики. Вона ініціює внутрішні дебати в уряді, спонукає його до прийняття рішень. Численні меморандуми, які отримує держсекретар і які обстоюють різні напрямки політики не мають впливу на зовнішню політику США, доки вони не включені в промову, публічну заяву чи офіційний урядовий документ. Потреба виражати позицію публічно примушує лідерів приймати політичні рішення. Часто рішення що робити й що сказати публічно приймаються одночасно⁷⁷.

Різні аспекти східноазійської політики США, їхню стратегію і дії в конкретних ситуаціях, реакцію на окремі міжнародні події у Східній Азії тощо розкривають інтерв'ю і прес-конференції президентів, держсекретарів і представників Держдепартаменту, а також їхні відповіді на запитання після публічних виступів. Промови, заяви, звернення, інтерв'ю, прес-конференції президентів вміщує багатотомне видання «Публічні папери президентів США»⁷⁸. Автором опрацьовано 44 томи цього видання, які вміщують інформацію за 1989-2010 рр. Цінним джерелом є також збірки найбільш

---

⁷⁶ National Military Strategy. February, 1995. – Access mode: http://fas.org/man/docs/nms_feb95.htm, etc; The National Defense Strategy of the United States of America. March 2005. – Access mode: <http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050318nds1.pdf>, etc.

⁷⁷ Christopher, Warren. In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era. – Stanford, Calif., 1998. – P. 8-9.

⁷⁸ Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1989. Book 1. Jan. 1 to June 30, 1989. – Washington: U. S. Government Printing Office, 1990. – 883 p., etc.

значимих промов президентів У. Клінтона і Дж. У. Буша з коментарями⁷⁹. Публічні виступи діючого президента і держсекретаря вміщують сайти Білого дому і Держдепартаменту⁸⁰. Серед них виділяємо інаугураційні промови президента Б. Обама 2009 і 2013 рр.⁸¹, які характеризують його бачення завдань внутрішньої і зовнішньої політики США та методів їх реалізації.

Нові зовнішньополітичні концепції США за адміністрації Б. Обама («розумної влади», «багатопартнерського світу», «економічної дипломатії», «економічного мистецтва управління державою» тощо) обґрунтовано у промовах та інтерв'ю держсекретаря Х. Клінтон. Так, концепцію «розумної влади», на противагу силовій політиці, яка асоціювалася з попередньою адміністрацією Дж. Буша, було вперше сформульовано у виступі Х. Клінтон перед сенатським комітетом із закордонних справ у зв'язку із затвердженням її кандидатури на посаду держсекретаря⁸², розвинуто в її подальших виступах⁸³ і працях.

---

⁷⁹ The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary / Edited by Alvin Z. Rubinstein, Albina Shayevich, Boris Zlotnikov. – Armonk, N.Y., 2000; The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. – Armonk, N.Y., 2005; Bush, George W. We Will Prevail: President George W. Bush on War, Terrorism, and Freedom / George W. Bush. / Selected and edited by National Review; foreword by Peggy Noonan; introduction by Jay Nordlinger. – New York, 2003.

⁸⁰ The White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/>; Secretary of State John F. Kerry. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/>

⁸¹ Obama, Barack. Inaugural Address, U. S. Capitol, Washington D.C., January 21, 2009 / Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>; Inaugural Address by President Barack Obama. U. S. Capitol, Washington D.C. January 21, 2013 / Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama>

⁸² Congressional Testimony. Nomination Hearing to Be Secretary of State. Testimony Hillary Rodham Clinton. Statement before the Senate Foreign Relations Committee. Washington, DC, January 13, 2009. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/01/115196.htm>

⁸³ Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 15, 2009. – Access mode:

Матеріали Держдепартаменту США, передусім Бюро зі східноазійських і тихоокеанських справ, розміщені на його веб-сайті, інформують про основні напрямки політики США у цьому регіоні і заходи щодо її реалізації.

Заяви, брифінги, прес-релізи Білого дому і Держдепартаменту надають офіційні оцінки важливих міжнародних подій, двосторонніх і багатосторонніх відносин в АТР, роз'яснення політики адміністрації з тих чи інших проблем міжнародної політики. Це, наприклад, заяви щодо продовження статусу «найбільш сприятливої нації» у торгівлі для Китаю чи засудження ядерних і ракетних випробувань КНДР, прес-релізи про результати самітів і зустрічей міністрів країн АТЕС⁸⁴ тощо.

Другу групу джерел складають матеріали Конгресу США, а саме протоколи слухань комітетів із зовнішньої політики Сенату і Палати представників. Вони висвітлюють регулярне обговорення проблем східноазійської політики за такими напрямками: ситуація у Східній Азії у сфері безпеки; політика щодо Китаю, роль Китаю у регіоні й американсько-китайські відносини; стан корейської проблеми, політика щодо КНДР; відносини зі східноазійськими союзниками, у тому числі американсько-японські та американсько-південнокорейські відносини; політика у Південно-Східній Азії, відносини з окремими країнами ПСА⁸⁵. Ці протоколи вміщують усебічний

<http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126071.htm>; Remarks at the Clinton Global Initiative. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, New York City, September 24, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198094.htm>; etc.

⁸⁴ Statement by Press Secretary Fitzwater on Continuation of China's Most-Favored Nation Trade Status. June 2, 1992 // Public Papers... George Bush. 1992-1993. Book 1. – Washington, 1993. – P. 881-882; Statement on Efforts to Improve Relations with North Korea. December 28, 2000 // Public Papers... William J. Clinton, 2000-2001. Book 2. – Washington, 2001. – P. 2811, etc.

⁸⁵ Hearings on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 101st Congress 2nd Session. February 20 and April 19, 1990. – Washington, 1991; U.S. Policy toward North Korea: hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, 103rd Congress, 2nd session, March 3, 1994. – Washington, 1994, etc.

критичний аналіз окремих напрямків і аспектів східноазійської політики США, а також рекомендації уряду щодо її формування з позиції сенаторів, конгресменів і провідних експертів.

Окрему групу формують протоколи сенатських слухань із затвердження кандидатур на посаду держсекретаря США⁸⁶. У них аналізуються основні здобутки і прорахунки зовнішньої політики попередніх адміністрацій, викладаються її пріоритети з точки зору кандидатів на посаду держсекретаря К. Пауелла, М. Олбрайт, К. Райс, Х. Клінтон, Дж. Керрі, вміщується обговорення їхніх кандидатур.

До **третьої групи** джерел входять праці, включаючи мемуари, президентів, держсекретарів і сенаторів США. Праці президентів США розкривають бачення ними стратегічних та поточних завдань зовнішньої політики, методів їх реалізації, оцінки процесів і подій періоду їхнього урядування. Мемуари цінні інформацією «з першої вуст», часто недоступною з інших джерел, дають можливість краще зрозуміти дух епохи і впливові чинники, які сприяли прийняттю тих чи інших рішень у сфері зовнішньої політики. Водночас вони несуть на собі значний відбиток суб'єктивізму, тому вимагають особливо критичного підходу.

Серед праць президента Дж. Г. У. Буша найбільше значення для нашого дослідження мали мемуари «Трансформований світ», у яких він у співавторстві з Б. Скоукрофтом, своїм радником з національної безпеки, змалював зміну стратегічної ситуації у світі на рубежі 1980-1990-х рр. і основні напрямки зовнішньої політики своєї адміністрації, включаючи «серединний курс» щодо Китаю після трагічних подій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р.⁸⁷

---

⁸⁶ Nomination of Secretary of State: Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, 105th Congress, 1st session, January 8, 1997. – Washington, 1997. – Access mode: <http://mirlyn.lib.umich.edu/Record/004573711>, etc.

⁸⁷ Bush, George and Brent Scowcroft. *A World Transformed* / George Bush and Brent Scowcroft. – New York, 1998; Bush, George. *All the Best. George Bush: My Life in Letters and Other Writings* / George Bush. – New York, NY, 1999.; Bush,

«Китайська політика» проаналізована у праці найбільшою мірою у зв'язку з обізнаністю Дж. Буша в китайських справах й інтересом до них, що було пов'язано з його службою головою місії США в КНР у 1974-1975 рр.

Праця президента Б. Клінтона «Між надією й історією»⁸⁸, видана напередодні президентських виборів 1996 р., показує здобутки його першої адміністрації, підводить підсумки східноазійської політики 1993-1996 рр. у відносинах з Китаєм, Північною Кореєю, Японією, розкриває його бачення стратегії розвитку США, визначає пріоритети зовнішньої політики у різних регіонах, включаючи Східну Азію.

У мемуарах «Моє життя»⁸⁹ Б. Клінтон описує найбільш важливі події внутрішньої і зовнішньої політики США у період свого президентства, змальовує чинники впливу на прийняття ним ключових рішень, надає влучну характеристику державних діячів зарубіжних держав і багато цікавих деталей тогочасних міжнародних подій. Відзначається рішення його адміністрації поставити Східну Азію на такий самий рівень у зовнішній політиці США, який багато років посідала Європа. Коротко, але влучно, змальовано окремі важливі сюжети східноазійської політики періоду його президентства, такі як зустріч «великої сімки» у Токіо (липень 1993 р.) та підписання «рамкової угоди» про торговельні переговори з Японією, досягнення і проблеми цих переговорів, проведення першого саміту АТЕС у Сіеттлі (листопад 1993 р.), його поїздка до Австралії, Таїланду і Філіппін у листопаді 1996 р., візит президента КНР Цзянь Цземіня у Вашингтон у 1997 р., відносини з Китаєм та хід переговорів стосовно його вступу до ВТО, оцінки причин Азійської кризи і позиції США під час кризи.

George. Heartbeat. George Bush in his Own Words / George W. Bush / Compiled and edited by Jim McGrath. – New York, 2001, etc.

⁸⁸ Clinton, Bill. Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century. – New York, 1996.

⁸⁹ Clinton, Bill. My life / Bill Clinton. – New York, 2004.

Дж. У. Буш у своїх мемуарах «Вирішальні моменти»⁹⁰ зосереджує увагу на найбільш важливих рішеннях свого президентства. У сфері зовнішньої політики вони стосувалися глобальної війни з тероризмом, війн в Афганістані й Іраку. Тому Дж. Буш фактично нічого не пише про східноазійську політику США цього періоду, що відображає зовнішньополітичні пріоритети його адміністрації, проте його мемуари є важливими для розуміння середовища, в якому розроблялася і здійснювалася тогочасна політика США у Східній Азії.

Пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики США, включаючи відновлення американського лідерства у міжнародних справах, викладені Б.Обамою (на той час сенатором) у працях «Сміливість надії» (2006 р.) та «Відновлення американського лідерства» (2007 р.)⁹¹. Хоча Азійсько-Тихоокеанському регіону у них приділяється небагато місця, напрями політики першої адміністрації Обама визначені чітко. Йдеться про потребу перебудови Америкию альянсів, партнерств й інституцій, необхідність створення у Східній Азії більш ефективної структури поза межами двосторонніх угод, нерегулярних самітів і угод з певної нагоди, формування «інклюзивної інфраструктури» для забезпечення стабільності регіону і спільної боротьби з транснаціональними загрозами, сприяння перейняттю Китаєм «відповідальної ролі як зростаючої влади» для вирішення спільних проблем ХХІ століття.

Не менш цінним джерелом є праці держсекретарів США. Мемуари держсекретаря Дж. Бейкера вміщують аналіз зовнішньої політики США за адміністрації Дж. Г. У. Буша⁹². Хоч автор вказує, що Східна Азія не була серед її пріоритетів, він докладно описує американсько-японські торговельні

---

⁹⁰ Bush, George W. *Decision Points* / George W. Bush. – New York, 2010.

⁹¹ Obama, Barack. *The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream* / Barack Obama. – New York, 2006; Obama, Barack. *Renewing American Leadership* / Barack Obama // *Foreign Affairs*. – July-August, 2007. – Vol. 86, No. 4. – Access mode: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>

⁹² Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992* / James A. Baker III and Thomas M. Defrank. – New York, 1995.

переговори 1989-1990 рр., важке просування яких викликало кризу двосторонніх відносин, стратегію адміністрації Дж. Буша щодо КНДР, її політику щодо Китаю після трагічних подій на площі Тяньаньмень у червні 1989 р., включаючи свій візит до Пекіна в листопаді 1991 р. Також відзначається використання адміністрацією Дж. Буша регіональних стратегій як нового напрямку просування торгово-економічних інтересів США, показано підтримку нею процесу АТЕС.

Праця У. Крістофера, держсекретаря першої адміністрації Б. Клінтона «У потоці історії»⁹³ поєднує його мемуари і найважливіші промови. У ній висвітлено основні напрямки зовнішньої політики США за адміністрації Б. Клінтона, розкрито концепцію «розширення вільної світової спільноти ринкових демократій» як альтернативу стратегії «стримування» періоду «холодної війни» та формування «нової тихоокеанської спільноти». Окремі розділи праці присвячено аналізу відносин США з Японією, включаючи торгово-економічні переговори між ними, політики адміністрації щодо Північної Кореї і В'єтнаму. Найбільша увага приділяється американсько-китайським відносинам та реалізації стратегії «залучення» Китаю

Мемуари У. Крістофера «Шанси життя»⁹⁴ описують формування зовнішньополітичної команди президента Клінтона, а також політику США щодо Китаю і В'єтнаму.

Праці М. Олбрайт, держсекретаря другої адміністрації У. Клінтона, представлені її промовама⁹⁵, мемуарами⁹⁶ і науковими працями⁹⁷. У мемуарах

---

⁹³ Christopher, Warren. *In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era* / Warren Christopher. – Stanford, Calif., 1998.

⁹⁴ Christopher, Warren. *Chances of a Lifetime: A Memoir* / Warren Christopher. – New York, 2001.

⁹⁵ Albright, Madeleine K. *Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Excerpts of testimony, speeches, and remarks on economic issues, East Asia, and Southeast/Southwest Asia* by U.S. Secretary of State Madeleine K. Albright. – Washington, DC, 1999; Albright, Madeleine. *Focus on the Issues. Building Peace and Security around the World. Excerpts of testimony, speeches and remarks* by U.S.

М. Олбрайт «Мадам секретар», крім характеристики процесу прийняття зовнішньополітичних рішень, найбільшу цінність має її аналіз північнокорейської проблеми і політики США щодо Північної Кореї, включаючи кризу 1994 р., підписання Рамкової угоди 1994 р., підтримку У. Клінтоном «сонячної політики» президента Республіки Кореї Кім Де Чжуна, спробу нормалізації відносин у 2000 р., її візит до Пхеньяна і зустрічі з лідером КНДР Кім Чен Іром у жовтні цього року.

Окреме місце серед праць М. Олбрайт посідає «Меморандум до обраного президента», який поєднує її мемуари з аналізом зовнішньої політики адміністрації Дж. У. Буша і рекомендаціями новому президенту щодо відновлення міжнародних позицій Америки⁹⁸. У розділі під назвою «Місце Америки в азійському столітті» аналізуються відносини США з Японією, Республікою Кореєю, Китаєм, здійснюється порівняння східноазійської політики адміністрацій Дж. У. Буша й У. Клінтона.

У зв'язку із зосередженістю зовнішньої політики США у 2001-2008 рр. на глобальній війні з тероризмом і «великому Близькому Сході» східноазійська політика не знайшла відображення у мемуарах держсекретарів К. Пауелла і

Secretary of State Madeleine K. Albright on building peace and security around the world. – Washington, DC, 2000.

⁹⁶ Albright, Madeleine and William Woodward. *Madam Secretary / Madeleine Albright, William Woodward*. – New York, 2003; Albright, Madeleine Korbел and William Woodward. *The Mighty and the Almighty: Reflections on America, God, and World Affairs / Madeleine Albright with Bill Woodward*. – New York, 2006.

⁹⁷ Albright, Madeleine Korbел, Bronisław Geremek, Morton H. Halperin, Elizabeth Frawley Bagley. *Threats to Democracy: Prevention and Response: Report of an Independent Task Force, sponsored by the Council on Foreign Relations / Madeleine K. Albright and Bronislaw Geremek, co-chairs*. – New York, 2003. – Access mode: <http://site.ebrary.com.proxy.lib.umich.edu/lib/umich/docDetail.action?docID=100262>
16

⁹⁸ Albright, Madeleine Korbел. *Memo to the President Elect: How We Can Restore America's Reputation and Leadership / Madeleine Albright with Bill Woodward*. – New York, 2008.

К. Райс⁹⁹, проте їхні роботи важливі для розуміння контексту прийняття зовнішньополітичних рішень за президентства Дж. У Буша.

У статтях Х. Клінтон «Тихоокеанське століття Америки» та «Мистецтво розумної сили» обґрунтовано стратегічний поворот у політиці США до Східної Азії та концепцію «розумної сили»¹⁰⁰.

Мемуари Х. Клінтон «Складні рішення» повністю зосереджені на її перебуванні на посаді держсекретаря й на аналізі зовнішньої політики США у цей період. Чільне місце у ньому посідає Східна Азія. Пояснюються суть «осьового повороту» адміністрації Обама до Східної Азії, зміни у політиці США в Південно-Східній Азії, у відносинах з АСЕАН і окремими країнами-членами, передусім з М'янмою. Найбільшу увагу автор приділила розвитку американсько-китайських відносин, проаналізувала сфери суперечностей між двома державами, визнала існування геополітичного суперництва між ними у ПСА, пояснила стратегію США щодо Китаю. У праці докладно описано ситуації, які загрожували ускладненням двосторонніх відносин – конфронтацію між США і Китаєм на Регіональному форумі АСЕАН у Ханой у 2010 р., коли США заявили про свій національний інтерес у Південно-Китайському морі, «справу Чена Гуанченга» весною 2012 р., яку Х.Клінтона вважала найбільш загрозовою кризою у двосторонніх відносинах тощо.

Основні напрямки зовнішньої політики другої адміністрації Б. Обама розкрито у промовах та інтерв'ю держсекретаря Дж. Керрі¹⁰¹, у яких

⁹⁹ Powel, Colin L. with Joseph E. Persico. *My American Journey* / Colin L. Powel, Joseph E. Persico. – New York, 1995; Rice, Condoleezza. *No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington* / Condoleezza Rice. – New York, 2011.

¹⁰⁰ Clinton, Hillary. *America's Pacific Century* / Hillary Clinton // *Foreign Policy*. – 2011, October. – Access mode: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233su0.8861287.html#axzz1dsvxWPCD>; Clinton, Hillary. *The Art of Smart Power* / Hillary Clinton // *NewStatesman*. – Access mode: <http://www.newstatesman.com/politics/politics/2012/07/hillary-clinton-art-smart-power>

¹⁰¹ Address at the University of Virginia. Address John Kerry Secretary of State University of Virginia Charlottesville, VA February 20, 2013. – Access mode:

простежується як наступність, так і відмінність у східноазійській політиці першої та другої адміністрацій Б. Обама.

Оцінки зовнішньої політики США, бачення її завдань і ефективної східноазійської стратегії надають праці сенаторів і конгресменів США¹⁰². Серед них виділяємо опубліковану в 2010 р. працю сенатора М. Ромні¹⁰³, кандидата від Республіканської партії на президентських виборах 2012 р.

Четверту групу джерел складають публічні промови, заяви, інтерв'ю і праці глав держав/урядів, міністрів закордонних справ та їхніх заступників, дипломатів країн Східної Азії: Японії, Китаю, Республіки Кореї, країн Південно-Східної Азії, генеральних секретарів АСЕАН.

Промови, заяви, інтерв'ю прем'єр-міністрів Японії представлені на веб-сайті Прем'єр-міністра Японії і його кабінету¹⁰⁴. Серед них виділяємо програмні промови прем'єр-міністрів на початку їх урядування, передусім Ю. Хатоями¹⁰⁵, оскільки після формування ним коаліційного уряду мала місце гостра криза американсько-японських відносин. Політична філософія Ю. Хатоями¹⁰⁶ була

<http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/02/205021.htm>; Kerry, John. Forging a Pacific Future. October 18, 2013. – Access mode: <http://blogs.state.gov/stories/2013/10/18/forging-pacific-future>, etc.

¹⁰² Hamilton, Lee. The Art of the Possible / Lee Hamilton // The National Interest. – 2007, Nov.-Dec. – Vol. 92. – P. 8-12; Hagel, Chuck. A Republican Foreign Policy / Chuck Hagel // Foreign Affairs. – 2004, July-August. – V. 83, No. 4. – P. 64-72; Romney, Mitt. Rising to a New Generation of Global Challenges / Mitt Romney // Foreign Affairs. – 2007, July-August. – Vol. 86, No. 4. – Access mode: <http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/start.do?prodId=ITOF>, etc.

¹⁰³ Romney, Mitt. No Apology. The Case for American Greatness / Mitt Romney. – N.Y., 2010

¹⁰⁴ Speeches and Statements by Prime Minister. – Access mode: http://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/index_e.html, etc.

¹⁰⁵ Policy Speech by Prime Minister Yukio Hatoyama at the 174th Session of the Diet. 29 January 2010. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/201001/29siseihousin_e.html

¹⁰⁶ Yukio Hatoyama: My Political Philosophy. August 13, 2009 // Financial Times. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/99704548-8800-11de-82e4-00144feabdc0.html>

викладена ним в однойменній статті, опублікованій в газеті «Файненшл таймс» у серпні 2009 р.

Виступи державних діячів КНР та інші джерела, важливі для розуміння розвитку Китаю у кінці 1980-х – 1990-ті рр., еволюції його зовнішньополітичної доктрини, відносин з США і сусідніми державами, ставлення до участі у багатосторонніх регіональних інституціях тощо вміщує багатотомне видання «Китай: факти і цифри. Щорічник», який видавався у США з 1980 р. по 1998 р. Для цілей нашого дослідження було використано 11 томів цього видання¹⁰⁷, а також окремі промови президента Ху Цзінтао і прем'єр-міністра Вен Цзябао з проблем зовнішньої політики Китаю¹⁰⁸.

Важливий фактичний матеріал налає праця Хан Син Чжу¹⁰⁹, міністра закордонних справ Республіки Кореї у 1993-1994 рр., у подальшому посла РК у США, у якій аналізується північно-корейська ядерна криза 1993-1994 рр., корейська політика адміністрації У. Клінтона під час цієї кризи і в наступний період. Вона поєднує елементи наукового дослідження з мемуарами автора як свідка і безпосереднього учасника процесу прийняття державних рішень.

Серед джерел, які мають походження в державах Південно-Східної Азії, виділяються праці М. Махатхіра, прем'єр-міністра Малайзії у 1981-2003 рр. Його перу належать мемуари «Шлях уперед» та інші праці¹¹⁰, у яких

---

¹⁰⁷ China. Facts & Figures Annual Handbook 1989 / Ed. by Charles E. Greer. V. 12.- Breeze, Florida, 1989, etc.

¹⁰⁸ Hu Jintao Address the APEC CEO Summit, November 18, 2005. – Access mode: [Chinaconsulate.khb.m/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm](http://chinaconsulate.khb.m/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm); Enhance China-Africa Unity and Cooperation to Build a Harmonious world. Speech at University of Pretoria, Hu Jintao, President of the People's Republic of China, Pretoria, 7 February, 2007. – Access mode: <http://dfa.gov.za/docs/speeches/2007/jintao0207.htm>; President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003. – Access mode: www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209-2.html, etc.

¹⁰⁹ Han, Sung-joo. The Emerging Triangle: Korea between China and the United States / Sung-joo Han // East Asian Review. – Vol. 12, No. 1. – 2000, Spring. – P. 3-29.

¹¹⁰ Mahathir, Mohamad. The Way Forward. London, 1998 / Mohamad Mahathir. – Access mode: www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt; Mahathir, Mohamad. Achieving True Globalization / Mohamad Mahathir. – Selangor Darul Ehsan, 2004;

аналізується міжнародна ситуація у світі й регіоні, діяльність АСЕАН і багатосторонніх регіональних форумів. Він різко критикував американський «гегемонізм», виступав за реальну демократію у відносинах між державами, обстоював більшу регіональну інтеграцію східноазійських держав без участі США та інших західних держав, свідченням чого стала його ініціатива створення Східноазійського регіонального угруповання (1990 р.), пропагував концепцію «азійських цінностей», яка, на його думку, лежала в основі економічних успіхів східноазійських держав.

Іншим пропагандистом «азійських цінностей» виступав Лі Куан Ю, перший прем'єр-міністр Сінгапуру (1965-1990 рр.), у подальшому старший міністр і міністр-ментор Сінгапуру. Він є автором мемуарів «З третього світу у перший: сінгапурська історія»¹¹¹ та інших праць. У окремому розділі мемуарів, присвяченому пошукам Сінгапуром свого місця у регіоні та світі, проаналізовано міжнародну ситуацію у регіоні, відносини Сінгапуру з державами ПСА, Японією, Китаєм, США, еволюцію АСЕАН, становище Східної Азії під час Азійської кризи 1997-1999 рр., регіональну політику США.

У праці Лі Куан Ю «Ідеї великого майстра про Китай, США і світ» прогнозується майбутнє Китаю, США, Індії, розвиток геополітики і глобалізації, демократії, американсько-китайських відносин. Праці лідерів інших держав ПСА представлені переважно їхніми виступами на самітах АСЕАН і багатосторонніх регіональних східноазійських форумах¹¹².

Mahathir, Mohamad. Islam, knowledge and other affairs. – Selangor, Malaysia, 2006; Mahathir, Mohamad. A New Deal for Asia / Mohamad Mahathir. – Kuala Lumpur, 1999, ін.

¹¹¹ Kuan Yew, Lee. From Third World to First: The Singapore Story / Lee Kuan Yew. – New York, 2000.

¹¹² Chairperson's Statement of the 12th ASEAN Summit. H. E. the President Gloria Macapagal-Arroyo «One Caring and Sharing Community». Cebu, Philippines, 13 January 2007. – Access mode: <http://www.aseansec.org/19280.htm>; PM cheers ASEAN on anniversary. – Access mode: <http://www.mofa.gov.vn/en/nr040807104143/nr040807105001/ns070808100107>, etc.

Регіональні процеси у Південно-Східній і ширшій Східній Азії, а також політику США у Східній Азії, проаналізував у своїх працях посол Томмі Ко, багаторічний представник Сінгапуру у ООН, посол Сінгапуру в США у 1984-1990 рр., основний представник цієї держави під час переговорів про вільну торгівлю між США і Сінгапуром. Його праця «США і Східна Азія: конфлікт і співробітництво»¹¹³, опублікована у 1995 р., однією з перших аналізувала політику США в Східній Азії після завершення «холодної війни». Вона вміщує три лекції Т. Ко у Стенфордському університеті в 1994-1995 р., присвячені проблемам економіки, безпеки і культури. На тлі аналізу «східноазійського економічного дива» і піднесення Східної Азії у світовій економіці піднімаються питання, чи є економічний союз регіональних держав загрозою для США, якою є роль і значення АТЕС для розвитку Східної Азії та росту взаємозалежності в АТР, чи довго протримається мир у регіоні. Аналізуються як оптимістичний, так і песимістичний сценарії розвитку подій. Автор підкреслює важливість продовження залучення США у справи Східної Азії, збереження стабільних відносин між США, Японією і Китаєм. Водночас він визнає чутливість культурних питань після завершення «холодної війни», коли на зміну ідеологічному конфлікту може прийти культурний, закликає сторони до взаємної поваги і взаємозбагачення. Додатки до цієї праці вміщують окремі документи АТЕС.

Окрему підгрупу формують праці, виступи й інтерв'ю генеральних секретарів АСЕАН¹¹⁴, у яких характеризується регіональна ситуація у Східній Азії, відносини АСЕАН з США та іншими великими регіональними державами,

---

¹¹³ Koh, Tommy T. B. *The United States and East Asia: Conflict and Co-operation* / Tommy T. Koh. – Singapore, 1995.

¹¹⁴ Severino, Rodolpho. *ASEAN Beyond Forty: Towards Political and Economic Integration (Report)* / Rodolpho Severino // *Contemporary Southeast Asia*. – 2007, December – Vol. 29, No. 3. – P. 406-424; Pitsuwan, Surin. *Southeast Asia in Transformation*. October-31-2007 / Surin Pitsuwan. – Access mode: http://www.bjreview.com.cn/qanda/txt/2007-10/31/content_84596_2.htm, etc.

надаються оцінки тим чи іншим дипломатичним заходам Вашингтона, східноазійської політики США в цілому.

П'яту групу джерел формують міжнародні документи – двосторонні угоди і договори США з регіональними державами; резолюції Ради Безпеки ООН і заяви представника США у цій організації; угоди, заяви, декларації, комюніке, схвалені багатосторонніми регіональними форумами АСЕАН, АТЕС, АРФ, Східноазійським самітом; двосторонні і багатосторонні договори про вільну торгівлю та регіональні ініціативи.

Серед них угода про глобальне партнерство між США і Японією 1992 р., Спільна американсько-японська декларація «Альянс для XXI століття» (квітень 1996 р.), Основні напрямки американсько-японського оборонного співробітництва (вересень 1997 р.)¹¹⁵, Спільна декларація США і АСЕАН про співробітництво у боротьбі з міжнародним тероризмом (серпень 2002 р.), Рамкова угода про торгівлю й інвестиції між США і АСЕАН 2006 р.¹¹⁶, Спільне бачення альянсу США і Республіки Кореї (червень 2009 р.)¹¹⁷ тощо. Окрему підгрупу складають двосторонні та багатосторонні регіональні ініціативи, такі як «Нова ініціатива Міязава» (1998 р.) щодо здолання Азійської фінансової кризи, «Проект ініціативи для АСЕАН» (2002 р.), ініціативи адміністрації

---

¹¹⁵ 1992 U.S.-Japan Global Partnership Agreement. – Access mode: <http://www.mac.doc.gov/japan-korea/market-opening/ta920109.htm>; Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996. – Access mode: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>; Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997. – Access mode: http://www.fas.org./news/japan/97092302_epo.html, etc.

¹¹⁶ ASEAN-United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism. Bandar Seri Begawan, 1 August 2002. – Access mode: <http://www.aseansec.org/7424.htm>; Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf, etc.

¹¹⁷ Joint Vision for the Alliance of the United States of America and the Republic of Korea. Washington, D.C. June 16, 2009. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-vision-for-the-alliance-of-the-United-States-of-America-and-the-Republic-of-Korea

Обами щодо розвитку субрегіону Нижній Меконг¹¹⁸ тощо. Ці документи характеризують двосторонні відносини США з регіональними державами і АСЕАН, відносини між східноазійськими державами, стан і розвиток багатостороннього регіонального співробітництва у Східній Азії й АТР, його рівень, відображають сфери співробітництва і геополітичного суперництва у регіоні.

Шосту групу джерел представляють статистичні та інші фактологічні матеріали, які вміщують показники темпів економічного зростання, торгівлі (експорту й імпорту), внутрішніх і зовнішній інвестицій тощо, важливі для оцінки стану і розвитку торговельно-економічних відносин США з регіональними державами, передусім з Японією і Китаєм, їх економічної могутності. Відповідні матеріали вміщують Статистичні звіти Конференції ООН з торгівлі і розвитку, бази даних Бюро США з перепису, Офісу торгового представника США, Організації американських держав, бази даних Світового банку та Центрального розвідувального управління США.

Оскільки наше дослідження вивчає сучасну історію, джерелом фактологічного матеріалу з досліджуваної проблематики були також веб-сайти новин (BBC News, Associated Press, Voice of America, Xinhua, ін.), електронні газети і тижневики («Financial Times», «The New York Times», «Time», «Asia Times Online», «The Economist», «Global Times», «China Daily», «Женьминь жибао», ін.). Вони забезпечували нас поточною інформацією, яка дозволяла здійснювати аналіз розвитку регіональних процесів у Східній Азії у поточному режимі, більш повно реконструювати минуле в окремі проміжки часу, як регіональні зміни, так і чинники, що на них впливали. З огляду на цензуру,

---

¹¹⁸ A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis – New Miyazawa Initiative (Oct 3, 1998). – Access mode: http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1e042.htm; The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI). – Access mode: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html, etc.

матеріали китайських газет «Женьміннь жибао», «Чайна дейлі», «Глобал таймс» та інформаційного агентства «Сінхуа» можна розглядати як джерела офіційної інформації китайського уряду.

Отже, джерельна база дослідження широка і різноманітна, що надає можливість досягти його мети і вирішити усі поставлені у ньому завдання.

1.3. Методологічні засади дослідження

В основі методології дослідження лежить системний регіональний підхід, а також принципи історизму, логічності і багатофакторності, загальнонаукові та спеціальні методи історичного дослідження. Загальнонаукові методи дослідження (аналіз і синтез, аналогія і порівняння, моделювання і узагальнення, індукція і дедукція, опис, пояснення, типологізація) лежать в основі спеціальних методів історичного дослідження – історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, історико-системного, проблемно-хронологічного, описово-оповідального, структурно-функціонального аналізу, критики джерел.

Системний регіональний підхід до дослідження політики США у Східній Азії обумовлений значним посиленням у глобальну епоху регіональних взаємозв'язків і взаємовпливів різних компонентів міжнародної системи у межах регіонів, їх більшою значущістю. У зв'язку з цим втрата регіонального контексту під час аналізу розвитку окремих націй у сучасному світі призводить, на нашу думку, до некоректних висновків, робить узагальнення і порівняння надто поверховими. Ми розглядаємо Східну Азію як єдиний політичний і економічний простір, а міжнародні відносини ньому як цілісний складний об'єкт, властивості якого не вичерпуються сумою властивостей його окремих складових. Системний підхід орієнтував нас на виявлення у його межах різноманітних типів зв'язків і зведення їх у єдину картину, на глибинне усвідомлення проблем і виявлення сполучних ланок між ними.

Згідно з принципом історизму, дослідження регіональної політики США у Східній Азії здійснювалося з урахуванням особливостей конкретного історичного періоду, який характеризувався закінченням «холодної війни» і настанням «глобальної епохи». Принцип логічності обумовив зв'язне і упорядковане викладення матеріалу, а принцип багатofакторності – урахування усього комплексу чинників, які впливали на політику США у Східній Азії.

Аналіз як загальнонауковий метод дослідження дозволив уявне розчленування предмету дослідження на складові – окремі напрямки політики США за урядування різних адміністрацій, щоб знайти відповіді на питання, які нас цікавлять, шляхом дослідження. Завдяки синтезу відбулося поєднання цих складових у єдине ціле, що відображено у висновках до окремих параграфів, розділів і роботи у цілому. Дослідження відбувалося за методами індукції і дедукції, які описують, відповідно, рух від часткового до загального, від конкретного до абстрактного і навпаки.

Метод аналогії дав можливість побачити деяку подібність між різними об'єктами з великою кількістю характеристик. Порівняння було важливе для їх якісної і кількісної оцінки та класифікації, дозволило зробити висновки про подібність і відмінність між ними.

Завдяки методу моделювання вдалося виявити зв'язок між об'єктами для розташування їх у системі, наприклад, при визначенні географічних меж регіону Східна Азія та форматів регіональних інтеграційних процесів. Метод узагальнення дозволив виділити спільні ознаки досліджуваних процесів, явищ і подій для вироблення більш абстрактних схем з метою усебічної оцінки регіональних і глобальних процесів.

Згідно з методом типологізації сукупність історичних фактів було розбито на якісно визначені типи на основі їхніх спільних суттєвих характеристик. У рамках цього метода відбувалося складання хронології, тобто послідовності подій, і періодизації, тобто виявлення перервності, порушення наступності, послідовності; було показано, що саме змінюється, ці зміни було датовано.

Для вивчення тенденцій економічного розвитку США та держав Східної Азії, динаміки торгово-економічних відносин між ними та регіональних інтеграційних процесів, використано статистичний метод.

У основі історико-генетичного методу лежить ідея змін, переходу з одного стану в інший, що дозволяє досліджувати історію як процес, у її безперервному русі, змінах, перетвореннях, визначати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і подіями. У нашому дослідженні його було використано для аналізу змін на глобальному, регіональному і національному рівнях, які обумовили еволюцію різних напрямків регіональної політики США у Східній Азії, особливості політики кожної адміністрації, розвиток різних форматів регіональної інтеграції у Східній Азії й Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Історико-порівняльний метод передбачає здійснення критичного аналізу процесів, явищ і подій, дозволяє розкривати на основі існуючих фактів глибинні проблеми досліджуваних явищ, їхню сутність, яка не є очевидною, виявляти тенденції тих чи інших процесів, їхню подібність і відмінність, їхні особливості. Він також використовується як засіб розробки і верифікації гіпотез. Наше дослідження здійснено на основі критичного порівняльного аналізу східноазійської політики шести американських адміністрацій постбіполярного періоду, різних проектів регіональної інтеграції (за участі й без участі США), стану відносин між США і регіональними державами у окремі історичні періоди тощо.

Виявлення сутності ознак, на основі яких має здійснюватися історико-порівняльний аналіз, а також типологія порівнюваних явищ вимагають застосування історико-типологічного й історико-системного методів.

Історико-типологічний метод дозволяє виявити те єдине, що притаманне різноманіттю подій і процесів, у контексті нашого дослідження – виділити різні стадії регіональних процесів у Східній Азії та політики США у Східній Азії, зміну одного якісного стану іншим.

Історико-системний метод передбачає, що дослідження не лише здійснює хронологічне і достовірне викладення фактів історії, але й показує логіку,

рушійні сили найважливіших подій у їхньому взаємозв'язку, робить акцент на взаємопов'язаному і взаємнообумовленому характері процесів і подій, на зв'язках і відносинах між окремими компонентами міжнародної системи, яка розглядається нами на регіональному рівні Східної Азії.

Метод структурно-функціонального аналізу дозволяє виділити у соціальних системах (у нашому випадку – у міжнародних відносинах у Східній Азії й АТР, в американському уряді й суспільстві) структурні складові, визначити їхні функції відносно одна іншої і розглядати ці соціальні системи як комплекс виконуваних функцій. У контексті нашого дослідження цей метод використовується при аналізі інтеграційних процесів у Східній Азії й АТР, діяльності регіональних організацій і багатосторонніх форумів, чинників формування і реалізації східноазійської політики США.

Основою історичного дослідження є критика джерел. Зовнішня критика дозволяє встановити достовірність джерела. Внутрішня критика оснований на пошуку внутрішніх протиріч усередині джерела. Найбільш важливою вона є при аналізі джерел суб'єктивного характеру – мемуарів та праць державних діячів і науковців, які були безпосередніми учасників досліджуваних нами подій і процесів.

Систематизація встановлених історичних фактів здійснювалася з використанням проблемно-хронологічного методу, тобто у хронологічному порядку через згрупування їх навколо окремих наукових проблем і напрямків дослідження на основі встановлення між ними логічного і наслідково-причинного зв'язку.

Наше дослідження, як будь-яка історична праця, використовує ідеографічний, описово-оповідальний метод. Опис не є перерахуванням історичних фактів, а зв'язним викладенням матеріалу, що має логіку і зміст, відзначається прагненням до аналізу і оцінки.

Поєднання цих методологічних підходів дозволило досягти поставленої мети дослідження і вирішити науково-дослідницькі завдання.

Таким чином, аналіз стану наукової розробки проблем дослідження свідчить про її недостатнє висвітлення. Незважаючи на існування великого масиву наукових праць з цієї проблематики і глибоке вивчення окремих аспектів регіональної політики США у Східній Азії вітчизняними та зарубіжними, передусім американськими, науковцями, кількість узагальнюючих праць незначна. Переважна більшість досліджень здійснювалася у рамках політичної науки, у зв'язку з чим їх характеризує: вивчення проблеми на основі тієї чи іншої теорії міжнародних відносин; полемічний і рекомендаційний характер в контексті реалізації регіональних інтересів своєї держави; другорядна увага до історичних джерел; зосередженість авторів на прогнозуванні майбутнього на противагу вивченню і поясненню минулого, хоч усі вони розглядали міжнародні відносини і політику США у Східній Азії в історичному контексті. У історичній науці відсутнє дослідження, у якому б системно вивчалася регіональна політика США у Східній Азії у постбіполярний період на двосторонньому і багатосторонньому рівнях на тлі регіональних процесів і у зв'язку з ними.

Джерельна база дослідження широка і різноманітна. Її аналіз і систематизація дозволили виділити шість груп джерел: 1) офіційні документи та інші джерела виконавчої влади США, у яких викладалася офіційна позиція адміністрації з питань зовнішньої політики; 2) матеріали Конгресу США – протоколи слухань комітетів із зовнішньої політики Сенату і Палати представників, які вміщують усебічний критичний аналіз окремих напрямків східноазійської політики США, а також рекомендації щодо її удосконалення з позиції сенаторів, конгресменів і провідних експертів; 3) праці, включаючи мемуари, президентів, держсекретарів і сенаторів США; 4) публічні промови, заяви, інтерв'ю, праці глав держав/урядів, міністрів закордонних справ та їхніх заступників, дипломатів країн Східної Азії: Японії, Китаю, Республіки Кореї, країн Південно-Східної Азії, генеральних секретарів АСЕАН; 5) міжнародні документи – двосторонні угоди і договори США з регіональними державами; резолюції Ради Безпеки ООН і заяви представника США у цій організації;

угоди, заяви, декларації, комюніке, схвалені багатосторонніми регіональними форумами АСЕАН, АТЕС, АРФ, Східноазійським самітом; двосторонні і багатосторонні договори про вільну торгівлю; регіональні ініціативи; б) статистичні та інші фактологічні матеріали, важливі для оцінки економічних спектрів досліджуваних нами процесів.

Методологія дослідження базується на системному регіональному підході, принципах історизму, логічності і багатofакторності, на використанні загальнонаукових та спеціальних методів історичного дослідження.

РОЗДІЛ 2. СХІДНА АЗІЯ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ БІПОЛЯРНОГО ПРОТИСТОЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ

ДЖ. Г. У. БУША (1989-1993 рр.).

2.1. Основні напрямки східноазійської політики США на межі 1980-1990-х рр.

Завершення «холодної війни», крах комуністичного блоку, криза і розпад СРСР призвели до фундаментальних зрушень у системі міжнародних відносин і міжнародному балансі сил, оцінених американською політикоформуючою елітою в термінах «перемоги» Заходу в «холодній війні» й зародження «нового світового порядку». Вірогідність ядерної війни в результаті припинення американсько-радянського протистояння різко зменшилася. Нові загрози і виклики безпеці, які прийшли на зміну глобальному протистоянню двох наддержав, мали переважно регіональний характер. Вони були пов'язані з дезінтеграцією багатонаціональних держав, територіальними претензіями сусідніх націй, проблемами релігійного й етнічного характеру, які стримувалися під час «холодної війни».

Значний вплив на міжнародну ситуацію мали процеси глобалізації, які вели до посилення взаємопов'язаності й взаємозалежності світу. Зі зникненням штучного поділу на два ворожі табори та під впливом революції у сфері комунікацій вони значно прискорилися. У цих умовах виникли не лише нові проблеми у сфері безпеки, але й нові уявлення про неї. Поняття «безпека» вийшло поза традиційні територіальні межі й поширилось на транснаціональні питання, такі як розповсюдження зброї масового знищення, тероризм, нелегальна торгівля наркотиками, руйнування навколишнього середовища, енергетична й економічна безпека, кіберзлочинність тощо. Проблеми нетрадиційної безпеки виходили поза межі нації-держави і ставили під сумнів чутливе для багатьох країн питання національного суверенітету.

Перший президент США постбіполярної доби Дж. Г. У. Буш (1989-1993 рр.) характеризував «новий світовий порядок» у вільсонівських термінах «нового партнерства націй», «розширення демократії» та «демократичного миру». Доповідь зі Стратегії національної безпеки США (січень 1993 р.) визначала його як «світ співробітництва і прогресу», «світ, що ... є спільнотою незалежних і взаємозалежних націй, об'єднаних спільними цінностями»¹¹⁹. Проте існувало розуміння, що новий світовий порядок є лише прагненням і можливістю, що світ перебуває у стані переходу, коли старий міжнародний устрій уже знищений, а новий ще не з'явився, і на його шляху існували реальні перешкоди. Передбачалося, що міжнародні відносини в новому постбіполярному світі будуть більш складними і нестійкими¹²⁰.

Найочевиднішим наслідком завершення «холодної війни» було встановлення одноосібного глобального лідерства США. Проте визнавалося, що, незважаючи на статус єдиної наддержави, могутність США в умовах глобалізації ставала менш відчутною, їх сила – більш розпорошеною, в результаті чого здатність скористатися нею, щоб змінити світ, зменшувалася¹²¹. Релігійно-етнічні конфлікти й громадянські війни, що поширювалися світом, нівелювали традиційну стратегію «балансу сил». Тож постбіполярний світ ставав менш стабільним, порівняно з однополюсним чи біполярним, через посилення конкуренції між новими центрами сили у відстоюванні власних національних інтересів. За аналізом Г. Кіссінджера, перемога в «холодній війні» перемістила США у світ, який мав багато спільного із системою європейських держав XVIII-XIX ст. Відсутність всеохоплюючої загрози, ідеологічної й стратегічної, надавала націям свободу ведення зовнішньої політики на основі поточних національних інтересів¹²². У результаті «новий

---

¹¹⁹ National Security Strategy of the United States... January 1993. Op.cit. – P. 21.

¹²⁰ National Security Strategy of the United States... August 1991. Op.cit. – P. v, 1-2.

¹²¹ Ibidem. – P. 736-737.

¹²² Kissinger, Henry. Diplomacy. Op.cit. – P. 733, 736.

світовий порядок» міг виникнути лише завдяки примиренню й балансуванню конкуруючих національних інтересів.

США значною мірою втратили важелі впливу на союзні й дружні їм держави Східної Азії, які, як здавалося на рубежі 1980-1990-х рр., більше не потребували їхніх гарантій безпеки. Якщо в умовах «холодної війни» вони позитивно сприймали американське домінування, яке, за характеристикою відомого австралійського дослідника М. Бісона, означало не просто нав'язування США своєї зверхності, але і їхню готовність приймати її через численні довготермінові переваги економічного характеру і безпеки, які вони отримували¹²³, тепер ситуація змінилася. У новому регіональному середовищі на рубежі 1980-1990-х рр. виявилось небажання регіональних центрів сили, передусім Японії, приймати американське домінування, їхнє прагнення до більш рівноправних відносин із США. З'явився запит на формування багатополюсного світового порядку на основі більш рівного розподілу військового, культурного та економічного впливу між кількома центрами сили, посилення в ньому ролі глобальних міжнародних інституцій, передусім ООН. Підставами для цього були економічні проблеми в США в умовах рецесії світової економіки на рубежі 1980-1990-х рр.; гостра американсько-японська економічна конкуренція; підготовка до створення Європейського Союзу; стрімкий економічний розвиток і військова модернізація Китаю; економічна інтеграція Східної Азії тощо.

Основним критиком однополярності, що встановилася, виступав Китай. Якщо у 1980-х рр. китайські лідери працювали над створенням стратегічного трикутника, у якому Китай, маневруючи між наддержавами, відігравав би вирішальну роль, то після завершення «холодної війни» вони почали активно просувати концепцію багатополюсного світу, встановлення нового міжнародного політичного й економічного порядку на основі «п'яти принципів

---

¹²³ Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – 2009. – October 26. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240>

мирного співіснування держав» (взаємна повага до суверенітету і територіальної цілісності, взаємна не агресивність, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність і взаємовигода, мирне співіснування), збалансованого зростання світової економіки й поступового вирівнювання розриву в розвитку глобальних Півночі й Півдня як підґрунтя для вирішення численних міжнародних конфліктів і криз. Основним принципом «нового світового порядку» визначався захист суверенітету держав. Цю концепцію було викладено в багатьох документах і виступах китайських лідерів кінця 1980-х - початку 1990-х рр.¹²⁴.

Завершення «холодної війни» призвело до кардинальних змін у сфері безпеки Східної Азії. Послаблення і розпад СРСР призвели до втрати радянського (пізніше російського) впливу в Східній Азії. Паралельно відносини в стратегічному трикутнику «США – СРСР – КНР», які мали визначальний вплив на регіональний баланс сил після відновлення в 1970-х рр. американсько-китайських відносин, втратили своє значення. Через три роки після початку ринкових економічних реформ у В'єтнамі (1986 р.) відбулося виведення в'єтнамських військ із Камбоджі, що призвело до завершення Третьої індокитайської війни (1978-1989 рр.). Мирне вирішення камбоджійського питання на Паризькій мирній конференції в 1989-1991 рр. ознаменувало завершення «холодної війни» в Південно-Східній Азії. Із ліквідацією домінування В'єтнаму в Індокитаї, що свого часу призвело до поляризації ПСА по лінії «АСЕАН – Індокитай», ліквідовано розкол ПСА на комуністичний (В'єтнам, Лаос, Камбоджа) і антикомуністичний (АСЕАН-6) табори, припинилася ідеологічна й політична конфронтація між ними. Паралельно згорнуло діяльність комуністичне підпілля в країнах ПСА. Виникли передумови для створення єдиної Південно-Східної Азії. У січні 1992 р. лідери

---

¹²⁴ The Sino-Soviet Joint Communiqué of 18 May 1989 // China. Facts & Figures. Op. cit. – V. 13. – Breeze, Florida, 1990. – P. 66; Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992 // Ibidem – V. 17. – Breeze, Florida, 1993. – P. 47-50; Chinese Premier on a New World Order, 1992 // Ibidem. – P. 43-45, etc.

АСЕАН прийняли рішення про розширення до 1997 р. Асоціації за рахунок В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі та М'янми

Усі ці зміни призвели до втрати доцільності американської стратегії стримування комунізму – попередження встановлення китайського чи радянського домінування у Східній Азії, формування комуністичних режимів у країнах ПСА, яка була в основі східноазійської політики США з часу завершення Другої світової війни. З метою стримування комунізму США воювали в Кореї в 1950-1953 рр., надавали підтримку сайгонському режиму в Південному В'єтнамі, брали безпосередню участь у Другій індокитайській війні (кінець 1950-х –1975 рр.), виходячи з «теорії доміно», за якою перемога комуністів у Південному В'єтнамі матиме інфекційний ефект і призведе до падіння некомуністичних режимів у решті країн регіону (вона виправдалася лише частково, стосовно Лаосу й Камбоджі).

Завданню стримування комунізму слугувала створена США регіональна система безпеки, яка, з огляду на значну диверсифікованість Східної Азії й історично сформовану ворожість між регіональними державами, базувалася на двосторонніх альянсах США з Японією (1951 р. і 1960 р.), Австралією і Новою Зеландією (1951 р.), Таїландом (1950 р. і 1962 р.), Філіппінами (1951 р.), Республікою Кореєю (1953 р.), Китайською Республікою (Тайвань) (1954 р.). Для характеристики цієї системи вживається термін «хаб-енд-споукс» (hub-and-spokes) – «вісь/ступиця і спиці», який означає, що усі зв'язки замикаються на одному центрі. У нашому випадку зв'язки регіональних країн у сфері безпеки замикалися на США. У 1990 р. американські війська передового розгортання в АТР налічували 110 тис. чол., із них понад 45 тис. чол. в Японії і 35 тис. чол. в Республіці Корея¹²⁵. Основною логістичною базою США в АТР був японський о. Окінава, де розміщувалися 37 військових об'єктів і близько 65% військових

---

¹²⁵ Chanlett-Avery, Emma. The U.S.-Japan Alliance / Emma Chanlett-Avery. – P. 1/ Congressional Research Service. – Access mode: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33740.pdf>

сил США. Це дозволяло, у разі необхідності, швидко перекидати американські військові контингенти на Корейський півострів, у Тайванську протоку і ПСА.

Крім стримування комунізму, іншими важливими завданнями США у Східній Азії були: підтримка регіональної стабільності; створення сприятливих торгово-інвестиційних можливостей для американських компаній; забезпечення «свободи морів», тобто безперешкодного використання важливих морських шляхів – проток Малакка, Ломбок і Південно-Китайського моря – в інтересах світової торгівлі; забезпечення доступу до стратегічно важливих закордонних баз, а також протидія пан-азійським рухам.

Завершення «холодної війни» ставило перед Вашингтоном завдання розвитку довготермінових стратегій впливу на традиційні та нетрадиційні проблеми безпеки, визначення міри втручання США у локальні конфлікти. Основними були питання про доцільність збереження військово-політичних альянсів і безпекових угод США в тому вигляді, який існував, про можливість поширення їхньої дії на нові проблеми безпеки і конфлікти, що виникали. Адміністрація Дж. Буша, отримавши у спадок від попередньої адміністрації подвійний дефіцит – торгівлі й федерального бюджету – робила акцент на потребі скорочення військових витрат й вирішенні торговельних суперечок в інтересах США. Спостерігалось прагнення Вашингтона до скорочення військової присутності у Східній Азії й переходу до більш гнучких угод з регіональними державами у сфері безпеки для їх використання в разі криз (як у Перській затоці в 1990-1991 рр.), на противагу військово-політичним альянсам періоду «холодної війни».

Прикладом такої угоди став Меморандум порозуміння між США і Сінгапуром (1990 р.), згідно з яким у цій країні було створено логістичний підрозділ США¹²⁶. Без підписання формального договору про союз США отримали доступ до авіабази Пайя Лебар і причалів Сембаван для відвідування військових суден та участі американських військових літаків у періодичних

---

¹²⁶ Background Note: Singapore. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm>

навчаннях. Сінгапур розміщував на своїй території бази постачання ВМС США, забезпечував технічне обслуговування американських бойових кораблів і військових літаків.

У вересні 1991 р. Вашингтон виступив з ініціативою заборонити всю тактичну ядерну зброю й оголосив рішення про її ліквідацію з надводних суден США в АТР; у жовтні – про вивезення до квітня 1992 р. ядерної зброї з Республіки Кореї. Після припинення радянської військової присутності у В'єтнамі на базі Камран (до січня 1990 р.), філіппінський уряд порушив питання про доцільність збереження американських баз на Філіппінах. У 1991-1992 рр. його рішенням військово-повітряна база Кларк і військово-морська база Субік Бей були закриті. Після цього не залишилося концентрованої американської присутності в Південно-Східній Азії.

За новою військовою стратегією США 1992 р. провідною для США ставала функція підтримки регіональної стабільності. Стимування агресії у випадку криз, коли існує загроза військового вторгнення, і досягнення перемоги у військовому конфлікті у випадках, коли стимування зазнає невдачі, ставали другорядними завданнями¹²⁷. Під час «холодної війни» планування оборони США базувалося на «стратегії двох війн», одночасно з СРСР і регіональною державою. Тепер її було замінено на нову, що передбачала можливість одночасного ведення двох регіональних війн¹²⁸. Пентагон рекомендував поступове скорочення збройних сил США в АТР до 80 тис. осіб.

У січні 1992 р., перебуваючи в Канберрі, президент Дж. Буш говорив про підтримку США «відповідного» рівня військової присутності в регіоні, але не був готовий до кількісних характеристик, які залежали «від ситуації, яка може

---

¹²⁷ National Military Strategy of the United States. January, 1992. – Access mode: <http://history.defense.gov/resources/nms1992.pdf>

¹²⁸ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op.cit. – P. 108.

скластися»¹²⁹. До грудня 1992 р. планувалося вивести зі Східної Азії понад 15 тис. чол. американського персоналу. У подальшому зменшення й реорганізація структури сил США в регіоні мали відбуватися згідно з обставинами¹³⁰.

З іншого боку, адміністрація Дж. Буша розуміла важливість збереження впевненості союзних і дружніх до США держав у їх надійності як гаранта регіональної безпеки. Зменшення США зобов'язань могло призвести до вакууму влади з перспективою його заповнення іншим регіональним лідером. Значний вплив на таку позицію президента Буша мав його досвід голови місії США в Пекіні в 1974-1975 рр., який сформував його розуміння «теорії доміно»¹³¹. Аналогічно Дж. Буш оцінював кризу в Перській затоці (1990 р.), яку вважав «тестом» постбіполярної системи. Найбільше його турбувало те, що неефективна відповідь на агресію С. Хусейна проти Кувейту спонукатиме сусідів Іраку перегрупувати свої стратегічні інтереси згідно з новою геополітичною реальністю; вакуум влади у Перській Затоці підштовхне їх до того, щоб обрати Ірак в якості стабілізуючої регіональної сили. Організація адміністрацією Дж. Буша військової операції проти Іраку була демонстрацією відданості США ролі гаранта міжнародної безпеки.

Вашингтон вивчав також можливість забезпечення глобальної та регіональної безпеки шляхом поступової інтеграції колишніх противників до нового світового порядку. Доповіді зі Стратегії національної безпеки США 1991 і 1993 рр.¹³² наголошували на потребі обережного, добре спланованого переходу від стратегії «стримування» до «колективного залучення» на регіональній основі. З військової точки зору вони базувалися на спільній оборонній доктрині з тією відмінністю, що в 1993 р. робився більший акцент на

---

¹²⁹ The President's News Conference with Prime Minister Paul J. Keating of Australia in Canberra// Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992-1993. Book 1. – Washington, 1993. – P. 14-15 .

¹³⁰ National Security Strategy... August 1991. Op.cit. – P. 28.

¹³¹ The China Diary of George H. W. Bush. The Making of a Global President. – Princeton and Oxford, 2008. – P. 454.

¹³² National Security Strategy... August 1991. Op. cit.; National Security Strategy... January 1993. Op. cit.

меті досягнення «демократичного миру» і лідерства США в цьому процесі. У Доповіді 1993 р. було викладено бачення «регіонального вирішення регіональних проблем» як найбільш стійкого шляху до миру. США мали підтримувати ці процеси і сприяти їм через регіональні організації.

У Вашингтоні не було консенсусу стосовно стратегії зовнішньої й оборонної політики. Якщо в попередній період «стримування» не викликало сумнівів і незгода могла стосуватися лише окремих елементів його реалізації, то тепер ситуація змінилася. За свідченням Д. Снайдера, члена апарату Національної ради безпеки США в адміністраціях Р. Рейгана і Дж. Буша, причетного до розробки доповідей зі стратегії національної безпеки, з кінця 1980-х рр. виконавча влада не здійснювала довготривалого планування зовнішньої політики на ґрунтовній систематичній основі. Воно було епізодичним і скоріше стосувалося реагування на конкретні нагальні події. Значний вплив на розробку стратегії мала не лише стрімка зміна міжнародної ситуації, але й внутрішня атмосфера у Вашингтоні, яка характеризувалася складними взаємовідносинами між Президентом і Конгресом, конкуренцією між партіями й угрупованнями всередині них, між різними відомствами, агентствами тощо. Процес розробки і узгодження, упродовж якого відбувалося вироблення консенсусу, тривав місяцями ¹³³.

Основною стратегічною ареною США в усіх трьох доповідях зі Стратегії національної безпеки, розроблених адміністрацією Дж. Буша, визначалася Європа. Стосовно Східної Азії підкреслювалося значення мережі альянсів і передового розгортання американських військових сил у регіоні, особливо союзу з Японією, відзначалася важливість відносин з Китаєм, Австралією, підтримки демократичного процесу у Філіппінах і мирного урегулювання у Камбоджі. Крім того, доповіді 1990 і 1993 р. виокремлювали цілі політики США на Корейському півострові і важливість відносин АСЕАН, доповідь 1991

---

¹³³ Snider, Don M. *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision* / Don M. Snider. – Carlisle, PA, 1995. – P. 6; Kissinger H. *Diplomacy*. Op. cit. – P. 737.

р. зазначала необхідність продовження неофіційної підтримки Тайваню і відновлення військових відносин з Новою Зеландією, а доповідь 1993 р. – потребу продовжувати розширювати ринки через двосторонні, регіональні і багатосторонні угоди. Вона також наголошувала на необхідності спостерігати за появою Китаю на світовій арені, «підтримувати, стримувати і балансувати її, наскільки це необхідно, для захисту інтересів США»¹³⁴.

Про те, що під час президентства Дж. Г. У. Буша Східна Азія не була пріоритетом зовнішньої політики США пише у своїх мемуарах держсекретар Дж. Бейкер¹³⁵. За його свідченням основними завданнями в цей час були: досягнення консенсусу стосовно політики США в Латинській Америці щодо Нікарагуа й Сан-Сальвадора, що мало ключове значення для відновлення співробітництва між республіканською адміністрацією та лідерами Демократичної партії в Конгресі з питань зовнішньої політики; забезпечення гарних відносин з Канадою і Мексикою; поширення угоди про вільну торгівлю з Канадою (1988 р.) на весь Американський континент; контроль за ситуацією в Південній Африці; урегулювання палестинської проблеми; відновлення західної коаліції – адаптація НАТО до нових умов, розвиток відносин з країнами Західної Європи і Японією. Центральною місією адміністрації у сфері зовнішньої політики було завершення «холодної війни» й «управління процесом руйнування комунізму», реалізація політики щодо СРСР на основі тристороннього підходу¹³⁶. Для реалізації цих завдань було необхідно відійти від конфронтації між виконавчою й законодавчою владою, що характеризувала більшість дипломатичних дебатів у США в попередні вісім років президентства Р. Рейгана. Доповідь зі стратегії національної безпеки 1991 р. називала основною стратегічною ареною США Європу¹³⁷.

---

¹³⁴ National Security Strategy... January 1993. Op. cit. – P.7-8.

¹³⁵ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992 / James A. Baker III, Thomas M. Defrank. – New York, 1995. – P. 42-43.

¹³⁶ Ibidem. – P. 45-46.

¹³⁷ National Security Strategy... August 1991. Op.cit. – P. 9.

Найбільш важливими проблемами зовнішньої політики США за адміністрації Буша врешті виявилися війна у Перській затоці, об'єднання Німеччини, відносини з СРСР та близькосхідний мирний процес. Паралельно, за коментарем Дж. Бейкера, Держдепартамент мав справу з багатьма іншими проблемами, що перетиналися. Серед них найбільшої уваги вимагали такі питання як «порятунок проблемного шлюбу з Китаєм», «залучення» Північної Кореї, урегулювання ситуації в Анголі, формування основ нової економічної дипломатії¹³⁸. Важливими залишалися відносини з Японією, критичні одразу в двох контекстах – відновлення й адаптації західної коаліції до нових умов пост-біполярного світу та реалізації нової економічної дипломатії.

Американсько-японські відносини із завершенням «холодної війни» увійшли в період невизначеності й суперечностей. Якщо в попередній період залежність від США приносила Японії значні, особливо економічні, вигоди, тепер ситуація змінилася. США почали вимагати більшого внеску Японії в оборону і двосторонній альянс, який, за оцінкою Г. Кіссінджера, не підтримувався жодним формальним механізмом, і більше був схожий на односторонні гарантії з боку США, ніж відображав всеохоплюючу азійську стратегію¹³⁹. Критикуючи обмеженість оборонної політики Японії лише власною територією, водами і повітряним простором, США вимагали її більшого внеску у двосторонній альянс, а також збільшення доступу до японських ринків. У нових міжнародних умовах, коли економіка значно більше розглядалася як основа влади і впливу, торговельні переговори між США і Японією набули такого ж стратегічного значення, яке раніше мали переговори між США й СРСР із роззброєння.

Така ситуація спричинила помітне зростання в Японії антиамериканських настроїв. Японські експерти відзначали зменшення впливу США як світового лідера й необхідність обрання Японією більш незалежного зовнішньополітичного курсу. Значного резонансу набула опублікована в

---

¹³⁸ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 588, 604.

¹³⁹ Kissinger, Henry. Does America Need a Foreign Policy. Op.cit. – P. 114.

1989 р. спільна праця Ш. Ішітара, тогочасного міністра транспорту, й А. Моріта, співзасновника компанії «Соні», «Японія, яка може сказати «Ні», у якій критикувалася практика ведення бізнесу в США, було обґрунтовано потребу прийняття Японією більш незалежної позиції з багатьох питань, включаючи зовнішню політику.

Під час війни в Перській затоці Японія забезпечила фінансування 13 млрд. дол. на ведення військових дій і гуманітарну допомогу, в тому числі 10 млрд. на покриття військових витрат США, але відмовилася долучитися до будь-яких практичних дій для підтримки коаліції, посилаючись на заборону ст. 9 Конституції. Така позиція Японії, яка оцінювалася в термінах «дипломатії чекової книжки», викликала серйозну критику Вашингтона. У той час, коли сувора критика Японії була визначальною рисою Демократичної партії під час президентської кампанії 1988 р., кандидат від Республіканської партії Дж. Буш виступав за перетворення Японії з «меркантилістського економічного гіганта, що дивиться всередину» на «економічну й політичну владу з поглядами назовні й сильними зв'язками з США»¹⁴⁰. Держсекретар Дж. Бейкер у листопаді 1991 р. виступив з критикою глобальної стратегії Японії у сфері безпеки як надто вузької й закликав її до більшого міжнародного лідерства, вважаючи його суттєвою протиположністю «спокусам регіонального авантюризму» з боку Китаю і Північної Кореї¹⁴¹.

Під час візиту до Японії в січні 1992 р., який став першим закордонним візитом президента Дж. Буша після розпаду СРСР, він виступив в Імператорському палаці в Токіо, де говорив про можливість США і Японії бути вірними партнерами у створенні нового світового порядку: «як лідери цього нового світу, ми зустрічаємо серйозні виклики разом»¹⁴². 9 січня 1992 р. США і Японія підписали Угоду глобального партнерства, якою підтвердили свої

---

¹⁴⁰ Christopher, Warren. In the Stream of History. Op.cit. – P. 142.

¹⁴¹ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 613.

¹⁴² Remarks at a State Dinner Hosted by Emperor Akihito of Japan in Tokyo. January 9, 1992 // Public Papers... George Bush. 1992-1993. Book 1. Op. cit. – P. 65-66.

зобов'язання за Договором про взаємне співробітництво і безпеку 1960 р., висловилися за створення тіснішого партнерства на основі взаєморозуміння і спільних інтересів, заявили про прийняття на себе, як двох найбільших в світі ринково-орієнтованих економік і демократій, «спеціальної відповідальності за конструювання нової ери»¹⁴³.

У зв'язку з цим в Японії розпочалися дискусії з питання про перегляд ст. 9 Конституції, нове тлумачення якої дозволяло Японським силам самооборони брати участь в миротворчих операціях ООН, крім бойових дій. У вересні 1992 р. було схвалено Закон про співробітництво з підтримки міжнародного миру, який включав набір з «п'яти принципів», що були умовами для участі японського контингенту в операціях з підтримки миру. Він проклав шлях до обмеженої участі японського персоналу в миротворчих, гуманітарних, наглядових (з моніторингу виборів) місіях.

Більшість японців продовжували заперечувати проти перегляду пацифістської конституції, збільшення розміру й ролі Японських сил самооборони. Значний вплив на таку позицію мало усвідомлення того, що військове відродження Японії може спровокувати інші країни регіону до формування антияпонської коаліції¹⁴⁴. Вирішальним у цій ситуації був психологічний чинник. Незважаючи на видатну роль Японії в економічному розвитку країн Східної Азії, недовіра до неї як до агресора й окупанта в роки Другої світової війни зберігалася, що визначало прагнення країн АСЕАН і Республіки Кореї урівноважувати японські впливи в регіоні за рахунок залучення США. Для Японії це означало потребу й надалі покладатися на альянс із США, хоча і простежувалося прагнення Токіо відійти від надмірної залежності від нього.

---

¹⁴³ 1992 U.S.Japan Global Partnership Agreement. – Access mode: <http://www.mac.doc.gov/japan-korea/market-opening/ta920109.htm>

¹⁴⁴ Roy, Denny. Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security / Denny Roy // International Security. – V. 19, No. 1. – Summer 1994. – P. 149-169.

Значний вплив на американсько-японські відносини мала оновлена торговельно-економічна стратегія Вашингтона, яка відображала нову динаміку розвитку міжнародної системи, коли сила держави значно більше пов'язувалася з її економічною ефективністю. Після завершення біполярного протистояння в зовнішній політиці США з'явився більш виражений поділ на безпекову і економічну сфери, відбулися суттєві зміни в торговельній стратегії. В умовах «холодної війни» торгово-економічна політика США була складовою частиною політики безпеки, підпорядкованою генеральній стратегії зміцнення союзників. Тож США більш-менш толерантно ставилися до протекціоністських, а отже дискримінаційних щодо американського експорту, практик з боку Японії чи ЄЕС і відкривали свої ринки для експорту союзних держав в односторонньому порядку. З кінця 1980-х рр. економічні й торговельні конфлікти почали оцінюватися поза межами проблем безпеки. Відбувся перегляд позиції Вашингтона щодо ситуації, коли відкриття американських ринків для іноземного експорту й інвестицій не супроводжувалося аналогічними діями з боку їхніх союзників. Почалося зрушення в торговельній політиці США від «вільної» до «чесної» торгівлі, до захисту «економічного самоінтересу», основним елементом якого була сувора взаємність у торгівлі. У першій промові держсекретаря Дж. Бейкера перед співробітниками держдепартаменту (квітень 1989 р.) зазначалося, що попередню практику поступок економічними інтересами заради цілей зовнішньої політики необхідно припинити.

Зростанню ролі зовнішньоекономічної політики США сприяли рецесія світової економіки на рубежі 1980-1990-х рр., включаючи економіки США і Японії; гостра економічна конкуренція між ними; динамічний розвиток КНР і нових індустріальних держав Східної Азії (першої хвилі – Республіки Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру; другої хвилі – Таїланду, Малайзії, Індонезії, Філіппін); поява нових можливостей у зв'язку з політикою економічної відкритості Китаю. У цих умовах посилювався вплив на прийняття зовнішньополітичних рішень бюрократії економічних відомств, передусім Міністерства фінансів, Офісу торговельного представника, Департаменту

торгівлі. Значно інтенсифікувалися торговельні переговори з метою відкриття ринків східноазійських держав для американських компаній та збільшення американського експорту для ліквідації наявних торговельних дисбалансів, скорочення бюджетного дефіциту, створення нових робочих місць, відновлення економічного зростання.

Торговельні переговори відбувалися на багатосторонньому і двосторонньому рівнях. Пріоритетним завданням було завершення Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів у рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), розпочатого в 1986 р., метою якого було зменшення формальних торговельних бар'єрів (тарифи і квоти) й формування правил міжнародної торгівлі в умовах, коли виникла загроза створення торговельних регіональних блоків.

Із другої половини 1980-х рр. значно зросла роль переговорів з лібералізації торгівлі й інвестицій на двосторонньому рівні. Це стало політичною відповіддю Вашингтона на закритість ринків основних торговельних партнерів США через структурні торговельні бар'єри, що виходили поза межі Уругвайського раунду. У зв'язку з появою значного дефіциту США в торгівлі з країнами Тихоокеанської Азії вже за президентства Р. Рейгана (1981-1989 р.) було ініційовано проекти створення зон вільної торгівлі США з АСЕАН (1982, 1986 рр.) і Японією (1986, 1988 р.), але вони не отримали їхньої підтримки. Двосторонні переговори створювали для США можливість більш ефективно вирішувати проблеми, пов'язані зі структурними торговельними бар'єрами, шляхом надання привілейованого доступу на американський ринок на взаємній основі¹⁴⁵.

Новим напрямком просування економічних інтересів США стали регіональні стратегії. Держсекретар Дж. Бейкер, добре обізнаний в торгово-економічних питаннях (у попередній адміністрації Р. Рейгана він займав посаду

---

¹⁴⁵ Falke, Andreas. *American Trade Policy after the End of the Cold War* / Andreas Falke // *The American Impasse: U.S. Domestic and Foreign Policy after the Cold War*. – Pittsburgh, Pa., 1996. – P. 264-268.

секретаря фінансів) вважав, що регіональні угоди можуть краще слугували цілям відкриття ринків для американської продукції та послуг, ніж двосторонні переговори, через створення інституцій для економічного співробітництва, розширення американської присутності й посиленням регіонального впливу США. Критичними регіонами для інтересів США він вважав Західну Європу і Східну Азію, провідні економіки яких разом з США виробляли 2/3 світової продукції. Іншим пріоритетом була Латинська Америка, географічно близька до США, з населенням 450 млн. чол., яка завдяки політичним та економічним реформам була привабливим ринком для американських товарів, послуг та інвестицій¹⁴⁶.

З прийняттям Вашингтоном доктрини «чесної торгівлі» різноманітні підходи ведення торговельних переговорів – двосторонні і багатосторонні регіональні – практикувалися паралельно, хоча зрештою всі вони були підпорядковані цілям надання нового поштовху Уругвайському раунду.

Ідеї макроекономічної стабілізації, економічної відкритості щодо торгівлі та інвестицій, суворого ринкового підходу до розвитку національних економік, необхідності створення сприятливого середовища для діяльності приватного сектора були узагальнені в концепції «Вашингтонського консенсусу» (1990 р.). Вона стала ідеологічною основою торгово-економічної політики США після завершення «холодної війни». Суттєвий вплив на таку зовнішньоекономічну політику мало економічне послаблення США, що вимірювалося в термінах зменшення їхньої частки в світовому ВВП.

Тезу про занепад економічної могутності США одними з перших оприлюднили гарвардський професор Е. Вогель та британський історик П. Кеннеді в працях «Японія як номер перший. Уроки для Америки» й «Піднесення і занепад великих держав»¹⁴⁷, які мали значний резонанс і психологічний ефект. Деякі аналітики, серед них відомий американський

---

¹⁴⁶ Baker James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 605.

¹⁴⁷ Vogel, Ezra F. Japan as Number 1. Lessons for America. – New York, 1980; Kennedy, Paul. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1987.

соціолог лівого спрямування І. Валлерстайн, вважали, що економічний підйом східноазійського регіону означав «відносний занепад інших», тож США вийшли з «холодної війни» не переможцями, а скоріше переможеними ¹⁴⁸.

Успішна конкуренція японської економіки з американською, зростання на цьому ґрунті регіонального і глобального впливу Японії на рубежі 1980-1990-х рр. спричинили щодо неї серйозні зрушення в американській суспільній думці. Економічні виклики з боку Японії вважали тепер більш небезпечними для США, ніж «радянську загрозу». Торгово-економічні проблеми, пов'язані зі значним дисбалансом у двосторонній торгівлі на користь Японії, набули в американсько-японських відносинах першої половини 1990-х рр. пріоритетного значення.

Підняття обмінного курсу японської ієни по відношенню до основних валют, згідно з «Угодою Плаза» 1985 р., не мало значного впливу на зменшення дефіциту США в торгівлі з Японією, проте призвело до різкого зростання японських інвестицій у США. У 1989 р. частка Японії в загальному дефіциті США складала 45,1%. Хоча до 1990 р., за даними Міністерства торгівлі США, торговельний дефіцит поступово зменшився, з початку 1990-х він знову почав зростати. У 1991 р. Японія отримувала близько 11% американського експорту, в той час як США – близько 34% японського; Японія мала у США 148 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій (ПІІ), США в Японії – лише близько 17 млрд. дол.¹⁴⁹ Основну причину такого стану Вашингтон бачив в існуванні штучних перешкод для доступу на японські ринки іноземних товарів і капіталів. Крім торговельного і пов'язаного з ним бюджетного дефіциту, стурбованість Вашингтона викликали перспективи імплементації міжнародних правил

---

¹⁴⁸ Валлерстайн І. Кінець знаомого мира: Соціологія ХХІ века. – М., 2004.

¹⁴⁹ Trade in Goods with Japan / U.S.Department of Commerce. United States Census Bureau // <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html>; Hearings on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress Second Session. February 20 and April 19, 1990. – Washington, 1991. – P. 1.

торгівлі, сформованих на переговорах в рамках ГАТТ, у разі їх порушення окремими країнами (у даному випадку – Японією).

У перший рік урядування адміністрація Дж. Г. У. Буша пішла на рішучі дії і включила Японію до списку країн, які потрапляли під дію статті «Супер 301» Всебічного акту з торгівлі й конкуренції (1988 р.). Вона передбачала торговельні санкції проти будь-якої країни з постійними імпортними бар'єрами і практиками, які деформують ринок. З метою уникнення санкцій і можливої торговельної війни президент Дж. Буш і прем'єр-міністр Японії С. Уно виступили на Паризькому економічному саміті 1989 р. з Ініціативою зі структурних перешкод (ІСП), спрямованою на порівняння економічних структур двох країн та їх взаємну адаптацію. Переговори з ІСП були найбільш масштабними в економічній сфері між двома державами. Уперше японський уряд погодився обговорювати питання мікроекономічної політики, що стосувалися практики використання землі, організації бізнесу, формування цінової політики тощо. Важливим був підхід ІСП щодо взаємності структурних змін у Японії та США. Проте заходи у рамках цього діалогу були розраховані на тривалий період і не передбачали негайних результатів¹⁵⁰. Структурні питання не стали частиною переговорів у рамках статті «Супер 301», а сформували паралельний трек неофіційного діалогу.

Сприятливе тло для реалізації такої ініціативи створювала нова атмосфера прагнення до змін, яка виникла в Японії. Про це свідчили вибори до японського парламенту в червні 1989 р., коли Ліберально-демократична партія (ЛДП) вперше втратила контроль над вищою палатою парламенту. Робоча група на чолі з прем'єр-міністром Т. Кайфу взяла на себе зобов'язання імплементувати програму з 6 пунктів і 52 заходів для урегулювання невинуватених відмінностей у цінах на японські товари на внутрішньому і зовнішньому ринках. Проте заходи в рамках діалогу з ІСП були розраховані на тривалий період і не передбачали негайних результатів.

---

¹⁵⁰ Hearings on Asian and Pacific Affairs... February 20 and April 19, 1990. Op. cit.

У лютому 1990 р. американсько-японські торговельні переговори зайшли в глухий кут і були перервані. Хоч прем'єр-міністр Т.Кайфу і президент Дж.Буш на зустрічі в Палм Спрінгс на початку березня підтвердили прагнення їх продовжити, часу залишалось мало: 30 квітня під інтенсивним тиском Конгресу торговельний представник США мав оголосити санкції проти Японії згідно зі статтею «Супер 301». Прихильник терплячої й наполегливої приватної дипломатії в переговорах з Японією держсекретар Дж. Бейкер скористався візитом до Вашингтона колишнього прем'єр-міністра Н. Такешіти в середині березня для спільної гри в гольф, під час якої вони обговорили можливий компроміс. Н. Такешіта виявився готовим запропонувати від імені японського уряду кілька поступок, головною з яких було значне збільшення Японією державних інвестицій, спрямованих на стимулювання внутрішнього попиту. Неформальне обговорення забезпечило відновлення переговорів. Проміжна доповідь, підготовлена двома сторонами в кінці березня, була достатньо позитивною, щоб уникнути санкцій¹⁵¹, хоч визнавалася складність узгодження фінального проекту реформ і його імплементації. Американсько-японські відносини продовжували демонструвати періодичне напруження, однак пік кризи, за оцінкою Дж. Бейкера, вони пройшли.

З початку 1990-х рр. дефіцит США в торгівлі з Японією знову почав зростати. Питання про «чесну і справедливу торгівлю», забезпечення «рівних умов гри» для американських фірм було центральним під час візиту до Японії Дж. Буша в січні 1992 р. Як наголошувалося у виступах президента, упродовж тривалого часу союзники та друзі США мали значну вигоду з відкритості американського ринку, тепер «настав час поділити їм відповідальність за відкриту торгову систему... Торгівля – це двосторонній рух... Ми хочемо ринків, повністю відкритих для американських товарів і послуг»¹⁵². Проте торговельні переговори просувалися складно. Непоступлива позиція прем'єр-

---

¹⁵¹ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 611-612.

¹⁵² The President's News Conference with Foreign Correspondents. December 19, 1991 // Public Papers... George Bush. 1991. Book 2. – Washington, 1992. – P. 1640.

міністра К. Міязави під час переговорів про нову економічну угоду в ході його візиту до Вашингтона (лютий 1992 р.) знову призвела до їх зриву¹⁵³.

Проте двосторонні відносини між США і Японією не обмежувалися лише торговельно-економічною сферою. Значний вплив на них, як і на відносини США з іншим союзником – Республікою Кореєю (РК) – мала ситуація **на Корейському півострові**. На рубежі 1980-1990-х рр. вона відзначалася нестабільністю – у зв'язку з процесами демократизації в Республіці Кореї, що супроводжувалися різким зростанням антиамериканських настроїв, перспективами об'єднання Кореї й загостренням ситуації навколо північнокорейської ядерної проблеми, яка виникла в умовах втрати Пхеньяном підтримки з боку СРСР і загострення внутрішньої соціально-економічної ситуації. Політика США на Корейському півострові вирішувала два важливих для їх національної безпеки завдання – упровадження режиму нерозповсюдження зброї масового знищення та сприяння мирному процесу об'єднання Кореї¹⁵⁴.

У 1991 р. було вперше підписано Угоду зі спеціальних заходів, яка заклала законне підґрунтя для допомоги Республіці Кореї з фінансування американських сил у Кореї (за Договором про взаємну оборону 1953 р. ця функція повністю покладалася на США). У подальшому цю угоду оновлювали кожні п'ять років.

Адміністрація Дж. Буша вважала північнокорейський режим найбільш небезпечним і неконтрольованим з тих, що залишилися в світі, передусім через перспективу розробки Пхеньяном ядерної зброї. Незважаючи на підписання КНДР у грудні 1985 р. Угоди про нерозповсюдження ядерної зброї, наступну угоду з Міжнародним агентством з ядерної енергії (МАГАТЕ), яка дозволяла б йому інспектування північно-корейських ядерних об'єктів, не було підписано. На початку 1989 р. Вашингтон започаткував двотрекову стратегію щодо

---

¹⁵³ Scholars View West-West Relations, 1994 // China. Facts and Figures. Op.cit. – V. 20. – Breeze, Florida, 1996. – P. 108.

¹⁵⁴ National Security Strategy... January 1993. Op. cit. – P. 7.

Північної Кореї: посилення розвідувальної діяльності для з'ясування стану північно-корейської ядерної програми та збільшення міжнародного тиску на Пхеньян, щоб примусити його підписати угоду з МАГАТЕ. Оскільки США не мали впливу на північнокорейський режим, вони намагалися заручитися для цього підтримкою СРСР і Китаю. Про це йшлося на зустрічі держсекретаря Дж. Бейкера з міністром закордонних справ СРСР Е. Шеварнадзе в липні 1989 р. і під час їхніх наступних зустрічей у 1990 р., а також з міністром закордонних справ Китаю Цянь Ціченем у Вашингтоні в листопаді 1990 р. У 1991 р. американська дипломатія отримала могутній психологічний вплив на КНДР у зв'язку з переконливою перемогою над Іраком. Демонстрація американської військової сили під час «Бурі в пустелі», за оцінкою Дж. Бейкера, примусила Пхеньян зупинитися, оскільки показала можливий сценарій для нього.

Дипломатична стратегія США щодо КНДР у цей час повторювала те, що було зроблено під час «Бурі в пустелі»: від створення міжнародної коаліції для тиску на Пхеньян з метою мирного вирішення проблеми до використання загрози санкцій ООН у разі, якщо дипломатія виявиться безплідною, і застосування сили, як у Перській Затоці, коли попередні заходи виявляться безрезультатними. Паралельно Вашингтон демонстрував готовність до поступок, про що свідчила ініціатива про заборону усієї тактичної ядерної зброї, рішення про ліквідацію ядерної зброї на території Республіки Кореї, виведення її першої партії до кінця 1991 р. Передбачалося, що у зв'язку з таким розвитком подій зникали підстави для розвитку Пхеньяном власного ядерного арсеналу, необхідного для ядерного стримування в разі атаки з РК¹⁵⁵.

На початку 1990-х рр. було запроваджено формулу «перехресного визнання» союзників обох корейських держав. У січні 1990 р. було встановлено дипломатичні відносини між Республікою Кореєю та СРСР; у серпні 1992 р. – між РК і КНР; розпочалися двосторонні переговори США і Японії з Північною Кореєю, а також, і це найголовніше, між двома корейськими державами, що

---

¹⁵⁵ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 595-597.

стало першим кроком до нормалізації відносин між ними. У вересні 1991 р. їх одночасно було прийнято до ООН. У грудні 1991 р. вони підписали міждержавну угоду про примирення, ненапад і співробітництво. Під тиском США 26 грудня 1991 р. Пхеньян підписав угоду з МАГАТЕ. Її було ратифіковано в 1992 р., після чого розпочалися інспекції на атомних об'єктах Північної Кореї. У січні 1992 р. РК і КНДР підписали спільну декларацію про створення без'ядерної зони на Корейському півострові, згідно з якою обидві сторони проголосили відмову від виробництва, збереження, розміщення, придбання й випробування ядерної зброї¹⁵⁶. Того ж місяця відбулася перша за 40 років зустріч представників урядів США і КНДР. Американську делегацію очолив заступник держсекретаря з політичних справ А. Кантер, який змалював Пхеньяну перспективи подальшої ізоляції й економічних збитків, які з цього випливають, у разі невиконання щойно підписаних міжнародних угод.

У рамках режиму МАГАТЕ Пхеньян надав письмовий опис своєї ядерної програми. На основі його порівняння з даними американської розвідки технічні експерти виявили факти приховування Північною Кореєю її реального обсягу. Про це свідчили і знімки американських супутників, які зафіксували два підозрілі об'єкти, не відзначені в документах КНДР, передані адміністрацією Дж. Буша до МАГАТЕ в січні 1993 р. Інспектори МАГАТЕ також прийшли до висновку про невідповідність між заявленим і реальним станом справ. Переговори між двома корейськими державами далі не просунулися через їхню взаємну недовіру, невизначеність форми і методів майбутнього об'єднання. У грудні 1992 р. в Республіці Кореї відбулися вільні вибори, що завершили тридцятилітнє правління військових і призвели до формування в лютому 1993 р. адміністрації президента Кім Їон Сама, багаторічного лідера демократичної опозиції. Такий розвиток подій робив досягнення компромісу щодо об'єднання двох держав ще більш проблематичним. Амбіційна північнокорейська ядерна програма вийшла на межу виробництва ядерної

---

¹⁵⁶ Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula. – Access mode: // <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/rok/1992/appendix17.htm>

зброї, що стало однією з найбільших дипломатичних проблем першого терміну адміністрації Клінтона.

На політику США щодо Китаю після завершення «холодної війни» вирішальний вплив мали масштабні економічні реформи в цій державі, які перетворювали її на важливого торговельного партнера США, великий ринок для американських товарів, послуг, інвестицій.

До 1990 р. в Китаї було реалізовано перше стратегічне завдання реформ – збільшення внутрішнього валового продукту (ВВП) удвічі за 10 років (1980-1990 рр.), що свідчило про правильно обраний напрямок реформ. Основним пріоритетом наступного десятиліття було визначено сприяння експорту. Для цього в грудні 1989 р. Пекін девальвував національну валюту на 21,2%, у листопаді 1990 р. – ще на 9,6%. У результаті зростання експорту в 1990 р. перевищило 18%, перетворивши Китай на 14-ого світового експортера. США стали для Китаю найбільшим експортним ринком¹⁵⁷.

Адміністрація Дж. Буша не мала сумніву щодо перспектив Китаю як «тихоокеанського велетня», якого не можна ігнорувати і виходила з розрахунків, що економічне зростання Китаю потребувало підтримки США, а це надавало Вашингтону серйозні важелі впливу на політичні реформи й ситуацію з прав людини в КНР. Як писав Дж. Бейкер, «США, які упродовж одного покоління вели три війни в Азії, були призначені відігравати вирішальну роль у створенні архітектури порядку, який народжувався, і Китай був стрижнем цих подій»¹⁵⁸. За його оцінками, Дж. Буш був щирим прихильником Китаю, головним фахівцем і автором політичних ініціатив з китайської політики, що було пов'язано з його службою головою місії США в КНР в 1974-1975 рр. В основі його політичних підходів була стратегія «широкого залучення» Китаю, яка реалізовувалася вже Р. Рейганом.

---

¹⁵⁷ The Chinese Economy in 1990 and 1991 // China. Facts & Figures. – V. 14. Op. cit. – P. 134-136.

¹⁵⁸ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 100.

На початку свого президентства в лютому 1989 р. після візиту до Японії на поховання імператора Хірохіто Дж. Буш відвідав Китай і Південну Корею, щоб показати, що США є такою ж мірою тихоокеанською, як і атлантичною державою. Метою раннього візиту до Пекіна був намір підкреслити значення, яке він надавав покращенню двосторонніх відносин з Китаєм¹⁵⁹. У цей час американсько-китайські відносини перебували на піку постнормалізації, про що свідчили значні дипломатичні, економічні, військові й культурні обміни, сплеск двосторонньої торгівлі, більша відкритість Китаю до діалогу з Америкою і впливу на Північну Корею в бажаному для США напрямку. Дж. Бейкер оцінював їх як «досить тісні й дуже багатообіцяючі»¹⁶⁰, ніхто не очікував подій на площі Тяньаньмень і перетворення Китаю на дискусійне питання американської політики¹⁶¹.

Силове придушення акцій протесту на площі Тяньаньмень в Пекіні 4 червня 1989 р. спричинило серйозну кризу в американсько-китайських відносинах. США застосували до Китаю санкції, які включали: тимчасове припинення всіх політичних і військових контактів, міжурядової торгівлі та експорту зброї; перегляд запитів китайських студентів стосовно продовження їх перебування у США; евакуацію американців, які проживали в Китаї; звернення до Світового банку й МВФ з проханням відкласти усі позики Китаю тощо. Водночас, прагнучи не допустити повного розриву відносин з Пекіном, президент Буш наклав вето на рішення Конгресу про скасування для Китаю статусу «найбільш сприятливої нації» в торгівлі.

Зусилля адміністрації зберегти стратегічні відносини з Китаєм ускладнювалися позицією Конгресу, в якому сформувався міцний альянс консерваторів-антикомуністів і лібералів, розчарованих політикою Китаю з прав людини, який виступив з вимогами більш твердого курсу щодо Китаю. Про це свідчила вражаюча однотайність Конгресу під час схвалення

---

¹⁵⁹ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. *Op. cit.* – P. 99.

¹⁶⁰ *Ibidem.* – P. 101.

¹⁶¹ *Ibidem.* – P. 99.

додаткових санкцій згідно з доповненням до білля про іноземну допомогу США (кінець червня - липень 1989 р.). Значний вплив на позицію Конгресу мала суспільна думка, сформована внаслідок спостереження американців за подіями на площі Тяньаньмень по телебаченню в прямому ефірі, що було класичним прикладом нового могутнього феномену – здатності глобальної комунікаційної революції впливати на політику.

У наступні роки президент Буш накладав вето на рішення Конгресу про висунення до КНР додаткових вимог для продовження статусу «найбільш сприятливої нації». Визнаючи, що відносини з Пекіном не будуть «повністю нормальними», доки Китай не поважатиме міжнародно визнані права людини, Дж. Буш вважав, що неправильно ізолювати Китай, якщо США хочуть на нього впливати; підтримка конструктивного «усебічного залучення» Китаю відповідає інтересам США; позбавлення його статусу «найбільш сприятливої нації» матиме негативний вплив на американських інвесторів, підприємців і споживачів, означатиме втрату роботи американськими робітниками, банкрутство американських фірм, додаткові багатомільярдні витрати на споживчий імпорт¹⁶². Більше того, це могло зашкодити реформаторським силам в Китаї, призвести до його небезпечної ізоляції.

У мемуарах президента Дж. Буша і радника з національної безпеки Б. Скоукрофта¹⁶³, а також держсекретаря Дж. Бейкера викладено «серединний курс» адміністрації Буша в китайській політиці в період після 4 червня 1989 р., спрямований на недопущення повного розриву відносин з Китаєм і його ізоляцію, включаючи таємну місію до Пекіна 30 червня 1989 р., візит держсекретаря США до Пекіна в листопаді 1991 р. і його наступні переговори з міністром закордонних справ КНР Цянь Ціченем. У ході переговорів

---

¹⁶² Statement by Press Secretary Fitzwater on Continuation of China's Most-Favored-Nation Trade Status. June 2, 1992 // Public Papers... George Bush. 1992-1993. Book 1. Op. cit. – P. 881-882; Message to the House of Representatives Returning Without Approval the United-States – China Act of 1992. September 28, 1992 // Ibidem. Book 2. – Washington, 1993. – P. 1689.

¹⁶³ Bush, George and Brent Scowcroft. A World Transformed. Op. cit.

адміністрація наполягала на припиненні репресій проти демократичних сил, щоб не допустити переходу контролю над політикою США щодо Китаю до Конгресу з непередбачуваними для двосторонніх відносин наслідками.

Як зазначається, реакція Дж. Буша на кризу була наслідком його китайського досвіду 1974-1975 рр. і особистих зв'язків з Ден Сяопіном. Він вірив, що персональна дипломатія дозволить послабити кризу двосторонніх відносин. Цим можна пояснити його дзвінки Ден Сяопіну, на які той так і не відповів, написання йому особистого листа і відрядження своїх уповноважених з таємною місією до Пекіна. Хоч розрахунки Дж. Буша на особисті зв'язки з Деном не виправдалися, його дії дозволили утримати двосторонні відносини від повного розриву.

Враховуючи ворожий клімат відносно Китаю, який сформувався у США, ставку було зроблено на багатосторонню взаємодію з китайським урядом стосовно міжнародних проблем взаємного інтересу. Найбільш помітним у цьому контексті було переконання Пекіна не накладати вето на рішення Ради Безпеки ООН щодо дій проти Іраку в Кувейті; досягнення згоди щодо передачі рішення з камбоджійської проблеми під егіду РБ ООН; здійснення переговорів про приєднання Китаю, Тайваню та Гонконгу до регіонального економічного форуму АТЕС. Це було посланням Пекіну, що, незважаючи на стурбованість внутрішніми репресіями, президент залишався відданим стратегії «залучення» Китаю у сферах, де це було можливо. У середині 1991 р. необхідність двостороннього співробітництва стала більш нагальною через стурбованість Вашингтона з приводу розповсюдження КНР зброї масового знищення. За даними американської розвідки, Китай продавав ракети класу «земля-земля» Пакистану, Сирії та Ірану, протиповітряну зброю Лівії, надавав допомогу в розробці ядерних програм Ірану й Пакистану. За словами Дж. Бейкера, «Проста правда полягала в тому, що Китай був надто важливим для наших глобальних інтересів, щоб намагатися його ізолювати»¹⁶⁴.

---

¹⁶⁴ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. *Op.cit.* – P. 589.

Деякі поступки з боку Пекіна в 1991 р. – згода прийняти умови Договору з ядерного нерозповсюдження і здійснювати в цьому питанні тиск на КНДР, приватні обіцянки скасувати продаж ракет М-9 Сирії, дозвіл дружинам дисидентів, які жили в США, залишити Китай, звільнення близько 900 чол., заарештованих після подій на площі Тяньаньмень, акредитація кореспондента «Голосу Америки», відновлення стипендій Фулбрайта для науковців і програм Корпусу миру – дозволили держсекретарю Дж. Бейкеру здійснити візит до Китаю 15 листопада 1991 р. За його оцінкою, через застосування китайцями під час переговорів «тактики випаленої землі» результати візиту могли бути катастрофічними.

Лише на третій, останній день переговорів китайська сторона виклала свої пропозиції, які включали: підтримку Кореї, вільної від ядерної зброї; обіцянку ратифікувати до кінця року Договір з нерозповсюдження зброї масового знищення і дотримуватися основних вимог Режиму з контролю за ракетними технологіями; готовність підписати торговельні угоди про доступ до китайського ринку та захист прав інтелектуальної власності; незначні поступки в питанні про права людини – дозвіл дисидентам, які вже відбули терміни ув'язнення, подорожувати за кордон; звільнення двох відомих критиків режиму; згода з'ясувати статус 733 протестантів за переданим США списком; обіцянка звернути увагу на проблему використання праці ув'язнених при виробленні експортної продукції; дозвіл американським дипломатам відвідати китайську в'язницю.

Основні вимоги Китаю включали скасування Вашингтоном санкцій проти китайських компаній, а також негайний, без будь-яких умов, вступ Китаю до торгової системи ГАТТ. Вважаючи ці поступки недостатніми, Дж. Бейкер висловився проти скасування економічних санкцій і заявив, що підтримка членства Китаю в ГАТТ вимагає лібералізації торговельних практик для приведення їх у відповідність з міжнародними стандартами. Проте зроблені Пекіном поступки дозволили уникнути провалу візиту й повного розриву двосторонніх відносин. На прес-конференції по завершенні візиту Дж. Бейкер

повідомив також про згоду Пекіна продовжити діалог із США з питання про права людини, яке раніше вважалося внутрішньою справою Китаю¹⁶⁵.

З 1992 р. розпочалися двосторонні переговори між США і КНР з торговельно-економічних питань. Їх результатом стало підписання в жовтні 1992 р. Угоди про ринковий доступ, яка збільшувала можливості для американського експорту в Китай, поступово знімаючи 70-80% нетарифних торговельних бар'єрів упродовж наступних чотирьох років. Її імплементація відбувалася за наступної адміністрації У. Клінтона. Остання доповідь уряду Дж. Буша зі стратегії національної безпеки (січень 1993 р.) визначала потребу уважно стежити за появою на світовій арені Китаю, «підтримувати, стримувати чи балансувати» її мірою, необхідною для захисту інтересів США¹⁶⁶.

Нова міжнародна ситуація на рубежі 1980-1990-х рр. спричинила зміни в політиці США у **Південно-Східній Азії**. В умовах «холодної війни» вони тривалий час підтримували АСЕАН (у складі Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Філіппін, Таїланду з 1967 р. та Брунею з 1984 р.) як організацію, що сприяє миру і стабільності в ПСА. Співпраця США з АСЕАН як з колективним органом і двосторонні відносини з членами Асоціації були спрямовані на зміцнення цих держав з метою протидії поширенню комунізму, попередження падіння їх режимів, згідно з «теорією доміно».

Підтримка Вашингтоном країн АСЕАН була не прямою, а опосередкованою через суворе обстоювання ними державного суверенітету й самостійності у міжнародних справах. США підтримували внутрішні соціальні зміни у цих країнах через економічний розвиток, будівництво нації «згори» на основі ідеології економічного зростання, урядове лідерство в економічній політиці, розробку планів національного розвитку. Завдання утвердження у цих країнах американських цінностей (індивідуальна свобода, економічний лібералізм тощо) не висувалося.

---

¹⁶⁵ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 588-594.

¹⁶⁶ Ibidem. – P. 7-8.

З 1977 р. здійснювався регулярний політичний діалог США-АСЕАН. Політичні зв'язки створювали для країн АСЕАН сприятливі економічні можливості щодо експорту їхніх товарів на американський ринок та залучення інвестицій американських ТНК разом з новими технологіями, методами управління, тренуванням місцевого персоналу, які позитивно впливали на їхній економічний розвиток. Також значним був вплив США на розвиток країн АСЕАН через освіту і навчання експертів-технократів, які з часом входили до політикоформуючої еліти і посідали провідні позиції в урядових органах з управління економікою¹⁶⁷.

США виступали гарантом стабільності в регіоні, що відповідало цілям Куала-Лумпурської декларації АСЕАН 1971 р. про створення в ПСА зони миру, свободи й нейтралітету, безпека якої мала бути гарантована великими позарегіональними державами. Взаємна недовіра між регіональними державами, стурбованість з приводу «китайської загрози», наявність радянських військових баз у В'єтнамі спонукали їх позитивно оцінювати американську військову присутність на Філіппінах.

У 1990-1991 рр. згідно з доповідями зі стратегії національної безпеки США ключові пріоритети у Південно-Східній Азії включали камбоджійське мирне урегулювання й підтримку демократії на Філіппінах, де адміністрація президента Корасон Акіно, яка відновила демократичні інституції, відчувала значний тиск з боку опозиції. Доповідь, опублікована в січні 1993 р. в умовах передачі влади новій адміністрації Б. Клінтона, робила акцент на сприянні нормалізації ситуації в Індокитаї, підтримці розширення й розвитку АСЕАН, необхідності збільшення доступу США до східноазійських ринків через двосторонні, регіональні й багатосторонні угоди, на реалізації ринкових принципів та економічного порядку денного у відносинах зі Східною Азією¹⁶⁸.

---

¹⁶⁷ Takashi, Shiraishi. Introduction: States, Markets and Societies after the Asian Crisis // *After the Crisis. Hegemony, Technocracy and Governance in Southeast Asia*. – Melbourne, 2005. – P.1-14.

¹⁶⁸ National Security Strategy... January 1993. Op. cit. – P. 7-8, 17.

Американсько-асеанівська ініціатива 1989 р. запропонувала кілька варіантів розширення торгівлі, інвестицій та економічних відносин, але невдовзі було визнано, що її імплементація залежить від успішного завершення Уругвайського раунду ГАТТ. 21 грудня 1990 р. США й АСЕАН підписали Меморандум про торгівлю й інвестиції, за яким було створено відповідний Комітет для моніторингу ситуації та визначення можливостей в торговельно-інвестиційній сфері. У жовтні 1991 р., згідно з Меморандумом, США підписали Рамкову угоду з торгівлі та інвестицій (ТІФА) з Сінгапуром. Аналогічну угоду було підписано з Філіппінами, розпочато переговори з Брунеєм. Прикладом співробітництва приватного сектора США з АСЕАН став Проект з приватних інвестицій і торговельних можливостей, спрямований на розширення зв'язків між американським й асеанівським приватним сектором. Згідно з ним здійснювалася технічна і тренувальна допомога підприємцям і компаніям-експортерам двох сторін через місії до регіону, семінари, налагодження контактів із потенційними партнерами тощо¹⁶⁹.

Водночас після завершення «холодної війни» спостерігалася стурбованість країн АСЕАН з приводу більшої уваги США до відносин з Японією і Китаєм за рахунок їхніх інтересів, маргіналізації ПСА в зовнішній політиці США. Тим більше, що Вашингтон зайняв наступальну позицію щодо поширення в Східній Азії американської системи цінностей. Посилилася критика Вашингтоном моделей розвитку країн АСЕАН з їх авторитарними режимами, відмінним від американського розумінням демократії, прав людини та інтелектуальної власності. Усі три доповіді адміністрації Буша зі стратегії національної безпеки робили сильний акцент на прагненні США зміцнювати і збільшувати спільноту вільних націй, які поділяють відданість демократії та індивідуальним правам, на баченні ними «стабільного і безпечного світу, де політична й економічна

---

¹⁶⁹ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States: Prepared in Conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D. C., 1993. – P. 59-60.

свобода, права людини й демократичні інституції процвітають»¹⁷⁰. Доповідь 1991 р. відзначала отриману США рідкісну можливість побудувати нову міжнародну систему згідно з власними цінностями й ідеалами, оскільки старі зразки зазнали краху¹⁷¹.

Наполегливе просування США ідей «Вашингтонського консенсусу», принципів демократії як системи управління, прав людини, власних культурних цінностей сприймалося в КНР і країнах АСЕАН як втручання США у їхні внутрішні справи. Прем'єр-міністр Сінгапура Лі Куан Ю так прокоментував цю ситуацію: «На жаль, із завершенням «холодної війни» політика США щодо Китаю, Японії та країн Південно-Східної Азії більше не керується стратегічними й економічними розрахунками, як це було раніше. Проблеми прав людини і демократії стали нав'язливою ідеєю американських медіа, Конгресу й адміністрації»¹⁷².

Виявом посилення антиамериканських настроїв у регіоні стала відмова сенату Філіппін продовжити оренду для американських баз Кларк і Субук Бей (1991 р.). Поширилася концепція «азійських цінностей», що об'єднують Азію і водночас відрізняють її від США та Європи. Найбільш активними учасниками дискусії з проблем цінностей, демократії, зв'язку між безпекою і правами людини були прем'єр-міністри Сінгапуру і Малайзії Лі Куан Ю і Мухаммад Махатхір¹⁷³.

Лі Куан Ю наголошував, що азійські суспільства базуються на цінностях консенсусу і гармонії, лояльності до сім'ї і громади, ієрархії й поваги до влади на противагу західним цінностям з акцентом на індивідуальних правах,

---

¹⁷⁰ National Security Strategy... January 1993. Op. cit. – P. 3-4.

¹⁷¹ National Security Strategy... August 1991. Op. cit. – P. v.

¹⁷² Цит. за: Acharia, Amitav. Human Rights and Regional Order / Amitav Acharia // The 2nd ASEAN Reader. Op.cit. – P. 153.

¹⁷³ Zakaria, Fareed. Culture is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew / Fareed Zakaria // Foreign Affairs. – V. 73. – 1994, March/April. – P. 109-126.

громадянських свободах і конкурентній політиці¹⁷⁴. М. Махатхір доводив, що економічні успіхи країн Східної Азії значною мірою обумовлені їх системою цінностей, суспільно-культурними традиціями, що сформувалися в давнину і залишилися в основі незмінними. Він виступав найбільшим критиком політики США, розглядав формування нового світового порядку як закріплення домінування провідних держав Заходу. Концепція прав людини, за його оцінкою, була рецептом для руйнування і хаосу в країнах, які розвиваються, інструментом закріплення і посилення їх залежності від західних донорів¹⁷⁵. Багато хто в країнах АСЕАН підтримував ці ідеї, передусім думку, що стурбованість США правами людини в інших країнах є політичним підходом, дуже вибірковим, обумовленим їхніми власними інтересами.

Незважаючи на посилення ідеологічних розбіжностей між країнами АСЕАН і США, відновлення територіальних диспутів у Південно-Китайському морі – між КНР і В'єтнамом за Парасельські о-ви; між КНР, В'єтнамом, Філіппінами, Малайзією, Тайванем, Брунеєм за о-ви Спратлі – вимагало збереження присутності США в регіоні як гаранта регіональної безпеки. Якщо в попередній період Китай виступав за відкладення питання про суверенітет над островами Спратлі та спільний розвиток ресурсів у Південно-Китайському морі з іншими претендентами, то закон від 25 лютого 1992 р. включив о-ви Спратлі до територіальних вод КНР. Навесні 1992 р. намітилися перспективи збройної сутички регіональних держав за о-ви Спратлі, що відзначав заступник секретаря оборони США П.Вульфовіц під час візиту до Малайзії.

Проголошення о-вів Спратлі частиною китайської території, розбудова військово-повітряних і військово-морських сил КНР, її баз на о.Хайнань і найбільшому з островів Парасельської групи о.Вуді, значне збільшення військових витрат КНР (станом на 1992 р. її військовий бюджет збільшився

---

¹⁷⁴ Zakaria, Fareed. *Culture is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew* // *Foreign Affairs*. – V. 73. – 1994, March/April. – P. 109-126.

¹⁷⁵ Mahathir, Mohamad. *The Way Forward*. Op.cit.; Mahathir, Mohamad. *Achieving True Globalization*. Op.cit.; Mahathir, Mohamad. *A New Deal for Asia*. Op.cit., etc.

удвічі, порівняно з 1988 р.), розцінювалися сусідніми державами як прагнення КНР до силового домінування в Південно-Китайському морі. У зв'язку з цим початкові плани Вашингтона зменшити свою військову присутність в АТР на 15% викликали стурбованість країн АСЕАН, які вважали американські війська ключовим гарантом регіональної стабільності. Зменшення американської військової присутності в регіоні посилювало також шанси ремілітаризації Японії та загрозу загострення суперництва за регіональний вплив між Китаєм і Японією. Про дестабілізуючий вплив цих чинників говорив у своїй промові на початку 1993 р. командувач військово-повітряних сил Сінгапуру генерал Бей Су Кіан, закликаючи регіональні держави «зміцнювати свій національний спротив», щоб уникнути перспективи стати «другим Кувейтом» чи «трагедії утисків з боку більшої сильнішої держави»¹⁷⁶.

У цій ситуації відбулося різке зростання військових витрат держав АСЕАН, спрямованих на реалізацію планів військової модернізації з наголосом на розвитку ВМФ і авіації. У 1993 р. вони зросли в середньому на 13,5% і майже удвічі перевищили показники кінця 1980-х рр. Вони досягли піку перед Азійською кризою 1997-1998 рр.¹⁷⁷

Водночас спостерігалася зацікавленість країн АСЕАН у посиленні військового співробітництва з США з метою збереження стратегічного залучення їх у регіональні справи, і, відповідно, регіонального балансу сил. Малайзія, не зважаючи на різку критику Вашингтона з багатьох питань, продовжила угоду з США про використання морської бази Лумут для технічного обслуговування і ремонту кораблів. У 1991 р. було оприлюднено інформацію щодо існування двостороннього Меморандуму про порозуміння між Малайзією і США, за яким у 1984 р. було створено Американсько-малайзійську консультативну групу в сфері оборони, заявлено про готовність

---

¹⁷⁶ Warner, Denis. *Interdependence a Regional Cornerstone* / Denis Warner // *Asian Pacific Defense Reporter*. – 1993, February-March. – P. 16.

¹⁷⁷ Cheng, Joseph Y.S. *ASEAN's Role in the Chinese Foreign Policy Framework* // Joseph Y.S. Cheng // *2nd ASEAN Reader*. Op. cit.– P. 432.

Малайзії розширити співробітництво з США, включаючи спільні навчання, візити і ремонт кораблів.

Незважаючи на закриття американських баз на Філіппінах, продовжилися спільні навчання американських і філіппінських військових сил (до грудня 1996 р., коли Відділ юстиції Філіппін вказав на відсутність для цього законних підстав). Щорічно відбувалися масштабні американсько-тайські військові навчання «Кобра голд». Таїланд забезпечив американським військовим силам доступ до засобів обслуговування і право на транзит на основі відповідної угоди. Бруней було залучено до обмежених періодичних навчань зі США у тренувальній школі в джунглях, він дозволив морські й персональні візити американських військових, полегшив транзит літаків США через свою територію, погодився надати США право ремонту військових кораблів у своїх доках¹⁷⁸. Показовою стала зміна позиції Індонезії, найбільшого в АСЕАН противника втручання зовнішніх сил у вирішення регіональних конфліктів. Восени 1992 р. було підписано американсько-індонезійську угоду, яка дозволяла ВМФ США використовувати державний док в Сурабайї.

Діалог між США і АСЕАН усе більше зосереджувався на політичних і безпекових питаннях, на ролі США у підтримці регіональної стабільності. Пекін також, з огляду на перспективи ремілітаризації Японії, не виступав проти військової присутності США в Тихому океані на середньострокову перспективу, про що свідчило продовження дозволу американському флоту здійснювати заходи в порт Гонконг після його приєднання до Китаю (1997 р.).

Водночас спостерігався обережний підхід країн АСЕАН до військових угод з США, які мали обмежений характер. Так, були схвалені лише тимчасові портові й авіаційні військові візити США. Показовою була відмова уряду Таїланду дозволити США розмістити шість кораблів постачання в Сіамській затоці (1994 р.). Ця подвійність по відношенню до США відображала, з одного боку, переконання, що американська військова присутність необхідна для

---

¹⁷⁸ Wan, Chin Kin. *Op.cit.* – P. 404-405.

збереження регіональної стабільності в умовах піднесення Китаю й можливості ремілітаризації Японії, з іншого – стурбованість стосовно можливого втручання США у внутрішні справи держав регіону.

У політиці щодо країн ПСА, які не входили до АСЕАН, у 1991 р. адміністрація Дж. Буша виробила «дорожню карту» нормалізації відносин із В'єтнамом, у 1992 р. відновила дипломатичні відносини з Лаосом і нормалізувала торговельні зв'язки з Камбоджею. Натомість політика США щодо М'янми/Бірма (США не визнали нову назву держави, запроваджену в 1989 р.) полягала в економічних санкціях зі зростаючим обмеженням допомоги й торгівлі, встановленими після того, як в 1988 р. урядові війська жорстоко придушили масові акції протесту і влада перейшла до військових. Санкції посилювалися, коли правляча Державна рада з відновлення законності й порядку відмовилася визнати перемогу на парламентських виборах у травні 1990 р. опозиційної партії Національна ліга за демократію на чолі з Аун Сан Су Чжі та встановила в країні репресивний військовий режим.

Таким чином, після завершення «холодної війни» міжнародна ситуація у Східній Азії зазнала значних змін. Новими потужними чинниками впливу на стратегічне середовище в регіоні були: 1) зміна глобального контексту міжнародних відносин у зв'язку з крахом біполярного світу, встановленням одноосібного домінування США і виникненням водночас сильної тенденції до формування багатополюсного світового порядку, прагненням союзних до США і дружніх їм регіональних держав до більш незалежної політики; 2) відносне зменшення ваги традиційних проблем у сфері безпеки і поява нових загроз, що мали переважно регіональний характер; 3) посилення значення економіки в загальному балансі влади й виокремлення економічної безпеки як важливого вектора національної безпеки США; 4) стрімке зростання Китаю, що свідчило про перспективу його перетворення на регіональну наддержаву і розглядалося в регіоні переважно в термінах «китайської загрози»; 5) загострення американсько-японської торгово-економічної конкуренції, яке загрожувало всьому комплексу двосторонніх відносин. Усі ці чинники визначили основні

напрямки східноазійської політика адміністрації Дж. Г. У. Буша, яка, втім, не була її пріоритетом.

2.2. Економічна інтеграція у Східній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Дж. Г. У. Буша

Однією з революційних змін 1980-х – початку 1990-х рр., не менш значущою для подальших світових процесів, ніж крах світової соціалістичної системи, стало посилення ролі Східної Азії у світовій економіці. Якщо в 1960 р. частка Східної Азії складала лише 4% світового ВВП, у той час як частка Північної Америки (США, Канада, Мексика) – 37%, то в 1992 р. вона збільшилася до 25%. За 1985-1990 рр. реальний ВВП у «нових індустріальних країнах» (НК) (Сінгапур, Тайвань, Гонконг, Республіка Корея) зріс у середньому на 8,6%; в «АСЕАН-4» (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни) – на 6,8%, у Китаї – на 7,9%, в Японії – на 4,7% (для порівняння: у США – на 2,8%)¹⁷⁹.

Особливістю розвитку Східної Азії на рубежі 1980-1990-х рр. був високий рівень економічної регіональної інтеграції завдяки значному зростанню протягом останнього десятиліття ділової активності й торгівлі, потоків товарів і капіталів усередині регіону. Станом на 1993 р. понад 40% торгівлі у Східній Азії припадало на регіональні країни, 61% інвестицій мав внутрішнє походження¹⁸⁰. Регіональна економічна інтеграція у Східній Азії не була результатом цілеспрямованих зусиль урядів, натомість рухалася ринковими

---

¹⁷⁹ Koh, Tommy T.B. *The United States and East Asia: Conflict and Co-operation* / Tommy T. B. Koh. – Singapore, 1995. – С.1; East Asia: regional economic integration and implications for the United States: prepared in conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D. C, 1993. – P. 5.

¹⁸⁰ Acharia A. *The Quest for Identity. International Relations in Southeast Asia* / A. Acharia. – Oxford, 2000. – P. 125-126; Sophe, Noordin. *The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific* / Noordin Sophe // *A Man & his Idea*. Op. cit. – P. 299.

силами через дії приватних компаній з огляду на потребу збереження конкурентоспроможності в умовах подорожчання валют, технологічних змін, зростання вартості землі та робочої сили. Регіональні уряди підтримували ці зусилля через здійснення експортно-орієнтованих стратегій, залучення іноземних інвестицій, поступову лібералізацію внутрішніх ринків для товарів і капіталів.

Вирішальну роль у регіональній інтеграції Східної Азії відігравали закордонні, передусім японські, інвестиції. Активізація японської політики в ПСА розпочалася з кінця 1970-х рр. згідно з «доктриною Фукуда» (1977 р.) Значне збільшення японських інвестицій у сусідні країни Східної Азії відбулося в другій половині 1980-х рр. після «угоди Плаза» (1985 р.) між міністрами фінансів «великої сімки» про підняття вартості ієни відносно основних валют, що примусило японські компанії збільшити вивезення капіталів за кордон для зменшення собівартості виробленої продукції. Спочатку японські інвестиції, а разом з ними – технології, ноу-хау, прийоми управління, пішли до Республіки Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру. По мірі визрівання економік НІК, яке супроводжувалося зростанням виробничих витрат, відбувалося перенесення виробництва до інших країн Східної Азії. У результаті виникла регіональна транснаціональна виробнича мережа, яка стала рушійною силою зростання економік країн Північно-Східної та Південно-Східної Азії в другій половині 1980-х – першій половині 1990-х рр., а також основою регіональної економічної інтеграції¹⁸¹.

На початку 1990-х рр. регіоналізація східноазійських економік уявлялася як триярусна структура, в якій Японія експортувала найбільш високотехнологічні продукти; за нею НІК «першої хвилі» (Південна Корея, Гонконг, Тайвань і Сінгапур) – трудомістку технологічну продукцію, далі НІК «другої хвилі» (Малайзія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни) і Китай – інші трудомісткі товари. Така модель розвитку відома під назвою «гурт гусей, які

---

¹⁸¹ Acharia A. The Quest for Identity. Op. cit. – P. 124-125.

летять», що підкреслює роль Японії як провідної сили економічного розвитку Східної Азії. Передбачалося, що наступними НІК «третьої хвилі» стануть Китай і країни Індокитаю, хоч Китай порушив цей поступальний процес регіонального розвитку і в 1990-ті рр. перетворився на конкурента країн ПСА в боротьбі за іноземні інвестиції. Крім інвестицій у виробничий і сировинно-видобувний сектори, Японія стала джерелом технологій у провідних галузях східноазійської промисловості (електроніка і вироблення автозапчастин), найбільшим постачальником іноземної допомоги державам Східної Азії, другим (після США) експортним ринком. За схемою «гурту гусей, які летять» країни регіону вчилися у Японії, значною мірою копіюючи модель її розвитку.

З огляду на високий рівень економічної регіональної інтеграції на початку 1990-х рр. почали вживати термін «Східна Азія» як такий, що об'єднує «Північно-Східну Азію» і «Південно-Східну Азію». Економічні успіхи східноазійських націй у 1980 – 1990-х рр. на основі власних національних моделей розвитку сприяли зростанню впевненості їх у власних силах, що сприяло започаткуванню пошуків їхньої спільної регіональної ідентичності на основі концепції «азійських цінностей».

Регіональна інтеграція, яка відбувалася паралельно з економічною глобалізацією в межах одного ширшого процесу глобальних структурних змін, була важливим елементом нового світового порядку, що народжувався. Оскільки найбільш динамічно вона відбувалася в Європі, Північній Америці та Східній Азії, з'явилися прогнози про піднесення триалістичної політико-економічної глобальної системи.

У США прогнозували, що ХХІ століття буде «тихоокеанським», що обумовлювало необхідність забезпечення їх провідної ролі як тихоокеанської держави. У виступі перед нью-йоркським Азійським товариством у листопаді 1991 р.¹⁸² президент Дж. Буш зазначав, що майбутнє американської нації пов'язане з Азією як регіоном, який зростає найбільш стрімко. Упродовж 1980-х

---

¹⁸² Remarks to the Asian Society in New York City, Nov. 12, 1991. Op. cit. – P. 1146-1147.

рр. економіка Австралії зросла на 41%, Японії – на 52%, Малайзії – майже на 60%, Гонконгу – на 89%, Сінгапуру – на 93%, Тайваню – на 116%, Південної Кореї – на 150%. Тихоокеанська Азія стала найбільшим торговельним партнером США: двостороння торгівля між ними на третину перевищила торгівлю США з Європою; американські фірми інвестували у Східну Азію понад 61 млрд. дол., азійські фірми у США – понад 95 млрд. дол. Загальний підхід до відносин з Азією був підсумований Дж. Бушем у шести позиціях: зростаюча торговельна лібералізація; співробітництво у сфері безпеки; спільна відданість демократії та правам людини; освітні й наукові інновації; захист навколишнього середовища; високе поцінування різної культурної спадщини США і країн регіону.

Прискорення процесів економічної глобалізації та економічної інтеграції Східної Азії призвело до більшого усвідомлення необхідності створення регіональної організації для сприяння економічному співробітництву. Зусилля Японії в цьому напрямку в попередній період не були успішними. Перешкоди для цього створювали укорінене в масовій свідомості негативне уявлення про Японію як «країну-агресора», стурбованість азійських країн з приводу «японського культурного імперіалізму», малодоступність і незрозумілість традиційної японської культури для населення країн з іншими культурними традиціями, історична ворожість між Японією та Китаєм, сприйняття динамічного зростання Китаю як «загрози», взаємна недовіра й територіальні суперечки між регіональними державами, численні конфлікти на ідеологічному, етнічному та релігійному ґрунті. Відносини східноазійських держав зі США на рубежі 1980-1990-х рр. залишалися для них більш важливими, ніж внутрішньорегіональні (за винятком Південно-Східної Азії, де створення у 1967 р. АСЕАН заклало підґрунтя для регіональної інтеграції).

Підписання угоди про вільну торгівлю між США і Канадою (1988 р.) та підготовка до створення Європейського Союзу викликали стурбованість східноазійських держав з приводу майбутнього світової торговельної системи, адже виникала можливість упровадження більш преференційної політики

всередині цих регіональних економічних угруповань і застосування ними дискримінаційних тарифних і нетарифних бар'єрів щодо економік інших регіонів. Хоча правила ГАТТ забороняли це робити, найвищий тариф країни-учасниці міг бути застосований до всього торговельного блоку. Крім того, залишалися «правила походження», антидемпінгові правила та інші нетарифні бар'єри, які могли бути накладені на позарегіональних експортерів. Це могло призвести до розвитку дискримінаційних торговельних та інвестиційних практик, посилення міжнародних торговельних конфліктів і поступового руйнування багатосторонньої торговельної системи¹⁸³.

Залежність східноазійських економік від зовнішніх ринків робила їх вразливими перед такими заходами, які розцінювалися як «агресивна односторонність» Європи і США, спрямована на відкриття ними іноземних ринків під загрозою закриття власних¹⁸⁴. Це визначило нові підходи до створення регіональних інституцій для сприяння економічному співробітництву і тіснішим політичним зв'язкам між регіональними державами.

У 1988 р. Японія й Австралія паралельно працювали над проектами створення регіонального форуму в АТР як платформи для діалогу міністрів регіональних держав у сфері економічного співробітництва і сприяння важливим для експортно-орієнтованих економік регіону переговорам з лібералізації торгівлі в рамках Уругвайського раунду ГАТТ. Ідея створення такого форуму еволюціонувала з різних академічних і напівофіційних ініціатив попереднього періоду та аналізу тогочасних форматів регіональної економічної співпраці. З 1967 р. діяла Економічна рада Тихоокеанського басейну (РБЕК) – перша асоціація, яка забезпечила майданчик для зустрічей представників бізнесу обох берегів Тихого океану в наступні десятиліття; з 1980 р. – Конференція з тихоокеанського економічного співробітництва (ПЕКК) з секретаріатом у Сінгапурі, що об'єднала урядові, бізнесові й академічні кола з

---

¹⁸³ Wu Yi: *Yearender on Foreign Trade // China. Facts & Figures*. Op.cit. – V. 23. – Gulf Breeze, Florida, 1996. – P. 188.

¹⁸⁴ Lincoln E. *East Asian Economic Regionalism*. Op.cit. – P. 9-10.

метою вивчення можливостей і розвитку вільної торгівлі та економічного співробітництва в АТР. Механізми регіональної співпраці формували також саміти АСЕАН з партнерами по діалогу (Японією, США, Канадою, Австралією і Новою Зеландією), які проводилися з 1977 р.

У травні 1988 р. колишній прем'єр-міністр Японії Ю. Накасоне ініціював створення Тихоокеанського форуму для економічного і культурного співробітництва в регіоні. Концепцію регіонального форуму зі сприяння економічному співробітництву в Східній Азії/АТР на міністерському рівні розробляло також Міністерство міжнародної торгівлі й промисловості Японії (МІТІ). Спочатку вона передбачала участь у ньому лише Японії та НК, залучених до регіональної виробничої мережі японських компаній. З кінця 1980-х рр. МІТІ розпочало вивчення більш масштабного проекту із залученням США і Канади, в основі якого було визнання залежності азійського експорту від американського ринку, розуміння неготовності азійських держав прийняти форум із лідерством Японії, прагнення забезпечити достатню військову присутність США через зміцнення їхніх економічних зв'язків з регіоном¹⁸⁵.

Поки готувалася японська пропозиція, прем'єр-міністр Австралії Б. Хок ініціював у січні 1989 р. створення регіонального форуму для сприяння економічному співробітництву. Австралійський і японський проекти були подібними, але відрізнялися у двох важливих аспектах.

По-перше, австралійський проект передбачав створення регіонального форуму за участю Австралії та Нової Зеландії, які з посиленням економічних зв'язків зі Східною Азією почали позиціонувати себе «східноазійськими» державами, але без участі США і Канади, що свідчило про прагнення Сіднея здобути підтримку азійських держав, відмежувавшись від Заходу. Коли ж австралійський уряд переконався у підтримці участі США азійськими державами, він не висловив з цього приводу ніяких заперечень.

---

¹⁸⁵ Munakata N. Op. cit. – P. 65-66.

По-друге, австралійська пропозиція була зосереджена на торговельній лібералізації і не приділяла достатньої уваги допомозі менш розвинутим країнам регіону, в той час як офіційний Токіо вважав, що лібералізація не призведе автоматично до економічного зростання в країнах, що розвиваються, й обстоював концепцію розвитку, тобто «збільшення розміру пирога» за участю всіх регіональних держав. Позиція Токіо значною мірою визначалася особливістю японської моделі розвитку, яка була досить замкнутою і чутливою до лібералізації торгівлі й інвестицій. Прогнозувалося також, що вузьке спрямування регіонального форуму на лібералізацію не матиме підтримки АСЕАН. Незважаючи на відмінності, Японія підтримала австралійську ініціативу і сприяла її реалізації.

У США також у другій половині 1980-х рр. з'явилися ініціативи щодо створення регіонального форуму для сприяння економічному співробітництву в Тихоокеанському регіоні. Держсекретар Дж. Шульц (друга адміністрація Р. Рейгана) запропонував створення міждержавного Форуму Тихоокеанського басейну, в якому країни з подібним мисленням могли б порівнювати свій досвід, обговорювати ідеї та питання спільного інтересу для сприяння більш інтегрованому процесу виробництва і розподілу в умовах «інформаційної ери».

Співробітники Міністерства фінансів (Р. Зоелік, Р. Фаувер) у співпраці з секретарем фінансів Д. Бейкером розширили це бачення, вважаючи доцільним створення тихоокеанської організації як «форуму для дії», на противагу «форуму для переговорів», із сильним незалежним секретаріатом, здатним до збору даних, економічного аналізу та політичних пропозицій. Проект, що обговорювався, передбачав створення Американсько-східноазійської консультативної групи за типом «великої сімки». У той час як Держдепартамент традиційно зосереджувався на торговельних та інвестиційних питаннях регіональних економічних відносин, щоб зміцнити підстави для безпекової присутності США в регіоні, Міністерство фінансів приділяло більше уваги їхньому потенційному макроекономічному впливу, щоб «вбудувати» США в Тихоокеанський регіон економічно через розвиток єдиних регіональних

стандартів, спільної транспортної і телекомунікаційної інфраструктури тощо. За таким баченням ініційовані адміністрацією Рейгана регіональний економічний форум та угоди про вільну торгівлю з країнами АТР розглядалися як взаємно доповнювані¹⁸⁶.

У 1988-1989 рр. з'явилися також інші ініціативи – створення Тихоокеанської коаліції з торгівлі й розвитку (сенатор Б. Бредлі, грудень 1988 р.) і постійного Форуму тихоокеанського басейну зі щорічними зустрічами лідерів (сенатор А. Кренстон, січень 1989 р.).

Проте президентська кампанія 1988 р. і зміна адміністрації зашкодили детальній розробці цих ініціатив, що примусило Вашингтон лише реагувати на пропозицію Австралії, оголошену в січні 1989 р. Адміністрація Дж. Буша підтримала австралійську ініціативу, але в розширеному форматі, з включенням обох сторін Тихого океану, оскільки була рішуче налаштована на те, щоб будь-який рух регіональних країн до більшої інтеграції включав Америку. Участь США в новостворюваному регіональному форумі було остаточно узгоджено на переговорах між австралійським міністром закордонних справ Г. Евансом і держсекретарем Дж. Бейкером у березні 1989 р. Дж. Бейкер висловив підтримку нового регіонального механізму в програмній промові «Нове тихоокеанське партнерство: структура для майбутнього» в Азійському товаристві 26 червня 1989 р., у якій наголосив на взаємозалежності Тихоокеанського регіону і провідній ролі США у новій архітектурі, що виникає в Азії.

Створення тихоокеанської регіональної організації на рівні міністрів відповідало кільком цілям США: по-перше, розвитку тісніших зв'язків з економіками Східної Азії з метою відкриття їхніх динамічних ринків для американського експорту та інвестицій в інтересах скорочення подвійного дефіциту торгівлі й федерального бюджету США, збільшення робочих місць і прибутків населення (з середини 1980-х рр. зростання половини прибутків і

---

¹⁸⁶ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 609.

майже повністю робочих місць у сфері виробництва в США було пов'язане з експортом); по-друге, попередженню формування захисного регіоналізму в західному Тихоокеанському регіоні з перспективою створення трьох торговельних блоків – у Європі, Америці та Східній Азії – і розгортання торговельних війн між ними; по-третє, стримуванню зростаючого регіонального впливу Японії; по-четверте, формуванню противаги ЄС¹⁸⁷; по-п'яте, створенню інституційної основи регіонального співробітництва на довгострокову перспективу. «Проблеми приходять і відходять. Але інституції залишаються», писав Дж. Бейкер¹⁸⁸. На його думку, відносна нечисленність міжнародних інституцій для багатосторонніх консультацій обумовлювала необхідність їх здійснення на двосторонньому рівні, що ускладнювало співробітництво. Створення міжнародних інституцій (ООН, МВФ, Світовий банк, НАТО, ГАТТ) заклало основу міжнародного співробітництва після Другої світової війни. Завершення «холодної війни» вимагало аналогічних дій, а також адаптації існуючих інституцій до нових умов.

Після узгодження позицій Австралії, Японії та США вирішальне слово залишалось за АСЕАН, ставлення якої до створення більш широкої регіональної організації було неоднозначним. З одного боку, країни АСЕАН вважали такий форум корисним для вирішення регіональних торговельних конфліктів, покращення інвестиційного клімату, просування власних інтересів у глобальних багатосторонніх торговельних переговорах. Інтерес деяких країн ПСА підтримувався розчаруванням повільним розвитком економічної інтеграції в рамках АСЕАН. Ініціатива створення тихоокеанського економічного форуму надавала сенс подальшому існуванню АСЕАН, значною мірою втрачений після завершення біполярного протистояння і війни в Камбоджі. Щоб уникнути периферизації в регіональній і світовій політиці, для Асоціації було важливо перебувати в центрі багатостороннього регіонального

---

¹⁸⁷ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 61.

¹⁸⁸ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 605.

процесу. Тим більше, що він був фактично започаткований постміністерськими конференціями АСЕАН за участю всіх країн – засновників АТЕС, які відбувалися з 1979 р. З іншого боку, існувала стурбованість стосовно можливого домінування в новоствореному регіональному форумі Японії, США, Австралії та розчинення в ньому специфічних інтересів АСЕАН чи навіть її розпаду.

У липні 1989 р. країни-учасниці досягли консенсусу у питанні про створення регіонального форуму як «консультативного механізму» з економічного співробітництва (на протипагу «економічній спільноті» типу ЄЕС), ядром якого мав бути «процес АСЕАН». АСЕАН як ядро мала бути міцнішою, ніж новостворюваний форум¹⁸⁹, інституалізація якого мала відбуватися повільніше за АСЕАН.

Врешті у листопаді 1989 р. на зустрічі міністрів 12 країн в Канберрі (Австралія) було створено форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) як багатосторонній консультативний механізм співпраці між країнами АТР з ринково-орієнтованими економіками. Засновниками АТЕС стали Австралія, Нова Зеландія, Японія, Південна Корея, Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, Бруней, США, Канада. Основні принципи діяльності АТЕС були зафіксовані в Підсумковій заяві головуєчого на інаугураційній зустрічі. Вона визначала метою АТЕС: «підтримку зростання і розвитку регіону», що буде внеском у зростання й розвиток світової економіки; спрямування співробітництва на зміцнення відкритої багатосторонньої торговельної системи, на протипагу формуванню торговельного блоку; зміцнення економічних зв'язків усередині регіону; посилення вигоди від взаємозалежності, включаючи сприяння потоків товарів; зосередженість співробітництва на реалізації спільних інтересів в економічній сфері й досягненні взаємної вигоди; відданість відкритому діалогу й консенсусу всіх учасників; співробітництво на основі «неформального консультативного

---

¹⁸⁹ Acharya, Amitav. *The Quest for Identity*. Op. cit. – P. 152.

обміну думками»; доповнюваність, але не заміна вже існуючих регіональних організацій таких як АСЕАН і ПЕКК; визнання різноманітності регіону, включаючи різні соціальні й економічні системи, наявні рівні розвитку¹⁹⁰.

На зустрічі в Канберрі досягнуто два важливі рішення – про проведення двох наступних щорічних зустрічей міністрів (у Сінгапурі й Сеулі) та створення експертних робочих груп для вивчення питання про шляхи сприяння АТЕС регіональному співробітництву з широкого кола економічних, освітніх та екологічних питань.

Значна відмінність членів АТЕС за рівнем економічного розвитку, їх взаємна недовіра, що «приховувалася за дипломатичним лоском»¹⁹¹, вимагали обережного підходу до організації роботи форуму. Беручи до уваги чуттєвість деяких членів АСЕАН до питання торговельної лібералізації всередині регіону, спочатку воно не стояло на порядку денному. Вашингтон розумів, що поспішність в цьому питанні могла призвести до розколу форуму і зриву «процесу АТЕС». Для початку потрібно було зробити зустрічі міністрів регулярними, формалізувати консультації і побудувати довіру¹⁹².

Найбільш важливі функції АТЕС полягали у стримуванні протекціонізму, підтримці Уругвайського раунду ГАТТ, який планувалося завершити до грудня 1990 р., забезпеченні гарантій, що регіональні економічні угруповання, які виникатимуть в світі, не створять дискримінаційних тарифних бар'єрів для економік Тихоокеанського регіону. Зроблено наголос на реалізації моделі «відкритого регіоналізму», відмові від преференційних торговельних угод в регіоні, а також на співробітництві як поступовому процесі на основі консенсусу (з огляду на стурбованість країн, що розвиваються, з приводу домінування у форумі великих держав).

---

¹⁹⁰ Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6-7 November 1989 / Asia Pacific Economic Cooperation // http://www.apec.org/Meeting-Papers/Ministerial-Statements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx

¹⁹¹ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 610.

¹⁹² Ibidem.

В основу «процесу АТЕС» було покладено принципи, попередньо випробувані в рамках АСЕАН й узагальнені терміном «шлях АСЕАН». Вони включали: взаємну повагу до незалежності, суверенітету, рівності, територіальної цілісності й національної ідентичності усіх націй; право кожної держави здійснювати своє національне існування вільно від зовнішнього втручання, застосування примусу і сили; невтручання у внутрішні справи один одного; вирішення суперечностей мирними засобами; відмову від загрози чи використання сили; ефективне співробітництво між країнами-учасницями. Це були принципи, зафіксовані в Договорі про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), базовому документі АСЕАН, підписаному на її першому саміті на о. Балі (Індонезія) в лютому 1976 р.¹⁹³

Модель АСЕАН, на протипагу західним моделям регіонального співробітництва (на основі законів і формальних інституцій), з обережністю ставилася до процесів формальної інституалізації, наголошувала на неформальності, організаційному мінімалізмі, «тихій дипломатії», відмові від конкурентних підходів у переговорному процесі, уникненні юридичних процедур, прийнятті рішень на основі консультацій і консенсусу. Хоча ці принципи свого часу зазнавали серйозної критики на Заході, вони були єдино можливими в умовах існування значних відмінностей, численних внутрішніх і міждержавних суперечностей між країнами-членами АСЕАН. Велика увага приділялася формуванню звички лідерів регіональних країн працювати разом і вести політичний діалог, «інституціонуванню норм прийнятної поведінки»¹⁹⁴, що давало можливість реалізувати концепцію «м'якого інституціоналізму». Ці принципи було покладено також в основу співпраці АСЕАН із партнерами по діалогу, пізніше – діяльності всіх регіональних інституцій за участю АСЕАН.

---

¹⁹³ 1976 Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia / Center for International Law // <http://cil.nus.edu.sg/1976/1976-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-signed-on-24-february-1976-in-bali-indonesia-by-the-heads-of-stategovernment/>

¹⁹⁴ Acharya, Amitav. *The Quest for Identity*. Op. cit. – P. 128.

США підтримали структуру, яка базувалася б на досягненні консенсусу між її членами. Закликаючи членів АТЕС поглибити регіональне співробітництво і досягти консенсусу стосовно вільної торгівлі й інвестицій в АТР, вони не наполягали на більшій інституалізації форуму й отриманні від нього конкретних результатів, визнавали важливість поступовості «процесу АТЕС» в умовах існування значних відмінностей у рівнях і моделях розвитку регіональних держав, взаємної недовіри між ними, різного бачення ними цілей і темпів регіональної інтеграції.

Упродовж перших років існування «процесу АТЕС» його видимий прогрес був мінімальним. Хоч основним завданням форуму було сприяння успішному завершенню Уругвайського раунду ГАТТ, у грудні 1990 р. на зустрічі міністрів у Брюсселі його завершити не вдалося (це сталося лише в грудні 1993 р.). Паралельно відбувалися складні переговори про вступ до АТЕС КНР, Тайваню й Гонконгу, важливість членства яких відзначалася вже на інаугураційній зустрічі міністрів АТЕС в Канберрі. Їх було прийнято до АТЕС на третій зустрічі міністрів в Сеулі в листопаді 1991 р., що посилювало його азійську складову.

Переговори про створення НАФТА і ЄС сприяли зацікавленості регіональних держав у більш формальній угоді в рамках АТЕС. У зв'язку з цим у листопаді 1991 р. було створено Групу видатних осіб для вироблення рекомендацій щодо подальших напрямків розвитку АТЕС і вивчення можливостей лібералізації торгівлі в АТР. У вересні 1992 р. на зустрічі міністрів у Бангкоку було прийнято рішення про створення постійного Секретаріату АТЕС (зі штаб-квартирою в Сінгапурі) і Фонду АТЕС для імплементації його рішень¹⁹⁵. Вони означали перехід АТЕС від

---

¹⁹⁵ Asia-Pacific Economic Cooperation Ministerial Meeting. Bangkok, 10-11 September 1992 / Asia Pacific Economic Cooperation // <http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>; Bangkok Declaration on Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Institutional Arrangements. Bangkok, 10 September 1992 / Ibidem //

експериментальної стадії до сформованої життєздатної інституції, були завершенням першого етапу формування АТЕС, коли відбувалися пошуки формули, здатної об'єднати держави АТР.

Паралельно зі створенням АТЕС обговорювалися ще дві важливі регіональні ініціативи. Однією з них був Проект з американської ініціативи президента США Дж. Буша (червень 1990 р.)¹⁹⁶, який включав офіційну пропозицію розпочати переговори про вільну торгівлю й інвестиції між США, державами Латинської Америки й Карибського басейну¹⁹⁷. Проект з американської ініціативи було представлено через два тижні після оголошення президентами США і Мексики своїх намірів вести переговори про вільну торгівлю. Під час переговорів до них приєдналася Канада. Результатом складних перемовин стало підписання Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) між США, Канадою і Мексикою у грудні 1992 р., яка стала одним із найбільш важливих досягнень адміністрації Дж. Буша. НАФТА не лише означала створення зони вільної торгівлі у складі 375 млн. жителів Американського континенту, але й була історичним проривом у відносинах США з Мексикою і рештою країн Латинської Америки¹⁹⁸. Проект з американської ініціативи свідчив, що бачення системи вільної торгівлі адміністрацією Дж. Буша було більш широким, ніж попередньої, і включало не лише Північну Америку, а й усю Західну півкулю. Угода НАФТА розглядалася як перший етап її реалізації.

Інший регіональний проект ініціював у грудні 1990 р. прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір. Він передбачав формування Східноазійського економічного угруповання (СЕУ) на основі торговельно-економічних зв'язків

<http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>

¹⁹⁶ The Enterprise for the Americas Initiative: Description and Up-date October 1992 / The Development Group for Alternative Policies, INC // http://www.developmentgap.org/americas/EAI_Description_and_Update.pdf

¹⁹⁷ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. Op. cit. – P. 606.

¹⁹⁸ Ibidem. – P. 607-609.

Японії з державами АСЕАН, Республікою Кореєю, Китаєм, Тайванем, Гонконгом і В'єтнамом без участі західних держав¹⁹⁹. Уперше його було представлено на прийомі з нагоди офіційного візиту китайського прем'єра Лі Пена до Куала-Лумпуру в грудні 1990 р., одразу після невдалого завершення переговорів Уругвайського раунду ГАТТ у Брюсселі.

Ініціатива М. Махатхіра була відповіддю на перспективи створення ЄС та зони вільної торгівлі двох Америк і відображала тогочасні оптимістичні оцінки економічної ситуації в Східній Азії. Так, очікувалося, що в 1990-ті рр. тенденція до зростання інвестицій збережеться, а торгівля між країнами Східної Азії перевищить транс-тихоокеанську²⁰⁰.

Агітація М. Махатхіра на користь Східноазійської економічної групи викликала суттєву стурбованість Вашингтона. Деякі американські експерти оцінювали СЕУ як «східноазійський торговельний блок», що перешкоджатиме міжнародній торгівлі. За іншими оцінками, така група, дублюючи функції «процесу АТЕС», могла призвести до його послаблення й дезінтеграції, посилення торгово-економічних суперечностей між Японією і США, зменшення американського впливу в Східній Азії як в економічній, так і в безпековій сферах²⁰¹. Існувала серйозна стурбованість, що суто азійський форум буде спрямований проти американських інтересів, у той час як їм відповідали форуми, що перетиналися і могли доповнювати один одного.

За коментарем М. Махатхіра, опозиція США ініціативі створення Східноазійського економічного угруповання була викликана передусім страхом перед домінуванням Японії у Східній Азії. Критики американської позиції зазначали, що США самі формують торговельний блок у Західній півкулі; ведуть переговори з НАФТА і просувають включення Мексики до АТЕС, чим створюють у ньому власний кокус, що свідчить про подвійну гру Вашингтона.

---

¹⁹⁹ Mahathir, Mohamad. *Achieving True Globalization*. Op. cit. – P. 4-5.

²⁰⁰ Acharya, Amitav. *The Quest for Identity*. Op. cit. – P. 152.

²⁰¹ Sung-Hoon, Park. *Regionalism and Economic Integration in East Asia* / Park Sung-Hoon // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 390-393.

Коли в листопаді 1989 р. США підписали Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій (ТІФА) з Філіппінами, а в жовтні 1991 р. – з Сінгапуром, дехто розцінив це як прагнення США розширити НАФТА за рахунок окремих азійських держав.

Критикуючи ініціативу М. Махатхіра, держсекретар США Дж. Бейкер відзначав відмінності між НАФТА і торговельним блоком (листопад 1991 р.): НАФТА не створює спільних бар'єрів у торгівлі з іншими країнами; а її мета полягає в тому, щоб зменшити внутрішні бар'єри між її учасниками для сприяння економічному зростанню, що посилить транс-тихоокеанські зв'язки і збільшить ринки для азійських експортерів/інвесторів. Натомість Східноазійська економічна група, за його оцінками, була політикоформуєчим органом, а не угодою про вільну торгівлю (ФТА), що узгоджувалася з ГАТТ²⁰².

Підтримка «процесу АТЕС» для уникнення поділу світу на взаємовиключні торговельні блоки, наслідком чого могло стати обмеження світової торгівлі, була однією з цілей східноазійського турне президента Дж. Буша в січні 1992 р., під час якого він відвідав Японію, Республіку Корею, Сінгапур і Австралію. Це була перша закордонна поїздка Дж. Буша після розпаду СРСР. Вона відбувалася під гаслом «вільна торгівля – вулиця з двостороннім рухом» і вирішувала завдання збільшення американського експорту в регіон, що пов'язувалося зі створенням робочих місць для американців (кожен мільярд доларів виробленого експорту підтримував 20 тис. робочих місць). Уперше під час поїздки президента супроводжували виконавчі директори 21 провідної американської компанії, які вже працювали або були готові працювати на азійському ринку²⁰³. Іншим важливим завданням турне було сприяння успішному завершенню Уругвайського раунду ГАТТ з лібералізації торгівлі, щоб уникнути поділу світу на взаємовиключні торговельні блоки, наслідком чого могло стати обмеження світової торгівлі.

---

²⁰² Цит. за: Munakata N. Op. cit. – P. 73-74.

²⁰³ Remarks upon Departure for Asian/Pacific Nations, Dec 30, 1991 // Public Papers...George Bush. 1991. Book 2. Op. cit. – P. 1670-1671.

М. Махатхір і малайзійські вчені наголошували на неправильному тлумаченні ініціативи зі створення СЕУ на Заході. Н. Сопі у статті, опублікованій в газеті «Нью стрейтс таймс» 19 січня 1991 р.²⁰⁴, пояснював, що вона не передбачає створення торговельного блоку; йдеться про неформальний економічний альянс, групу тиску, за типом Кернської групи, що може посилити голос Східної Азії на Уругвайському раунді ГАТТ і в майбутніх багатосторонніх економічних форумах. Ця ініціатива не є дискримінаційною і не суперечить принципам ГАТТ, АТЕС, АСЕАН. Водночас визнавалося критично важлива роль Японії в економічному співробітництві в Східній Азії. Якщо Європа і США стануть «фортецями», то потрібно створити для Японії «природне середовище», яким є Східна Азія, щоб вона не перенесла свої підприємства та інвестиції у Європу й Америку. СЕУ може також виконувати місію спільного захисту східноазійських держав від критики і нападок з боку США; стати тим «зерном», яке в довгостроковій перспективі може вирости у Східноазійську спільноту, дещо подібну до Європейської економічної спільноти.

Хоча пропозиція Махатхіра дійсно не суперечила принципам відкритої міжнародної торгівлі, проект створення Східноазійської економічної спільноти з провідною роллю Японії (але без участі США) не міг не турбувати Вашингтон. Держсекретар Дж. Бейкер, беручи до уваги антиамериканську позицію М. Махатхіра, публічно прийняв помірковану лінію щодо його ініціативи, але в приватних переговорах робив усе, щоб її провалити – відмовляв країни ПСА від підтримки пропозиції М. Махатхіра на постміністерській конференції АСЕАН в липні 1991 р., на зустрічі міністрів держав АТЕС у Сеулі в листопаді 1991 р. Коли міністр закордонних справ Республіки Кореї Лі Сан Ок на зустрічі міністрів в Сеулі висловився за підтримку пропозиції Махатхіра з почуття азійської солідарності, Дж. Бейкер

---

²⁰⁴ Sophe, Noordin. East Asian Dream and what it Means // A Man & His Idea. Op.cit. – P. 384-385.

нагадав йому, хто сорок років тому проливав кров за Корею. У результаті Республіка Корея не підтримала СЕУ²⁰⁵.

Більшість країн АСЕАН надали пропозиції М. Махатхіра стриману підтримку. У березні 1991 р. прем'єр-міністр Сінгапуру Гох Чок Тонг заявив, що в інтересах АСЕАН – вільна торгівля й ефективне функціонування ГАТТ, але якщо інші держави сформулюють торговельні блоки, то, обстоюючи власні інтереси, АСЕАН не матиме іншого вибору як взяти з них приклад²⁰⁶. Країни АСЕАН були зацікавлені в закріпленні завдяки АТЕС економічної присутності США в регіоні. Їх також турбували перспективи Генеральної системи преференцій (ГСП) США, за якою всі вони (крім Сінгапуру, з 1989 р.) мали тарифні пільги для доступу на американські ринки. Термін її дії закінчувався в липні 1993 р., після чого мала бути схвалена нова 10-річна схема, за якою вони могли втратити переваги, надані ГСП.

Найбільш важливою для реалізації ініціативи М. Махатхіра була позиція Японії. Американсько-японське партнерство було ключовим у справі регіональної інтеграції через АТЕС: від його стану залежало формування східноазійського блоку. Без японської підтримки Східноазійська економічна група була значно меншою загрозою для інтересів США²⁰⁷. У японському уряді не було консенсусу стосовно проекту Східноазійського економічного угруповання, тому він не був підтриманий.

У жовтні 1991 р. на зустрічі міністрів економіки АСЕАН в Куала-Лумпурі було схвалено пропозицію Індонезії трансформувати ініціативу М. Махатхіра на більш помірковану – створення Східноазійського економічного кокусусу (СЕК) як нерегулярного консультативного форуму в рамках АТЕС у разі потреби. Американські експерти оцінили її як більш помірковану версію

---

²⁰⁵ Baker, James A. III and Thomas M. Defrank. *Op. cit.* – P. 610-611.

²⁰⁶ Цит. за: Acharya, Amitav. *The Quest for Identity. Op. cit.* – P. 150.

²⁰⁷ *Ibidem.* – P. 611.

попередньої пропозиції М. Махатхіра, без спільного фінансування чи координації політики учасників²⁰⁸.

Ініціатива М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угруповання, хоч і не була підтримана, мала значний резонанс. Визначення регіону як такого, що включає АСЕАН, Японію, Китай і Південну Корею та виключає США, Австралію і Нову Зеландію, вперше сформульоване М. Махатхіром, було покладено в основу наступних регіональних ініціатив, таких як саміти «Азія – Європа» (в 1996 р.) і «АСЕАН+3» (в 1997 р.). Ініціатива М. Махатхіра сприяла посиленню інтересу США до «процесу АТЕС», оскільки переконала Вашингтон у тому, що його підтримка – це можливість уникнути створення форуму з виключно азійським складом учасників. У результаті АТЕС став символом залучення США до регіону, де в них були тісні зв'язки у сфері безпеки, а не просто одним з напрямків лібералізації американської торгівлі. Згідно з висновками Комісії США з міжнародної торгівлі, цей форум був барометром інтересу Америки до регіону з невійськової перспективи, форматом для створення нової економічної архітектури АТР²⁰⁹.

Через розуміння важливості концепції транстихоокеанського економічного співробітництва американську делегацію на всіх зустрічах міністрів АТЕС очолював держсекретар Дж. Бейкер, крім зустрічі 1990 р. в Сінгапурі, яку він не зміг відвідати через хворобу. Інтерес США до «процесу АТЕС» зріс у 1992 р., коли з'явилися ознаки його перетворення на інституцію і більш ефективний механізм регіональної співпраці²¹⁰.

Створення у вересні 1992 р. на зустрічі міністрів у Бангкоку Секретаріату АТЕС (зі штаб-квартирою в Сінгапурі), Фонду АТЕС для імплементації його

---

²⁰⁸ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 57.

²⁰⁹ Ibidem. – P. 61.

²¹⁰ Richard H. Solomon, Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U.S. Department of State Dispatch, May 15, 1992. – P. 414.

рішень та Групи видатних осіб з провідних вчених, представників бізнесу, колишніх урядовців для формулювання перспектив діяльності організації, вивчення можливостей лібералізації торгівлі в АТР²¹¹ вважається завершенням першого етапу формування АТЕС, коли відбувалися пошуки формули, здатної об'єднати регіональні держави Східної Азії/АТР. Важливим було також рішення міністрів розпочати вивчення перспектив АТЕС як «моста» між основними субрегіональними зонами вільної торгівлі – НАФТА, АФТА (в межах АСЕАН) і АНЗСЕРТА (між Австралією і Новою Зеландією), їх включення до «процесу АТЕС» як його підсистем.

АТЕС мав виключно економічні цілі. Інституалізація форуму була мінімальною, що узгоджувалося зі «шляхом АСЕАН». Він не був пов'язаний договірними зобов'язаннями, не був спільним ринком чи митним союзом, його члени не передавали частину свого суверенітету «спільноті». АТЕС діяв на основі консенсусу всіх учасників і не мав повноважень схвалювати рішення, обов'язкові для виконання. Основним рушієм «процесу АТЕС» були щорічні зустрічі міністрів економік-членів форуму.

На початок 1993 р. в рамках АТЕС діяло десять робочих груп, які охоплювали окремі сфери економічного, освітнього й екологічного співробітництва: розвиток баз даних з торгівлі та інвестицій; їх підтримка через створення регіональної інформаційної мережі; розвиток людських ресурсів; розробка спільних проектів з регіонального енергетичного співробітництва; вироблення спільних підходів до проблем морського забруднення та планування приморських зон, розвитку телекомунікації, транспорту, туризму, рибних ресурсів. Діяли також дві спеціальні групи, завданням яких було

---

²¹¹ Asia-Pacific Economic Cooperation Ministerial Meeting. Bangkok, 10-11 September 1992 / Asia Pacific Economic Cooperation // <http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>; Bangkok Declaration on Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Institutional Arrangements. Bangkok, 10 September 1992 / Ibidem // <http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>

вивчення перспектив регіональної торговельної лібералізації й економічної політики²¹².

Діяльність робочих груп АТЕС доповнювали спеціальні комітети з вивчення окремих питань у рамках Конференції з тихоокеанського економічного співробітництва, яка була єдиною приватною організацією зі статусом офіційного спостерігача в АТЕС і спиралася на підтримку аналітичних центрів. Вашингтон підтримував ПЕКК, роблячи внески в її фонд, через діяльність Національного комітету США з тихоокеанської економічної інтеграції, сприяння участі в ній американських кампаній тощо, координацію та взаємну підтримку цих форумів.

Структура АТЕС поступово розширювалася, а подальша еволюція залежала від зовнішніх і внутрішніх чинників. Сприятливі можливості для впливу на неї у бажаному напрямку створювало головування США у форумі в 1993 р., оскільки головуюча держава визначала його порядок денний на цілий рік. Виконуючий обов'язки держсекретаря Л. Іглбергер очікував наступного року на вихід «процесу АТЕС» «поза фазу інституалізації» і зрушення його «від риторики до результатів»²¹³.

Вашингтон уважно спостерігав за позицією Японії в АТЕС, аналізував її потенційну роль у цій організації та цілі, які вона переслідувала – здійснення ефективної бізнес-стратегії, забезпечення конкурентоспроможності в умовах зміни зовнішньоекономічного середовища, сприяння стабільності на найближчих ринках чи регіональне домінування. Сінгапурський саміт АСЕАН (січень 1992 р.) закликав Японію відігравати більшу роль у сприянні регіональному економічному співробітництву, чим засвідчив, що, незважаючи на стурбованість країн АСЕАН зростанням регіональної ролі Японії у сфері безпеки, вони позитивно сприймали її як економічного лідера регіону.

---

²¹² East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 55.

²¹³ Lawrence Eagleburger, Acting Secretary of State, speaking before the APEC Senior Officials Meeting, Washington, D.C., Dec. 2, 1992 // U.S. Department of State Dispatch, Dec. 7, 1992. – P. 868.

У січні 1993 р. прем'єр-міністр Японії К. Міязава здійснив візит до країн АСЕАН, під час якого у виступі в Бангкоку виклав своє бачення політики Японії у Східній Азії, відоме під назвою «доктрина Міязави». У ній зазначалися сфери, де АСЕАН і Японія могли сформувати нові відносини співробітництва, Японія брала зобов'язання в наступні п'ять років збільшити фонд з допомоги розвитку АСЕАН. Значне місце в «доктрині Міязави» посідала підтримка форуму АТЕС, наголошувалася необхідність уникнення протекціонізму та формування регіональних торговельних блоків, відсутність потреби виключати США й інші «західні» країни з регіонального співробітництва.

У США «доктрина Міязави» отримала неоднозначні оцінки. Деякі американські експерти вважали, що через японську економічну експансію у ПСА американські фірми могли з часом відчувати брак доступу до торговельних та інвестиційних можливостей у регіоні. Японська політика закордонної допомоги, сприяння експорту й інвестиціям у ПСА формувала певні моделі ведення бізнесу, що могло призвести до створення мереж постачання, прив'язаних до японських фірм/корпорацій, а отже, до обмеження можливостей американських компаній. Доповідь Комісії США з міжнародної торгівлі рекомендувала значно збільшити економічне й урядове залучення США до Східної Азії, без чого існувала загроза її перетворення на японськоцентричний блок²¹⁴. За деякими оцінками, формування східноазійського економічного блоку, «не за дизайном, а за умовчанням» вже відбувалося. Інші експерти вважали, що АТЕС міг стати структурою для реалізації Японією лідерства в АТР спільно зі США, що лідерство Японії в Східній Азії не обов'язково шкодить американським інтересам; регіональна інтеграція, яка передбачає зменшення торговельних та інвестиційних бар'єрів, може суттєво покращити бізнес-середовище для всіх потенційних постачальників, включаючи американських; Японія може відігравати конструктивну роль в регіональній

---

²¹⁴ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 57-59.

економічній інтеграції, поки її мета полягає у підтримці глобальної торгівлі й інвестицій.

У травні 1992 р. Бюджетний комітет Палати представників звернувся до Міжнародної торговельної комісії США з листом, у якому просив оцінити характер економічної інтеграції в східноазійському регіоні, включаючи роль у ній Японії й США, представити погляди експертів на вплив східноазійської інтеграції на американські торговельні інтереси й політику. У листі зазначалося, що в останні роки торговельна політика США сфокусована на Уругвайському раунді багатосторонніх торговельних переговорів ГАТТ і НАФТА, що призвело до відносного зменшення американської торгівлі й інвестицій в АТР, а це могло мати негативні наслідки для торговельних інтересів і політики США в регіоні в майбутньому²¹⁵.

Результатом дослідження, яке охопило 10 східноазійських країн, стала доповідь, опублікована в травні 1993 р. Вона засвідчила відсутність консенсусу серед американської урядової, академічної і ділової еліти в оцінках регіональних інтеграційних процесів у Східній Азії та їх перспектив в контексті інтересів США. Більшість експертів вважали формування закритого економічного блоку в Східній Азії малоімовірним. Через залежність східноазійських економік від американського та інших ринків найкращою стратегією для регіону вони вважали зміцнення світової торговельної системи і здійснення багатосторонньої торговельної лібералізації. Водночас існувала вірогідність, що в разі невдачі поточного раунду переговорів ГАТТ східноазійські нації відчують загрозу своїм експортним інтересам з боку ЄС і НАФТА і перейдуть до здійснення альтернативної стратегії на основі перегляду свого стриманого відношення до ініціативи М. Махатхіра. Для досягнення більшої економічної ефективності східноазійські держави могли «повернути всередину», що означало надання преференційного доступу на регіональні ринки східноазійським постачальникам, і, відповідно, дискримінацію

---

²¹⁵ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. A-2.

американських фірм. Однак такий сценарій видавався малоімовірним через складність проникнення більшості східноазійських країн на японський ринок, зацікавленість японського уряду у збереженні економічного залучення США в регіон з огляду на важливість для Японії американського ринку, збереження історичної недовіри до неї націй регіону.

Згідно з цією доповіддю, наслідки більшої регіональної інтеграції в Східній Азії для інтересів США залежали від двох основних перемінних величин: від того, чи супроводжуватиметься вона підняттям формальних і неформальних бар'єрів для позарегіональних економік; від ролі Японії в економічній інтеграції Східної Азії. За оцінками провідних американських експертів, станом на початок 1993 р. США програвали регіональну конкуренцію Японії, а участь уряду і приватного сектора США в інтеграції Східної Азії не була досить активною, що могло мати негативні наслідки не лише для торговельних та економічних інтересів США, але й їх регіонального впливу в цілому. Визнавалося, що американський бізнес менш зацікавлений в реалізації ринкового й стратегічного потенціалу регіону, про що свідчило повільніше збільшення американських інвестицій у регіоні порівняно з японськими. Причини цього вбачалися швидше в особливостях американської економіки й корпоративної поведінки, ніж у бар'єрах, що існували в Східній Азії. Вони пов'язувалися зі зменшенням можливостей інвестування американськими компаніями в умовах торговельного дефіциту і низького рівня заощаджень у США, зосередженістю більшості з них на короткотермінових прибутках, їх недостатньою обізнаністю про можливості східноазійського ринку, «самовдоволеністю» через великий розмір північноамериканського ринку; більшою увагою до ринків Європи і Латинської Америки, пошуком гарантій від ризиків перед здійсненням інвестування. Американський уряд, зі свого боку, не схвалив програми збору інформації та сприяння торгівлі, подібні до тих, які здійснювали Японія і Європа, що було пов'язано не лише зі зменшенням бюджетних ресурсів, але і його прагненням задовольнити комплекс складних, часто суперечливих політичних, стратегічних,

гуманітарних і комерційних цілей. Так, політика США щодо Китаю і В'єтнаму ставила американських інвесторів у гірші умови, порівняно з японськими і європейськими, уряд надавав недостатньо іноземної допомоги державам Східної Азії, згортав політичну і безпекову присутність у регіоні²¹⁶.

За висновками експертів, малоактивна участь американського уряду і приватного сектора у східноазійській інтеграції могла завдати шкоди як торгово-економічним, так і стратегічним інтересам США: зі зменшенням залежності Східної Азії від американського та світового ринків вони чинитимуть більший спротив зусиллям США щодо лібералізації торгівлі та відкриття ринків; посилення голосу Східної Азії в економічних форумах примусить США змінювати свої переговорні стратегії; розмивання кордонів усередині регіону зробить переговорні зусилля США з двосторонньої торгівлі більш складними, включаючи застосування торговельних законів; у світі, де економічні фактори зрівнялися з військовими у визначенні загальних національних інтересів, вплив США на політичну стабільність і безпеку Східній Азії зменшиться; може виникнути ситуація, коли регіональні держави будуть змушені самотійно гарантувати регіональну безпеку.

За аналізом Р.Кроніна, зі зникненням радянської військової загрози й посиленням торговельних суперечностей між США і їхніми азійськими партнерами, зі зростанням економічної ролі та політичного впливу Японії виникало фундаментальне питання про майбутню структуру азійсько-тихоокеанських економічних, політичних і безпекових відносин²¹⁷. За іншим підходом, зростаюча взаємозалежність Східної Азії, що сприяла її економічному розвитку й формуванню життєздатних інституцій для вирішення економічних проблем і послаблення тривалих політичних суперечностей, створювала кращі можливості для реалізації американських інтересів, але за умови сумісності зменшення бар'єрів з торгівлі/інвестицій та розширення

---

²¹⁶ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 151.

²¹⁷ Ibidem. – P. 3.

зв'язків між східноазійськими націями з багатосторонньою торговельною системою²¹⁸.

Рекомендації експертів уряду щодо належної відповіді на східноазійську інтеграцію були в основному зосереджені на більшому залученні США в регіональне бізнес-середовище та економічні інституції. Останнє означало співпрацю з АТЕС, АСЕАН, ПЕКК, іншими регіональними форумами для збереження спрямування регіону на зовнішню орієнтацію, що мало не лише забезпечити США засобами впливу на них у критичний момент, але й сигналізувати про значні економічні інтереси Америки у Східній Азії, наміри розширити комерційний порядок денний, і діяти більш активно, ніж за традиційним підходом. Відзначалася необхідність здійснення більш систематичної роботи з просування економічних цілей США в Східній Азії шляхом зменшення торговельних бар'єрів і субсидій, захисту інтелектуальної власності, сприяння економічно значущим інвестиціям, продовження переговорів про двосторонні ТІФА, податкові й інвестиційні угоди, розширення заходів зі сприяння американському експорту, сприяння співробітництву між урядом і бізнесом тощо, щоб допомогти американським компаніям вийти на закордонні ринки²¹⁹.

Таким чином, завершення «холодної війни», розпад соціалістичного табору і СРСР призвели до суттєвих змін в системі міжнародних відносин у Східній Азії. Адміністрація Дж. Г. У. Буша намагалася адаптувати східноазійську політику США до нових міжнародних умов, перегрупувати військові, дипломатичні й економічні можливості США, скоротити військові витрати й досягти більш гнучких угод з регіональними державами у сфері безпеки. Зі зменшенням ваги традиційної безпеки більшого значення набули економічні інтереси США у Східній Азії. Відокремлення торговельно-економічних питань від проблем традиційної безпеки, зрушення в торговельній

---

²¹⁸ East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States. Op. cit. – P. 2-3.

²¹⁹ Ibidem. – P. 150-151.

стратегії США до «чесної» торгівлі й «економічного самоінтересу» мало негативний вплив на американсько-японські відносини. На Корейському півострові адміністрація Дж. Буша сприяла процесу примирення між двома корейськими державами і встановленню міжнародного контролю над північнокорейською ядерною програмою, використовуючи при цьому як методи заохочення, так і залякування. Придушення в червні 1989 р. демократичного руху в Китаї не дало їй реалізувати великий потенціал американсько-китайських відносин. Проте в умовах, що склалися, їй вдалося уберегти двосторонні відносини від повного розриву і досягти порозуміння з Пекіном в окремих важливих міжнародних проблемах. Зменшення військової присутності США у ПСА і значення АСЕАН у американській глобальній стратегії в умовах посилення напруженості в Південно-Китайському морі спричинило сплеск заходів південно-східно-азійських держав, спрямованих на перестраховування від ризиків, що включали зміцнення обороноздатності та досягнення обмежених угод зі США у сфері безпеки, уникаючи при цьому їх втручання у свої внутрішні справи.

Із посиленням на рубежі 1980-1990-х рр. процесів регіональної інтеграції в Західній Європі і Східній Азії адміністрація Дж. Буша спрямувала зовнішньоекономічну політику США у двох основних напрямках: 1) створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), поширення її на увесь Американський континент і Карибський басейн; 2) посилення економічного залучення США до Східної Азії як найбільш динамічного в економічному відношенні регіону світу й участь в Організації азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), яка розглядалася як інституційна основа економічної інтеграції АТР. Вашингтон просував економічну інтеграцію в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону із залученням США, Канади і Мексики і чинив спротив формуванню будь-яких регіональних структур без участі США (крім АСЕАН). «Процес АТЕС» розглядався як важливий механізм залучення США до Східної Азії: по-перше, на багатосторонній основі, що було важливим доповненням до їхніх двосторонніх відносин з регіональними

державами; по-друге, на невійськовій основі в умовах, коли значення економічної безпеки в загальному комплексі національної безпеки США значно зросло. Він був важливим як для просування торговельно-економічних інтересів США у Східній Азії й АТР, так і для реалізації довгострокових цілей – економічної інтеграції Азійсько-Тихоокеанського регіону за участі США, забезпечення регіональної стабільності через економічні реформи і розвиток демократичних інституцій, зміцнення безпекових зв'язків через посилення економічної взаємозалежності, протидії посиленню впливу Японії, перетворенню США на невід'ємну складову нової регіональної архітектури, що формувалася у Східній Азії після завершення «холодної війни».

Незважаючи на розуміння адміністрацією Дж. Буша важливості «процесу АТЕС» і підтримку його перетворення з неформального консультативного форуму в регіональну економічну організацію, на рубежі 1980-1990-х рр. відбулося послаблення впливу США у Східній Азії. Цьому сприяло зменшення військової присутності США в регіоні й недостатньо успішна економічна конкуренція з Японією, яка зберегла свій статус економічного лідера регіону. Зміна цієї ситуації вимагала часу і більших зусиль Вашингтона, але революційні зміни в системі міжнародних відносин – розпад соціалістичного табору, крах СРСР, падіння Берлінського муру й об'єднання Німеччини, підписання Маастріхтського договору про створення Європейського Союзу, а також криза в Перській затоці, поява нових «гарячих точок» і нетрадиційних проблем в сфері безпеки, відкриття нових економічних можливостей в Латинській Америці, – відволікали увагу адміністрації Дж. Буша від Східної Азії, яка не була її пріоритетом.

РОЗДІЛ 3. СХІДНОАЗІЙСЬКА ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА Б. КЛІНТОНА (1993-2001 рр.)

3.1. Концептуальні засади зовнішньої політики адміністрації Б. Клінтона та їх реалізація на багатосторонньому рівні (1993-1997 рр.)

Губернатор штату Арканзас Уільям (Білл) Клінтон став президентом, маючи невеликий досвід у зовнішній політиці, як і його держсекретар Уорен Крістофер, голова міжнародної юридичної компанії зі штаб-квартирою у Лос-Анджелесі. Передвиборна програма Б. Клінтона була зосереджена на проблемах внутрішньої політики. Цьому сприяли як його попередній досвід, так і тогочасна міжнародна ситуація, що характеризувалася відсутністю безпосередніх військових загроз США. Потреба спрямувати зусилля нової адміністрації у сферу внутрішньої політики диктувалася серйозними проблемами американської економіки, пов'язаними передусім зі зростаючим бюджетним дефіцитом (у 1993 р. він склав 290 млрд. дол.) і значним дисбалансом зовнішньої торгівлі. На початку 1993 р. спостерігалися найнижчі темпи зростання робочих місць у США з часу «великої депресії» 1930-х рр., що пов'язувалося як зі зростанням продуктивності праці робітників, так і з масовим перенесенням виробництва з США за кордон. Проте за нових умов світового розвитку завдання зовнішньої і внутрішньої політики тісно перепліталися, що обумовлювало потребу їх паралельної (а не послідовної) реалізації, інакше жодна з них не мала перспектив на успіх²²⁰.

Зовнішньополітичний курс нової адміністрації був викладений в промовах президента, його радника з національної безпеки Е. Лейка, держсекретаря У. Крістофера та посла США в ООН М. Олбрайт у вересні 1993 р., у результаті чого була сформульована стратегія «розширення вільної

---

²²⁰ Christopher, Warren. In the Stream of History. Op. cit. – P. 13.

світової спільноти ринкових демократій» як альтернатива стратегії стримування часів «холодної війни».

У промові на сесії Генеральної асамблеї ООН²²¹ Б. Клінтон визнав унікальність тогочасного становища Америки у світових справах і визначив найважливішою метою її зовнішньої політики «розширення й зміцнення світової спільноти ринково-орієнтованих демократій»²²². Для цього передбачалося: підтримувати ринкові економіки, які зароджуються; сприяти практикам «гарного управління», які поширюють переваги демократії й економічного зростання на всіх людей; працювати над зменшенням загрози від режимів, ворожих демократіям; підтримувати лібералізацію недемократичних держав, коли вони бажають жити в мирі з рештою світу; чинити спротив екстремізму, який спричиняє тероризм і ненависть. У. Клінтон говорив також про подвійний ефект глобалізації. Сили, які вона породжує, сприяють інтеграції, підприємництву та політичній лібералізації, але вони також руйнують незалежність національних економік, відроджують сподівання етнічних і релігійних груп, які традиційні національні держави не можуть вирішити. Через промову президента проходила ідея про важливість мультилатералізму, тобто багатосторонніх дій націй світу, про партнерство США в досягненні цілей своєї політики з іншими націями через багатосторонні інституції міжнародного співробітництва, хоч їх адекватність пост-біполярній міжнародній ситуації вимагала переосмислення. Водночас він не заперечував, що в разі загрози основним інтересам США та їх союзників не буде коливатися, щоб діяти одноосібно.

Положення, викладені Б. Клінтоном в ООН, були конкретизовані й розвинуті у промові Е. Лейка «Від залучення до розширення». У результаті аналізу найбільш важливих рис нової пост-біполярної епохи в ній зроблено

---

²²¹ Globalism and Interdependence. Address to the Forty-eight Session of the United Nations General Assembly. New York, New York, September 27, 1993 // Clinton, Bill. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary. Armonk, N.Y., 2000. – P. 14-19.

²²² Ibidem. – P. 16

висновок, що в сучасному світі інтереси й ідеали Америки примушують її не лише залишатися залученою, але й вести за собою, причому до конкретної цілі – поширення демократії й ринкової економіки на інші нації. Визначено чотири пріоритети цієї стратегії, які поєднувалися з традиційними геостратегічними інтересами США. Перший – зміцнення спільноти основних ринкових демократій, включаючи саму Америку, яка є її ядром. Другий – допомога у розвитку й консолідації нових демократій і ринкових економік, зокрема держав особливої значущості, які надають США найбільші можливості чи створюють найбільші проблеми для їх безпеки (країни з великими економіками, критично важливим географічним розташуванням, ядерною зброєю чи потенційною проблемою біженців до інших держав, ключових друзів і союзників США). Третім пріоритетом була протидія агресії і підтримка лібералізації держав, ворожих до демократії та ринків; мінімізація їх здатності загрожувати цій стратегії, включаючи дипломатичну, військову, економічну й технологічну ізоляцію (визнавалося, що деякі з цих зусиль будуть односторонніми). Останній, четвертий пріоритет, передбачав реалізацію гуманітарного порядку денного не лише через надання допомоги, а передусім через сприяння вкоріненню демократії та ринкової економіки в країнах з найбільшими гуманітарними проблемами. Визнавалася можливість військового втручання США у міжнародні етнічні конфлікти з гуманітарними цілями²²³.

Торкаючись теми мультилатералізму й унілатералізму (багатосторонності й односторонності дій), Е. Лейк відзначав важливість, але водночас і небезпечність мультилатералізму через відсутність гнучкості. Багатосторонні дії важливі в багатьох ситуаціях, але тільки один основний чинник міг визначити, будуть США діяти в багатосторонньому чи в односторонньому порядку. Основним критерієм в обох випадках була більша ефективність. У дискусії про «залучення» між так званими «ізоляціоністами» й

---

²²³ From Containment to Enlargement. Speech of Assistant to the President for National Security Affairs Anthony Lake at John Hopkins University. Washington D.C., September 21, 1993 // The Clinton Foreign Policy Reader. Op.cit. – P. 20-27.

«інтернаціоналістами» Е. Лейк відкидав протекціонізм та обмежену закордонну політику, виступав за активне залучення США в міжнародні справи в ім'я демократії й розширення торгівлі.

Деякі оглядачі відзначали боротьбу між Е. Лейком і У. Крістофером за вплив на президента у визначенні підходів до зовнішньої політики. Хоч обидва дотримувалися принципів економічного лібералізму і перебували під сильним впливом вільсонівського ідеалізму, між ними існували відмінності. Е. Лейк просував «стратегію розширення» з глобалістським, моралістським та інтервенціоністським ухилом, а У. Крістофер – «стратегію активного залучення» з наголосом на ключових регіонах (Росії, Західній Європі, Східній Азії й Близькому Сході)²²⁴. У доповідях зі Стратегії національної безпеки США 1994-1996 рр. ці два підходи були поєднані. Доповіді другої адміністрації Б. Клінтона (1997, 1998, 1999, 2000 рр.) базувалися на стратегії «залучення».

За аналізом японських експертів, на відміну від стратегії стримування, яка враховує передусім відмінності в національних інтересах США та іншої держави, стратегія «залучення» не розглядає країну – потенційну ціль як ворога і передбачає, що достатні важливі спільні інтереси або вже існують, або можуть бути створені в майбутньому; їх реалізація можлива не через конфронтацію, а через діалог і зусилля в напрямку зменшення конфлікту інтересів²²⁵.

Перша Доповідь адміністрації Клінтона зі Стратегії національної безпеки США²²⁶ була опублікована лише в липні 1994 р., через півтора року після інаугурації президента Клінтона, що свідчило про складність її підготовки. Представлена в ній концепція безпеки була ширшою, ніж за адміністрації Дж. Буша, а її ідеологічне забезпечення базувалося на стратегії «залучення й розширення». Згідно з нею, усі урядові засоби мали бути підпорядковані реалізації трьох цілей – посиленню безпеки, сприянню внутрішньому

---

²²⁴ The Clinton Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 5.

²²⁵ Asian Strategic Review. 1996-1997. Op. cit. – P. 24.

²²⁶ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, July 1994. – Washington D.C., 1994.

процвітання, підтримці демократії. «Наша стратегія національної безпеки базується на розширенні спільноти ринкових демократій та одночасному стримуванні низки загроз нашій нації, нашим союзникам і нашим інтересам. Чим більше демократія, політична й економічна лібералізація опанують світом, особливо в країнах геостратегічної важливості для нас, тим вірогіднішою є безпека нашої нації, більше процвітання нашого народу»²²⁷.

Значне місце у доповіді 1994 р. посідала економічна безпека США, що вимагало посилення їхнього доступу до іноземних ринків, у тому числі через форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва і торгово-економічні переговори з Японією. Йшлося про необхідність активного залучення США у Східну Азію, яка є регіоном зростаючого значення для їхньої безпеки і процвітання. Цілі східноазійської стратегії – безпека, демократія і відкриті ринки – визнавалися взаємно-доповнюваними. Інтегрована стратегія передбачала створення «Нової тихоокеанської спільноти», яка поєднувала вимоги безпеки з економічними реаліями, демократією і правами людини. Підкреслювалися нові можливості в економічній сфері, які надавав динамічний розвиток Східної Азії.

Значний вплив на нову стратегію національної безпеки США мала концепція «м'якої сили» («soft power»), розроблена гарвардським професором Дж. Наєм (у 1993-1994 рр. він служив в адміністрації Б. Клінтона головою Національної розвідувальної ради і помічником секретаря оборони з міжнародної безпеки). Згідно з нею, війни були менш імовірними в умовах існування однорідних демократичних суспільств; основними елементами реалізації «м'якої сили» визначалися дипломатія (на противагу військовим методам) і поширення американської системи цінностей, включаючи права людини і демократію як систему управління.

Ці питання стали ключовими в зовнішній політиці США. Ідеалізація власної системи цінностей і традиційне бачення месіанської ролі Америки в

---

²²⁷ A National Security Strategy... July 1994. Op. cit. – P. 2.

поширенні ідей свободи і демократії визначали бачення адміністрацією Клінтона нового світу на основі американських цінностей, що знайшло втілення в концепції «Вашингтонського консенсусу», наполегливому просуванні прав людини й демократії як системи управління, власного бачення глобалізації. Дотримання країнами, що розвиваються, прав людини було необхідною умовою отримання ними економічної допомоги й позитивного розвитку політичних відносин зі США. Американська допомога більшою мірою спрямовувалася неурядовим організаціям, опозиційним до національних урядів. Це призвело до поступового політичного дистанціювання між США та окремими державами, включаючи східноазійські, у питаннях про моделі розвитку, права людини й демократії, що мало значний вплив на подальший розвиток міжнародних відносин в регіоні у коротко- і середньостроковій перспективі.

У перший термін президентства Б.Клінтона зовнішня політика США мала також виражені «гуманітарні» цілі, які зближували його з президентом Дж. Картером. Тенденція до використання зовнішньої політики для досягнення гуманітарних цілей була привнесена в його адміністрацію У. Крістофером і Е. Лейком, колишніми членами адміністрації Дж. Картера. Водночас погляди багатьох радників Б. Клінтона, як і його, сформувалися під впливом в'єтнамської війни, яку майже всі вони вважали помилковою, що обумовило комбінацію ідеалізму і прагматизму як важливих чинників концептуального забезпечення зовнішньої політики ²²⁸.

Формулювання й загальні цілі національної безпеки, накреслені в доповіді 1994 р., у наступні роки мало змінилися, але в усіх наступних доповідях підкреслювалася роль військової сили у здійсненні зовнішньої політики США. Військова сила мала використовуватися вибірково, лише в разі значної загрози американським інтересам і цінностям.

---

²²⁸ Levy, Peter D. Encyclopedia of the Clinton Presidency. – Westport, Connecticut, London, 2002. – P. 133.

Ці ідеї були викладені в промові держсекретаря У. Крістофера з питань зовнішньої політики в січні 1995 р.²²⁹, невдовзі після тяжкої поразки Демократичної партії на проміжних виборах (листопад 1994 р.) і втрати нею обох палат Конгресу. У ній зазначалося, що американське лідерство вимагало готовності підперти дипломатію надійною загрозою сили; через це американські збройні сили мали залишатися наймогутнішими й найефективнішими у світі... «Коли наші життєві інтереси на кону, ми повинні бути готовими діяти самостійно. Наша готовність робити це часто є ключем для ефективної спільної дії... Мультилатералізм – це засіб, а не кінцева мета...»²³⁰. Виділено п'ять найбільш важливих сфер для зовнішньополітичної діяльності США в 1995 р.: просування глобальної торговельної системи, найбільш відкритої за всю історію; розвиток нового європейського порядку у сфері безпеки; допомога встановленню всебічного миру на Близькому Сході; боротьба з поширенням зброї масового знищення, а також (вперше) – з міжнародною злочинністю, торгівлею наркотиками й тероризмом²³¹. Боротьба з тероризмом стала однією з основних тем порядку денного адміністрації Б. Клінтона після терористичних атак на посольства США в Кенії і Танзанії в серпні 1998 р.

Військова стратегія адміністрації Клінтона й далі базувалася на доктрині одночасного ведення двох регіональних війн. Але тепер вона включала нові сфери – від урегулювання гуманітарних криз і миротворчих операцій до боротьби з нелегальною торгівлею наркотиками й розповсюдженням зброї масового знищення. Сферу військової відповідальності було розширено, у той час як військовий бюджет у результаті перерозподілу коштів на невійськові програми зменшено. До кінця 1990-х рр. він зменшився приблизно на третину порівняно з 1990 р. Наступний президент Дж. Буш-молодший вказував, що за

---

²²⁹ Principles and Opportunities for American Foreign Policy. Address before the John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, January 20, 1995 // Christopher, Warren. Op. cit. – P. 244-256.

²³⁰ Ibidem. – P. 247.

²³¹ Ibidem. – P. 250.

Б. Клінтона військові витрати США у вимірах частки ВВП були найнижчими з часу Другої світової війни, що вимагало їх широкомасштабного перегляду для відновлення балансу військових цілей і можливостей²³².

Значне місце в концептуальному забезпеченні зовнішньої політики уряду Б.Клінтона посідала інтеграційна ідея, хоч підходи до неї були неоднозначними. З одного боку, як перша пост-біполярна адміністрація, вона зробила більший наголос, порівняно з попереднім урядом, на питаннях, які виходили поза межі окремих націй, таких як міжнародна економіка, демократія і права людини, поступове руйнування природи тощо, підкреслювала важливість багатосторонніх дій через ООН, інші глобальні й регіональні інституції. За словами Б.Клінтона, його адміністрація намагалася «повільно, але впевнено» інтегрувати політичні й економічні й соціальні системи у світі, не для того, щоб зменшити національний суверенітет, а щоб зменшити проблеми у світі й спільно знайти рішення тих завдань, з якими не можна впоратися самотійно²³³. З іншого боку, вона заявляла про готовність, у разі потреби, до односторонніх дій, яка стала більш очевидною під час другого терміну Б.Клінтона (1997-2001).

Іншою дискусійною проблемою було втручання США «у внутрішні справи» інших держав. Держсекретар М.Олбрайт неодноразово торкалася цієї проблеми у своїх промовах і відзначала, що історія ХХ ст. навчила США: коли залишати проблеми за кордоном без уваги, то вони врешті прийдуть до Америки²³⁴. Тому вони зацікавлені у попередженні переростання незгод у ключових регіонах в конфлікти та у їх стримуванні до того, як вони стануть повномасштабними війнами. Проте визнавалося, що США не можуть

---

²³² The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. – Armonk, N.Y., 2005. – P. 108.

²³³ Interview with Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom by David Frost of the British Broadcasting Corporation in Weston-moder-Lizard, United Kingdom. May 16, 1998 // Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 774.

²³⁴ Remarks at the William Cohen Lecture University of Maine. Bangor, Maine. October 13, 1999 // Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Building Peace and Security Around the World. – Washington, 2000. – P. 17-18.

виконувати ці функції самостійно, крім окремих ситуацій, частіше вони мають виконувати роль творця коаліцій; формувати постійно зростаючий консенсус щодо спільних стандартів міжнародної поведінки; розвивати багатосторонні зусилля; сприяти створенню і підтримувати діяльність інституцій, які їх розвивають і посилюють²³⁵.

Багатосторонні дії були критичними також у сфері економічної безпеки з огляду на зростаючу взаємозалежність світу і втрату у зв'язку з цим незалежності національних економік. Безпрецедентна ситуація, яка характеризувалася відсутністю безпосередньої військової загрози безпеці США й посиленням економічних проблем – стагнацією американської економіки, зростанням дефіциту федерального бюджету й безробіття тощо, – привернула значну увагу адміністрації Клінтона до проблеми економічної безпеки. Було зроблено наголос на економіці як провідному чинникові ролі Америки у світі, ядрі її зовнішньої політики, яка, у свою чергу, є джерелом для досягнення економічних цілей. Про це йшлося в першій великій промові президента Б. Клінтона з питань зовнішньої політики, у якій найбільшим викликом для Америки було визнано потребу збереження економічного лідерства в новій глобальній економіці²³⁶. Економічну стратегію нової адміністрації було визначено у трьох основних положеннях: зменшення дефіциту федерального бюджету, розширення торгівлі, інвестування в людей і технології.

Розширення торгівлі, від чого залежала реалізація двох інших завдань, здійснювалося через агресивну торговельну політику, спрямовану на отримання більшого доступу американських товарів і капіталів на світові ринки. Вона характеризувалася комплексом багатосторонніх і двосторонніх підходів. Багатосторонній підхід на глобальному рівні виражався в підтримці США успішного завершення Уругвайського раунду ГАТТ; на регіональному –

---

²³⁵ Remarks at Sophia University, Tokyo, Japan. April 28, 1998. Op.cit. – P. 27.

²³⁶ Liberal Internationalism: America and the Global Economy. Speech at American University. Washington, D.C. February 26, 1993 // The Clinton Foreign Policy Reader. Op.cit. – P. 7-13.

в ратифікації НАФТА й підтримці «процесу АТЕС», його подальшої інституалізації та розширення порядку денного. На двосторонньому рівні нова адміністрація продовжила обстоювати принципи «чесної торгівлі» на основі суворої взаємності. На відміну від попередньої адміністрації Дж. Буша вона більше акцентувала на регіональному підході (через АТЕС і НАФТА) як більш ефективному каналі розширення торгівлі й просування торговельних переговорів у рамках Уругвайського раунду ГАТТ, у той час як двосторонні переговори обмежила лише Японією і Китаєм, торговельний дефіцит з якими складав понад 2/3 загального дефіциту США.

Адміністрація Б. Клінтона визнала Східну Азію провідною сферою зовнішньої політики США. Держсекретар У. Крістофер, житель тихоокеанського штату Каліфорнія, у своїх промовах 1993 р. пояснював, що хоч Європа залишиться в центрі зовнішньої політики США, перетворення країн Тихоокеанського кільця на глобальний центр економічного динамізму обумовлює необхідність скористатися економічними й дипломатичними можливостями в Тихоокеанському регіоні, які виникли із завершенням «холодної війни»²³⁷. До листопада 1993 р. він тричі побував у регіоні. Щоб підкреслити його значення для інтересів США, було використано дві наперед заплановані події – головування США в АТЕС і перший закордонний візит президента Клінтона до Японії для участі у саміті «великої сімки» в Токіо в липні 1993 р.

Під час цього візиту було прийнято важливе рішення про колективні дії розвинутих держав щодо відновлення глобального економічного зростання, яке значно уповільнилося на початку 1990-х рр. Оскільки воно суттєво залежало від стану американської економіки, на саміті «великої сімки» висувалися вимоги до нової адміністрації – посилити фінансову дисципліну і зменшити федеральний дефіцит США. Визнаючи взаємозалежність світової економіки, європейські країни повинні були сприяти цьому зменшенням банківських ставок, Японія -

---

²³⁷ Christopher, Warren. Op. cit. – P. 116.

відкриттям своїх ринків. Підкреслюючи значення багатосторонніх дій і важливість тихоокеанського вектора зовнішньої політики США, під час візиту до Токіо Б. Клінтон ініціював створення «нової Тихоокеанської спільноти» на основі «відновленого партнерства між США і Японією, прогресу в напрямку більш відкритих економік, збільшення торгівлі та підтримки демократії»²³⁸. В основі пропозиції була ідея про формування єдиного Азійсько-Тихоокеанського регіону «без штучної лінії поділу посередині Тихого океану»²³⁹. Пізніше Б. Клінтон зазначав, що він намагався уникнути поляризації світу торговельними блоками, які зайняли б місце ядерних блоків часів «холодної війни»²⁴⁰. Три основи, будівельні блоки Тихоокеанської спільноти – двосторонні альянси, активне сприяння демократії та підтримка відкритих ринків, які розширюються – були конкретизовані У. Клінтоном у його наступних виступах.

Бачення «Нової тихоокеанської спільноти» було детально розкрито президентом Клінтоном на зустрічі з Організаційним комітетом саміту АТЕС у Сіетлі у вересні 1993 р.²⁴¹ У його виступі йшлося про зв'язок безпеки США з економікою; про необхідність збільшення експорту, за яким стоять робочі місця для американців та скорочення дефіциту федерального бюджету; про відновлення глобального економічного зростання, щоб країни світу мали можливість купувати американські товари. Наголошувалося на потребі розвивати нові інституційні угоди, які підтримують національні економічні й безпекові інтереси США. У визначенні таких цілей адміністрація Клінтона керувалася історичним досвідом: лідерство США у створенні багатосторонніх

---

²³⁸ Remarks on a Question-and-Answer Session at Waseda University in Tokyo. July 7, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 1. – Washington, 1994. – P. 1020.

²³⁹ Remarks at the Edmund A. Walsh School of Foreign Service at Georgetown University. November 10, 1994 // Public Papers... William J. Clinton, 1994. Book 2. – Washington, 1995. – P. 2059.

²⁴⁰ The President's News Conference in Jakarta, Indonesia // Ibidem. – P. 2082.

²⁴¹ Remarks to the Seattle APEC Host Committee. September 19, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 2. – Washington, 1994. – P. 2013-2020.

інституцій після Другої світової війни допомогло забезпечити економічне процвітання Європи, тісно зв'язало США з регіоном і обумовило їх регіональне лідерство. Той самий підхід тепер хотіли застосувати до Східної Азії через зміцнення АТЕС²⁴² і створення нової регіональної архітектури.

Місія АТЕС бачилася у розвитку зв'язків між економіками АТР для сприяння їх зростанню, в обговоренні пріоритетів розвитку регіону в довгостроковій перспективі, співпраці з Азійським банком розвитку для поширення переваг економічного зростання регіону на усіх його учасників, в аналізі перешкод торгівлі й економічному зростанню, вирішенні протиріч між економіками-учасницями з торгово-економічних питань тощо. Хоч короткострокові цілі США в АТЕС передбачали відкриття східноазійських ринків для американських товарів, завдання лібералізації регіональної торгівлі через АТЕС до 1993 р. не висувалося. Натомість робився наголос на його ролі в посиленні міжнародних зусиль з відкриття світової торгівлі на двосторонньому і глобальному рівнях.

За оцінкою держсекретаря У. Крістофера, до 1993 р. АТЕС розвивався повільно й малопомітно порівняно з іншими міжнародними форумами. Його секретаріат у Сінгапурі був дуже маленьким; діяльність десяти робочих груп і щорічні зустрічі міністрів, які були найбільшими публічними заходами АТЕС, привертати мало уваги²⁴³. Влітку 1993 р. було вирішено використати листопадову зустріч міністрів АТЕС в Сіеттлі (штат Вашингтон) для підняття статусу цієї організації на більш високий рівень, запросивши на неї лідерів економік АТЕС. Їхня неформальна зустріч мала сприяти формуванню духу товариства й політичної спільноти серед 15 економік-учасниць та відкритому обговоренню спільних проблем і цілей. Уникаючи формальностей, які, як правило, супроводжували заходи на найвищому рівні, президент запропонував провести зустріч на курорті о. Блейк, недалеко від Сіеттлу і радив лідерам приїздити без міністрів закордонних справ та великої свити радників, а також

---

²⁴² Christopher, Warren. Op.cit. – P. 117-118.

²⁴³ Ibidem.

без краваток. Перша зустріч лідерів держав-учасниць АТЕС у Сіеттлі поклала початок щорічним самітам і створила важливий канал для їх спілкування. Із підняттям зустрічей у рамках АТЕС до рівня самітів лідерів держав-учасниць їх характер змінився. Вони перестали бути малопомітними бюрократичними заходами, і перетворилися на зустрічі економічних гігантів АТР. Під час зустрічі міністрів і саміту в Сіеттлі в листопаді 1993 р. ініціатива створення Тихоокеанської спільноти в рамках АТЕС отримала подальший розвиток.

У виступі на зустрічі міністрів держсекретар У. Крістофер виклав стратегію США щодо Східної Азії у трьох основних напрямках, які відображали основні цілі запропонованої президентом «нової тихоокеанської спільноти» – посилення регіональних економічних відносин, забезпечення миру і стабільності, розширення демократії. У першій частині промови АТЕС було поставлено в контекст ширших регіональних економічних інтересів США, зроблено наголос на потребі її інституційного зміцнення й важливості покращення їхніх двосторонніх торговельних зв'язків з регіональними економіками, особливо з Японією і Китаєм. Посилення ролі АТЕС розцінювалося як ключова частина економічної «потрійної гри» Вашингтона (у рамках НАФТА, АТЕС і ГАТТ) і важлива складова ширшого міжнародного економічного порядку денного США (спільна позиція членів АТЕС була надзвичайно важливою для успішного завершення переговорів у рамках ГАТТ)²⁴⁴.

За день до від'їзду президента Клінтона до Сіеттла Палата представників 234 голосами проти 200 схвалила НАФТА. Це голосування надало йому впевненості, а його аргументам – додаткової переконливості. За його словами²⁴⁵, воно було чітким сигналом для Східної Азії: США хочуть вільної торгівлі й доступу до азійських ринків. У виступі президента на

---

²⁴⁴ America's Pacific Future. Address at the University of Washington. Seattle, November 17, 1993 // Christopher, Warren. Op. cit. – P. 118-120.

²⁴⁵ Interview with Timothy Russert and Tom BroKay on "Meeting the Press", November 7, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 2. Op. cit. – P. 1921.

неформальному саміті лідерів АТЕС йшлося про безпрецедентні зміни, які сталися в Азії за останні півстоліття, а також про вигоди, які може й повинно нести американцям зростання Східної Азії. Так, експорт до Східної Азії, яка стала найбільшим торговельним партнером Америки, підтримував 2,5 млн. робочих місць для американців; збільшення частки США на цьому ринку на 1% додавало 300 тис. робочих місць. Водночас існувало розуміння, що створення економічних можливостей для американців залежало від збільшення кількості покупців для їхніх товарів і послуг, а отже вимагало не лише відкриття зарубіжних ринків для американського бізнесу, а й сприяння зростанню економік АТЕС і світової економіки загалом. Тому завдання відкриття ринків регіональних держав і сприяння їх економічному зростанню необхідно було вирішувати паралельно²⁴⁶.

У спільній заяві лідерів економік АТЕС в Сіеттлі відзначалася важливість цієї зустрічі, яка відображала нову роль Азійсько-Тихоокеанського регіону з 40% світового населення і 50% світового ВВП у глобальній економіці й політиці. Визнаючи зростання економічної взаємозалежності й різноманітності регіону, лідери АТЕС схвалили бачення перспектив створення Тихоокеанської економічної спільноти, рекомендоване в доповіді Групи видатних осіб АТЕС²⁴⁷. Сприятливим тлом для схвалення ініціатив США щодо АТЕС був вступ у дію «Договору про Європейський Союз» (з 1 листопада 1993 р.), що створювало перспективи диверсифікації глобальної торгівлі й інвестицій не на користь Східної Азії.

Основою економічного зростання члени АТЕС бачили відкриту багатосторонню торговельну систему, тож висловилися за успішне завершення Уругвайського раунду ГАТТ, просування регіональної і глобальної торговельної лібералізації, започаткування конкретних програм для створення Тихоокеанської спільноти. За ініціативи У. Клінтона лідери економік АТЕС

---

²⁴⁶ Remarks to the Seattle APEC Host Committee. Op.cit. – P. 1017.

²⁴⁷ 1993 Report of Eminent Persons Group // Koh, Tommy T.B. The United States and East Asia: Conflict and Co-operation. – Singapore, 1995. – P. 43-46.

погодилися провести зустріч міністрів фінансів для консультацій із широкого кола питань, включаючи макроекономічний розвиток та спрямування потоків капіталів; започаткувати Освітню програму АТЕС для розвитку регіонального співробітництва у сфері вищої освіти; створити Бізнес-форум АТЕС для визначення проблем у торговельній та інвестиційній сферах, а також для підтримки подальшого розвитку ділової мережі в регіоні²⁴⁸. З 1993 р. в рамках АТЕС розпочалося фінансування проектів – семінарів, симпозіумів, досліджень, публікацій, спрямованих на реалізацію основних напрямків, визначених на самітах АТЕС.

У грудні 1993 р. значною мірою завдяки солідарній позиції членів АТЕС відбулося успішне завершення Уругвайського раунду ГАТТ, який забезпечив суттєве зменшення торговельних тарифів. Після ратифікації угод Уругвайського раунду (конгрес США зробив це в грудні 1994 р.) з 1 січня 1995 р. було створено Всесвітню торговельну організацію (ВТО), основні функції якої полягали у вирішенні торговельних суперечок між державами-учасницями згідно з досягнутими угодами в рамках ГАТТ, та організації наступних переговорів для сприяння глобальній торгівлі.

У серпні 1994 р. Група видатних осіб АТЕС оприлюднила доповідь, у якій дала визначення «економічної спільноти» в АТР як «групи з однаковими поглядами, спрямованими на ліквідацію бар'єрів для взаємних економічних обмінів в інтересах усіх членів»²⁴⁹. Визнавалося, що найбільше цій концепції відповідає китайський термін «велика сім'я», а термін «спільнота» передбачає деяку замкнутість і створює регіональному об'єднанню негативний імідж. Насправді АТЕС сповідує «відкритий регіоналізм», який передбачає рівні умови для аутсайдерів на основі взаємності, тобто відкриття ринків на рівних умовах. Рекомендовано схвалити на наступному саміті АТЕС довгострокову мету запровадження «вільної відкритої торгівлі та інвестицій у регіоні» і розпочати імплементацію програми торговельної лібералізації, щоб завершити

---

²⁴⁸ 1993 APEC Economic Leaders' Vision Statement // Ibidem. – P. 40-42.

²⁴⁹ 1994 Report of Eminent Persons Group. Op. cit. – P. 47-50.

цей процес до 2020 р. Водночас визнавалося, що ця мета створює потенційний конфлікт з такими субрегіональними угодами як АФТА і НАФТА, оскільки урівнює преференційні угоди, запропоновані їх членам через ширшу АТЕС.

Під час наступного саміту АТЕС, який відбувався у листопаді 1994 р. в Богорі (Індонезія), було схвалено декларацію про лібералізацію торгівлі й інвестицій між провідними економіками-членами АТЕС до 2010 р., а між усіма іншими – до 2020 р. Метою АТЕС, за Богорською декларацією, була вільна, відкрита торгівля й інвестиційна діяльність в АТР, що сприятимуть вільній торгівлі й інвестиціям в усьому світі. Висловлювалася опозиція лідерів АТЕС «створенню торговельного блоку, спрямованого всередину, який відволікатиме увагу від здійснення глобальної вільної торгівлі», і відданість лібералізації торгівлі й мультилатералізму²⁵⁰.

Богорська декларація не була обов'язковою для виконання економіками-учасниками АТЕС і мала загальнополітичний характер, як і вся попередня діяльність АТЕС. Заради досягнення політичної мети учасники саміту вперше відійшли від основоположного принципу консенсусу при прийнятті рішень і використали принцип «гнучкого чи широкого консенсусу», що дозволяв приєднатися до декларації у будь-який час. Якщо під час зустрічі в Сіеттлі було узгоджено спільне бачення об'єднаної відкритої торговельної системи в АТР, то на зустрічі в Богорі було прийнято зобов'язання здійснити це бачення через вільну й чесну торгівлю з визначенням конкретних термінів²⁵¹.

Отже, в 1993-1994 рр. початковий проект АТЕС було значно розширено в напрямку визначення цілей створення «нової тихоокеанської спільноти» і зони вільної торгівлі в рамках форуму АТЕС, його більшої інституалізації. Реалізації останньої цілі сприяли щорічні саміти лідерів економік АТЕС, яким передували

---

²⁵⁰ APEC Economic Leaders' Declaration on Common Resolve, Bogor, Indonesia, November 15, 1994 // Public Papers...William J. Clinton, 1994. Book 2, 1994. Op. cit. – P. 2094-2097.

²⁵¹ The President's News Conference in Jakarta, November 15, 1994 // Public Papers...William J. Clinton, 1994. Book 2, 1994. Op. cit. – P. 2085.

зустрічі міністрів закордонних справ і торгівлі. Постійні адміністративні й технічні функції виконував Секретаріат АТЕС у Сінгапурі.

Наступний саміт лідерів АТЕС у м. Осака (Японія) в листопаді 1995 р. схвалив «План дій Осака» як механізм досягнення Богорської мети. Він базувався на концепції «економічного і технічного співробітництва», що було важливим для менш розвинутих економік-учасниць форуму. У 1995 р. створено Консультативну бізнес-раду АТЕС – постійну групу для організації заходів за участю підприємницьких кіл економік-членів і встановлення прямого каналу впливу приватного бізнесу на формування робочої програми АТЕС.

Президент Б. Клінтон скасував свій візит до Осаки й державний візит до Японії в листопаді 1995 р., за його словами, через конфлікт з Конгресом з приводу затвердження федерального бюджету і можливість у зв'язку з цим (вперше) дефолту США²⁵². Проте деякі оглядачі пов'язували відсутність Б. Клінтона в Осаці з ускладненнями в американсько-японських відносинах у зв'язку з «окінавським інцидентом» – звалтуванням японської школярки американськими військовослужбовцями на о.Окінаві, який отримав значний резонанс у японському суспільстві, спричинив масові акції протесту з вимогами виведення військових баз США з о.Окінави й активні дискусії стосовно перегляду японсько-американських відносин у сфері безпеки.

Хоча питання загального порядку денного АТЕС на 1995 р. були узгоджені під час візиту прем'єр-міністра Т. Мураями до Вашингтона в січні 1995 р. й зафіксовані у їх Спільній заяві²⁵³, значну увагу Японії як країни-організатора заходів АТЕС у 1995 р. до проблем розвитку було розцінено як свідчення просування нею власного бачення «процесу АТЕС», вияв японсько-американського суперництва за регіональних вплив. Якщо свого часу наголос Б. Клінтона на значенні АТЕС посилив регіональний вплив США в Східній

---

²⁵² The President's News Conference, November 16, 1995 // Public Papers... William J. Clinton. 1995. Book 2. – Washington, 1996. – P. 1760-1761.

²⁵³ The President's News Conference with Prime Minister Tomiichi Murayama of Japan, January 11, 1995 // Public Papers... William J. Clinton. 1995. Book 1. – Washington, 1996. – P. 34.

Азії, то тепер деякі оглядачі визнавали, що відсутність президента на саміті могла сприяти його послабленню.

Конкретні заходи з імплементації «Плану дій Осака» були схвалені на саміті АТЕС у Манілі в листопаді 1996 р., включаючи досягнення угоди з інформаційних технологій, яка зменшувала до нуля тарифи на торгівлю високотехнологічною продукцією – комп'ютерами, напівпровідниками, товарами телекомунікаційної сфери – в експорті якої США були лідером (вона вступила в дію в липні 1997 р.). З 1996 р. в рамках АТЕС розпочалася програма Ранньої добровільної секторальної лібералізації, спрямована на ліквідацію обмежень у сфері торгівлі й інвестицій зацікавлених сторін в окремих секторах економіки.

На саміті АТЕС у Ванкувері в листопаді 1997 р. було ухвалено угоду про зменшення тарифів у дев'яти секторах, включаючи екологічні технології, чому США приділяли особливо важливе значення. Після цього програма Ранньої лібералізації відбувалася на добровільній основі в 15 секторах. Оскільки саміт у Ванкувері відбувався в умовах розгортання Азійської фінансово-економічної кризи, яка розпочалася в липні 1997 р., одним із основних на ньому було питання про зміцнення й стабілізацію азійських фінансових ринків. Врешті Азійська криза загальмувала «процес АТЕС» і сприяла відносному занепаду його ролі в регіональній інтеграції АТР.

Оцінки діяльності АТЕС у докризовий період були неоднозначними. Оптимісти стверджували, що форум презентує інший, ніж в Європі, тип інтеграції – економічну, яку рухають не уряди, закони, інституції, а приватний сектор через торгівлю й інвестиції. Найбільш важливою функцією АТЕС вони вважали стримування будь-якого відступу від принципу відкритості економіки, підтримку прогресу в напрямку торговельної лібералізації, забезпечення гарантій, що регіональні угруповання, які виникатимуть у світі, не виключатимуть АТР. Підкреслювався той факт, що АТЕС пов'язує дві сторони Тихого океану, зменшуючи таким чином загрозу поділу світу на два антагоністичні торговельні блоки, може здійснювати колективний тиск на

Японію з відкриття її ринків та сприяти вирішенню незавершених справ Уругвайського раунду в таких сферах як торгівля послугами, інтелектуальна власність, екологія. Висловлювалася думка про важливу культурну і стратегічну місію АТЕС, що об'єднав принаймні п'ять різних цивілізацій і таким чином зменшив ризик їх «зіткнення»²⁵⁴.

У Китаї позитивно оцінювали діяльність АТЕС як організації, роль якої у сприянні лібералізації інвестицій, розвитку торгівлі, економічної і технічної кооперації між країнами-членами постійно зростала²⁵⁵. Підкреслювалося значення так званого «підходу АТЕС», який наголошував на паралельному здійсненні лібералізації торгівлі й інвестицій, з одного боку, та економічного й технічного співробітництва, з іншого, і фактично став азійською моделлю захисту інтересів країн, що розвиваються. У виступі на четвертому неформальному саміті АТЕС у Манілі в листопаді 1996 р. президент КНР Цзянь Дземінь говорив про відмінність економічного і технічного співробітництва в АТЕС від традиційної допомоги з розвитку: воно взаємне, доповнюване й основане на рівності й взаємній вигоді; його основна мета полягає в перетворенні різноманіття регіону у взаємодоповнюваність, в досягненні спільного процвітання усіх членів АТЕС²⁵⁶.

Незважаючи на суперечності в АТЕС, більшість дискусій у цій організації в 1993-1997 рр. були зосереджені на вигодах від вільної торгівлі й лібералізації регіональних економік. Хоч бачення темпів здійснення лібералізації торгівлі й інвестицій неазійських і переважної кількості азійських економік відрізнялося, усі вони прагнули розвивати програму «відкритого лібералізму», вважаючи її сприятливою для економічного розвитку регіону. При цьому азійські країни не

---

²⁵⁴ Koh, Tommy T.B. *Op.cit.* – P. 18-19; Clark, Jonathan G. *The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation / Jonathan G. Clark.* – New York, 1994. – P. 6; Sophee, Noordin. *The Political and Economic Dynamics in Post-Cold War Asia Pacific // A Man & his Idea. Op. cit.* – P. 281-310. – P. 299.

²⁵⁵ “Yearender” on 1996 World Situation // *China. Facts and Figures... Op.cit.* – V. 23. – P. 86-87.

²⁵⁶ Ren Xin: “1996: A Year of Diplomatic Feats for China” // *China. Facts & Figures. Op. cit.* – V. 21. – Breeze, Florida, 1997. – P. 69.

звертали увагу на загрози, пов'язані зі значним зростанням притоку в регіон нерегульованого капіталу, який врешті викликав обвал тайського бата й Азійську фінансово-економічну кризу²⁵⁷.

Скептики наголошували на неспроможності АТЕС сформувати Тихоокеанську економічну спільноту як через відсутність механізмів примусу, так і через постійні суперечки між його членами, в основі яких були різні концептуальні підходи до діяльності організації. Основні протиріччя існували між економіками, які прагнули до торговельної й інвестиційної лібералізації (США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, Сінгапур, Гонконг та Індонезія після прийняття в 1994 р. Богорської мети) і тими, хто мав інші пріоритети (Японія, Південна Корея, Китай, Тайвань, решта країн АСЕАН). Більшість країн АТЕС, крім Сінгапуру й Нової Зеландії, які займали гнучку позицію, виступали за лібералізацію на основі преференційних угод і не хотіли йти на поступки в АТЕС до початку переговорів у рамках ВТО.

Адміністрація Б. Клінтона погоджувалася надати країнам, що розвиваються, значну гнучкість у виконанні програми Рання добровільної секторальної лібералізації, але заперечувала її для Японії²⁵⁸. За різними підходами двох держав до співробітництва в АТЕС приховувалася їхня конкуренція за ринки регіональних держав і посилення свого регіонального впливу. Китайські дослідники відзначали, що Японія сприйняла приєднання США до АТЕС як загрозу своїм інтересам, оскільки активно будувала регіональний економічний блок, «ієнову зону» на основі моделі «диких гусей, що летять» із перспективою встановлення Східноазійської економічної співдружності, де їй належала б провідна роль. Проте Японія не могла відкрито виступити проти участі США в АТЕС і здійснювала тактику «приховування можливостей та вигравання часу», підкреслювала роль АТЕС як організації, що

---

²⁵⁷ Higgott, Richard. The United States and the Aborted Asian Monetary Fund / Richard Higgott // The 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 415-419.

²⁵⁸ Munakata N. Op.cit. – P. 82-89.

сприяє розвитку, маючи намір отримати підтримку Китаю й АСЕАН, щоб зайняти домінуючу позицію в ній²⁵⁹.

За аналізом японської дослідниці Н.Мунакати, адміністрація Клінтона зосереджувалася на лібералізації азійської торгівлі й інвестицій, але не приділяла достатньої уваги проблемам розвитку. Основні цілі «процесу АТЕС» хоч і були важливі для східноазійських економік, не охоплювали всіх проблем регіону. Створення азійської виробничої мережі потребувало відповідної фізичної інфраструктури, яка формувалася через розвиток економічного і технічного регіонального співробітництва між розвинутими країнами й тими, що розвиваються. Оскільки інтереси США й більшості економік в АТЕС відрізнялися, це спонукало східноазійські держави до пошуків інших каналів співробітництва для адекватного вирішення важливих регіональних проблем, які ігнорував форум АТЕС²⁶⁰.

За деякими оцінками, перспективи «процесу АТЕС» перед Азійською фінансово-економічною кризою 1997-1998 рр. були невизначеними. З 1995 р. юридичний захист проти односторонніх санкцій і різних форм протекціонізму вже здійснював не АТЕС, а ВТО. Серед членів АТЕС не було єдності стосовно питання про його подальшу інституалізацію. Спостерігалось тяжіння більшості економік АТЕС до американського, а не суто азійського ринку або прагнення деяких із них налагодити власний канал зв'язку з Європою без США, про що свідчило започаткування у 1996 р. саміту «Азія-Європа» (АСЕМ). За висновком Н. Мунакати, через американсько-японські суперечності процес АТЕС виявився фактично паралізованим²⁶¹.

Виявом намірів Японії реалізувати лідерство в ПСА стала ініціатива прем'єр-міністра Р.Хашімото, з якою він виступив у січні 1997 р. у Сінгапурі (відома як «доктрина Хашімото») про відновлення самітів «Японія-АСЕАН» та

---

²⁵⁹ China's Views on International Issues, 1995 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op.cit. – P. 87-88; Scholars View West-West Relations // Ibidem. – P. 111.

²⁶⁰ Munakata N. Op. cit. – P. 20.

²⁶¹ Ibidem. – P. 88.

розвиток «ширшого і глибшого партнерства» між ними в багатьох сферах – від захисту і відновлення культурного спадку, підтримки й розвитку їх унікальних культур до реалізації спільних ініціатив для боротьби з проблемами, що турбують міжнародну спільноту (тероризм, екологія, покращення здоров'я і добробуту, брак продовольства й енергії, зростання населення, СНІД, наркотики, посилення влади закону)²⁶².

Пропозиція Р. Хашімото про відновлення самітів «Японія-АСЕАН» знайшла підтримку лідерів АСЕАН, які вирішили запросити на саміт також лідерів Китаю і Республіки Кореї. У результаті в грудні 1997 р. в умовах розгортання Азійської фінансово-економічної кризи в Куала-Лумпурі відбулися три двосторонні саміти «АСЕАН+1» (Японія, Китай, РК), а також неформальний багатосторонній саміт «АСЕАН+3». Вони мали значний вплив на регіональні процеси в Східній Азії в посткризовий період. До Азійської кризи більш вираженим був політичний вплив США й економічний вплив Японії у ПСА, тоді як зростання Китаю розцінювалося державами АСЕАН у термінах «китайської загрози».

У сфері безпеки важливе значення мала ініціатива АСЕАН про створення **Регіонального форуму АСЕАН (АРФ)** за участю міністрів закордонних справ усіх регіональних держав, включаючи Північну Корею, для розвитку багатостороннього діалогу та консультацій у сфері безпеки, розбудови довіри між державами в рамках превентивної дипломатії. Ідея створення такого форуму обговорювалася з початку 1990-х рр., але перша офіційна зустріч відбулася в липні 1994 р. у Бангкоку. Комюніке міністрів закордонних справ АСЕАН напередодні інаугураційної зустрічі АРФ відображало бачення його перспектив як ефективного консультативного форуму для сприяння відкритому діалогу з політичного і безпекового співробітництва, започаткування більш

---

²⁶² Chalermphanupap, Termsak. ASEAN+3: An ASEAN Perspective / Termsak Chalermphanupap // China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. – Hong Kong, 2005. – P. 21; Overview of ASEAN-Japanese Relations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/5740.htm>

передбачуваного й конструктивного зразку відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні²⁶³. В основу діяльності форуму для створення вищої міри «комфорту» для усіх учасників було покладено принципи неформальності, соціалізації, консенсусу, невтручання держав у внутрішні справи один одного («шлях АСЕАН»).

На другому саміті АРФ у Брунеї в 1995 р. було видано концептуальний документ, який визначав майбутню траєкторію розвитку АРФ. Згідно з ним, співробітництво у АРФ в сфері безпеки мало пройти три стадії: здійснення заходів з будівництва довіри, розвиток превентивної дипломатії та вироблення підходів до вирішення конфліктів. На третій зустрічі у Індонезії в липні 1996 р. встановлено критерії прийняття до АРФ нових членів, на основі яких до нього було прийнято Індію і М'янму. Після цього він включав 20 країн та одну регіональну організацію (ЄС) і поєднував майже всіх основних акторів в АТР.

Створення АРФ значною мірою було спрямоване на вирішення завдань, які виникли у зв'язку зі скороченням американської військової присутності в Східній Азії, загостренням ситуації в Південно-Китайському морі, потребою конструювання східноазійського порядку за участю Китаю, щоб у разі американсько-китайського стратегічного суперництва країнам АСЕАН не довелося вибирати між ними²⁶⁴.

Значний вплив на безпекову ситуацію в Південно-Східній Азії мала окупація китайськими військами в лютому 1995 р. рифу Пангалібан, що став відомим як риф Місчіф, розташованого на відстані 130 морських миль від берегової лінії Філіппін і включеного Філіппінами до своєї економічної зони,

---

²⁶³ Joint Communique of the Twenty-Seventh ASEAN Ministerial Meeting. Bangkok, 22-23 July 1994. – Access mode: <http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/item/joint-communique-of-the-twenty-seventh-asean-ministerial-meeting-bangkok-22-23-july-1994>

²⁶⁴ Viraphol, Sarasin. A Post-cold War Architecture for Peace and Security / Sarasin Viraphol // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 272; Wan, Chin Kin. Op.cit. – P. 406; Knong, Yuen Foong. Op. cit. – P. 273-275; China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. – University of Hong Kong, 2005. – P. 49.

згідно з Конвенцією ООН з морського права (ЮНКЛОС). Цей інцидент, який засвідчив посилення наступальності Пекіна і його готовність використати військову силу для захисту національних інтересів, викликав значну стурбованість АСЕАН з приводу «китайської загрози» і сприяв її згуртуванню, що виявилось у рішенні про прискорене прийняття до Асоціації В'єтнаму (липень 1995 р.), винесенні питання про ситуацію в Південно-Китайському морі на обговорення Регіонального форуму АСЕАН, зближенні між Філіппінами і В'єтнамом, зміцненні їх відносин з США у сфері безпеки.

Спочатку Китай відмовився увійти до складу АРФ, віддаючи перевагу двостороннім відносинам з АСЕАН. У Пекіні існувала стурбованість, що він може стати регіональним форумом у сфері безпеки з високим рівнем інституалізації й домінуванням США та Японії, які просуватимуть в ньому власні інтереси на противагу інтересам Китаю; й ініціюватиме втручання в регіональні конфлікти, включаючи диспути в Південно-Китайському морі й тайванське питання.

Тайванська криза (червень 1995 – березень 1996 рр.) сприяла більшій схильності Китаю до переговорів у рамках АРФ. У серпні 1995 р. Пекін вперше погодився обговорювати конфлікт через о-ви Спратлі на неформальній консультативній сесії АРФ; у 1996 р. – ратифікував Конвенцію ООН з морського права. У березні 1996 р. Китай і Філіппіни провели перші щорічні переговори віце-прем'єр-міністрів з проблем, пов'язаних з о-вами Спратлі. Влітку 1996 р. Китай приєднався до АРФ як його постійний член. У відповідь на спільне звернення АСЕАН Пекін погодився обговорювати конфлікт в Південно-Китайському морі на щорічній зустрічі з діалогу «АСЕАН - КНР» у квітні 1997 р. і вивести нафтову бурову установку з в'єтнамського шельфу. Це були серйозні зрушення в політиці Пекіна, який до того наполягав, що о-ви Спратлі є китайською територією, а територіальні диспути можуть

вирішуватися виключно на двосторонній основі²⁶⁵. Хоча, як показали подальші події, це були тимчасові поступки, оцінені малайзійським аналітиком Д. Да Кунха в термінах стратегії «три кроки вперед, два назад»²⁶⁶.

АРФ був новим феноменом у сфері регіональної безпеки, яка в попередній період повністю забезпечувалася двосторонніми військово-політичними альянсами США. У зв'язку з цим виникали питання: якою мірою він міг бути інституалізований як регіональна організація у сфері безпеки, чи зможе він еволюціонувати від заходів зі зміцнення довіри до активної превентивної дипломатії. Під час кризи в Східному Тиморі в 1999 р. АРФ не зміг запропонувати колективну відповідь на ситуацію, яка склалася. Аналогічно він виявився слабким механізмом залучення Китаю до регіональної системи безпеки. Спільні дії у сфері превентивної дипломатії через АРФ стримувалися принципами невторчання регіональних держав у внутрішні справи один одного, наданням ними переваги гнучким, неформальним відносинам та різним характером і рівнем розвитку держав-членів АРФ. Водночас він став ще одним каналом для зустрічей лідерів регіональних держав, що в умовах браку багатосторонніх регіональних форумів у Східній Азії мало позитивне значення.

У сфері традиційної безпеки центральним завданням США в Східній Азії залишалось забезпечення миру через збереження загрози відновлення війни на Корейському півострові та конфлікту між Китаєм і Тайванем, а також розповсюдження зброї масового знищення. Адміністрація Клінтона відмовилася від курсу на скорочення військової присутності в АТР. Вже перша її Доповідь зі стратегії національної безпеки (липень 1994 р.) відзначала, що безпека залишається основною сферою залучення США в Східну Азію. США збережуть активну присутність у регіоні, підтримуватимуть достатні військові можливості, що забезпечать їхню здатність, разом із регіональними

---

²⁶⁵ Cheng Y.S., Joseph. Op. cit. – P. 432; Hassan, Mohamed Jawhar bin. Disputes in the South China Sea. Approaches for a Conflict Management / Mohamed Jawhar bin Hassan // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 310.

²⁶⁶ Da Cunha, Derek. Asia-Pacific Security. Strategic Trends and Military Developments / Derek Da Cunha // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 324.

союзниками, перемогти у двох майже одночасних регіональних конфліктах²⁶⁷. Доповідь Пентагону зі східноазійської стратегії США (лютий 1995 р.), підготовлена групою експертів на чолі з Дж. Наєм (відома також як «Доповідь Ная»), констатувала, що мир і стабільність у Східній Азії забезпечуються «киснем» безпеки, який постачається американськими силами в регіоні, що обумовлює необхідність збереження існуючих оборонних і безпекових угод США з регіональними державами, військової присутності США в Японії і Кореї на рівні 100 тис. чол.; вдосконалення баз США в Східній Азії відповідно до нових, більш високих вимог; збільшення внеску союзників на їх утримання²⁶⁸.

Згідно з доповідями департаменту оборони за 1994-1995 рр. (до Тайванської кризи) в основі військової стратегії Тихоокеанського командування США була концепція «спільного залучення», складовими частинами якої були: зміцнення альянсів і дружби; підтримка нового багатостороннього діалогу у сфері безпеки через Регіональний форум АСЕАН (АРФ); залучення Китаю й КНДР до ринкової економіки і демократії.

Під час «холодної війни» Вашингтон не завжди підтримував багатосторонній діалог у сфері безпеки, але в новій міжнародній ситуації адміністрація Клінтона виступала за створення і розвиток багатосторонніх регіональних інституцій як основи пост-біполярного світового порядку. Тим більше, що АРФ не заміняв союзницьких відносин США з регіональними державами, не впливав на рівновагу сил у регіоні, а створював додатковий механізм у сфері регіональної безпеки. Однією з причин зміни ставлення США до багатосторонніх регіональних форумів була поява нових проблем (диспути за о-ви Спратлі, перетин кордонів виключних економічних зон, регіональна гонка озброєнь тощо), вирішення яких у рамках двосторонніх альянсів США було проблематичним.

Таким чином, адміністрація Б. Клінтона мала ясно виражену інтеграційну мету, що знайшло відображення в її акценті на багатосторонніх відносинах

---

²⁶⁷ A National Security Strategy... July 1994. Op. cit. – P. 15, 23.

²⁶⁸ McCormack, Gavan. Op. cit.

(мультилатералізм) як важливому елементі нового світового порядку, розширенні зовнішньополітичного порядку денного за рахунок глобальних проблем, розбудові «процесу АТЕС», підтримці АРФ, заходах із «вбудування» США в регіональну структуру Східної Азії через двосторонні та багатосторонні механізми. Створення нових й адаптація існуючих багатосторонніх міжнародних інституцій до умов постбіполярної доби була домінуючою темою зовнішньополітичного порядку денного США в 1990-х рр. Для АТР це було особливо важливо через їхню нерозвиненість. Завдання Вашингтона полягало у створенні регіональної архітектури в АТР за участю США для підтримки його економічного зростання і забезпечення довгострокової стабільності.

3.2. Реалізація східноазійської стратегії США на двосторонньому рівні (січень 1993 р. – червень 1997 р.)

Хоч адміністрація Б.Клінтона, на відміну від уряду Дж. Буша, більшою мірою використовувала регіональні зовнішньоекономічні стратегії, проте деякі проблеми було простіше вирішувати на двосторонньому рівні. Двосторонні переговори з торговельних питань посідали значне місце у відносинах США з Японією, на яку припадала більша частина їх торговельного дефіциту. У 1993 р. він нараховував понад 59,5 млрд. дол., що на 9,9 млрд. дол. перевищило показники 1992 р.

Держсекретар У. Крістофер характеризував **американсько-японські відносини** за принципом триногого стільця, опори якого – економічна взаємодія, партнерство у сфері безпеки й політичне співробітництво з глобальних справ – повинні бути рівними. Якщо під час «холодної війни» через потребу підтримувати безпеку й політичні зв'язки США дозволяли кожній опорі стояти окремо, то в нову еру, коли лінія між економічною й військовою безпекою стала нечіткою, розділяти ці інтереси ставало щораз важче²⁶⁹. З

---

²⁶⁹ Christopher W. Op. cit. – P. 142.

новим акцентом на значенні економіки в управлінні державою президент Б. Клінтон був рішуче налаштований на відкриття японського ринку і зменшення дефіциту двосторонньої торгівлі.

Спочатку здавалося, що торговельні проблеми вдасться вирішити узгодженими діями обох сторін, про що свідчили рішення саміту «великої сімки» в Токіо в липні 1993 р. В умовах уповільнення світового економічного зростання початку 1990-х рр., що значною мірою залежало від стану американської економіки, існувало розумінням потреби колективних дій розвинутих держав для його відновлення. Від цього страждала і японська економіка, темпи розвитку якої в 1992 р. різко впали до 1,1% (порівняно з 4-5% в 1991 р.).

Під час візиту до Токіо в липні 1993 р. президент Б. Клінтон і прем'єр-міністр К. Міязава підписали Рамкову угоду про створення Структури для нового економічного партнерства з макроекономічних і структурних питань. Згідно з нею, дві сторони встановлювали офіційний діалог у трьох сферах: глобальні проблеми (перенаселення, екологія і хвороби), макроекономічні питання і торгівля в конкретних секторах. У макроекономічній сфері адміністрація Клінтона брала зобов'язання зменшити зростаючий бюджетний дефіцит і покращити конкурентоспроможність американської економіки; Японія – зменшити величезний торговельний надлишок шляхом сприяння внутрішньому попиту й відкриття окремих сфер економіки для більшого імпорту та іноземних інвестицій. У структурній сфері подальші переговори передбачали дерегуляцію японської економіки і досягнення угод стосовно забезпечення більшого доступу американських компаній на японський ринок у ключових галузях – автомобільній, телекомунікаційній, фінансовій, страховій, вироблення комп'ютерів, сателітів, медичного обладнання, їх допуск до сфери урядових закупівель. Обидва уряди брали зобов'язання сприяти глобальному зростанню, відкритим ринкам і життєздатній світовій торговельній системі. Угода демонструвала розуміння двома державами спільної відповідальності й зобов'язань перед світом, що вимагало не лише глобального партнерства, але й

внутрішніх змін. Рамкова угода врахувала недоліки попередніх угод, які були безрезультатними через невизначеність критеріїв успіху і брак націленості на конкретні результати. Тепер переговори мали відбуватися за розробленим графіком упродовж 6 чи 12 місяців (залежно від угоди) на основі конкретних критеріїв успішності²⁷⁰.

У Вашингтоні підписання Рамкової угоди розцінювали як вирішальний крок до змін у відносинах з Японією – від економічної конкуренції до співробітництва. Проте до початку 1994 р. в Японії нічого не було зроблено для її реалізації. Розчарування США з цього приводу стало очевидним у лютому 1994 р. під час візиту до Вашингтона прем'єр-міністра М. Хосокави. У ході переговорів лідери двох держав відверто говорили про свої відмінності, але так і не змогли домовитися. Про це вони публічно заявили на прес-конференції, що було безпрецедентним явищем. Визнання відмінностей мало стати початковим кроком до їх подолання, але цього не сталося. Хоча безпекові й політичні відносини з Японією, за оцінкою У. Крістофера, залишалися досить міцними, провал Рамкової угоди викликав стурбованість щодо втрати їх підтримки з боку Конгресу й американського суспільства²⁷¹.

На початку березня у США було відновлено дію статті «Супер 301», спрямовану для виявлення нечесних торговельних практик та їх ліквідацію методами, сумісними з принципами ГАТТ. Того ж місяця в умовах очевидного погіршення двосторонніх відносин, У. Крістофер здійснив візит до Токіо (вже третій на посаді держсекретаря), під час якого в публічних і приватних зустрічах наголосив на відповідальності Японії за виконання зобов'язань за Рамковою угодою. На зустрічі з прем'єр-міністром М. Хосокавою він заявив, що недотримання Японією умов Рамкової угоди вийшло поза межі питання про економічну чесність і стало проблемою довіри, що «є більш важливим, ніж

---

²⁷⁰ Christopher W. Op. cit. – P. 141-146; Remarks with Prime Minister Kiichi Miyazawa of Japan in Tokyo, July 10, 1993 // Public Papers...William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P. 1045-1050.

²⁷¹ Christopher W. Op. cit. – P. 145.

цифри, статистика й відсотки»²⁷². М. Хосокава погоджувався з необхідністю реформ, але відзначав суттєвий спротив їм з боку японської бюрократії і був «несподівано щирим», коли заявив, що «японська політична система не працює належним чином»²⁷³. Невдовзі уряд Хосокави пішов у відставку, його змінив коаліційний уряд на чолі з лідером Соціалістичної партії Ц.Хата.

11 березня 1994 р. держсекретар Крістофер виступив з важливою промовою перед асоціацією японських бізнес-лідерів Кейзай Доюкай²⁷⁴. У ній визнавалася необхідність кращого балансу загальних відносин між США і Японією, і намір Вашингтона поставити свої економічні відносини з Японією на таку ж «конструктивну» основу, як дипломатичні відносини й партнерство у сфері безпеки. Цілі США прості: відкриття ринків і сприяння глобальному зростанню. Вони залишаються відданими вільній торгівлі й очікують цього від інших націй. Підкреслювалося значення довіри партнерів один до одного і стурбованість США стосовно того, що торговельні суперечки загрожують усьому комплексу двосторонніх відносин, включаючи сферу безпеки

Американсько-японські відносини ускладнювала не характерна для Японії нестабільність уряду. Перші чотири роки президенту Б. Клінтону довелося мати справу з п'ятьма прем'єр-міністрами Японії (Кіічі Міязава, Моріхіто Хосокава, Цутому Хата, Томіічі Мураяма й Руутару Хашімото), що потребувало налагодження відносин із кожним новим урядом²⁷⁵. Із 1993 р. Японія вступила в період політичної боротьби і розколів у правлячій Ліберально-демократичній партії (ЛДП). У липні 1993 р. після 38 років безперервного правління ЛДП програла вибори і втратила можливість формувати уряд. Уряди М. Хосокави, Ц. Хати, Т. Мураями з серпня 1993 до січня 1996 р. формувалися на коаліційній

---

²⁷² Christopher W. Op. cit.– P. 142.

²⁷³ Ibidem. – P. 143.

²⁷⁴ The U.S.-Japan Relationship: The Responsibility to Change. Address to the Japan Association of Corporate Executives, Tokyo, March 11, 1994 // Christopher W. Op.cit. – P. 144-151.

²⁷⁵ Ibidem. – P. 141.

основі, очолювали їх лідери відповідно Нової партії, Партії оновлення і Соціалістичної партії Японії.

Паралельно з торговельними переговорами, що відбувалися в досить жорсткій формі, у перші два роки адміністрації Б. Клінтона, спостерігалось прагнення Японії позбутися надмірної залежності від США у сфері безпеки. Висновки комісії на чолі з Хігучі Катаро, створеної коаліційним урядом М. Хосокави (серпень 1993 – квітень 1994 рр.) для розробки дипломатичної позиції Японії в постбіполярний період, відзначали поступову втрату США глобальної одноосібної влади і рекомендували переглянути позицію Японії, орієнтовану виключно на США, у напрямку більш багатопольярної, автономної й орієнтованої на ООН дипломатії²⁷⁶. Адміністрація Клінтона намагалася не допустити послаблення альянсу з Японією. З цією метою вона підтримувала постійний діалог у сфері безпеки, працювала над розвитком співробітництва з регіональних справ і вироблення спільного порядку денного щодо глобальних питань²⁷⁷. Під час поїздки держсекретаря Крістофера до Токіо в березні 1994 р. відбулася перша зустріч Американсько-японського консультативного комітету з безпеки «2+2» на рівні міністрів закордонних справ і оборони для спільного обговорення військового співробітництва й регіональних проблем у сфері безпеки²⁷⁸.

У. Крістофер описував період з лютого по березень 1994 р. в термінах «найнижчого рівня у відносинах»²⁷⁹ між США і Японією. Надалі спостерігався їх значний прогрес. Згідно з Рамковою угодою до січня 1995 р. було підписано 14 двосторонніх угод про ринковий доступ, до листопада 1995 р. – 20, до квітня 1996 р. – 21. Найбільше угод було підписано у жовтні-листопаді 1994 р. – про відкриття для американського експорту ринків страхування, урядових закупок у сфері телекомунікації, медичного устаткування і дзеркального скла (для

---

²⁷⁶ McCormack, Gavan. Op. cit.

²⁷⁷ Christopher W. Op. cit. – P. 140.

²⁷⁸ Ibidem. – P. 142.

²⁷⁹ Ibidem. – P. 144.

автомобілебудування й будівництва). У січні 1995 р. було підписано угоду, яка відкривала для американського бізнесу фінансовий сектор Японії. Проте переговори про експорт до Японії американських автомобілів і запчастин до них, від чого залежало понад 60% дефіциту США в торгівлі з Японією, успіху не мали²⁸⁰. Після 20 місяців переговорів президент Клінтон наказав торговому представнику США М. Кантору накласти на Японію економічні санкції згідно зі статтею «Супер 301» і передати справу на розгляд ВТО, якщо переговори не завершаться успіхом до визначеної кінцевої дати 28 червня 1995 р.

Щоб уникнути односторонніх санкцій США і, як наслідок, торговельної війни, японська делегація на чолі з тогочасним міністром міжнародної торгівлі й промисловості Р. Хашімото пішла на поступки. 28 червня було підписано угоду, яка відкривала японський ринок для американських автомобілів та автозапчастин.

У 1994 р. торговельний дефіцит США з Японію досяг піку (близько 65,7 млрд. дол.), після чого почав зменшуватися²⁸¹. До квітня 1996 р. в результаті досягнутих двосторонніх угод експорт США до Японії зріс на 85%. Загальний експорт США до Східної Азії за цей час збільшився на 44%. Спостерігався найвищий рівень американського експорту за всі попередні роки, найнижчий комбінований рівень інфляції, кредитів на житло й безробіття за останні 27 років²⁸². Економічне зростання Америки за останні п'ять років більше ніж на третину відбувалося за рахунок зовнішньої торгівлі, На азійському ринку було продано від третини до понад половини продукції²⁸³.

---

²⁸⁰ Scholars View West-West Relations, 1994 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – P. 109.

²⁸¹ Trade in Goods with Japan. – Access mode: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html>

²⁸² Remarks at the Congressional Asian Pacific American Caucus Institute Dinner. May 16, 1996 // Public Papers... William J. Clinton. 1996. Book 1. – Washington, 1997. – P. 760.

²⁸³ Remarks to the Asia Society and the United States-China Education Foundation Board. October 24, 1997 // Public Papers... William J. Clinton, 1997. Book 2. – Washington, 1998. – P. 1426.

У другій половині 1990-х рр. торговельні суперечки між США і Японією втратили гостроту. Цьому сприяло економічне одужання США, у результаті чого вони повернули собі першість як світовий експортер. Завдяки збільшенню торгівлі, переструктуруванню державних витрат і фінансовій дисципліні вдалося досягти значного зменшення дефіциту федерального бюджету – з 290 млрд. дол. на початку 1993 р. до 23 млрд. дол. станом на 1 грудня 1997 р. У лютому 1997 р. президент запропонував детальний план збалансування бюджету до 2002 р., схвалений конгресом в жовтні 1998 р., який передбачав повну ліквідацію дефіциту. Натомість спад японської економіки продовжився. Криза в Японії виявилася глибокою і затяжною. Вона показала, що попередня економічна модель розвитку у міру визрівання японської економіки вичерпала себе, що поставило на порядок денний питання про її зміну.

У січні 1996 р. уряд знову очолив представник ЛДП Р. Хашімото, який висунув стратегію зростання Японії на основі стимулювання внутрішнього попиту і програму реформ з реструктурування й дерегуляції економіки, реформування податкової та фінансової систем. Завдяки зусиллям уряду в другому кварталі 1996 р. японська економіка почала поступово підніматися з глибокої рецесії. Але через брак консенсусу серед правлячої еліти здійснення реформ відбувалося повільно.

Вашингтон, зацікавлений у швидшому відновленні японської економіки, чинив тиск на японський уряд у напрямку прискорення реформ, особливо з дерегуляції та відкриття ринку. У червні 1997 р. під час зустрічі «великої вісімки» в Денвері Б. Клінтон і Р. Хашімото виступили з Посиленою ініціативою щодо політики дерегуляції і конкуренції. Р. Хашімото підтвердив наміри здійснювати стратегію зростання Японії на основі внутрішнього попиту, але визнав, що демографічна проблема (старіння населення) загрожує поверненням до попередньої експортно-орієнтованої моделі. Азійська фінансово-економічна криза, яка розпочалася наступного місяця, зашкодила реалізації накреслених планів. В умовах кризи тиск США на Японію з питань

реформування економіки посилювався, хоч паралельно зросло і значення глобального партнерства двох держав у її подоланні.

Значний вплив на двосторонні відносини між США і Японією мала ситуація у сфері регіональної безпеки. Нехтування КНДР нормами ядерного нерозповсюдження в 1993-1994 рр. і провокаційні дії Китаю в Тайванській протоці в 1995-1996 рр. сприяли зміцненню і модернізації американсько-японських відносин у сфері безпеки.

В 1995 р. вперше в японських офіційних документах було використано термін «американсько-японський альянс». У листопаді 1995 р. японський уряд переглянув Плани національної оборонної програми 1976 р., основний документ оборонної політики Японії, який аналізував ситуацію у сфері безпеки, визначав роль і основний склад Японських сил самооборони, формував основи оборонної програми Японії на середньострокову перспективу. Нові Плани національної оборонної програми 1995 р. базувалися на визнанні того факту, що стабільне середовище у східноазійському регіоні у сфері безпеки ще не виникло, «непевні елементи» на територіях навколо Японії збереглися, проте здатність Японії відбивати обмежену й немасштабну агресію без зовнішньої допомоги не є адекватною викликам пост-біполярної епохи.

Для вирішення питання про американські бази на о.Окінаві, яке загострилося восени 1995 р. після інциденту, пов'язаного зі згвалтуванням американськими військовослужбовцями японської школярки, урядами двох держав було створено Спеціальний комітет дій на Окінаві. Його доповідь, оприлюднена у квітні 1996 р., вміщувала низку рекомендацій, що увійшли до Спільної японсько-американської декларації з безпеки (Токійська декларація), підписаної У.Клінтоном і Р. Хашімото 17 квітня 1996 р.²⁸⁴. Спільний план дій на Окінаві передбачав повернення американськими військовими 20% землі шляхом передачі Японії території авіабази Футенма упродовж наступних 5-7

---

²⁸⁴ Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996. – Access mode: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>

років (зі спеціальним зауваженням, що аеродром для вертольотів буде переміщено на іншу американську військову базу в межах префектури, а частину служб перенесено на територію США)²⁸⁵. Проте в наступному році «план Хеноко» з переміщення бази Футенма на морську територію біля порту Хеноко був відкинутий окінавцями. Дискусії та політична боротьба з цього питання розтяглися на два десятиліття.

Токійська декларація 1996 р. підтвердила зобов'язання США щодо захисту безпеки Японії. Дві сторони погоджувалися переглянути Основні напрямки японсько-американського оборонного співробітництва 1978 р.; США брали на себе зобов'язання утримувати в АТР поточну військову присутність (приблизно 100 тис. чол., із них 47 тис. в Японії), необхідну для виконання ними своїх зобов'язань із забезпечення миру й стабільності в регіоні. Згідно з нею, у вересні 1997 р. було оголошено нові Основні напрямки японсько-американського оборонного співробітництва²⁸⁶ у трьох вимірах: за нормальних обставин; в умовах збройної атаки проти Японії; у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію». Останній термін був не географічним, а «ситуативним» і передбачав потенційні конфлікти у Тайванській протоці, на Корейському півострові, у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях. Важливими аспектами нових Основних напрямків стало роз'яснення міри підтримки Японією американських сил, коли вони діють у «ситуаціях на територіях, що оточують Японію»²⁸⁷, а також її поширення поза межі захисту Японії на більш широкий АТР. З 1996 р. розпочалося також обговорення планів створення «району протиракетної оборони» у Східній Азії.

Хоча більшу частину першого терміну адміністрацію Клінтона критикували за невизначеність пріоритетів і надто великий наголос на економічних питаннях в азійській політиці, її позиція під час Тайванської кризи

---

²⁸⁵ East Asian Strategic Review 1996-1997. Op. cit. – P. 23.

²⁸⁶ Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997. – Access mode: http://www.fas.org/news/japan/97092302_epo.html

²⁸⁷ East Asian Strategic Review 1996-1997. Op. cit. – P. 5-6.

і підписання Токійської декларації отримали позитивні оцінки в Японії як свідчення продовження залучення США до Східної Азії у сфері безпеки²⁸⁸. За оцінкою Дж. Ная, після півтора року інтенсивних переговорів США і Японія погодилися, що їхній альянс уже не був реліктом «холодної війни», а основою стабільності й процвітання регіону, що підтвердила Токійська декларація.²⁸⁹ Наступною важливою віхою у зміцненні американсько-японського союзу стала ракетна криза в серпні 1998 р., пов'язана з випробуванням Північною Кореєю балістичної ракети дальнього радіусу дії «Тепходон» (вона пролетіла над територією Японії і впала в Тихий океан), після якої намітилися перспективи двостороннього співробітництва з проекту протиракетної оборони середнього радіусу дії.

Важлива функція американсько-японського альянсу полягала в тому, що він визначав середовище, у якому відбувалася інтеграція Китаю в регіональну і міжнародну систему. Водночас американсько-японське партнерство, особливо у глобальних справах, поєднувалося із суперництвом за регіональний вплив у Східній Азії, який посилювався в умовах Азійської кризи 1997-1998 рр.

В американсько-китайських відносинах за адміністрації Клінтона основними були торговельно-економічні проблеми. Завданням США була ліквідація диспропорцій у двосторонній торгівлі та створення сприятливих можливостей для американського бізнесу в Китаї. У 1993 р. на американський ринок надходило 38% китайського експорту²⁹⁰. Проте численні протекціоністські бар'єри КНР із захисту державних підприємств, відносна закритість китайського ринку для іноземних товарів створювали перешкоди для

---

²⁸⁸ East Asian Strategic Review 1997-1998. – P. 7-18. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e97.pdf

²⁸⁹ Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger Than One Issue. January 6, 2010 / Joseph S. Jr. Nye. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07nye.html?_r=1&

²⁹⁰ Interview with Timothy Russert and Tom BroKay on “Meeting the Press”, November 7, 1993 // Public Papers...William J. Clinton, 1993. Book 2. Op. cit. – P. 1924.

американського бізнесу і призвели до значного збільшення дефіциту США в торгівлі з КНР.

Під час переговорів щодо вступу КНР до ГАТТ у березні 1993 р. вимоги США включали: проведення Пекіном єдиної національної торговельної політики; допуск імпорту в різних пунктах на однакових умовах; забезпечення повної «прозорості» щодо усіх регуляцій, вимог ліцензування і квот; поступову ліквідацію нетарифних обмежень торгівлі; прийняття зобов'язань щодо переходу до економіки, яка повністю базується на ринкових засадах. До того часу тимчасова «охоронна система» мала захищати США від напливу китайського експорту²⁹¹.

Американсько-китайські торговельно-економічні переговори ускладнювалися відмінностями між двома державами в поглядах на демократію і права людини. Під час президентської кампанії 1992 р. губернатор Б. Клінтон гостро критикував президента Дж. Буша за надто «м'яку» політику щодо Китаю, не зважаючи на грубі порушення китайським урядом прав людини та безвідповідальний експорт військових і ядерних технологій, а також за відмову використовувати економічні важелі для покращення ситуації у сфері прав людини²⁹². У зв'язку з цим можливість адміністрації Клінтона лавірувати в політиці щодо Китаю перші півтора року була обмежена.

Упродовж усього президентства У. Клінтона у США відбувалася гостра дискусія з політики щодо Китаю. Розглядалися кілька можливих стратегій, які переважно узагальнюються в термінах «стримування» або «залучення». Беручи до уваги величезний економічний ривок, зроблений Китаєм у 1990-х рр., у межах уряду дебати відбувалися швидше в рамках різних версій «залучення»²⁹³: «залучення на основі твердих принципів», «економічне залучення» чи «оборонне залучення».

---

²⁹¹ US Conditions before China Admitted to GATT, 1993 // China. Facts & Figures. Op.cit. – V. 18. – Gulf Breeze, 1992. – P. 71.

²⁹² Clinton, Bill. Preface to the Presidency: Selected Speeches of Bill Clinton, 1974-1992 / Bill Clinton. – Fayetteville. Arkansas, 1996.

²⁹³ Dumbrell, John. Op.cit. – P. 111.

Кожна така версія мала підтримку всередині адміністрації. «Залучення на основі твердих принципів», яке спочатку обстоювали К. Крістофер, У. Лорд та Е. Лейк, поєднувало торговельні відносини з Китаєм з покращенням ситуації у сфері прав людини. Прихильники «економічного залучення» зосереджувалися переважно в економічних агентствах, серед них були секретар торгівлі Р. Браун і заступник Національного агентства з безпеки С. Бергер. На початку 1994 р. вони виступили за торговельне залучення Китаю без будь-яких умов як складову економічної безпеки США і вважали, що лише економічна інтеграція може вплинути на покращення прав людини в Китаї. Такої позиції переважно дотримувався американський бізнес, у той час як профспілки продовжували обстоювати протекціонізм і стримування Китаю. Прихильники «оборонного залучення», серед яких був секретар оборони У. Перрі (лютий 1994 р. – січень 1997 р.), вважали важливим залучення Китаю до урегулювання північнокорейської ядерної проблеми, проблем з продажу зброї та ядерного розповсюдження. У Конгресі існували складні коаліції щодо китайської політики. Активісти за права людини об'єднувалися з ліберальними демократами й республіканцями-антикомуністами; республіканські й демократичні прихильники вільної торгівлі виступали проти республіканських націоналістів і демократичних протекціоністів. Б. Клінтон – «президент глобалізації» – перебував під впливом економічних аргументів, хоч розумів політичну небезпеку поступок у сфері прав людини в економічних і геополітичних цілях²⁹⁴.

Стратегія «розширення великої вільної сім'ї ринкових і демократичних націй світу», сформульована адміністрацією Клінтона у вересні 1993 р., передбачала відносно Китаю сприяння його інтеграції в існуючий світовий порядок і перетворення на «відповідальну» світову державу, продовження економічного співробітництва з Китаєм, здійснення позитивної політики щодо нього у відповідь на прогрес у сфері взаємних суперечностей. Але вона

---

²⁹⁴ Dumbrell, John. *Op.cit.* – P. 111-112.

передбачала також і можливість організації антикитайської коаліції у разі очевидної загрози з боку Китаю.

Відкидаючи стратегію стримування, Клінтон заперечував тим, хто вважав, що вже саме посилення двосторонніх економічних зв'язків та діалогу з торговельних питань автоматично призведе до більш відкритого й демократичного Китаю. Він обстоював інший шлях, який вважав водночас принциповим і прагматичним – розширення сфер співробітництва з Китаєм і протиставлення відмінностей, «але відкрито і з повагою»²⁹⁵. У листопаді 1993 р., пояснюючи політику своєї адміністрації щодо Китаю, У.Клінтон відзначав необхідність здійснення подвійного курсу, який передбачав, з одного боку, «залучення» Китаю, з іншого – дотримання жорсткої позиції з питань прав людини і розповсюдження зброї масового знищення. Цей курс обумовлювався розрахунками, що ізоляція такої великої і важливої для майбутнього світу країни як Китай неможлива, натомість рух до ринкових реформ і децентралізації управління сприятиме його демократизації та покращенню політики²⁹⁶.

У рекомендаціях Комітету із закордонних справ Палати представників, опублікованих у травні 1993 р.²⁹⁷, зазначалася потреба США співпрацювати з Китаєм х питань спільних чи паралельних інтересів і здійснювати тиск на нього у сферах, де вони вступають у конфлікт. Основною ціллю політики щодо Китаю було визнано забезпечення дотримання ним міжнародних норм торгівлі, прав людини та нерозповсюдження зброї масового знищення, досягти чого

---

²⁹⁵ Remarks to the Asia Society and the United States-China Education Foundation Board. October 24, 1997. Op.cit.– P. 1428; Remarks at the National Geographic Society. June 11, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 935.

²⁹⁶ Interview with Timothy Russert and Tom BroKay on “Meeting the Press”, November 7, 1993. Op. cit. – P. 1924.

²⁹⁷ Hamilton, Lee. U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War Era: Report and Recommendations / by Hon. Lee H. Hamilton, chairman, Committee on Foreign Affairs, U.S. House of Representatives. 4.F 76/1:P 84/7 Washington : U.S. G.P.O., 1993. – P. 10-11.

можна було шляхом дипломатичного тиску і застосування, в разі необхідності, цілеспрямованих санкцій. Такі санкції було накладено на Китай у липні 1993 р. за безвідповідальне поширення ракетних технологій у зв'язку з їх продажем Пакистану, порушенням принципів нерозповсюдження зброї масового знищення і способів їх постачання²⁹⁸.

Спочатку в центрі дискусій було питання, чи продовжувати Китаю статус «найбільш сприятливої нації» (НСН) в торгівлі з огляду на грубе порушення Пекіном прав людини. Хоч у травні 1993 р. було прийнято рішення продовжити цей статус на наступний рік без попередніх умов, для його відновлення в 1994 р. впродовж наступних 12 місяців Пекін мав здійснити значний прогрес у сфері прав людини²⁹⁹. Хоч китайське керівництво зробило незначні поступки – звільнило кількох дисидентів, здійснювало незначну тюремну реформу, розпочало переговори з Червоним хрестом, але за оголошеними Клінтоном стандартами цього було недостатньо. Метою досягнення більшого прогресу у вирішенні цих питань була поїздка держсекретаря Крістофера до Пекіна в березні 1994 р.

За його оцінкою, візит відбувався за сюжетом трьохактової п'єси, у якій перший акт характеризувався напруженою атмосферою і суворим обміном думками з прем'єром та міністром закордонних справ Китаю, другий – дружнім тоном під час зустрічі з президентом; третій фінальний акт - пропозицією з китайської сторони деяких незначних, але реальних поступок (наприклад, підписання нової угоди щодо праці ув'язнених)³⁰⁰. У. Крістофер залишав Китай із чітким усвідомленням складності продовження політики впливу на Пекін через умови «НСН». Хоч він все ще розраховував використовувати економічні

---

²⁹⁸ China Accused of Breaking Missile Pledge, 1993 // China. Facts & Figures. – Vol. 18. Op. cit. – P. 70.

²⁹⁹ Report to Congress Concerning Extension of Waiver Authority for the People's Republic of China. May 28, 1993 // Public Papers... William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P.775; Interview with Foreign Journalist, July 2, 1993 // Ibidem. – P. 976.

³⁰⁰ Christopher W. Op.cit. – P. 155.

важелі для покращення ситуації у сфері прав людини в Китаї, загроза розірвати статус «НСН» не мала бажаного ефекту. Більше того, консенсус усередині адміністрації стосовно цього питання зник. Не було сумніву, що ціна розриву «НСН» буде високою. Беручи до уваги усі аргументи, було прийнято рішення змінити політику.

26 травня 1994 р. президент Клінтон оголосив продовження для Китаю статусу «найбільш сприятливої нації», незважаючи на відсутність значного прогресу в питанні про права людини й невиконання вимог виконавчого наказу, а також про припинення зв'язку між статусом «НСН» і правами людини. Це було значне зрушення в політиці адміністрації Клінтона щодо Китаю. Президент був змушений визнати, що попередня політика вичерпала себе. Новий курс був спрямований на те, щоб уникнути ізоляції Китаю і залучати його не лише через економічні, але також культурні, освітні та інші контакти³⁰¹.

Наступного дня держсекретар Крістофер виступив перед Азійським товариством у Нью-Йорку з промовою³⁰², у якій визнав недостатність використання економічного тиску для покращення прав людини в Китаї, підкреслив необхідність «залучення» Китаю для сприяння змінам у ньому, оскільки більш тонка багатостороння стратегія щодо КНР має більше шансів на позитивний результат. Рішення про продовження статусу «НСН» було поставлено в ширший стратегічний контекст інтересів США у Східній Азії, створення «Нової тихоокеанської спільноти», складовими частинами якої були АРФ у сфері безпеки і АТЕС у сфері економіки. Регіональне лідерство США мало реалізовуватися через «залучення» ключових держав.

Різка переміна поглядів адміністрації у травні 1994 р. розцінювалася багатьма як особиста поразка президента. За існуючих на той час обставин відхід від принципів видавався виправданим, проте адміністрація продовжувала

---

³⁰¹ The President's News Conference. May 26, 1994 // Public Papers...William J. Clinton, 1994. Book 1. – Washington, 1995. – P. 991-992.

³⁰² America and the Asia-Pacific Future. Address to the Asia Society, New York City, May 27, 1994 // Christopher W. Op. cit. – P. 157-164.

мислити в термінах «залучення з певними умовами», що засвідчили рішення президента Клінтона під час Тайванської кризи.

Після відокремлення статусу «НСН» від проблеми прав людини увага в американсько-китайських торговельних переговорах була зосереджена на питанні дотримання КНР прав інтелектуальної власності. Китай було включено до списку країн, на які поширювалася стаття «Супер 301». Після проведення у США спеціального шестимісячного розслідування з цього питання у грудні 1994 р. торговельні переговори було перервано. У зв'язку з цим виникла загроза застосування до КНР торговельних санкцій за масове порушення закону про захист прав інтелектуальної власності³⁰³. Врешті двосторонню угоду з інтелектуальної власності було підписано у лютому 1995 р³⁰⁴.

Процес нормалізації американсько-китайських відносин у другій половині 1994 – першій половині 1995 рр. був перерваний Тайванською кризою, початок якої пов'язують з отриманням у червні 1995 р. тайванським президентом Лі Денхуєм дозволу на в'їзд до США для відвідання зібрання випускників своєї альма-матер Корнельського університету. У Китаї цей візит і виголошену Лі промову, яка набула досить провокаційного політичного звучання, сприйняли як відступ США від політики «одного Китаю»³⁰⁵. Пекін відкликав свого посла з Вашингтона, скасував переговори з питань нерозповсюдження зброї масового знищення і прав людини, відклав на невизначений час запланований візит до США міністра оборони КНР. Унаслідок подальшого втручання США в Тайванську кризу американсько-китайські відносини опустилися на найнижчий рівень з часу завершення «холодної війни». З метою тиску на Тайвань Пекін здійснив серію військових навчань у Тайванській протоці в липні 1995 – березні

---

³⁰³ Report to Congress Concerning Extension of Waiver Authority for the People's Republic of China. May 28, 1993 // Public Papers....William J. Clinton, 1993. Book 1. Op. cit. – P. 772-776; China-U.S. Talk Breakdown, 1995 // China. Facts & Figures. – V. 20. Op. cit. – P. 90.

³⁰⁴ Remarks on the Japan-United States Trade Agreement, June 28, 1995. Op. cit. – P. 269.

³⁰⁵ Christopher, Warren. Op. cit. – P. 286-287.

1996 рр., включаючи військові навчання під час перших прямих президентських виборів у цій країні в березні 1996 р., які симулювали напад на Тайвань. Напередодні виборів на материку напроти острова було розміщено близько 150 тис. китайських військ, у Тайванську протоку випущено ракети. Хоч спочатку Вашингтон залишив відкритим питання, чи будуть США захищати Тайвань, відкритим, після ракетних запусків 9 березня Б. Клінтон віддав розпорядження направити до навколишніх морів дві групи авіаносців (з наказом не входити в Тайванську протоку). Тим самим було подано сигнал, що США не залишаться осторонь, якщо військові дії відбуватимуться у відкритих водах Тайванської протоки.

Ця ситуація була найбільш небезпечним конфліктом між США і КНР від часу в'єтнамської війни. Тайванська криза показала зростаючу військову впевненість КНР; окреслила можливий сценарій силового приєднання Тайваню до материкового Китаю і американсько-китайського збройного зіткнення залежно від того, як будуть розвиватися відносини між Китаєм і Тайванем. Вона стала серйозним випробуванням здійснюваної адміністрацією Клінтона стратегії «розширення і залучення», яка виходила з розрахунків, що перехід Китаю до ринкової економіки і посилення в ньому позицій приватного сектора зміцнить політичну позицію поміркованих усередині країни, які проводитимуть мирну політику, щоб залучити більше інвестицій і розширити торгівлю.

Під впливом Тайванської кризи відбулися зміни у східноазійській стратегії США. Стратегія «залучення» в економічній сфері була доповнена зміцненням регіональних союзів безпеки і проектами створення регіональної системи протиракетної оборони. Сформульовано стратегію «інтегрувати, але перестраховуватися», рекомендовану Пентагоном на початку 1995 р., яка визнавала потребу США інтегрувати Китай у міжнародну систему запрошенням його до ВТО, але водночас перестраховуватися, припускаючи, що в майбутньому більш сильний Китай може стати агресивнішим³⁰⁶.

---

³⁰⁶ Nye, Joseph S. Jr. *An Alliance Larger than One Issue*. *Op. cit.*

У виступі президента Клінтона перед Економічною радою Тихоокеанського басейну в травні 1996 р. зазначалося, що стратегія США у сфері безпеки має чотири фундаментальні пріоритети: продовження військових зобов'язань перед регіоном, підтримка більш міцного співробітництва між азійськими націями у сфері безпеки, лідерство в боротьбі з найбільш серйозними загрозами, підтримка демократії в регіоні. Було прийнято рішення про створення в Азії нових безпекових структур, досить гнучких, щоб адаптуватися до нових загроз і досить сильних, щоб їх перемогти. Було відновлено і зміцнено альянси США з Японією, Республікою Кореєю, Філіппінами, Австралією і Таїландом, підтверджено зобов'язання щодо утримання в регіоні 100 тис. військ, створено сучасні системи захисту від балістичних ракет. Так, з Австралією влітку 1996 р. було укладено угоду щодо проведення найбільшого навчання військ двох держав з часу Другої світової війни, а також про початок тренувань американської морської піхоти в Північній Австралії³⁰⁷. Окремі угоди розглядалися як складові частини щита безпеки, які перехрещуються, працюють окремо і разом, щоб захистити інтереси США³⁰⁸.

У зв'язку з Тайванською кризою у США значно зросли антикитайські настрої, виникла серйозна дискусія з приводу подальшої політики щодо Китаю, оскільки попередній курс адміністрації Клінтона, як видавалося, не виправдав себе. У цих умовах уряд виступив за продовження попередньої політики, наполягаючи, що найбільший вплив на Китай можна здійснювати залучаючи, а не ізолюючи його. Коли в травні знову постало питання про затвердження для КНР статусу «найбільш сприятливої нації», Б. Клінтон виступив за його продовження без будь-яких умов. Захищаючи попередню стратегію «залучення» Китаю, президент перерахував досягнення політики у сфері

---

³⁰⁷ Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996 // Public Papers... William J. Clinton, 1996. Book 2. – Washington, 1997. – P. 2137.

³⁰⁸ Remarks to the Pacific Basin Economic Council, May 20, 1996 // Ibidem. Book 1. Op. cit. – P. 776.

безпеки – співпраця двох держав з поширення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) на інші держави й досягнення Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (схвалений ГА ООН 10 вересня 1996 р.); прийняття Пекіном важливих рішень щодо участі в основних міжнародних режимах контролю над озброєнням і ядерним експортом; його підтримка чотиристоронніх переговорів з КНДР, співробітництво в боротьбі з контрабандою та нелегальним перевезенням наркотиків, у вирішенні екологічних проблем.

Хоч двосторонній дефіцит торгівлі залишався великим (у 1996 р. він складав, за американською статистикою, 39,52 млрд. дол., за китайською – 10,53 млрд. дол.³⁰⁹), як і торговельні бар'єри Китаю, його економічне залучення мало конкретні позитивні результати. Китай став найбільш зростаючим експортним ринком США. Лише в 1995 р. американський експорт до Китаю зріс на 30%, що підтримувало 170 тис. високооплачуваних робочих місць у США. Вирішення проблем у сфері торгівлі пов'язувалося з продовженням торговельних переговорів, тоді як відмова від продовження статусу «НСН» могла повернути обидві нації до ізоляції та взаємних звинувачень, що суперечило американським інтересам³¹⁰

У липні 1996 р. Е. Лейк здійснив візит до Китаю, під час якого ініціював «стратегічний діалог» між двома країнами. У листопаді 1996 р. на саміті АТЕС в Манілі відбулася неформальна зустріч президентів Б. Клінтона і Цзян Цземіня, під час якої вони домовилися про взаємні візити у 1997-1998 рр., погодилися здійснювати періодичну взаємодію на рівні вищих посадових осіб. Атмосфера зустрічі була оцінена в Китаї як «дружня», «позитивна» і

---

³⁰⁹ Chinese Ambassador on Sino-US Relations // China. Facts & Figures. – V. 24. – Gulf Breeze, 1999. – P. 98

³¹⁰ Remarks to the Pacific Basin Economic Council. Op. cit. – P. 777-778.

«конструктивна». Після цього почалися інтенсивні взаємні візити на вищому рівні, в тому числі перше прибуття до США китайського флоту³¹¹.

Зміна регіональної ситуації після Тайванської кризи спричинила суттєві зміни в регіональній політиці Пекіна і призвела до розвитку ним «нової концепції безпеки». Її виявами були інтенсифікація зовнішньої політики КНР у різних напрямках, включаючи «сировинну» й «енергетичну» дипломатію в країнах Африки, Латинської Америки і Близького Сходу, підписання угод про стратегічне партнерство з сусідніми й впливовими світовими державами³¹². Пекін почав робити більшу ставку на відносини з країнами, що розвиваються, як на важливий чинник формування нового світового порядку, наголошуючи, що КНР є лише найбільшою з них, а вони традиційно підтримують одна одну на міжнародній арені.

Новим явищем у зовнішній політиці Китаю стала участь у багатосторонніх інституціях, чого він раніше уникав. У 1996 р. Пекін підписав широкомасштабний Договір про заборону ядерних випробувань, Угоду про розвиток довіри у військовій сфері вздовж прикордонних територій з Російською Федерацією, Казахстаном, Киргизстаном і Таджикистаном. «Нова концепція безпеки» відображала новий підхід Китаю до регіонального співробітництва і була значною мірою спрямована на зменшення американського впливу на китайській периферії без прямої конфронтації з США. За деякими оцінками, суть «нової концепції безпеки» полягала у просуванні азійсько-центричного підходу до регіональної безпеки, встановленні нового типу механізмів у сфері безпеки як альтернативи американським двостороннім військово-політичним альянсам в АТР і Європі³¹³.

---

³¹¹ Achievements in Foreign Relations, 1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 117.

³¹² Докладніше див: Городня Н. Місце ООН в китайській концепції нового світового порядку / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96. Част. 1. – С. 168-174.

³¹³ China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. Op. cit. – P. 6.

Після переобрання на другий термін Б. Клінтон заявив про наміри приділити більше уваги Східній Азії. Свій перший візит у листопаді 1996 р. він здійснив до Австралії, після чого відвідав Філіппіни і Таїланд. Виступаючи в австралійському парламенті, він говорив про три основні цілі безпекової політики США: зміцнення регіональних альянсів, глибше «залучення» Китаю і розширення спільноти демократій³¹⁴. Основні цілі зовнішньої політики нового уряду, викладені в Посланні президента Конгресу «Про становище в країні», включали спорудження «моста» між двома Кореями через мирні переговори з Північною Кореєю і сприяння глибшому діалогу з Китаєм. У квітні 1997 р. відбулися візити до Китаю держсекретаря М. Олбрайт й віце-президента А. Гора – перші візити такого рівня після подій на площі Тяньаньмень.

Підходи другої адміністрації Б. Клінтона до Китаю були викладені у промові держсекретаря М. Олбрайт в червні 1997 р.³¹⁵. У ній відзначалася стурбованість США з приводу зростання Китаю, яка посилювала аргументи прихильників політики конфронтації, але йшлося водночас про те, що ефективна дипломатія витікає не з декламації принципів, а з їх підтримки реалістичною політикою, з бачення того, що було досягнуто і що може бути досягнуто. США мають безпековий інтерес у тому, щоб Китай не був загрозою іншим і не відчував себе під загрозою у міру свого просування на світову арену. США мають політичний інтерес до Китаю, який перебуває у гарних відносинах з сусідніми державами і відіграє конструктивну міжнародну роль. США мають економічний інтерес до Китаю, який відкриває свої великі ринки й усвідомлює свою частку в міжнародній системі, яка базується на владі закону. США мають також інтерес у розвитку уряду Китаю в напрямку дотримання ним

---

³¹⁴ Remarks to the Australian Government in Canberra. November 20, 1996. *Op. cit.* – P. 2136.

³¹⁵ Address to the Commonwealth Club. San Francisco, California. June 24, 1997 // Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. *Op. cit.* – P. 29-40.

міжнародних стандартів поваги до прав людини. У досягненні цих цілей вони мають «різноманітні засоби, але не чарівну паличку»³¹⁶.

Передбачалося, що в майбутньому між США і Китаєм залишатимуться серйозні відмінності, які політика конфронтації лише закріпить. Натомість адміністрація намагалася просувати американські інтереси в Китаї шляхом залучення його до стратегічного діалогу, спрямованого на звуження відмінностей та ідентифікацію сфер спільного інтересу. За словами М. Олбрайт, «залучення – це не те ж саме, що підтримка»³¹⁷, мета США тому, щоб сприяти інтеграції Китаю в регіональну і глобальну систему, створену для вирішення проблем мирним шляхом згідно із законом.

Візити до Пекіна віце-президента А. Гора, керівника китайської політики в другій адміністрації Клінтона С. Бергера і члена Національної ради безпеки С. Крістофф підготували ґрунт для державного візиту до США президента Дзянь Дземіня, який започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між двома державами. Хоча жодна сторона чітко не визначила цей термін, очевидним був їхній намір будувати конструктивні відносини, розширюючи сфери спільних інтересів і здійснюючи консультації в конфліктних сферах.

Причиною змін в американсько-китайських відносинах стало краще розуміння двома країнами своєї взаємозалежності. З американської перспективи перетворення Китаю на один зі світових центрів сили було неминучим, тож для миру і стабільності у Східній Азії було важливо інтегрувати його в існуючий світовий порядок. Велике значення мав вплив Китаю на Північну Корею і прагнення США повернути її до столу переговорів. З китайської перспективи холодні відносини з США, які мали вирішальний голос у формуванні міжнародних угод безпеки, обмежували зовнішньополітичні можливості КНР, а також її вільний доступ до американських ринків, який мав суттєве значення для її економічного розвитку.

---

³¹⁶ Address to the Commonwealth Club. Op. cit.– P. 31.

³¹⁷ Ibidem. – P. 38.

Хоч основні проблеми у відносинах між США і Китаєм – права людини, Тайвань, торговельні відносини, військовий експорт КНР, оновлений американсько-японський альянс – залишилися, у них намітилися позитивні зміни, включаючи спільну позицію з вирішення північнокорейської ядерної кризи і стабілізації фінансово-економічної ситуації у Східній Азії у зв'язку з Азійською кризою 1997-1998 рр.³¹⁸.

Відносини США з Республікою Кореєю значною мірою визначалися станом північнокорейської ядерної проблеми. Саме на Корейському півострові за президентства Клінтона виникла найбільша загроза у сфері традиційної безпеки США, особливо в період з березня 1993 р. по червень 1994 рр.

До січня 1993 р. накопичилися свідчення, що Північна Корея була близькою до виробництва ядерної зброї. У лютому 1993 р. Пхеньян відмовив представникам МАГАТЕ в інспектуванні своїх ядерних об'єктів. У відповідь на спільні щорічні військові навчання США і РК «Тім спірит» у березні за участю 115 тис. військових усі підрозділи північнокорейських військових сил і всю націю було приведено в стан бойової готовності, 12 березня Пхеньян заявив про наміри вийти з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

У цій ситуації адміністрація Б. Клінтона не вдалася до конфронтаційної риторики. Її коментарі були короткими і спокійними, у них підкреслювався значний прогрес, досягнутий у відносинах між Північчю і Півднем за останні роки в розрахунку, що впродовж наступних трьох місяців, необхідних для повного виходу з договору, США зможуть переконати Пхеньян не робити цього. У результаті переговорів у червні 1993 р. було видано спільну заяву США і КНДР, у якій зазначалося, що сторони погоджуються з принципами «миру і безпеки на вільному від ядерної зброї Корейському півострові», підтримують мирне об'єднання Кореї, надають взаємні гарантії неагресивності, КНДР призупинить вихід з Договору про нерозповсюдження. За деякими коментарями, суттєву роль у розв'язанні кризи відіграло дипломатичне

---

³¹⁸ Chinese Ambassador on Sino-US Relations // China. Facts and Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 95-96.

втручання Китаю, у зв'язку з чим торговельний статус «найбільш сприятливої нації» для нього в травні 1993 р. було продовжено без будь-яких умов, що суперечило передвиборним заявам Б. Клінтона³¹⁹.

У цей час основна стурбованість Вашингтона полягала у можливій переробці корейцями використаних паливних стержнів ядерних реакторів на плутоній, необхідний для створення ядерних бомб, тому в липні 1993 США погодилися підтримати перехід Північної Кореї на реактори на легкій воді (у рамках реалізації цивільної енергетичної програми). Проте її ухилення від інспекцій МАГАТЕ продовжилося, що спонукало Вашингтон поєднувати обіцянки Пхеньяну, включаючи встановлення дипломатичних відносин, із погрозами. У промові держсекретаря У. Крістофера на саміті АТЕС в листопаді 1993 р. в Сіеттлі наголошувалося, що в разі збереження ядерних амбіцій Північної Кореї США доведеться застосувати більш серйозні заходи, а саме звернутися до ООН з проханням застосувати проти неї санкції. Пхеньян у свою чергу заявляв, що розглядатиме будь-які санкції як акт війни³²⁰. У кінці 1993 р., щоб не провокувати зростання напруження, було вирішено не проводити щорічні військові навчання з Республікою Кореєю «Тім спіріт». У січні 1994 р. Об'єднаний комітет начальників штабів назвав ядерне розповсюдження найбільшою загрозою безпеці США³²¹.

Найбільш небезпечний етап північнокорейської кризи мав місце в першій половині 1994 р., коли у Вашингтоні розглядалася можливість нанесення бомбових ударів по ядерних об'єктах КНДР. М. Олбрайт вважала війну на початку 1994 р. дійсно можливою³²².

У лютому 1994 р. американські військові сили вперше з часу війни в Перській затоці приведено в стан бойової готовності. У Південній Кореї розміщено систему протиракетної оборони «Петріот». Пентагон розробляв

---

³¹⁹ Kuypers, Jim A. *Presidential Crisis Rhetoric and the Press in the Post-Cold War World* / Jim A. Kuypers. – Westport, Connecticut, London, 1997. – P. 58-69.

³²⁰ Christopher W. *Op. cit.* – P. 119.

³²¹ Dumbrell, John. *Op. cit.* – P. 117.

³²² Albright, Madeleine and Woodward, William. *Madam Secretary*. *Op.cit.* – P. 456.

військові плани й оцінював втрати обох сторін у разі війни. Можливо, найближче до війни підійшли в червні 1994 р. 13 червня КНДР вийшла з інспекційного режиму МАГАТЕ, після чого у Вашингтоні обговорювалася можливість «опції Озірак» – попереджувального удару по найбільшому ядерному об'єкту КНДР в Йонбене, подібного до того, який здійснив Ізраїль у 1981 р. по ядерних об'єктах Іраку. Проте від цього сценарію відмовилися, оскільки можна було прогнозувати великі втрати сторін, тоді як руйнування ядерних об'єктів не було гарантованим³²³.

Інший варіант передбачав звернення США до ООН з проханням про застосування рішучих санкцій до КНДР. Але, за визначенням офіційного Пхеньяна, цей шлях також вів до війни. Врешті кризу вдалося урегулювати завдяки дипломатичному втручання колишнього президента Дж. Картера і його візиту до Пхеньяна 15-18 червня 1994 р., якраз у той час, коли Б. Клінтон розглядав опцію «Озірак». Важливість місії Картера полягала передусім у забезпеченні каналу прямого спілкування між Вашингтоном і Пхеньяном, оскільки в попередній період його відсутність створювала непорозуміння в переговорах. За досягнутою Дж. Картером угодою, Пхеньян дозволяв інспекторам МАГАТЕ залишитися в Йонбене, що зняло найбільше напруження, хоча й не було надано достатніх гарантій у питанні про переробку плутонію.

Місія Картера дала поштовх для нових переговорів на високому рівні, які розпочалися в серпні 1994 р. (у цей час після смерті Кім Ир Сена на чолі держави став його син Кім Чен Ир). Після чотирьох раундів переговорів у жовтні 1994 р. США і КНДР підписали Рамкову угоду, за якою США погодилися надати Північній Кореї допомогу у вирішенні нагальної проблеми браку пального та будівництві двох цивільних ядерних електростанцій з реакторами на легкій воді, поки Пхеньян дотримуватиметься зобов'язань за Договором про нерозповсюдження, закриє свій ядерний реактор й заморозить

---

³²³ Dumbrell, John. *Op. cit.* – P. 118-119.

переробку плутонію під контролем МАГАТЕ³²⁴. Угода 1994 р. розрядила ситуацію, яка могла призвести до військового зіткнення, забезпечила тимчасову стабільність на Корейському півострові та припинення північнокорейської програми переробки плутонію.

Багато хто розцінював її як «умиротворення», як угоду, яка пропонувала Північній Кореї лише «велику морквину», не вимагаючи нічого взамін. Незважаючи на її слабкість, вона передбачала швидше «динамічне залучення», ніж умиротворення. Погоджуємося з думкою, що у Б. Клінтона не було реальної альтернативи такій політиці. Проти військової акції рішуче виступила Республіка Корея, інший ключовий гравець на Корейському півострові. Вона могла також зруйнувати непідготовлений американсько-японський альянс, якби Японія відмовилася допомагати США через конституційні обмеження. Ці чинники сприяли відмові Вашингтона від військового варіанту вирішення конфлікту і рішення про модернізацію альянсів, щоб зробити їх більш ефективними перед майбутніми викликами³²⁵.

У червні 1995 р. США і КНДР підписали Куала-Лумпурську угоду, яка передбачала постачання в Північну Корею паливного мазуту для теплових електростанцій спеціально створеною корпорацією КЕДО і фінансову підтримку США, Японією і Республікою Кореєю спорудження в КНДР двох ядерних реакторів на легкій воді в обмін на замороження її програми розвитку ядерної енергетики, відновлення членства в Договорі про нерозповсюдження ядерної зброї, здійснення заходів щодо виконання умов Декларації про створення на Корейському півострові без'ядерної зони і відновлення діалогу з Республікою Кореєю.

Після цього центральним в американській політиці щодо КНДР став підхід «м'якої посадки», який полягав у досягненні об'єднання Корейського півострова поступово через забезпечення допомоги Північній Кореї на основі

---

³²⁴ Albright, Madeleine and Woodward, William. Op. cit. – P. 456.

³²⁵ Dumbrell, John. Op.cit. – P. 122; Simon, Sheldon W. Is there a U.S.Strategy for East Asia? / Sheldon W. Simon // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 410.

багатостороннього співробітництва і підтримки більш стабільної ситуації на Корейському півострові через сприяння контактам між Північчю, Півднем та іншими державами. У 1996 р. США забезпечили продовольчу допомогу КНДР у сумі 8 млн. дол., хоча й зберегли односторонні торговельні санкції. Було налагоджено різноманітні контакти між Вашингтоном і Пхеньяном, які стосувалися досягнення угоди щодо повернення решток загиблих під час Корейської війни американських воїнів, продовольчої допомоги й імплементації угоди щодо будівництва реактора на легкій воді; вони часто здійснювалися в багатосторонньому регіональному контексті. Проте впровадження Куала-Лумпурської угоди відбувалася складно з багатьох причин, включаючи спротив Конгресу і позицію Південної Кореї.

Підходи Вашингтона і Сеула до північнокорейської проблеми відрізнялися. Адміністрація Клінтона розглядала її передусім у контексті проблеми розповсюдження зброї масового знищення, значення якої суттєво посилилося після розпаду СРСР. Її передусім турбувало, що відсутність ефективної відповіді на рішення КНДР в односторонньому порядку вийти з цього договору стане серйозним ударом по глобальному режиму нерозповсюдження, матиме небажаний ефект на ядерну політику Республіки Кореї та Японії; ядерна КНДР буде серйозною загрозою для Корейського півострова й розташованих тут американських військових. Південнокорейський уряд Кім Їон Сама очікував від переговорів між США і КНДР передусім налагодження діалогу «Південь-Північ», нормалізації відносин між двома корейськими державами в напрямку їх об'єднання.

З перспективи Сеула політика США виглядала як «умиротворення» КНДР за відсутності гарантій виконання нею домовленостей. Він був розчарований, що міжкорейський діалог не відновився. У трикутнику «США-КНДР-РК» розвивалися лише відносини США між КНДР, тоді як Пхеньян відмовлявся йти на двосторонні переговори з Сеулом. Під час другого терміну Кім Їон Сама відмінні погляди Вашингтона і Сеула на корейську проблему найбільше виявилися в таких питаннях як «м'яка посадка» і продовольча допомога для

КНДР, чотиристоронні переговори, можлива американська політика «двох Корей»³²⁶.

Невдовзі виявилося, що Рамкова угода лише тимчасово розрядила ситуацію на Корейському півострові. Незважаючи на окремі позитивні зрушення – участь КНДР в Олімпійських іграх в Атланті влітку 1996 р., відкриття доступу в деяких місцях до мережі Інтернет – військова програма КНДР не уповільнилася. Замість переробки плутонію, що було основним пунктом стурбованості Вашингтона в 1994 р., було прискорено програму розвитку високозбагаченого урану, що був більш прямим шляхом до виробництва ядерної бомби. В умовах загострення внутрішньої соціально-економічної кризи керівництво КНДР зробило ставку на подальше збільшення кількості військ (їх чисельність в середині 1990-х рр. досягла 1,1 млн. чол.), та розвиток ядерних і ракетних технологій, перейшло до політики військових провокацій як дипломатичного знаряддя тиску на США, РК і Японію.

Відсутність прогресу в скороченні північнокорейської військової програми і позитивних змін у відносинах між двома Кореями спричинили певне розчарування Сеула американською політикою в корейському питанні, ознаки якого можна було простежити в деяких заявах південнокорейських лідерів, у програмах військової модернізації РК з наголосом на розвитку морських і авіаційних сил, у намірах Сеула розвинути виробництво балістичних ракет, диверсифікувати ринок зброї за рахунок Росії і Франції³²⁷. Проте суперечності між союзниками не афішувалися. На зустрічі міністрів оборони РК і США на Гавайях у вересні 1995 р. було підтверджено важливість двостороннього альянсу, прийнято рішення встановити новий середньо- і довгостроковий діалог у сфері безпеки. У квітні 1996 р. президенти У. Клінтон і Кім Їон Сам

---

³²⁶ Sung-joo, Han. The Emerging Triangle: Korea Between China and the United States / Han Sung-joo // East Asian Review. – Vol. 12, No. 1, Spring 2000. – P. 21-22.

³²⁷ East Asian Strategic Review 1996-1997. Op. cit. – P. 8-9, 30.

оприлюднили спільну ініціативу чотиристоронніх переговорів за участю США, КНДР, РК і Китаю для обговорення ситуації на Корейському півострові.

«Інцидент між підводними човнами» (вересень 1996 р.) посилив напруження у відносинах між РК і КНДР і міг призвести до зриву цих запланованих переговорів. Того ж місяця КНДР відмовилася підписати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань і Конвенцію про заборону хімічної зброї, що підтверджувало підозри про експорт КНДР балістичних ракет, матеріалів і устаткування, необхідних для виробництва ядерної зброї³²⁸. Проте за посередництва США зустріч з підготовки «чотиристоронніх переговорів» все-таки відбулася в серпні 1997 р.

Важливе місце в регіональній політиці США мала нормалізація відносин з **В'єтнамом**, що диктувалася стратегічними інтересами США через ключову роль В'єтнаму в ПСА і їхню зацікавленість у відкритті нового ринку для американського експорту в одній з найбільших за населенням держав світу (близько 80 млн. осіб, 60% з яких були віком до 30 років). Така політика повністю узгоджувалася зі стратегією національної безпеки США на основі «розширення й залучення» і з метою створення «нової тихоокеанської спільноти». Для уряду В'єтнаму найбільшим стимулом нормалізації відносин зі США були потреби економічного розвитку і створення протизваги збільшенню китайської присутності в Південно-Китайському морі. Вашингтон намагався прямо не пов'язувати новий підхід до В'єтнаму з політикою щодо Китаю, але не заперечував, щоб Пекін і В'єтнам розглядали таку можливість³²⁹. Умови для нормалізації відносин створювали зміни у В'єтнамі – економічні реформи (з 1986 р.) і завершення Третьої війни в Індокитаї (1989 р.), які відкрили шлях до вступу В'єтнаму в АСЕАН (1995 р.).

Стратегію адміністрації Клінтона щодо В'єтнаму, за визначенням У. Крістофера, найкраще описував термін «поетапне залучення». З огляду на болючий спадок в'єтнамської війни і значну чутливість до цього

---

³²⁸ East Asian Strategic Review 1997-1998. Op. cit. – P. 15-17.

³²⁹ Christopher W. Op. cit. – P. 305.

американського суспільства воно мало відбуватися поступово на основі чотириступеневої політики, яка передбачала: сприяння США міжнародній фінансовій підтримці реформ у В'єтнамі через кредити МВФ чи інвестиції Закордонної приватної інвестиційної корпорації (ОПІК) (здійснено в 1993 р.); скасування торговельного ембарго (здійснено в 1994 р.); створення офісів для зв'язку (здійснено в 1994 р.); встановлення дипломатичних відносин (здійснено в 1995 р.). Реалізація «дорожньої карти», складеної в 1991 р. попередньою адміністрацією Дж. Буша, супроводжувалася налагодженням співробітництва між Вашингтоном і Ханоем щодо пошуку американських військовослужбовців, які вважалися «зниклими без вісти» під час В'єтнамської війни. 11 липня 1995 р. Б. Клінтон оголосив рішення встановити дипломатичні відносини з В'єтнамом, яке було одним з найбільш складних для нього у сфері зовнішньої політики під час першого терміну³³⁰. У липні-серпні 1995 р. У. Крістофер здійснив 10-денний візит до Східної Азії, під час якого відвідав В'єтнам. Це був перший візит американського держсекретаря до Ханоя. За його результатами було зроблено висновок, що В'єтнам «рухається у правильному напрямку»³³¹.

Після відновлення дипломатичних відносин розпочалися двосторонні торговельні переговори, які завершилися підписанням широкомасштабної угоди в липні 2000 р. Перешкодою для повної нормалізації відносин залишалася проблема прав людини у В'єтнамі, а також питання про американських службовців, оголошених «зниклими без вісти» під час В'єтнамської війни. Готовність в'єтнамців допомогти американському уряду повернути рештки загиблих воїнів їхнім родинам і сприяти пошукам зниклих підготували історичний візит У. Клінтона до В'єтнаму в листопаді 2000 р.

---

³³⁰ Christopher W. Op. cit. – P. 302-303.

³³¹ Ibidem. – P. 307.

У 1993 р. США встановили дипломатичні відносини з Камбоджею після проведення там вільних виборів і формування королівського уряду³³².

Натомість стратегія «залучення» М'янми, яку США продовжували називати Бірмою, не була успішною. Коли в 1995 р. відбулося звільнення з-під домашнього арешту лідера опозиції й нобелівського лауреата Аун Сан Су Чжі, воно було сприйнято у США як позитивний сигнал до політичних змін у М'янмі. Тогочасний посол США в ООН М.Олбрайт відвідала Янгон, де провела переговори з військовими лідерами³³³, щоб спонукати їх до реформ у напрямку демократизації, але ніяких подальших кроків у їхній політиці не відбулося.

Таким чином, незважаючи на тенденцію до більш самостійної позиції азійських союзників і партнерів США у міжнародних справах у першій половині 1990-х рр., а також більший акцент адміністрації Клінтона на торговельно-економічній складовій східноазійської політики США на протипагу традиційній політиці у сфері безпеки, яка забезпечувалася військовими методами, розвиток міжнародної ситуації у Східній Азії у зв'язку з північнокорейською ядерною проблемою, Тайванською кризою і ситуацією в Південно-Китайському морі призвів до збереження активного залучення США у Східній Азії у сфері безпеки і зміцнення військово-політичних альянсів та партнерств США з регіональними державами. Паралельно реалізовувалася стратегія «залучення» Китаю, В'єтнаму та КНДР.

---

³³² U.S. Relations with Cambodia Bureau of East Asian and Pacific Affairs Fact Sheet June 13, 2012 / U.S. Department of State // <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2732.htm>

³³³ America's Strategy for a Peaceful and Prosperous Asia-Pacific. Address to the National Press Club, Washington D.C., July 28, 1995 // Christopher W. Op. cit. – P. 299-300; Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 50-52.

3.3. Вплив Азійської кризи 1997-1998 рр. на Східну Азію і регіональну політику США

У липні 1997 р. розпочалася Азійська фінансово-економічна криза, яка мала значний вплив на регіональні інтеграційні процеси і східноазійську політику США. Її спричинив великомасштабний відтік іноземних капіталів з Таїланду, який відбувся в неконтрольованій формі і призвів до обвалу валютного та фондового ринків. Розпочавшись як валютна, криза переросла у фінансову, економічну і соціальну. Вона швидко досягла Індонезії, Малайзії й Південної Кореї, економіки яких також зазнали значних збитків. Філіппіни і Сінгапур постраждали значно менше. Інші регіональні країни відчували негативний вплив кризи через уповільнення економічного зростання. Китайський уряд був змушений прийняти низку заходів зі стимулювання внутрішнього попиту, в результаті чого йому вдалося уникнути значного спаду економіки³³⁴. На Японію криза негативно вплинула через скорочення японського експорту та інвестицій у регіон, значні втрати японських компаній, тісно пов'язаних з підприємствами і банками у вражених кризою країнах, які пережили банкрутство чи мали серйозні фінансові проблеми. Суттєвий вплив кризи на Росію й Бразилію свідчив про можливість її переростання у глобальну³³⁵.

Президент Б. Клінтон бачив причини Азійської кризи в обсягах і швидкості руху капіталів в умовах глобалізації, коли міжнародні обмінні трансакції значно перевищували обсяги торгівлі товарами й послугами, а швидке вливання великих капіталів у банківські системи й корпорації, часто з використанням кредиту, відбувалося без адекватного бухгалтерського балансу чи оцінок ризиків, необхідних для встановлення відповідних ставок кредитів.

---

³³⁴ Cheng, Joseph Y.S. ASEAN's Role in the Chinese Foreign Policy Framework / Joseph Y. S. Cheng. Op. cit. – P. 430-435.

³³⁵ Takashi, Shiraishi. Op. cit. – P. 1-2; Soesastro, Hadi. ASEAN during the Crisis / Hadi Soesastro // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 40-44; Acharia, Amitav. Op. cit. – P. 154.

Розширення торгівлі й інвестицій в нових умовах світового розвитку за недостатньо ефективних фінансових інституцій, на його думку, спричинило безвідповідальність і, в деяких випадках, корупцію³³⁶. За оцінками американських експертів, однією з причин поширення кризи на окремі азійські держави був так званий «приятельський капіталізм» («crony capitalism»), тобто створення владою тепличних умов для підприємницької діяльності окремих галузей і компаній, часто на основі особистих зв'язків підприємців з представниками влади, відсутність через це достатньої економічної конкуренції. Оцінки причин кризи прем'єр-міністром Малайзії М. Махатхіром були протилежними. Він вважав її наслідком добре спланованої атаки Заходу на валюти східноазійських країн з метою підірвати економіки країн АСЕАН, формою «економічної війни».

Хоч каталізатором Азійської кризи були зовнішні чинники, вона продемонструвала внутрішні проблеми азійських держав, слабкість їхніх фінансових систем і структурні економічні проблеми: високий рівень неповернутих боргів у банківському секторі, залежність зростання економік від іноземних інвестицій і короткострокових капіталів, відсутність ефективних регуляційних механізмів, ірраціональна економічна структура, екстенсивний шлях розвитку, відстала інфраструктура тощо.

Ініціативу вироблення спільної відповіді на фінансову кризу в межах усієї Східної Азії взяла на себе Японія. У серпні 1997 р. японський уряд ініціював створення Азійського валютного фонду (АВФ) у розмірі 100 млрд. дол., який мав надавати допомогу враженим кризою країнам на основі внесків лише східноазійських держав. Приводом для цього стала ситуація, коли у відповідь на звернення тайського уряду на початку кризи за фінансовою підтримкою до Міжнародного валютного фонду йому було виділено лише близько 4 млрд. дол., згідно з квотою в ньому Таїланду. Після цього МВФ звернувся до

---

³³⁶ Remarks to American and Japanese Business Leaders in Tokyo. November 20, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 2. – Washington, 2000. – P. 2055-2056.

японського уряду з проханням, щоб Японія й інші азійські країни забезпечили решту необхідних коштів. 11 серпня 1997 р. Японія та МВФ провели спільну зустріч на підтримку Таїланду і зібрали фінансовий пакет у розмірі 17,2 млрд. дол. Після цього Токіо висунув вимогу збільшити азійські квоти в МВФ згідно з вагою Азії в міжнародній економіці, водночас ініціюючи створення АВФ.

У зв'язку з цим виникало критичне питання – чи буде Азійський валютний фонд структурним підрозділом МВФ для Азії і доповнюватиме його діяльність, чи реалізуватиме особливий «азійський» підхід до економічного розвитку. У першому випадку він міг бути «азійською рукою» МВФ, щоб діяти більш швидко в критичних ситуаціях і не залежати від голосування конгресу США щодо виділення додаткових фондів, залишаючись підпорядкованим принципам і політиці МВФ. В іншому випадку він міг замінити МВФ у Східній Азії, просуваючи модель «азійського капіталізму розвитку», більш прийнятної для регіону, ніж англо-американська модель, підтримувана міжнародними фінансовими інституціями³³⁷.

АВФ розцінювався багатьма американськими експертами як перший крок до створення ієнної зони, що могло послабити вплив США у Східній Азії. Тож Вашингтон намагався не допустити створення регіональної фінансової інституції зі значно меншим ідеологічним впливом і практичним контролем з боку США. Це могло також уповільнити лібералізацію світових фінансових ринків, що було метою Америки в докризовий період, поряд з лібералізацією торгівлі. Японський уряд не був готовий до конфлікту зі США, передусім через його залежність від гарантій ними безпеки Японії.

Перешкоди створювали також історична недовіра до Японії з боку сусідніх держав, непевне становище японської економіки в 1990-х рр. і зростаюча конкуренція за регіональний вплив з боку Китаю. Коли Вашингтон вперше відкинув японську пропозицію, його підтримав Пекін, не готовий прийняти регіональну фінансову інституцію під домінуванням Японії, яка закріплювала її

---

³³⁷ Narine, Shaun. ASEAN and the Idea of an “Asian Monetary Fund” / Shaun Narine // The 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 256.

вплив у Східній Азії. Існували також значні відмінності в питанні щодо створення АВФ між урядами АСЕАН. Лідери Сінгапуру були проти надання допомоги враженим кризою країнам поза фінансовою допомогою, затвердженою МВФ, оскільки, на їх думку, криза виявила важливі структурні недоліки азійських економік, а також проблему корупції. Малайзія, навпаки, підтримувала створення АВФ через зацікавленість в отриманні кредитів без додаткових умов МВФ. Виникала можливість розколу АСЕАН на вкладників та позичальників АВФ³³⁸.

Пропозиція Японії була відкинута США, ЄС та МВФ на зустрічі Світового банку й МВФ у Гонконгу у вересні 1997 р. АВФ розглядався ними як спосіб обійти вимоги МВФ, у той час як без проведення структурних реформ за програмами МВФ проблеми вражених економік лише посилюватимуться. Саміт АТЕС у Ванкувері (листопад 1997 р.) схвалив пропозицію США, щоб фонди допомоги контролював МВФ. Із поширенням кризи на Республіку Корею в кінці 1997 р. МВФ запровадив Додаткові резервні можливості і забезпечив більшу фінансову підтримку держав, уражених кризою.

Реалізації японської ініціативи заважав також стан японської економіки, яка перебувала в процесі реформування. З кінця 1997 р. почав падати курс японської ієни і лише найбільші світові золотовалютні резерви Японії змогли його стримати. На початку квітня 1998 р. кредитне рейтингове агентство Муді випустило попередження про загрозливий стан суверенного боргу Японії.

Президент Клінтон підтримував дії уряду Хашімото зі сприяння внутрішньому попиту і зменшення регулювання економіки, але вважав їх недостатніми, а його стратегію застарілою; рекомендував більш агресивні дії для стимулювання японської економіки, доповнення програми з дерегуляції ефективною банківською реформою³³⁹. Ініціатива США з посиленої дерегуляції

---

³³⁸ Narine, Shaun. *Op.cit.* – P. 259.

³³⁹ Remarks on the Legislative Agenda and an Exchange with Reporters. April 3, 1998 // *Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 1. Op.cit.* – P.499; Remarks Prior to Discussions with Prime Minister Ryutaro Hashimoto of Japan and an

японської економіки обговорювалася на саміті «великої вісімки» в Бірмінгемі у травні 1998 р., а в кінці липня 1998 р. уряд Хашімото пішов у відставку.

У листопаді 1997 р. в Манілі відбулася зустріч представників міністерств фінансів і центральних банків економік-членів АТЕС, на якій було схвалено план посилення співробітництва для сприяння регіональній фінансовій стабільності («Манільська структурна угода»), затверджений на саміті АТЕС у Ванкувері. Він передбачав зміцнення антикризових можливостей МВФ, розвиток спільних фінансових угод для доповнення ресурсів МВФ та інших міжнародних фінансових інституцій, створення регіональної системи раннього попередження як складової частини глобальної наглядової системи МВФ. План передбачав посилення взаємного спостереження і тиску на «одного із членів свого кола». Для цього було вирішено створити постійний секретаріат. Проект створення наглядового регіонального механізму (за зразком ЄС і «великої сімки») був новим явищем у регіональній інституційній архітектурі³⁴⁰. Що стосується допомоги враженим кризою країнам, їм було рекомендовано досягти угоди з МВФ; а у разі браку його фондів США, Японія та інші країни повинні були надати йому додаткові кошти згідно зі своїми можливостями³⁴¹.

Поточні завдання вимагали значного збільшення експорту вражених кризою держав, сприятливі умови для цього створювало знецінення їх національних валют. У лютому 1998 р. міністри фінансів АСЕАН звернулися до країн «великої сімки» з проханням про подальше відкриття їхніх ринків для товарів з ПСА, що мало сприяти збільшенню ними експорту.

Президент Клінтон наполягав на необхідності подвоїти зусилля для ліквідації торговельних бар'єрів через АТЕС і ВТО, оскільки вважав лібералізацію торгівлі важливим чинником відновлення глобального

Exchange with Reporters in Birmingham, United Kingdom, May 15, 1998 // *Ibidem.* – P. 761.

³⁴⁰ Ruland, Jurgen. *Op. cit.* – P. 245; Soesastro, Hadi. *Op. cit.* – P. 43.

³⁴¹ Remarks on the 1998 Budget and the International Agreement on Green house Gas Emissions and an Exchange with Reporters. December 1, 1997 // *Public Papers...William J. Clinton, 1997. Book 2. Op. cit.* – P. 1678.

економічного зростання і подолання кризи³⁴². На саміті АТЕС у листопаді 1998 р., у самий розпал кризи, було здійснено кроки щодо відкриття регіональної торгівлі в дев'яти важливих секторах економіки для подальшої передачі цього процесу на розгляд ВТО.³⁴³ Проте АТЕС не надав враженим кризою економікам підтримку, на яку вони очікували. Лібералізація не була на той час пріоритетним завданням більшості азійських держав, що призвело до їх розчарування «процесом АТЕС». Вони почали розглядати його як ще один форум, через який США просували свої інтереси³⁴⁴. Недостатня увага АТЕС до проблем кризових економік і невдоволення вимогами МВФ сприяли тимчасовому зменшенню ролі «процесу АТЕС», спонукали східноазійські уряди шукати альтернативні форми співробітництва, що відбувалося у двох основних напрямках: проведення форумів за участю лише азійських учасників і досягнення угод про вільну торгівлю.

Оскільки АСЕАН включала не всі вражені кризою держави, що було критичним для вироблення ефективної відповіді на неї, було започатковано ширший діалог. У грудні 1997 р. в Куала-Лумпурі відбувся перший неофіційний саміт «АСЕАН+3» (Японія, КНР, Республіка Корея) (АПТ) для обговорення шляхів виходу з кризи і перспектив фінансово-економічного співробітництва у Східній Азії. Форум «АСЕАН+3» мав те ж членство, що і СЕУ, ініційоване М. Махатхіром у 1990 р., але був спочатку зосереджений не на торгівлі, а на проблемах фінансового співробітництва.

Форум «АСЕАН+3» уперше об'єднав країни Південно-Східної і Північно-Східної Азії в єдиній регіональній структурі без участі США та інших неазійських держав. На думку деяких експертів, він започаткував східноазійський «регіоналізм» як політичний процес та урядову інституційну практику, на відміну від «регіоналізації» як об'єктивного економічного процесу,

---

³⁴² Remarks to the Council on Foreign Relations in New York City. September 14, 1998 // Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1576-1577.

³⁴³ Remarks at a Dinner Hosted by Prime Minister Keizo Obuchi of Japan in Tokio. November 1998 // Ibidem. – P. 2058.

³⁴⁴ Higgott, Richard. Op. cit. – P. 415-419.

незалежного від політичної волі еліт, спонтанного формування регіональних економічних зв'язків під впливом ринкових сил. Суто азійський регіоналізм міг вирішувати питання, які «процес АТЕС» вирішити не міг. Азійська криза стала тим каталізатором, який примусив країни визнати ефективність багатовекторного підходу до міжнародних економічних питань³⁴⁵.

Основним завданням «процесу АСЕАН+3» було вироблення механізму фінансового співробітництва держав Східної Азії, однак у промові президента КНР Цзян Цземіня «Поєднаймо руки у співробітництві та побудуймо майбутнє разом» на першому саміті АПТ йшлося також про можливість держав-учасниць через власний розвиток і взаємну співпрацю створити модель економічного співробітництва країн і регіонів світу, відіграти важливу роль у просуванні «справедливого і раціонального нового міжнародного політичного та економічного порядку миру і стабільності»³⁴⁶.

Після першого неформального саміту АПТ в Куала-Лумпурі лідери АСЕАН мали сумніви щодо його інституалізації, але поглиблення кризи сприло тому, що у грудні 1998 р. на ханойському саміті «АСЕАН+3» було схвалено рішення про регулярне щорічне проведення таких самітів. З 1999 р. регулярними стали зустрічі міністрів фінансів країн-учасниць «АСЕАН+3». На третьому саміті у Манілі в листопаді 1999 р. лідери 13 держав створили Групу східно-азійського бачення і схвалили Спільну заяву зі східноазійського співробітництва, у якій вперше було викладено цілі АПТ³⁴⁷. Вона окреслила широку сферу співробітництва країн-учасниць у фінансових, економічних, енергетичних, соціальних і політичних питаннях і водночас закликала їх до посилення координації діяльності та співробітництва з міжнародними і регіональними форумами. Було схвалено рішення про регулярні зустрічі з

---

³⁴⁵ Munakata, Naoko. *Op. cit.* – P. 9.

³⁴⁶ Text of Jiang's Speech at East Asian Summit // China. Facts & Figures. – V. 23. *Op. cit.* – P. 185.

³⁴⁷ 1999 Joint Statement of East Asia Cooperation... 28 November 1999... *Op. cit.*

2000 р. міністрів закордонних справ «АСЕАН+3» після конференцій міністрів АСЕАН для відстеження прогресу імплементації Спільної заяви.

Найбільшим досягненням процесу АПТ на початковому етапі діяльності стало підписання у травні 2000 р. Чіангмейської ініціативи у сфері фінансового співробітництва. Вона передбачала підписання двосторонніх своп-угод між центральними банками східноазійських держав щодо їхньої можливості позичати один одному валютні резерви для інтервенції на обмінні ринки з метою захисту власних валют; створення спільного спостережницького механізму для моніторингу короткострокового руху капіталу і раннього попередження фінансових загроз. Передбачалося також створення спільного фонду резервів іноземної валюти, доповнюваного до МВФ, доступного центральним банкам країн-учасниць для боротьби з валютними спекуляціями,³⁴⁸ Чіангмейська ініціатива була значно менш амбіційною, ніж японська пропозиція АВФ, але розв'язувала ту ж саму проблему – брак ліквідності грошей. Вона започаткувала механізми регіональної самопомоги для доповнення програм МВФ, підтримки міжнародної фінансової реформи і моніторингу надходження капіталів. Виконавчий директор МВФ Х. Келер під час візиту до Східної Азії в червні 2000 р. підтримав Чіангмейську ініціативу як таку, що сприяє регіональному економічному співробітництву і не суперечить діяльності МВФ.

Хоча «процес АСЕАН+3» було створено для фінансового співробітництва, невдовзі він охопив інші сфери, включаючи нетрадиційну безпеку. Поширенню механізму АПТ на торгово-інвестиційну сферу сприяв провал саміту ВТО в Сіеттлі (1999 р.). У травні 2000 р. в Янгоні (М'янма) відбулася перша зустріч міністрів економіки «АСЕАН+3» (АЕМ+3). На саміті АПТ у листопаді 2000 р. обговорювалося питання про створення зони вільної торгівлі між державами-учасницями для посилення їхньої конкурентоспроможності з НАФТА і ЄС.

---

³⁴⁸ Joint Ministerial Statement, JMS / Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Plus Three Cooperation Database // <http://www.aseansec.org/22206.pdf>

Більше усвідомлення в умовах кризи взаємозалежності східноазійських держав сприяло покращенню їх двосторонніх відносин. У грудні 1997 р. відбувся перший саміт «АСЕАН+Китай», після чого зустрічі посадовців різних рівнів двох сторін стали щорічними й охопили різні напрямки співробітництва: економічний, політичний, соціокультурний, а також у сфері безпеки.

У жовтні 1998 р. відбувся візит до Японії президента Республіки Кореї Кім Де Чжуна, який ініціював поворот у двосторонніх відносинах у напрямку подолання історичного антагонізму, укоріненого в колоніальному минулому Кореї та подіях Другої світової війни. У березні 1999 р. прем'єр-міністр Японії К. Обуті відвідав Сеул, де лідери двох держав оголосили Японсько-корейський економічний порядок денний на ХХІ ст.

Значний вплив на відносини між РК і Китаєм мала ключова роль Пекіна в переговорах з КНДР, що було офіційно визнано запрошенням Китаю до чотиристоронніх переговорів стосовно корейської проблеми.

В умовах Азійської кризи відбулося також покращення китайсько-японських відносин, які в попередній період залишалися прохолодними. Восени 1997 р. відбулися взаємні візити прем'єр-міністрів Японії та Китаю, які сприяли розвитку заходів довіри між двома державами. У листопаді 1998 р. відбувся візит президента Цзян Цземіня до Японії – перший офіційний візит лідера КНР до цієї країни, від якого очікували зближення між двома державами. Хоч постійні наполегливі заклики Цзян Цземіня продемонструвати «правильне» осмислення історії його візит залишив у Японії негативне враження, за деякими оцінками³⁴⁹, він відкрив нову еру в китайсько-японських відносинах. У той час як попередні китайсько-японські декларації були сфокусовані виключно на двосторонніх відносинах, Спільна декларація 1998 р. наголошувала на їх взаємному інтересі зробити внесок у процвітання і

³⁴⁹ Bates, Gill. *Op. cit.* – P. 58; Nerada, Takashi. *Creating an East Asian Regionalism* / Nerada, Takashi // *The Japanese Economy.* – 2004, Summer. – Vol. 32. – P. 64-85 // http://www.kikou.waseda.ac.jp/asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAreationalism_04_20081127172639_n3rl8h5iifdkd03rvqqlf2bp4.pdf

стабільність Східної Азії³⁵⁰. У результаті взаємних візитів на найвищому рівні відносини між двома державами піднялися до рівня «дружнього, кооперативного партнерства». Хоча попередні проблеми у відносинах між ними залишилися й періодично загострювалися, АПТ створив канал для їхньої регулярної взаємодії та поглиблення функціонального співробітництва, навіть якщо їхні політичні відносини залишалися несприятливими.

Новим явищем у регіональних відносинах була неформальна зустріч між прем'єр-міністрами Китаю Чжу Жунцзі, Японії Кейзо Обуті та президентом РК Кім Де Чжуном під час третього саміту «АСЕАН+3» у листопаді 1999 р..

Паралельно спостерігалось посилення антиамериканських настроїв у регіоні, що стало одним із наслідків Азійської кризи. У Східній Азії вважали, що її викликали дії західних спекулянтів, умови для чого створила лібералізація руху капіталів і національних фінансових ринків під тиском Вашингтона, коли фінансові інституції регіональних країн не були до цього готовими.

Критику викликала запізніла реакція США на кризу. Коли 2 липня 1997 р. тайський уряд Чаваліта Йонгчайюта оголосив рішення про девальвацію бата, Вашингтон відмовився брати участь у програмі додаткової фінансової допомоги Таїланду, розробленій МВФ спільно з Японією. Ця позиція значної мірою пояснювалася переконанням, що криза стала результатом неефективного управління, хабарництва і корупції в Таїланді, а також недооцінкою її можливих регіональних і глобальних наслідків. Коли ж виявилася перспектива поглиблення кризи та її негативного впливу на економіку США, то за наступного тайського уряду Чуана Лікпхая (листопад 1997 р. – листопад 2000 р.) Вашингтон активно долучився до порятунку Таїланду³⁵¹.

Невдоволення деяких азійських країн викликала опозиція США щодо проекту Азійського валютного фонду і відсутність американської допомоги на

---

³⁵⁰ Nerada, Takashi. *Op. cit.*

³⁵¹ Pathmanand, Ukrist. *The Resurgence of US Government Influence on Thailand's Economy and Southeast Asia Policy / Ukrist Pathmanand // After the Crisis. Op. cit. – P. 78; Takashi Shiraishi. Introduction. Op.cit. – P. 7-8.*

двосторонньому рівні. Політика Вашингтона передбачала надання допомоги враженим кризою державам через МВФ за умови здійснення ними реформ щодо лібералізації економіки; скасування прямої державної допомоги та інших дискримінаційних практик, що руйнували ринок; зменшення торговельних бар'єрів; підтримки трудових стандартів; контролю за урядовими витратами; зменшення соціальних витрат³⁵². Під час саміту АТЕС у Ванкувері (листопад 1997 р.) президент Б. Клінтон виклав свій підхід до відновлення фінансової стабільності в країнах Азії у вигляді триступеневого плану: лідерство повинен здійснювати МВФ; кожна країна має нести відповідальність за здійснення «здорової» економічної політики, включаючи відкриту надійну економічну інформацію та фінансове регулювання, щоб підтримати впевненість інвесторів; розвинуті країни повинні бути готовими перестрахувати МВФ, якщо його стабілізаційних заходів буде недостатньо³⁵³.

Умови кредитування, запропоновані МВФ, у Східній Азії вважали несправедливими. За деякими оцінками, безпрецедентні плани фінансової, торговельної та інвестиційної лібералізації, підготовлені під тиском МВФ, явно були в інтересах США, які використали тяжке становище вражених кризою економік для поширення на них «Вашингтонського консенсусу»³⁵⁴. Невдоволення викликала також критика Вашингтоном моделей розвитку країн АСЕАН, яка посилилася в умовах кризи.

У 1997 р. стан американської економіки був найкращим за останні три десятиліття. У щорічному зверненні до Конгресу в січні 1998 р. Б. Клінтон говорив про створення з часу його президентства 14 млн. робочих місць, найнижчий рівень безробіття (за 24 роки) і показник інфляції (за 30 років),

³⁵² Lincoln E. Op.cit. – P. 3-4; Beeson, Mark. Op.cit.; Stiglitz, J. E. Globalization and Its Discontents / J. E. Stiglitz. – New York, 2002.

³⁵³ The President's News Conference with Prime Minister Jean Chretien of Canada in Vancouver, British Columbia, November 23, 1997 // Public Papers...William J. Clinton, 1997. Book 2. Op. cit. – P. 1650; Exchange with Reporters Prior to Discussions with Prime Minister Ryutaro Hashimoto of Japan in Vancouver. November 24, 1997 // Ibidem. – P. 1654.

³⁵⁴ Pathmanand, Ukrist. Op. cit. – P. 73-76.

зростання прибутків, найвищий рівень власності приватними будинками за всю історію США, рекордне зменшення упродовж п'яти років поспіль злочинності, найменша за 27 років кількість осіб, які отримують державну допомогу, безсумнівне світове економічне лідерство США³⁵⁵. Водночас існувало розуміння, що зростання американської економіки, яке на третину залежало від експорту, було пов'язане з економічним зростанням Східної Азії. Очікувалося, що в короткотерміновій перспективі поглиблення Азійської кризи призведе до зменшення американського експорту на азійські ринки, оскільки регіональні держави не зможуть купувати американські товари, а також до витіснення американських товарів з інших ринків через зменшення ринкової вартості східноазійської продукції у зв'язку їхніх знеціненням їх національних валют. Згідно зі спільною доповіддю департаментів фінансів і торгівлі США, подальше розгортання кризи призведе до серйозних економічних збитків для тихоокеанських штатів, економічно тісно пов'язаних з Азією, що коштуватиме США понад 11 млн. робочих місць.

Адміністрація Б. Клінтона не заперечувала проти створення форуму «АСЕАН+3» у грудні 1997 р. як платформи для співробітництва вражених кризою економік, як це було після пропозиції Махатхіра в 1990 р. чи під час ініціативи Японії про створення Азійського валютного фонду. На думку Б. Клінтона, економічне співробітництво всередині Східної Азії й АТР не суперечить одне одному й розширюватиметься в обох форматах³⁵⁶. Проте такий підхід викликав критику багатьох американських експертів, які бачили в діяльності регіонального форуму без участі США загрозу створення в Східній Азії закритого торговельного блоку, порушення регіонального балансу сил і

---

³⁵⁵ Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 112.

³⁵⁶ Remarks and a Question-and-Answer Session with the APEC Business Advisory Council in Bandar Seru Begawan, Brunei, November 15, 2000 // Public Papers...William J. Clinton, 2000-2001. Book 3. – Washington, 2002. – P. 2532.

підриву лідерства США³⁵⁷, особливо у міру того, як виявлялося поширення його діяльності поза межі фінансових питань.

У січні 1998 р. президент Б. Клінтон звернувся до Конгресу з проханням затвердити фонди для Програми додаткових резервних можливостей МВФ через потенційний негативний ефекти кризи на економіку США. «Чому американці повинні турбуватися про фінансові проблеми Таїланду, Індонезії, Республіки Кореї, інших країн? По-перше, ці країни – наші покупці. Якщо вони потонуть у рецесії, то вони не зможуть купувати американські товари. По-друге, вони також наші конкуренти. Якщо їхні валюти втратять свою цінність і впадуть, то вони заповнять американський та інші ринки набагато дешевшими товарами, що ускладнить завдання конкуренції з ними. По-третє, вони – стратегічні партнери США. Їхня стабільність сприяє нашій безпеці... Наша політика очевидна: жодна нація не може одужати, якщо вона не реформується. Але коли нації бажають здійснити серйозні економічні реформи, ми повинні допомогти їм у цьому»³⁵⁸.

Конгрес проголосував за додаткове фінансування для МВФ у березні 1998 р., але в кінці липня президент знову звернувся з аналогічним проханням, наголошуючи, що «здоров'я азійської економіки впливає на наше власне»³⁵⁹. Свідченням цього було уповільнення темпів розвитку американської економіки в другому кварталі 1998 р. Конгрес схвалив додаткове фінансування МВФ лише в жовтні 1998 р. Паралельно відбувалося формування першого за останні 29 років збалансованого бюджету США, що привертало увагу до кожної з його витратних статей. У нових фондах МВФ внесок США склав 90 млрд. дол., що розширило його резерви на 40%³⁶⁰.

---

³⁵⁷ Lincoln, Edward J. *Op. cit.*

³⁵⁸ Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // *Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit.* – P. 115.

³⁵⁹ Remarks on the National Economy and Exchange with Reporters. July 31, 1998 // *Ibidem. Book 2. Op. cit.* – P. 1380.

³⁶⁰ The President's Radio Address. October 17, 1998 // *Ibidem.* – P. 1816.

Крім фінансової допомоги через МВФ, США надавали враженим кризою націям рекомендації щодо розробки бюджетних, податкових і монетарних політик, які сприяють зростанню. Значну увагу Вашингтон приділяв превентивним заходам, щоб не допустити перетворення регіональної Азійської кризи на глобальну – сприяв організації пакету допомоги МВФ для Бразилії та інших країн, які, незважаючи на ефективну економічну політику, були найбільш вразливими³⁶¹.

В умовах кризи США тримали свої ринки відкритими для азійського експорту. У 1998 р. експорт азійських економік до Японії зменшився на 13 млрд. дол., тоді як до США зріс на 5 млрд. дол. Адміністрація Клінтона розуміла, що в результаті такої політики торговельний дефіцит США впродовж одного-двох наступних років значно зросте, але вважала це основним внеском у стабілізацію азійської і глобальної економіки. Проте Б. Клінтон попереджав про можливу відмову від такої політики, якщо виявиться застосування іншими державами нечесних практик³⁶². Різке збільшення експорту до США стали з Японії та Росії, що мало негативний вплив на американську сталеливарну промисловість, призвело до впровадження восени 1998 р. торговельних законів проти нечесного субсидованого імпорту³⁶³.

Критику Конгресу викликало застосування торговельними партнерами США нижчих екологічних і робочих стандартів, що надавало їм несправедливі переваги на американському ринку. Ця критика примусила президента винести питання про дотримання трудових та екологічних стандартів на порядок денний торговельних переговорів. У виступі на зустрічі ВТО в Женеві у травні 1998 р. він виклав бачення нової міжнародної торговельної системи як більш відкритої і динамічної, яка поважає американські цінності й гарантує, що

---

³⁶¹ Remarks on Departure for Tokyo, Japan, November 18, 1998 // Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 2043.

³⁶² Remarks Following Discussions with Prime Minister Keizo Obuchi of Japan and an Exchange with Reporters in Tokyo, November 20, 1998 // Ibidem. – P. 2060.

³⁶³ Remarks to the National Townhall Meeting on Trade. November 10, 1998 // Ibidem. – P. 2009.

енергійна економічна конкуренція між націями не перетворюється на «перегони» без захисту навколишнього середовища, споживачів і стандартів праці³⁶⁴. Паралельно з'явилася теза про «глобалізацію з людським обличчям»: міжнародний ринок повинен працювати на простих людей, приносити їм користь, тому торговельні угоди повинні включати такі положення як захист прав, здоров'я, безпеки робітників, а також навколишнього середовища; нова світова торговельна система має бути більш відкритою для всіх членів суспільства³⁶⁵. Спроби США обговорювати екологічні проблеми, а також питання про права робітників на вищу зарплату й кращі умови праці розглядалися у Східній Азії як форма американського протекціонізму, щоб підняти таким чином вартість, а отже, зменшити конкурентоспроможність азійських товарів³⁶⁶.

Нові пропозиції щодо здолання Азійської кризи були викладені в програмній промові Б. Клінтона в Раді з міжнародних справ 14 вересня 1998 р.³⁶⁷ Президент визнав, що заходи, здійснені США для припинення фінансової кризи та підтримки окремих економік недостатні й визначив шість першочергових заходів для стримування поточних фінансових проблем. Серед них: співпраця США з Японією, Європою та іншими націями для стимулювання зростання; допомога у ліквідації боргів життєздатним азійським компаніям, щоб вони знову могли сприяти зростанню і створенню робочих місць; звернення до Світового банку з проханням подвоїти підтримку мережі соціальної безпеки в Азії та до основних індустріальних економік використати

---

³⁶⁴ Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 // *Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit.* – P. 115; Foreword // *Ibidem.* – P. v; Statement on the Conclusion of the World Trade Organization Meeting. May 20, 1998 // *Ibidem.* – P. 816.

³⁶⁵ Remarks at the International Monetary Fund/World Bank Annual Meeting. October 1998. *Op. cit.* – P. 1743.

³⁶⁶ Simon, Sheldon W. The Parallel Tracks of Asian Multiculturalism / Sheldon W. Simon // 2nd ASEAN Reader. *Op. cit.* – P. 342-347.

³⁶⁷ Remarks to the Council on Foreign Relations in New York City. September 14, 1998 // *Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit.* – P. 1576.

15 млрд. дол. фондів термінової допомоги МВФ, щоб зупинити поширення фінансових проблем на Латинську Америку й інші регіони; інтенсифікація зусиль Експортно-імпортного банку США впродовж наступних трьох місяців для збільшення економічної активності в країнах, що розвиваються. Водночас Б. Клінтон підтвердив підтримку підходу МВФ стосовно надання допомоги лише тим державам, які розуміють свою відповідальність і потребу пристосовуватися до вимог глобального ринку, зміцнюють свою банківську систему, ведуть чесну бухгалтерію, відкривають ринки, надають кредит за заслуги, а не через особисті зв'язки.

За словами Б. Клінтона, Азійська криза поставила під загрозу поширення не лише вільних ринків, але й політичної свободи. За глобальною економікою стоять сили, які поглиблюють демократичні свободи. Держави, які дають своїм народам свободу, є гарними сусідами. Криза показала, що можливість підняти мільйони людей в усьому світі до рівня глобального середнього класу й участі у глобальній демократії – лише можливість, а не доконаний факт. Коли економічні безпорядки зруйнують життя простих людей, призведуть до їх особистого розчарування і бідності, ризики повороту від демократії зростуть³⁶⁸. Зроблено акцент на потребі колективних зусиль провідних економічних націй світу, як це було в 1993 р., коли «велика сімка» прийняла рішення про спільні дії з підтримки заходів американського уряду, спрямованих на одужання економіки США, без чого відновлення глобального зростання було неможливим. Тепер США, ЄС і Японія повинні були зробити свій внесок в одужання Азії³⁶⁹. Ключова роль відводилася Японії, економіка якої на той час складала 70% усієї економіки Східної Азії. Відновлення зростання японської та східноазійської економіки адміністрація Клінтона розглядала як взаємозалежні процеси.³⁷⁰

³⁶⁸ Remarks to the Council on Foreign Relations... Op. cit. – P. 1575-1578.

³⁶⁹ Ibidem. – P. 1575.

³⁷⁰ Interview with Jim Lehrer of the PBS “News Hour”. January 21, 1998 // Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 92.

У кінці липня 1998 р. в Японії сформувався новий уряд Кейзо Обуті. До його складу як міністр фінансів увійшов колишній прем'єр-міністр К. Міязава, з іменем якого пов'язували фінансову реформу початку 1990-х рр., а також непоступливість у торговельних переговорах з США. З кінця 1998 р. уряд Обуті провів законодавство, спрямоване на відновлення японської банківської системи; відкриття Японією низки секторів економіки; посилення анти-трестівського законодавства і полегшення умов іноземного інвестування в Японію; оголосив новий пакет зменшення податків і збільшення фондів для стимулювання попиту; намагався здійснити швидко імплементацію цієї програми, чому перешкоджала опозиційна більшість в одній із палат парламенту.³⁷¹ Ці заходи були повністю підтримані Вашингтоном.

На початку жовтня 1998 р. японський уряд виступив з Новою ініціативою Міязави³⁷², яка передбачала надання Японією невідкладної допомоги враженим кризою азійським державам з метою стабілізації міжнародних фінансових ринків. Пакет фінансової допомоги включав 30 млрд. дол. на їх середньо- і довгострокові фінансові потреби і додатково 15 млрд. дол. на нагальні економічні реформи. На відміну від ініціативи про створення АВФ, що була багатосторонньою схемою, зосередженою на стабілізації валют, нова ініціатива Міязави, передбачала переважно двосторонню допомогу враженим кризою азійським державам³⁷³. Крім того, зараз японський уряд працював у тісній взаємодії з урядом США.

---

³⁷¹ The President's News Conference with Prime Minister Keizo Obuchi of Japan. May 3, 1999 // Ibidem. 1999. Book 1. – Washington D.C., 2000. – P. 672-676.

³⁷² A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis – New Miyazawa Initiative (Oct 3, 1998) / Ministry of Finance Japan // http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1e042.htm

³⁷³ Q & A about The New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis (New Miyazawa Initiative) / Ministry of Finance Japan // http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/my001.htm

Восени 1998 р. президент Клінтон і прем'єр-міністр Обуті зустрічалися двічі – під час візиту Обуті до Вашингтона у вересні та візиту Клінтона до Токіо в листопаді (попередній візит Клінтона до Японії відбувся навесні 1996 р.). Під час зустрічі в Токіо вони оголосили спільну Ініціативу з азійського зростання та одужання, яка розширювала Нову ініціативу Міязави³⁷⁴. Це була багатостороння ініціатива за участю Світового банку й Азійського банку розвитку, спрямована на відновлення зростання приватного сектора Східної Азії, прискорення темпів його реструктуризації, відновлення доступу до фінансування. Вона складалася з чотирьох компонентів: прискорення темпів банківського й корпоративного реструктурування; збільшення торгового фінансування азійських компаній; мобілізація нового капіталу в приватний сектор; посилення технічної допомоги приватним компаніям в експертизі з питань фінансового і корпоративного реструктурування.

США і Японія мали спільно мобілізувати фінанси для рекапіталізації східноазійських банків і збільшення фондів життєздатних приватних компаній через фінансову й технічну допомогу, забезпечити кредитні й інвестиційні гарантії для вражених кризою країн. Для обговорення деталей цієї ініціативи в Токіо було скликано зустріч старших посадовців і технічних експертів США, Японії, східноазійських країн та багатосторонніх інституцій. Програма «Прискорення економічного одужання в Азії» була представлена держсекретарем М. Олбрайт і віце-президентом А. Гором на саміті АТЕС в Куала-Лумпурі в листопаді 1998 р.³⁷⁵ Паралельно консультації з фінансових питань на основі Нової ініціативи Міязави відбувалися в рамках форуму «АСЕАН+3», результатом яких стало підписання східноазійськими державами Чіангмейської ініціативи у травні 2000 р.

---

³⁷⁴ Joint Statement by President Clinton and Prime Minister Keizo Obuchi of Japan. November 16, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 2039-2040.

³⁷⁵ Albright M. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 3.

Азійська криза сприяла стрімкому покращенню регіонального іміджу та впливу Китаю. Найбільше значення мало те, що Пекін відмовився від девальвації юаня, щоб відновити конкуренту спроможність своїх експортних цін, що дозволило уникнути подальшого поглиблення кризи і поступово стабілізувати ситуацію. Тим самим він заявив про себе як про «відповідального» регіонального актора. Була помітною двостороння допомога КНР Таїланду та Індонезії, а також майстерна дипломатія Пекіна, який в цей час поширював характеристики Китаю як «дружнього слона», що прагне побудувати «дружнє, мирне і процвітаюче сусідство». Така риторика не була новою, але в умовах кризи вона підтверджувалася конкретними діями³⁷⁶, що протиставлялися запізнілій і обмеженій допомозі з боку США.

Зростанню антиамериканських настроїв у Східній Азії сприяв інцидент на бізнес-саміті в Куала-Лумпурі напередодні саміту АТЕС у листопаді 1998 р. за участю віце-президента США А. Гора, який набув значного резонансу. Виступаючи на саміті, А. Гор наголосив на значенні демократії для економічного процвітання держав, оскільки інвестори, які вкладають гроші, вірять у неї; зазначив, що малайзійська економіка страждатиме в довгостроковій перспективі, якщо в країні не будуть здійснені демократичні реформи і не зміниться ставлення до поглядів, які розходяться з позицією уряду. Тим самим він опосередковано підтримав антиурядові протести, що відбувалися в Малайзії у зв'язку з відставкою й арештом А. Ібрагіма, заступника прем'єр-міністра, міністра фінансів Малайзії, прихильника більшої лібералізації і «конструктивного втручання», що було ознакою боротьби за напрямок подальшого політичного й економічного розвитку Малайзії. Виступ був також інтерпретований як попередження, що доки регіональні уряди не погодяться на політичні зміни і більшу відкритість, американські інвестори

---

³⁷⁶ China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties. Op. cit. – P. 5; Chinese Foreign Policy. Pragmatism and Strategic Behavior / Edited by Suisheng Znao. – Armonk, NY, 2004.

відвернутися від них. Те, що після виступу А. Гор швидко залишив форум, було сприйнято приймаючою стороною як образа³⁷⁷.

Міністр закордонних справ Малайзії А. А. Бадаві звинуватив американський уряд у підбурюванні малайзійців до антиурядового виступу. За коментарями, віце-президент США переступив важливу межу, встановлену лідерами АСЕАН для неприйнятної поведінки, особливо з боку позаасеанівської держави по відношенню до одного з її членів; його зауваження свідчили про неповагу Вашингтона до політичної та культурної специфіки АСЕАН, прагнення США поширити на регіон власну модель ліберальної демократії³⁷⁸. Зменшенню авторитету США в Східній Азії сприяло і вразливе становище адміністрації Клінтона через сексуальний скандал за участю президента. Якраз у листопаді 1998 р., під час візиту Б. Клінтона і А. Гора до Східної Азії, Конгрес розглядав питання про його імпічмент.

Широке суспільне невдоволення США в Таїланді викликала підтримка Вашингтоном кандидатури колишнього прем'єр-міністра Нової Зеландії М. Мура на посаду генерального директора ВТО у його конкуренції із заступником прем'єр-міністра Таїланду Супачаї Панітчпакді³⁷⁹. Посилилася критика однополярності світової системи з домінуванням США в Сінгапурі, одній з лояльних до Америки регіональних держав. Найбільш чутливим для країн АСЕАН, як і для Китаю, було питання про втручання США в їхні внутрішні справи у зв'язку із захистом ними демократії і прав людини, прив'язкою торговельних угод до екологічних і трудових стандартів, підтримкою непопулярних програм МВФ.

У меморандумі групи провідних американських експертів, підготовленому для новообраного президента Дж. Буша в 2001 р.³⁸⁰, політику адміністрації

---

³⁷⁷ Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 407.

³⁷⁸ Haacke, Jungen. Op. cit. – P. 62-63.

³⁷⁹ Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 403-409.

³⁸⁰ The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign

Клінтона було піддано серйозній критиці через відсутність адекватної реакції на Азійську фінансову кризу, чіткої стратегії в ПСА, менторський тон у відносинах з регіональними державами. На думку експертів, в останні роки адміністрація Клінтона не приділяла достатньої уваги ПСА, її політика відзначалася короткостроковими й епізодичними відповідями на кризи замість чіткої, логічно послідовної стратегії; постійне невдоволення в регіоні викликала зосередженість США на просуванні власних уявлень про глобалізацію.

У міру поглиблення Азійської кризи відчувалася втрата інтересу США до АТЕС. Різке скорочення східноазійських ринків і зростання торгового дефіциту США внаслідок Азійської кризи спонукало президента Клінтона до розширення інших експортних ринків. Восени 1998 р. перед урядом стояло завдання отримати від Конгресу повноваження на «швидкий трек» торговельних переговорів. Цілям розширення експорту слугували тогочасні закордонні візити президента Клінтона, держсекретаря Олбрайт, інших урядовців.

У Східній Азії адміністрація У. Клінтона переключила увагу на двосторонні торговельні переговори з регіональними державами, передусім з Китаєм і В'єтнамом. Відновлено також інтерес до пропозиції торговельного представника США, висловленої в 1997 р., стосовно підписання угоди про вільну торгівлю між США, Австралією, Новою Зеландією і Сінгапуром, хоча до кінця адміністрації Клінтона в цьому напрямку було зроблено дуже мало.

У жовтні-листопаді 1997 р. відбувся візит до США президента КНР Цзян Цземіня – перший офіційний візит глави КНР до США за 12 років, який започаткував процес встановлення «конструктивного і стратегічного партнерства» між США і КНР. Під час візиту дві сторони домовилися про регулярні саміти і діалог на високому рівні між представниками урядів з широкого кола проблем безпеки, створення «гарячої лінії» між президентами, зміцнення контактів між військовими, включаючи досягнення військово-морських угод між двома державами. Важливим результатом візиту стала

підтримка Китаєм спільної ініціативи США і РК щодо проведення чотиристоронніх переговорів з КНДР. Після тривалого підготовчого періоду вони розпочалися в Женеві у грудні 1997 р. і свідчили про офіційне визнання США і Республікою Кореєю ключового впливу Пекіна на ситуацію на Корейському півострові. Обговорювалося питання про вступ Китаю до ВТО, було підписано низку торгово-економічних контрактів та угод про імпорт Китаєм зі США товарів на суму 4,26 млрд. дол., включаючи закупку літаків «Боїнг» на суму 3 млрд. дол. Китай погодився приєднатися до угоди, досягнутої в рамках АТЕС, про добровільне скасування тарифів на комп'ютери, напівпровідники і телекомунікаційне обладнання. Здійснено також інші заходи щодо поступового зменшення дисбалансу американсько-китайської торгівлі.

У цей час Пекін уже визнавав, що диспропорції в торгівлі зі США мали негативний вплив на китайську економіку. Тож увізне мито до КНР було зменшено до 23%, сформульовано завдання сприяння зростанню внутрішнього попиту³⁸¹. У результаті у 1997 р. дефіцит торговельного балансу США з Китаєм різко зменшився³⁸², проте в наступні роки він знову зріс за рахунок значного збільшення китайського експорту до США внаслідок Азійської кризи.

У червні-липні 1998 р. відбувся офіційний візит Б. Клінтона до КНР, який став першим візитом президента США до Китаю з лютого 1989 р. Напередодні відчувалася відсутність консенсусу в американському суспільстві з політики щодо Китаю. За опитуванням, проведеним компанією Сі-Ві-Ес і газетою «Нью Йорк Таймс», 59% американців підтримали цей візит, але лише 35% схвалювали політику уряду щодо Китаю³⁸³. Дж. Най відзначав, що в американському політикумі склався «дивний альянс лівих і правих проти

---

³⁸¹ Analysis of Larger Predicted Trade Surplus in 1997 // China. Facts & Figures. – V. 23. Op. cit. – P. 196-197.

³⁸² Wu Yi: Yearender on Foreign Trade. Op.cit. – P.189; U.S. Trade Deficits with China and Japan, 1985-1997 // Ibidem.– P. 200.

³⁸³ Interview with CDS News, Cox News, and McClatchy Newspaperd. June 19, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit. – P. 995.

центру»³⁸⁴. У червні 1998 р. Палата представників схвалила вісім біллів, які вимагали покарати Китай за порушення прав людини та розповсюдження зброї масового знищення. Було створено Спеціальний комітет з національної безпеки США на чолі з сенатором К. Коксом для розслідування колишніх і поточних звинувачень уряду з приводу китайського шпигунства в ядерній дослідницькій лабораторії Лос Аламос в Нью Мехіко.

Серія політичних скандалів, узагальнених терміном «Чайнагейт», розпочалася з публікації газетою «Нью Йорк Таймс» весною 1997 р. інформації про значний фінансовий внесок китайських бізнесменів у президентську кампанію Б. Клінтона 1996 р., що порушило питання про китайський вплив на його політику. Вивчення цього питання сенатським комітетом з урядових справ на чолі з Ф. Томпсоном привело до висновків про існування «сильних опосередкованих доказів» спроб китайців впливати на вибори 1996 р. Адміністрація Клінтона відкинула їх, як і звинувачення, що у відповідь на цю послугу вона дозволила передачу Китаю військових технологій. Хоч республіканці вимагали продовжити розслідування, Департамент юстиції у жовтні 1997 р. зробив висновок про відсутність порушення закону з боку уряду. «Чайнагейт» знову привернув значну увагу в 1998-1999 рр. у зв'язку з повідомленнями ЗМІ про підозри щодо китайського шпигунства на американських ядерних об'єктах.

Терміни візиту президента до Китаю неодноразово переносилися. Проте після оголошення в березні 1998 р. згоди китайського уряду підписати Міжнародну конвенцію з політичних і громадянських прав, розціненої як значний крок у сфері прав людини, та після звільнення ним кількох політичних ув'язнених Б. Клінтон заявив про розробку деталей поїздки³⁸⁵. Перед поїздкою він виступив з великою промовою в Географічному товаристві, у якій

---

³⁸⁴ Dumbrell, John. *Op. cit.* – P. 115.

³⁸⁵ Remarks Prior to Discussions with Prime Minister Chuan Likphai of Thailand and an Exchange with Reporters // *Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 1. Op. cit.* – P. 372.

обґрунтував політику своєї адміністрації щодо Китаю. «Деякі американці вважають, що ми повинні ізолювати й стримувати Китай через його недемократичну систему і порушення прав людини, щоб уповільнити його здатність стати наступним великим ворогом Америки. Деякі вважають, що сам по собі зростаючий комерційний діалог неминуче призведе до більш відкритого й демократичного Китаю. Ми вибрали інший шлях, який я вважаю і принциповим, і прагматичним – поширювати сфери співробітництва з Китаєм і водночас відкрито взаємодіяти з нашими відмінностями»³⁸⁶. Підсумовуючи позитивні результати стратегії «ефективного залучення» Китаю, президент Клінтон указував на досягнуті угоди у сфері торгівлі; співпрацю в підтримці стабільності на Корейському півострові; підписання Китаєм Конвенції з хімічної зброї (1993 р.), Усебічного договору про заборону ядерних випробувань (1996 р.), Угоди про контроль над ядерним експортом (1997 р.), обіцянки припинити ядерний і ракетний експорт до Ірану, надані в жовтні 1997 р. Проте багато опонентів Б. Клінтона в Конгресі не довіряли обіцянкам Пекіна. Через значні антикитайські настрої у США, передусім з боку республіканської частини Конгресу, однією з цілей візиту було ознайомлення американців із ситуацією в КНР для того, щоб краще зрозуміти цю країну.

Значна увага під час візиту приділялася торгово-економічним питанням. Високу оцінку Б. Клінтона отримала підтримка Пекіном курсу юаня в умовах Азійської кризи. Наголошувалося на необхідності співпраці двох держав для уникнення наступного раунду дестабілізуючої девальвації регіональних валют³⁸⁷. США виявляли інтерес у вступі Китаю до ВТО, але значного прогресу в переговорах з цього питання не було досягнуто. За словами Б. Клінтона, позицію Пекіна обумовлювала потреба вирішувати проблему масового безробіття, прогнозованого у зв'язку з рішеннями XV з'їзду КПК (вересень 1997

³⁸⁶ Remarks at the National Geographic Society. June 11, 1998 // Ibidem. – P. 935.

³⁸⁷ Jiang and Clinton Press Conference // China. Facts and Figures. – V. 24. Op. cit. – P. 106.

р.) про реструктуризацію і приватизацію державних підприємств³⁸⁸. Обговорювалася проблема американсько-китайського торговельного дефіциту, який у 1997 р. склав майже 49 млрд. 696 млн. дол.³⁸⁹ Результатом візиту було підписання економічних і торговельних угод на суму 3,2 млрд. дол.³⁹⁰, але це не призвело до зменшення торговельного дисбалансу. У 1999 р. він зріс до 68 млрд. 677 млн. дол., а 2000 р. – до 83 млрд. 833 млн. дол. за рахунок значного збільшення китайського експорту до США внаслідок Азійської кризи.

Сторони зайняли спільну позицію у зв'язку з ядерними випробуваннями Індії й Пакистану (травень 1998 р.) і виступили зі Спільною заявою, в якій заявили про дотримання своїх зобов'язань з ядерного роззброєння і підтримку міжнародного режиму з ядерного нерозповсюдження³⁹¹. Важливою була їх домовленість не спрямовувати ядерні ракети один на одного. Китай узяв зобов'язання здійснити подальші заходи для повного приєднання до Режиму контролю над ракетними технологіями). У тайванському питанні, найбільш важливому для КНР, Б. Клінтон озвучив принципи «трьох ні», заявивши про політику «одного Китаю» найбільш чітко за увесь період після 1972 р. Водночас він звернувся до Цзян Цземіня з пропозицією розпочати діалог з Далай-ламою про збереження унікального культурного і релігійного спадку Тибету на основі визнання його частиною Китаю. Важливе значення мало публічне обговорення президентами двох держав питання про права людини на спільній прес-конференції, яка транслювалася в прямому ефірі. Сторони зайняли спільну позицію щодо переговорів з КНДР. У своєму інтерв'ю після повернення з Пекіна президент Клінтон зазначив, що найбільше від візиту він

---

³⁸⁸ The President's News Conference in Hong Kong Special Administrative Region, July 3, 1998 // Public Papers...William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1174-1182.

³⁸⁹ Trade in Goods with China / U.S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>

³⁹⁰ Xinhua News Reports on the Jiang-Clinton Talks // China. Facts and Figures. - V. 24. Op. cit. – P. 112-115.

³⁹¹ Text of Sino-US Statement on South Asia // China. Facts and Figures. - V. 24. Op. cit. – P. 104-105.

очікував значного прогресу в переговорах з Північною Кореєю у найближчі місяці³⁹². У результаті візиту діалог між США і КНР вийшов на рівень «конструктивного стратегічного партнерства». Для багатьох він означав визнання Вашингтоном нового статусу КНР як рівноправного партнера США.

Саміти Клінтон-Цзян призвели до інтенсифікації двосторонніх обмінів на різних рівнях, включаючи військові, які прогресували від розвитку довіри до спроб реального співробітництва. У 1998 р. було підписано Військово-морську консультаційну угоду – першу офіційну угоду між двома державами у військовій сфері, досягнуто домовленості про взаємну присутність спостерігачів США і КНР під час військових навчань. У 1999 р. США відвідали судна китайського ВМФ, китайська військова делегація отримала доступ до дослідницьких ядерних лабораторій США тощо³⁹³, хоч обережність США в питаннях про трансфер технологій і зброї до Китаю збереглася.

Незважаючи на ознаки зближення, збереження суперечностей між двома державами в основних питаннях невдовзі призвело до різкого погіршення двосторонніх відносин. Китай посилив переслідування дисидентів, США – військові контакти з Тайванем. Заміна секретаря оборони У. Перрі на У. Коена сигналізувала відступ від стратегії залучення Китаю у сфері оборони. У 1999-2000 рр. США продали Тайваню літак-винищувач і радарну систему раннього попередження, що розцінювалося Пекіном як намір США поставити Тайвань під захист регіональної системи протиракетної оборони (ПРО). У Вашингтоні з цього приводу посилювалося суперництво за вплив на політику між Пентагоном, з одного боку, та Держдепартаментом й економічними агенціями, з іншого. Останні вважали продаж зброї Тайваню дестабілізуючим і потенційно руйнівним для інтересів Америки.

---

³⁹² The President's News Conference in Hong Kong Special Administrative Region, July 3, 1998. Op. cit. – P. 1175.

³⁹³ East Asian Strategic Review. 1998-1999. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e98.pdf

Сильну опозицію з боку Пекіна викликала повітряна кампанія НАТО в Югославії (березень-червень 1999 р.) без рішення РБ ООН і просування США резолюції про права людини в Китаї в Комісії з прав людини в Женеві. Кульмінацією загострення двосторонніх відносин став інцидент 7 травня 1999 р., коли під час авіаударів НАТО по командних і контрольних точках Белграда бомба випадково потрапила у китайське посольство.

За оцінкою Дж. Дамбрела, зовнішня політика Б. Клінтона мала чітку дугу розвитку – від «наполегливого гуманітаризму» під час його першого терміну до ремілітаризації і більшого унілатералізму (односторонності дій) під час другого, вагомими причинами чого були стурбованість розвитком міжнародного тероризму і менша впевненість у траєкторії розвитку Росії й Китаю.

Зростанню антикитайських настроїв у США сприяло подальше розгортання «Чайнагейту». У травні 1999 р. комітет Кокса доповів про існування свідчень щодо довгострокових зусиль китайців здобути ядерні та інші чутливі технології США військового призначення. Адміністрація Клінтона не погодилася з деякими висновками цієї доповіді, але прийняла більшість її рекомендацій. У кінці 1999 р. за звинуваченням у шпигунстві на користь КНР було заарештовано американського науковця китайського походження, співробітника Національної лабораторії Лос Аламос Вен Хо Лі (пізніше це звинувачення було знято)³⁹⁴.

У серпні 1999 р. США вдалися до демонстрації сили, коли дві групи американських бойових кораблів були залучені до навчань у Південно-Китайському морі, що пов'язувалося зі зростанням напруженості між Китаєм і Тайванем. У відповідь на коментар колишнього президента Тайваню Лі Денхуея, що Тайвань і Китай повинні мати «особливі міждержавні відносини», Цзян Цземінь зробив заяву, що Китай, хоч і відданий політиці мирного об'єднання держави, у разі іноземного втручання чи проголошення

---

³⁹⁴ Levy, Peter D. Op. cit. – P. 61-63.

незалежності Тайваню не відкидає використання сили³⁹⁵. В очікуванні результатів президентських виборів у Тайвані в березні 2000 р. існувала стурбованість щодо можливості повторення Тайванської кризи 1996 р. Проте стриманість нового тайванського президента Чень Шуйбяня в питанні про незалежність Тайваню дозволила уникнути конфлікту.

Разом з Росією Китай різко засудив Національну програму протиракетної оборони США, що означала перегляд Вашингтоном Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) 1972 р. Хоча програма протиракетної оборони була спрямована проти Північної Кореї, Пекін вважав, що вона виконуватиме також функцію нейтралізації китайських збройних сил, чим сприятиме прихильникам незалежності на Тайвані³⁹⁶. Китай і Росія двічі пропонували в Генеральній Асамблеї ООН резолюції на підтримку Договору. У їхній Спільній заяві (липень 2000 р.) зазначалося, що він є основою глобальної стратегічної стабільності, скорочення й нерозповсюдження зброї масового знищення, тоді як програма США руйнує не лише систему безпеки Китаю, Росії та інших держав, але й міжнародний стратегічний баланс.

У такій атмосфері відбувалися американсько-китайські торговельні переговори щодо вступу Китаю до ВТО. На початок квітня 1999 р. було заплановано офіційний візит до Вашингтона прем'єр-міністра Китаю Чжу Жунцзі, з яким пов'язувалося завершення переговорів стосовно цього питання. Сплеск антикитайських настроїв у США призвів до порушення питання про відкладення візиту, але він усе-таки відбувся. У Спільній заяві за його результатами відзначався значний прогрес у переговорах між двома державами, але й наявність важливих неузгоджених питань, що вимагало продовження переговорів³⁹⁷. Після інциденту в Белграді Китай розірвав переговори.

---

³⁹⁵ Exchange with Reporters Prior to Discussions with President Jiang Zemin of China in Auckland, New Zealand. September 11, 2001 // Public Papers ... William J. Clinton, 1999. Book 2. – Washington, 2000. – P. 1521.

³⁹⁶ Simon, Sheldon W. Is there a U.S. Strategy for East Asia? Op. cit. – P. 410-414.

³⁹⁷ Joint United States-China Statement: Status of Negotiations on China's Accession to the World Trade Organization. April 8, 1999 // Public Papers...William J. Clinton.

Домовленості про їх продовження було досягнуто під час зустрічі двох президентів на саміті АТЕС в Окленді (Нова Зеландія) у вересні 1999 р.

У червні 1999 р. президент Клінтон знову поновив «нормальні торговельні відносини» (так тепер називався статус «найбільш сприятливої нації») з КНР. Після його схвалення Конгресом 27 липня вже йшлося про затвердження цього статусу для Китаю на постійних умовах в контексті угоди про його вступ до ВТО. У своїх численних виступах президент Клінтон і держсекретар Олбрайт обстоювали думку, що вступ Китаю до ВТО служить американським інтересам, оскільки США зацікавлені в тому, щоб інтегрувати Китай у світову торговельну систему на прийнятних умовах, у глобальну економіку, структури й інституції, які підтримують міжнародні норми щодо зброї масового знищення, злочинності, наркотиків, імміграції, навколишнього середовища, прав людини³⁹⁸. Це не «послуга» Китаю, а найкращий спосіб вирівняти «правила гри», створити рівні умови для конкуренції, відкрити і реформувати китайські ринки, залучити Китай до правил глобальної торговельної системи. Це також прискорить його внутрішні реформи, підтримає ринково-орієнтовані кола всередині Китаю, сприятиме владі закону, соціальним змінам, більшій свободі³⁹⁹.

Торговельну угоду між США і Китаєм, яка відкривала останньому шлях до ВТО, врешті було підписано в листопаді 1999 р.⁴⁰⁰ Після цього у США розгорнулися дебати з приводу її ратифікації. Опоненти Б. Клінтона в Конгресі не піддавали сумніву економічні переваги угоди, але стверджували, що Китаю

1999. Book 1. – Washington, 2000. – P. 527-528; Opening Remarks at a Roundtable Discussions in Akron on Permanent Normal Trade Relations with China. May 12, 2000 // Ibidem. 2000-2001. Book 1. – Washington, 2001. – P. 919.

³⁹⁸ Remarks to the United States Institute of Peace, April 7, 1999 // Public Papers...William J. Clinton. 1999. Book 1. Op. cit. – P. 509-510.

³⁹⁹ Statement on the Decision to Extend Normal Trade Relations Status with China. June 3, 1999 // Ibidem. – P. 874; Statement on House Action on Proposed Legislation to Extend Normal Trade Relations with China. July 27, 1999 // Public Papers...William J. Clinton. 1999. Book 2. Op.cit. – P. 1337.

⁴⁰⁰ Remarks to the American Embassy Community in Ankara, Turkey. November 15, 1999 // Ibidem. – P. 2088.

пропонували надто великий перехідний період для адаптації до ринкової економіки та висловлювали стурбованість, що вона сприятиме зміцненню і посиленню Китаю, тоді як він порушує трудові й екологічні стандарти, права людини, стає більшою загрозою для Тайваню і своїх сусідів. Такі настрої відчувалася не лише з боку республіканської частини Конгресу, але й частини конгресменів-демократів. Навіть віце-президент Гор критично висловлювався з приводу цієї угоди, яка не включала трудові й екологічні стандарти.

Натомість Б. Клінтон переконував, що постановка питання про вибір між економічною та національною безпекою неправильна. Якщо Конгрес не схвалить «постійні нормальні відносини» з Китаєм, Америка ризикує втратити повну вигоду від його членства у ВТО. Держсекретар Олбрайт звинувачувала опонентів ратифікації у «стримуванні» Китаю, яке могло розділити азійських союзників США і сприяти переходу Китаю до вузького націоналізму. За коментарем Дж. Ная, який мав значний вплив на Б. Клінтона, «якщо США будуть ставитися до Китаю як до ворога тепер, то гарантовано матимуть ворога в майбутньому»⁴⁰¹. Зрештою Палата представників проголосувала за ратифікацію угоди про «постійні нормальні відносини» з Китаєм 24 травня 2000 р. під впливом досягнутої угоди про вступ Китаю до ВТО між КНР і ЄС. Після того, як її ратифікував Сенат, Президент Клінтон підписав відповідне законодавство 10 жовтня 2000 р. Незважаючи на критику адміністрації Дж. Буша за надто велику увагу до торговельних питань у китайській політиці, Б. Клінтон навіть більше сприяв вільній відкритій торгівлі з Китаєм, в якій, крім економічних цілей, бачив ключ до внутрішніх змін у цій державі.

За деякими оцінками, за адміністрації Клінтона Китай став найбільш важливою державою в зовнішній політиці США, замінивши Росію і Японію. Під час президентської кампанії 2000 р. Дж. Буш-молодший і деякі японські стратеги критикували адміністрацію Клінтона за надання переваги відносинам з Китаєм за рахунок Японії. С. Бергер, колишній радник Б. Клінтона з

---

⁴⁰¹ Цит. за Dumbrell, John. – Op. cit. – P. 117.

національної безпеки, зазначав, що таке сприйняття було неправильним, і відображало невпевненість та вразливість Японії, ненадійність її безпеки у зв'язку з піднесенням Китаю. Воно базувалося на одній події – візиті президента Клінтона до Китаю, під час якого він не зупинився в Японії. Насправді під час перебування в Білому домі він відвідав Японію чотири рази і часто зустрічався з шістьма японськими прем'єр-міністрами. Китай він відвідав лише один раз, що було унікальною спробою нормалізувати їхні «крихкі» відносини⁴⁰².

Хоч фундаментальні відмінності між США та Китаєм на рубежі століть залишилися, але відносини між ними піднялися на новий рівень. На передній план вийшла проблема спротиву Китаю як нового «центру сили» світовій гегемонії США, просування ним альтернативних концепцій регіональної безпеки і світового порядку.

Іншим важливим напрямком східноазійської політики США була нормалізація відносин із В'єтнамом, кульмінацією якої став візит Б. Клінтона до Ханоя в листопаді 2000 р. Він став першим американським президентом, який відвідав цю країну після завершення В'єтнамської війни. Те, що його візит не викликав протестів з боку американських ветеранів, означало втрату впливу «в'єтнамського синдрому» на американську політику. Загалом він мало привернув увагу американського суспільства, зосередженого на результатах президентських виборів 2000 р. та диспутів стосовно голосування у Флориді.

Напередодні візиту 13 липня 2000 р. США і В'єтнам підписали широкомасштабну двосторонню торговельну угоду. Згідно з нею, США поширили на В'єтнам тимчасові «нормальні торговельні відносини», що значно зменшувало американські тарифи на більшість імпорту з В'єтнаму. У відповідь Ханой погодився здійснити суттєві заходи з ринкової лібералізації економіки, включаючи аналогічне зменшення тарифів на імпорт товарів, послаблення

---

⁴⁰² Berger, Samuel. Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / Samuel Berger. – Access mode: <http://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/regionalism-northeast-asia-opportunities-and-challenges>

бар'єрів на експорт послуг з США (у сфері банківських послуг і телекомунікації), захист прав інтелектуальної власності, забезпечення додаткових стимулів для надходження іноземних інвестицій та їх захисту⁴⁰³.

Під час візиту значна увага приділялася імплементації цієї угоди. США брали зобов'язання забезпечити для цього відповідну кредитну допомогу. Підписано угоду про початок двостороннього діалогу з питань торгівлі, безпеки і стандартів на робочих місцях, з розвитку навичок робітників, необхідних у новій інформаційній економіці тощо⁴⁰⁴. Як і під час візиту до КНР, президент Клінтон підкреслював відданість США концепції прав людини, яка, за його словами, є не американською, а універсальною.

В інтерв'ю газеті «Нью Йорк Таймс» невдовзі після завершення візиту Б. Клінтон говорив про створення його адміністрацією мережі «широкого економічного залучення» у відносинах з В'єтнамом, Китаєм, Північною Кореєю, яка має наблизити їх до демократії, для чого, на його думку, іншого швидшого шляху не існує. «Я не думаю, що свобода й триумф демократії неминучі. Але більш імовірно, що цьому сприятиме сила нашого прикладу і нашого залучення»⁴⁰⁵.

На Корейському півострові друга адміністрація Клінтона продовжила політику, спрямовану на зменшення ризику військової конфронтації з КНДР. За словами держсекретаря М. Олбрайт, цьому сприяли три чинники: по-перше, слабкість Північної Кореї, її залежність від міжнародної допомоги продовольством, добривами і паливом; по-друге, обрання в грудні 1997 р. президентом Південної Кореї Кім Де Чжуна, який виношував плани «сонячної політики» щодо КНДР і був відданий ідеї мирного співіснування двох

⁴⁰³ Martin, Michael F. U.S.-Vietnam Economic and Trade Relations: Issues for the 112th Congress. April 5, 2011. Congressional Research Service Report for Congress / Michael F. Martin. — Access mode:<http://fpc.state.gov/documents/organization/161323.pdf>

⁴⁰⁴ Remarks to the Vietnamese Business Community in Ho Chi Minh City, Vietnam, November 19, 2000 // Public Papers... William J. Clinton, 2000-2001. Book 3. — Washington, 2002. — P. 2560-2561.

⁴⁰⁵ Interview with the New York Times, November 30, 2000 // Ibidem. — P. 2789.

Корейських держав; по-третє, розвиток військових можливостей КНДР. У серпні 1998 р. Північна Корея провела випробування ракети дальнього радіусу дії типу «Тепходон», яка потенційно (після вдосконалення) могла досягти території США⁴⁰⁶. У листопаді 1998 р. президент Клінтон здійснив візит до Сеула, під час якого підтримав «сонячну» політику президента Кім Де Чжуна і його ініціативу паралельно з чотиристоронніми переговорами відновити регулярний діалог між Північчю та Півднем. Було визнано, що стратегія «поступового залучення» КНДР є найбільш реалістичною і має здійснюватися послідовно.

Того ж місяця президент і держсекретар доручили колишньому міністру оборони У. Перрі, на той час співробітнику Стенфордського університету, здійснити міжвідомче дослідження з метою вироблення рекомендацій стосовно політики США щодо КНДР. Підготовлена У. Перрі доповідь відкидала теорію, що Північна Корея перебувала на межі краху і описувала ситуацію на Корейському півострові в термінах «стабільного стримування». Проте в результаті поведінки Північної Кореї така ситуація перебувала під загрозою, що вимагало здійснення США дипломатичних зусиль, усебічних і поетапних. Передбачалося запропонувати Кім Чен Іру вибір між конфронтацією і шансом покращити відносини зі США шляхом припинення програм виробництва ракет, їх експорту, утримання від безконтрольної діяльності на ядерних об'єктах⁴⁰⁷.

У травні 1999 р. У. Перрі та його помічниця В. Шерман здійснили візит до Пхеньяна, де зустрілися з керівництвом КНДР, щоб викласти свої пропозиції. Вони отримали відповідь не одразу, а лише через чотири місяці, однак вона була позитивною. Пхеньян проголосив мораторій на випробування балістичних ракет, доки триватимуть переговори з США. Президент Клінтон, у свою чергу, оголосив плани призупинити заборону на торгівлю товарами невійськового призначення, фінансові перекази, подорожі та офіційні контакти з КНДР.

---

⁴⁰⁶ Albright, Madeleine and Woodward, William. *Madam Secretary*. Op. cit. – P. 457-458.

⁴⁰⁷ *Ibidem*. – P. 457-458.

Паралельно в рамках реалізації «сонячної політики» спостерігалось покращення відносин між двома Кореями. Кім Чен Ір запросив президента Кім Де Чжуна до Пхеньяна, де в червні 2000 р. відбувся безпрецедентний саміт лідерів двох корейських держав. Після цього вперше за 50 років було дозволено взаємні візити родичів; північнокорейські й південнокорейські атлети марширували однією командою під час церемонії з відкриття Олімпійських ігор 2000 р.

У липні 2000 р. під час щорічного Регіонального форуму АСЕАН відбулася перша в історії зустріч держсекретаря США і міністра закордонних справ КНДР. На ній обговорювалося питання, чи направить Кім Чен Ір високопоставленого посланця КНДР до США у відповідь на візит У. Перрі до Пхеньяна⁴⁰⁸. У жовтні 2000 р. до Вашингтона прибув віце-маршал Чо Мьон Рок, наближений до корейського лідера, для зустрічі з президентом Клінтоном, під час якої передав йому запрошення від Кім Чен Іра відвідати Пхеньян. Б. Клінтон погодився вивчити цю пропозицію, але запропонував ретельно підготуватися до візиту, щоб забезпечити його успіх. Чо висловив також несподівані для США конструктивні пропозиції щодо ракетних програм КНДР, що створювало враження про реальність досягнення угоди. За результатами зустрічі дві сторони випустили Спільне комюніке, в якому кожна сторона заявляла про відсутність ворожих намірів по відношенню до іншої. За оцінкою М. Олбрайт, це був «потенційно історичний крок», який мав зменшити невпевненість Північної Кореї у своїй безпеці і зробити її більш готовою до обмеження військових програм.

Пізніше цього ж місяця М. Олбрайт відвідала Пхеньян для зустрічі з Кім Чен Іром, що стало першим візитом держсекретаря США до КНДР. Основним під час переговорів було питання про підготовку візиту президента Клінтона. За словами М. Олбрайт, незважаючи на пораду будувати відносини з Північною Кореєю повільно і поступово, у неї не було такої можливості; вона була в

---

⁴⁰⁸ Albright, Madeleine and Woodward, William. *Madam Secretary*. Op. cit. – P. 458-459.

Пхеньяні всього два дні, а в Білому домі – ще три місяці⁴⁰⁹. Переговори з Кім Чен Іром справили на неї позитивне враження і сформувавши думку, що наміри північнокорейського лідера були серйозними. Він виявляв зацікавленість у нормалізації відносин з США і був готовий до значних обмежень ракетної програми КНДР (навіть більших, ніж очікувалося). За його словами, «якщо немає конфронтації, то ракети втрачають значення»⁴¹⁰.

Через тиждень у Малайзії відбулася зустріч американських і північнокорейських експертів, на якій американська сторона представила свої сподівання від саміту. Оскільки вести переговори з деталізованої всебічної угоди не було часу, результатом саміту, з американської точки зору, мала бути Спільна заява про взаємні зобов'язання та обмін конфіденційними листами з конкретизацією деталей угоди. США передусім хотіли, щоб КНДР утрималася від виробництва, випробування, використання та експорту всіх класів ракет; повністю дотримувалася умов Рамкової угоди й утримувалася від неавторизованої активності у сфері ядерних технологій; публічно визнала важливість американських військ на Корейському півострові. Передбачалося, що найбільш складною частиною переговорів буде питання про вже розміщені північнокорейські ракети, а також проблема інспектування, яка торкалася болючого для КНДР питання суверенітету.

На основі попередніх обговорень держсекретар була впевнена, що Пхеньян погодиться на угоду в разі візиту президента Клінтона. Як Чо Мьон Рок у Вашингтоні, так і Кім Чен Ір у переговорах з М. Олбрайт наголошували, що під час візиту президента можна домовитися про усе. Найбільший важіль впливу, який мали США, – це прагнення Північної Кореї до нормалізації відносин, яке Вашингтон міг задовольнити лише в разі виконання Пхеньяном усіх вимог⁴¹¹. М. Олбрайт і С. Бергер, а також президент Кім Де Джун усіляко підтримували поїздку Б. Клінтона до Пхеньяна. Президент також був схильний здійснити цей

---

⁴⁰⁹Albright, Madeleine and Woodward, William. *Madam Secretary*. Op. cit. – P. 463.

⁴¹⁰*Ibidem*.

⁴¹¹*Ibidem*. – P. 467-468.

візит, але вагався. Багато конгресменів і політичних оглядачів виступали проти саміту, який, на їх думку, міг послабити національну протиракетну оборону і легітимізувати північнокорейський режим. Існувала також думка, що часу надто мало, тож Б. Клінтон повинен залишити це питання своєму наступнику. Остаточне рішення щодо дати поїздки постійно відкладалося. Нарешті в грудні було вирішено, що президент не поїде до Пхеньяна. Замість цього було запрошено Кім Чен Іра відвідати Вашингтон, але він відмовився, що було цілком зрозуміло з огляду на публічний характер запрошення ним президента Клінтона і важливість «збереження обличчя» в азійській дипломатії⁴¹². За свідченням М. Олбрайт у грудні 2000 р., в останній місяць свого президентства, Б. Клінтон був змушений обирати між поїздкою до Північної Кореї і спробою досягти ізраїльсько-палестинського урегулювання в умовах розгортання кризи на Близькому Сході. Так шанс Клінтона досягти угоди з КНДР було втрачено.

У заяві президента від 28 грудня 2000 р. відзначалося, що процес залучення Північної Кореї, в координації з РК і Японією, дає великі надії на встановлення миру і стабільності на Корейському півострові, проте його часу на посаді президента недостатньо для підготовки угоди. Висловлювалася надія, що нова адміністрація продовжить розбудовувати досягнутий прогрес⁴¹³. Б. Клінтон передав Дж. Бушу-молодшому значно кращу ситуацію на Корейському півострові, ніж прийняв від його батька. Це визнав наступний держсекретар К. Пауелл, який на початку своєї діяльності намагався не відступати суттєво від політики Клінтона.

Отже, якщо політика «залучення» Китаю і В'єтнаму базувалася передусім на економічному компоненті з паралельними вирішенням інших завдань – у сфері безпеки й сприяння внутрішнім змінам, то «залучення» Північної Кореї мало передусім безпековий компонент. Політика адміністрації Клінтона щодо

---

⁴¹² Albright, Madeleine and Woodward, William. *Madam Secretary*. Op. cit. – P. 470.

⁴¹³ Statement on Efforts to Improve Relations with North Korea. December 28, 2000 // *Public Papers... William J. Clinton, 2000-2001. Book 2.* – Washington, 2001. – P. 2811.

Північної Кореї, незважаючи на певний прогрес, лише наблизила стадію нормалізації відносин, що могло відбутися у разі досягнення угоди про згортання ракетних програм Північної Кореї. Але цей шанс не було реалізовано.

У 1999 р. з'явилися відчутні ознаки послаблення Азійської кризи й одужання регіональних економік, що констатував саміт АТЕС в Окленді (Нова Зеландія) у вересні того ж року. Під час саміту вже йшлося не про шляхи виходу з кризи, а про те, як не допустити наступної. У цьому контексті першочергова місія АТЕС, з точки зору США, полягала в тому, щоб підтвердити зобов'язання з боку усіх партнерів щодо широкого відкриття ринків, згідно з Богорською декларацією 1994 р. і зрушити глобальну торговельну систему до більшої відкритості. Для цього потрібно було порядок денний АТЕС поширити на глобальні переговори й надати підтримку новому раунду переговорів ВТО на саміті в Сіетлі в листопаді 1999 р.; працювати над зміцненням ринків у АТР, тобто поглиблювати юридичні й регуляторні реформи, які сприяли залученню інвестицій і покращенню бізнес-клімату; зміцнювати слабкі фінансові системи і вдосконалювати фінансовий нагляд; розвивати культуру звітності, щоб позбавитися від корупції та «кронізму»⁴¹⁴. Спільна Декларація лідерів економік АТЕС «Оклендський виклик» підтримала цю позицію.⁴¹⁵

Новим явищем у діяльності АТЕС стало використання платформи саміту в Окленді для створення коаліції з нормалізації ситуації у Східному Тиморі, щоб . 16 вересня 1999 р. на прохання президента Індонезії Хабібі РБ ООН схвалила створення багатонаціональних сил ІНТЕРФЕТ на чолі з Австралією, щоб

---

⁴¹⁴ Remarks to the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Ministerial Meeting. Auckland, New Zealand. September 9, 1999 // Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Op. cit. – P. 2; Remarks to American and Asian Business Leaders in Auckland, September 12, 1999 // Public Papers... William J. Clinton, 1999. Book 2. Op. cit. – P. 1523.

⁴¹⁵ The Auckland Challenge: APEC Economic Leaders' Declaration, September 13, 1999 // Ibidem. – P. 1529-1530.

припинити насилля, відновити порядок й підтримати результати референдуму в Східному Тиморі. Участь США в діяльності ІНТЕРФЕТ обмежилася допомогою зі зв'язку, логістики, розвідки, повітряного перевезення персоналу і матеріалів, координації гуманітарних заходів. Загальна кількість ІНТЕРФЕТ склала близько 7500 чол., половину з них – австралійці. Американців було близько 200 чол. Додаткову допомогу надавав Тихоокеанський флот США. Ця місія діяла до лютого 2000 р., коли її було замінено на миротворчі сили ООН.

З вересня 1999 р. США зупинили військове співробітництво з Індонезією, усі військові поставки й допомогу до того часу, поки ситуацію в Східному Тиморі не буде нормалізовано. Почався перегляд економічних і торговельних програм з Індонезією. За коментарем президента Клінтона, майбутнє Індонезії було важливим для США не лише через її ресурси і морські шляхи, але й через її потенціал як лідера в регіоні та світі, як четвертої за населенням і найбільшої ісламської держави світу⁴¹⁶.

Під час саміту АТЕС в Окленді відбулася перша тристороння зустріч між президентами США, РК і прем'єр-міністром Японії (12 вересня 1999 р.), під час якої обговорювалися питання примирення на Корейському півострові, події у Східному Тиморі, вироблення спільного підходу до економічних питань й зустрічі ВТО. За результатами саміту була оприлюднена Спільна заява. Вона стала новим форматом відносин США з їхніми союзниками, які до того часу відбувалися лише на двосторонній основі через складні відносини між Японією і Республікою Кореєю⁴¹⁷.

У грудні 1999 р. саміт ВТО в Сіеттлі завершився провалом, що спричинило «перегони» східноазійських держав у досягненні угод про вільну торгівлю (ФТА) з регіональними й позарегіональними державами. Через те, що криза зруйнувала внутрішні ринки деяких країн, їм було важливо зміцнити зв'язки з

---

⁴¹⁶ Remarks Prior to Discussions with President Kim Dat-jung of South Korea and Prime Minister Keizo Obuchi of Japan and an Exchange with Reporters in Auckland. September 12, 1999 // Public Papers... William J. Clinton, 1999. Book 2. Op. cit. – P. 1526.

⁴¹⁷ Trilateral Summit Joint Press Statement. September 12, 1999 // Ibidem. – P. 1527.

головними світовими ринками, не враженими кризою, в тому числі шляхом здолаття дискримінації, спричиненої ФТА, до яких вони не належали, підписанням двосторонніх угод з їх учасниками, які мали більш швидкий економічний ефект, ніж багатосторонні переговори.

У Східній Азії ініціатива створення ФТА виходила від Сінгапуру. У вересні 1999 р. уряд Сінгапуру вступив у переговори з Новою Зеландією з метою прискорити торговельну лібералізацію в рамках АТЕС. Тоді ж Сінгапур почав вивчати питання про можливість таких переговорів з Мексикою і Чилі, запропонував тристоронню угоду з Південною Кореєю та Чилі ⁴¹⁸. У грудні 1999 р. з ініціативою розпочати розгляд питання про створення двосторонньої ФТА виступили прем'єр-міністри Сінгапуру і Японії.

16 листопада 2000 р. було оголошено про початок аналогічних переговорів між Сінгапуром і США ⁴¹⁹, що означало суттєві зміни в підходах Вашингтона – від багатосторонніх угод через ВТО і АТЕС до двосторонніх за моделлю ФТА між США та Йорданією (жовтень 2000 р.), яка вперше включала положення про навколишнє середовище і робочі стандарти, наголошувала на проблемах електронної торгівлі та комп'ютерних технологій ⁴²⁰. 25 листопада на зустрічі лідерів АСЕАН і Китаю було схвалено створення експертної групи для вивчення питання про двосторонню ФТА, що також означало розрив з попередньою позицією Китаю ⁴²¹.

Ініціативи Сінгапуру і згода провідних регіональних держав на переговори про вільну торгівлю створили конкурентне середовище, коли країни, які не належали до них, намагалися здолати дискримінацію, спричинену досягнутими ФТА через приєднання до існуючих або ініціювання власних. Угоди про вільну торгівлю спонукали регіональні держави до активних політичних дій, щоб вони

---

⁴¹⁸ Munakata N. Op. cit. – P. 9-10.

⁴¹⁹ Joint Statement by President Bill Clinton and Prime Minister Goh Chjk Tong on a United States-Singapore Free Trade Agreement. November 16, 2000 // Public Papers... William J. Clinton, 2000-2001. Book 3. Op. cit. – P. 2546-2547.

⁴²⁰ Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 8.

⁴²¹ Ibidem. – P. 10.

не опинитися на периферії регіональних і світових процесів. Водночас ці угоди відволікали їхню увагу від багатосторонніх переговорів – глобальних через ВТО і регіональних через АТЕС, які були основними в попередній період.

Отже, Азійська криза спричинила серйозні стратегічні зрушення у Східній Азії. Під її впливом проблеми традиційної безпеки тимчасово втратили своє значення, поступившись проблемам фінансової та економічної безпеки. У результаті кризи посилюється розуміння взаємозалежності східноазійських держав, регіональна інтеграція вийшла на новий рівень, виник її новий формат, відбулися суттєві зміни у діяльності багатосторонніх форумів, визначилися основні тенденції регіональних процесів на початку XXI ст. Водночас криза сприяла посиленню у регіоні антиамериканських настроїв.

Таким чином, на відміну від попередньої адміністрації Дж. Г. У. Буша, адміністрація Б. Клінтона визначила Східну Азію основним напрямком своєї зовнішньої політики. Її східноазійська стратегія передбачала зміцнення альянсів з Японією, Південною Кореєю та іншими регіональними союзниками; здійснення «залучення» інших провідних країн регіону, включаючи колишніх противників; підтримку демократії і прав людини, які служать американським ідеалам та інтересам «розширення» спільноти демократичних націй; створення регіональної архітектури для підтримки економічного зростання, сприяння інтеграції та забезпечення регіональної стабільності на тривалий термін.

Наголошуючи на економіці як основі глобальної американської влади в постбіполярну епоху, адміністрація Б.Клінтона зосередила зусилля на залученні США до Східної Азії як найбільш динамічного в економічному відношенні регіону світу. На короткострокову перспективу пріоритетним завданням було визначено збільшення американського експорту в регіон, що служило цілям відновлення економічного зростання і зменшення дефіциту федерального бюджету США, та збереження регіонального балансу сил, на довгострокову перспективу – створення « нової тихоокеанської спільноти », яка об'єднала б США та їх найближчих партнерів у Західній півкулі зі Східною Азією.

Адміністрація Клінтона обстоювала інтеграцію як концепцію, яка найбільш адекватно відповідала новим потребам світового розвитку в умовах глобалізації. Це виражалося в її прагненні створити міжнародну систему, яка базувалася б на певних правилах, передусім у сфері економіки та контролю над зброєю масового знищення. У Східній Азії й АТР йшлося про формування взаємозалежного регіонального економічного комплексу за участю США і їхніх основних торговельних партнерів з Американського континенту.

Інтеграційна мета поширювалася також на створення механізму політичної взаємодії держав на регіональному і глобальному рівнях, на формування і реформування інституцій для спільного вирішення нових, більш складних проблем світового розвитку і посилення їх взаємодії на довгострокову перспективу. У Східній Азії цій меті слугували: розбудова США «процесу АТЕС», курс на його перетворення з неформального консультативного механізму на рушійну силу економічної інтеграції АТР; підтримка багатостороннього Регіонального форуму АСЕАН, який доповнив двосторонні угоди США з союзниками та ключовими регіональними державами у сфері безпеки; переговори про вступ Китаю до ВТО; нормалізація відносин з В'єтнамом; спроби залучення КНДР до системи міжнародних договорів у сфері безпеки тощо.

Підтримка адміністрацією Клінтона АТЕС в економічній сфері й АРФ у сфері безпеки означала подальше зрушення від моделі «хаб-енд-споукс» періоду «холодної війни», яка базувалася виключно на двосторонніх відносинах США з регіональними державами, до більш складної багатосторонньої регіональної структури на основі взаємозалежних, але окремих – економічної й безпекової – складових.

Двосторонні відносини між основними центрами сили в АТР у нових постбіполярних умовах ставали більш складними і характеризувалися не лише конкуренцією та суперечностями, а й компромісами, збігом інтересів, що формувало основу для розвитку співробітництва між ними.

Значний вплив на політику адміністрацій Клінтона мали теорія «демократичного миру», розуміння політичної й економічної глобалізації як взаємозалежних процесів, віра у взаємовплив вільної торгівлі та політичної демократії. Водночас прагнення Вашингтона використовувати співробітництво зі східноазійськими державами для їх реформування зсередини, включаючи політичні інституції, мало негативний вплив на регіональний імідж США. Цьому сприяв і періодичний відхід адміністрації Клінтона від мультилатералізму, про що свідчила військова операція в Югославії 1999 р.

Серйозний удар по американському лідерству в Східній Азії нанесли Азійська криза. Значне невдоволення в регіоні викликали підтримані США обтяжливі умови наданого МВФ кредитування, повільність американської допомоги та її відсутність на двосторонньому рівні, посилення Вашингтоном критики моделей розвитку регіональних держав, просування власного бачення глобалізації, концепцій демократії і прав людини. В умовах кризи АТЕС втратив своє попереднє значення як двигун економічних інтеграції АТР.

Здобутки в економічній сфері були найбільш вагомими досягненнями адміністрацій Б. Клінтона. Його президентство було періодом найбільшого і найдовшого зростання американської економіки впродовж усього ХХ ст. У суспільстві панувало відчуття, що не існує серйозних загроз для США, а глобалізація веде до нового століття американської переваги.

РОЗДІЛ 4. СХІДНА АЗИЯ В ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЙ ДЖ. У. БУША (2001-2009 рр.)

4.1. Зовнішньополітичні пріоритети Дж. У. Буша та їх вплив на політику США у Східній Азії

Джордж Уокер Буш став президентом у період безпрецедентної глобальної військової, економічної, політичної й культурної гегемонії США, а також порівняно стабільного світу. У його передвиборчій кампанії 2000 р. зовнішньополітичні питання були другорядними. Тоді як кандидат від Демократичної партії віце-президент А. Гор відігравав значну роль у формуванні зовнішньої політики адміністрації Б. Клінтона, губернатор штату Техас Дж. Буш не мав досвіду в міжнародних справах і суттєвого інтересу до них. Але у цей час зовнішньополітичні питання мало цікавили й американських виборців. Ситуація кардинально змінилася в період наступної президентської кампанії 2004 р., коли зовнішньополітичні проблеми стали пріоритетними як для Дж. Буша, який називав себе «президентом воєнного часу», так і для більшості виборців.

Зовнішня політика адміністрації Дж. Буша ділиться на два періоди: до і після 11 вересня 2001 р. У січні 2001 р. під час сенатських слухань з нагоди номінації К. Пауелла на посаду держсекретаря новообраний президент Дж. Буш характеризувався як лідер, який представляє всьому світові ідеї свободи і справедливості, найважливіші серед яких – демократія і капіталізм⁴²². Підкреслювалися інтереси США в кожній державі та частині світу, їхня готовність надати допомогу всім країнам, які хочуть її отримати. Йшлося про «час великої можливості для Америки», яка має силу, щоб прийняти ризики в

---

⁴²² Nomination of Colin L. Powell to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, first session, January 17, 2001. – Washington, 2001. – P. 15.

ім'я миру⁴²³. Відзначалася важливість інтеграції економіки в зовнішню політику, оскільки реальні сили, які її формують, стали менш політичними, ніж 20-30 років тому, на зміну їм прийшов торговельний та економічний динамізм. «Щоб люди повірили в демократію, необхідно дати їм можливість заробити на достойне життя»⁴²⁴.

Терористичні атаки 11 вересня змінили пріоритети зовнішньої політики США, спричинили зміни стратегічних доктрин США та перегляд відносин практично з кожною державою, обумовили зрушення в зовнішній політиці США зі Східної Азії до «великого Близького Сходу», призвели до значного збільшення військових витрат (на 25% за 2001-2003 рр.).

На початку президентства Дж. Буша більшість експертів очікували продовження ним зовнішньополітичної лінії Б. Клінтона. Проте вже під час президентської кампанії виявилися відмінні погляди Дж. Буша з низки питань. Так, він критикував адміністрацію Клінтона за зменшення витрат на оборону; надто «м'яке» ставлення до потенційних суперників США як Китай і Росія; використання військових сил у гуманітарних цілях; надмірну прихильність до багатосторонніх відносин⁴²⁵. Що стосується регіональних пріоритетів, у передвиборчій кампанії Дж. Буша 2000 р. робився акцент на потребі США посилити зв'язки з Латинською Америкою.

Значний вплив на зовнішню політику Дж. Буша мала його команда, кістяк якої сформувала група під назвою «Вулкани», створена в 1999 р. з восьми фахівців-міжнародників для консультування Дж. Буша у його передвиборчій кампанії. Групу очолили К. Райс (професор, проректор Стенфордського університету, радник з російських і східноєвропейських справ у Раді з національної безпеки за адміністрації Буша-старшого) і П. Вулфовіц (професор, декан університету Джона Хопкінса, провідний інтелектуальний лідер

---

⁴²³ Nomination of Colin L. Powell. Op. cit. – P. 17.

⁴²⁴ Ibidem. – P. 41.

⁴²⁵ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 12-13.

неоконсерваторів). Після перемоги Дж. Буша на виборах К. Райс була призначена головою Ради з національної безпеки, а П. Вульфовіц – заступником секретаря оборони. Іншими провідними членами зовнішньополітичної команди Дж. Буша стали Річард (Дік) Чейні як віцепрезидент (секретар оборони в адміністрації Дж. Буша-старшого); Колін Пауелл як держсекретар (ветеран В'єтнаму, відставний 4-зірковий генерал, радник з національної безпеки президента Р. Рейгана, голова Комітету начальників штабів за адміністрації Дж. Буша-старшого і на початку президентства Б. Клінтона), Дональд Рамсфельд як секретар оборони (займав цю посаду в 1975-1977 рр. в адміністрації Дж. Форда, після чого тривалий час перебував поза урядовою службою).

Великі сподівання на керівництво зовнішньою політикою покладалися на держсекретаря К. Пауелла з огляду на його значний авторитет всередині країни і за кордоном, а також великий міжнародний досвід, включаючи керівництво операцією «Буря в пустелі» 1991 р. Вже сам факт призначення професійного військового на посаду держсекретаря відображав пріоритети зовнішньої політики президента Буша – особлива увага до проблем традиційної безпеки і зміцнення збройних сил – ще до подій 11 вересня. Проте генерал Пауелл погано вписався в зовнішньополітичну команду Дж. Буша, оскільки виявився найобережнішим щодо здійснення політики з позиції сили і застосування збройних сил, а також найбільш незалежним у висловлюванні своєї думки. У результаті цього його вплив на формування зовнішньої політики виявився обмеженим.

Важливість сильної команди обумовлювалася не лише слабкістю Дж. Буша в питаннях зовнішньої політики, але й конфліктуючими поглядами в Республіканській партії між ізоляціоністами, традиційними інтернаціоналістами і неоконсерваторами («неоконами»). Ідеологічно Дж. Буш був ближчим до неоконсерваторів, ніж до інших ідеологічних течій. Він погоджувався з багатьма висновками «неоконів», проте, на відміну від них, на початку президентства не був готовий підтримати місіонерську кампанію з

активного поширення демократії чи використання збройних сил США для суто гуманітарних місій та допомоги з націєтворення⁴²⁶.

За оцінкою американського професора Дж. Дітріха⁴²⁷, намагання оглядачів описати погляди Дж. Буша в термінах однієї з чотирьох шкіл зовнішньополітичної думки США – ізоляціонізм, традиційний інтернаціоналізм, ліберальний інтернаціоналізм, неоконсерватизм – є проблематичним. У деяких пунктах вони перетиналися з кожною з них, але загалом формували нове бачення, яке він визначає як «наполегливий (агресивний) націоналізм». Його провідні ідеї у сфері зовнішньої політики базувалися на чотирьох основних принципах: гарантування засобів здійснення американської влади; накопичення ресурсів; виклик ворогам; готовність діяти у разі необхідності в односторонньому порядку.

У контексті реалізації першого завдання пріоритетним визначалося посилення зв'язків із союзниками, відбудова військової сили та її використання у разі необхідності для захисту інтересів Америки. Хоч Дж. Буш визнавав важливість сильної економіки, але, на відміну від Б. Клінтона, він вважав проблеми економічного зростання питаннями внутрішньої, а не зовнішньої політики. Щодо питання накопичення ресурсів він виступав за обмеження військових місій до країн, які були поза стратегічними інтересами США, постійно повторюючи, що мета військових – перемагати у війнах, а не здійснювати гуманітарні операції чи сприяти націєтворенню. Так, військова операція адміністрації Клінтона з відновлення демократії на Гаїті розцінювалася ним як неправильне використання збройних сил США. Проблеми екології, глобальної бідності, поширення інфекційних хвороб тощо на територіях поза стратегічними інтересами США займали незначне місце в порядку денному його першої адміністрації. Серед загроз, що вимагають особливої уваги, виділялися три: Росія, Китай та «екстремістські держави», такі як Ірак і Північна Корея.

---

⁴²⁶ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 10-14

⁴²⁷ Ibidem. – P.14.

До 11 вересня Дж. Буш майже не говорив про загрозу тероризму. Під час сенатських слухань у січні 2001 р. проблема тероризму згадувалася лише побіжно серед інших транснаціональних загроз, таких як екологічні проблеми, СНІД чи туберкульоз⁴²⁸. У виступі кандидата на посаду держсекретаря К. Пауелла Східній Азії було приділено незначну увагу порівняно з Близьким Сходом, Латинською Америкою, Африкою. В центрі уваги був Ірак у зв'язку з невиконанням С.Хусейном зобов'язань, прийнятих після закінчення війни у Перській затоці, та намірами нової адміністрації зробити більш дієвим механізм санкцій, щоб не допустити володіння Іраком зброєю масового знищення⁴²⁹.

Під час слухань відзначалася унікальна міжнародна позиція США як переважаючої військової, економічної та політичної влади, яка не має собі рівних; відсутність у неї будь-яких серйозних конкурентів, а також поява «унілатералізму» – віри, що США можуть краще захистити свої інтереси, якщо діятимуть на міжнародній арені самотійно⁴³⁰. У той час як К. Пауелл був прихильником багатосторонніх механізмів у сфері безпеки, прикладом чого була підтримка ним провідної ролі Австралії в міжнародній коаліції у Східному Тиморі, Дж. Буш більш схилився до дій в односторонньому порядку. Це відображало його бачення неефективності багатосторонніх інституцій, з одного боку, і могутності американської влади, з іншого. Відкладення військових дій з метою ведення переговорів щодо створення багатосторонньої коаліції, на його думку, було нелогічним, оскільки вона мала сформуватися самотійно після початку дій США⁴³¹. Б. Клінтон також не відкидав можливість односторонніх дій США, але в нього вони не набули превентивного характеру.

Дж. Буш уперше озвучив можливість превентивних дій США проти держав, не здатних поводити себе відповідально і раціонально, в своїй промові

---

⁴²⁸ Nomination of Colin L. Powell. Op. cit. – P. 26.

⁴²⁹ Ibidem. – P. 24.

⁴³⁰ Ibidem. – P. 6-7.

⁴³¹ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 17.

у Військовій академії у Вест-Поїнт (червень 2002 р.)⁴³². Ця ідея була розвинена у Стратегії національної безпеки США (вересень 2002 р.), відомій також під назвою «доктрина Буша»⁴³³, яка виходила з концепції випереджаючого удару проти терористів і ворожих держав, які володіють зброєю масового знищення. Фактично вона окреслювала можливість такого превентивного удару по будь-яких цілях у будь-яких державах, якщо вони вважалися достатньою загрозою для національної безпеки США.

Ця концепція була розвинута і конкретизована у Стратегії національної безпеки 2006 р., розробленій другою адміністрацією Дж. Буша, яка проте приділяла більше уваги багатосторонній дипломатії, визнаючи, що навіть така могутня нація як США, не може досягти усіх цілей самотійно⁴³⁴. У ній простежувався значний вплив неоконсерватизму та відхід від деяких попередніх зовнішньополітичних концепцій президента Буша щодо використання військ для надання допомоги з націєтворення чи підтримки місіонерської кампанії з поширення демократії.

Змінилося також ставлення до регіональних конфліктів і проблем глобальної бідності. Регіональні конфлікти було віднесено до сфери національних інтересів США навіть за відсутності в них прямих американських інтересів, оскільки вони мали потенціал перерости в гуманітарну трагедію, призвести до анархії, чим могли скористатися зовнішні сили для досягнення власних цілей, як Аль-Каїда використала громадянську війну в Афганістані⁴³⁵. Допомогу бідним державам було визначено стратегічним пріоритетом і моральним обов'язком США. У той час як розвиток посилював дипломатію та оборону, зменшував довготривалі загрози національній безпеці і допомагав будувати стабільні мирні спільноти, слабкі бідні держави були загрозою для

---

⁴³² Graduation Speech at West Point. June 1, 2002 // Ibidem. – P. 63-66.

⁴³³ The National Security Strategy ...September 2002. Op. cit.

⁴³⁴ The National Security Strategy...March 2006. Op.cit. – P. 49.

⁴³⁵ Ibidem. – P. 14.

своїх народів, тягарем для регіональних економік, а також вразливими для терористів, тиранів і міжнародних злочинців⁴³⁶.

Події 11 вересня призвели до суттєвих змін у міжнародному становищі США і міжнародній ситуації загалом, що дало підстави аналітикам виокремити новий період – «після 11 вересня» (post-09/11) – як завершальний етап однополярності в міжнародних відносинах, народження «постамериканського світу». За аналізом Р. Хаасса, принциповою характеристикою міжнародних відносин стала поява «безполярності» – домінування у світі не однієї, двох чи кількох держав, а скоріше понад десятка акторів, які здійснюють різні види влади. за його прогнозом, хоч у «безполярному світі» США зберігатимуть свою першість серед держав, відбуватиметься подальше розпорошення влади між різними державними і недержавними акторами, які володіють значною її часткою у тій чи іншій формі⁴³⁷.

Односторонні дії США в Іраку, здійснені всупереч позиції ООН та багатьох союзників і партнерів, завдали значного удару по міжнародному іміджу США. У січні 2005 р. на сенатських слуханнях з нагоди затвердження кандидатури К. Райс на посаду держсекретаря зазначалося, що її основна місія полягає у відновленні поваги світу до американської нації та здатності Америки переконувати інших. Адже в результаті односторонніх дій адміністрації Буша американці опинилися більш самотніми у світі, ніж у будь-який інший період своєї сучасної історії; незважаючи на велику військову могутність Америки, її позиція в світі стала менш безпечною⁴³⁸.

Під час передвиборчої кампанії 2000 р. Дж. Буш робив наголос на потребі зміцнення зв'язків із союзниками, передусім із Японією. Вважаючи, що

---

⁴³⁶ The National Security Strategy...March 2006. Op. cit. – P. 33.

⁴³⁷ United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. – Washington, 2008. – P. 30; Haass, Richard. The Age of Monopolarity. Op. cit.; Haass, Richard N. The Opportunity. Op.cit.

⁴³⁸ The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State: Hearings... January 18 and 19, 2005. Op.cit. – P. 5.

Б. Клінтон надавав **відносинам з Японією** другорядного значення після Китаю, він обіцяв відновити її центральну роль у східноазійській політиці США. На початку адміністрації в цьому напрямку було зроблено символічні жести: у березні 2001 р. президент Буш зустрівся з японським прем'єр-міністром Йошіро Морі, відклавши до того будь-які зустрічі з китайськими урядовцями; держсекретар К. Пауелл розпочав свій візит у Східну Азію із зупинки в Японії тощо. Проте нові випадки згвалтувань японських жінок персоналом американських військових баз та інцидент у лютому 2001 р., пов'язаний із зіткненням американського підводного човна з японським тренувальним риболовним судном, у результаті якого загинули дев'ять осіб, мали негативний вплив на американсько-японські відносини.

Нова адміністрація обстоювала перейняття Японією більш активної ролі у сфері регіональної і глобальної безпеки, що дозволило б зменшити витрати США й обмежити здатність Китаю збільшувати свій регіональний вплив. Проте в перші місяці адміністрації Буша зусилля інтенсифікувати співробітництво у сфері безпеки не мали успіху. Однією з вагомих причин цього був стан японської економіки. Реформи в Японії просувалися повільно. У 2001 р. рецесія японської економіки мала негативний глобальний ефект. Слабка економіка підривала позиції уряду, що робило менш вірогідним зростання ролі Японії у сфері безпеки.

Дж. Буш зменшив критику економічних реформ в Японії, однак проблеми японської економіки турбували Вашингтон. Існувала стурбованість, що японський уряд міг відкласти складні економічні реформи і зробити ставку на збільшення експорту. У 1991-1992 рр. такі дії мали негативний вплив на американську економіку й були одним з чинників поразки Дж. Буша-старшого на президентських виборах 1992 р. У Вашингтоні були розчаровані відсутністю в японському уряді нових ідей і неготовністю прем'єр-міністра Й. Морі кинути виклик могутнім партійним угрупованням всередині ЛДП.

Двосторонні відносини набули нового стимулу після обрання у квітні 2001 р. прем'єр-міністром Японії Дзюнітіро Коїзумі. Він був лідером нового

покоління, який значно відрізнявся під попередніх японських прем'єрів як зовнішністю і манерою поведінки, так і прихильністю до вільної ринкової економіки, рішучістю в реформуванні політики. Основне його завдання полягало у виведенні японської економіки з тривалої кризи. Помітне місце в планах Д. Коїзумі відводилося також зрушенню Японії до «більш нормальної» ролі в міжнародних відносинах. У червні 2001 р. на запрошення Дж. Буша Д. Коїзумі відвідав його резиденцію в Кемп-Девіді, де вони встановили гарні особисті стосунки. Дж. Буш надавав намірам Д. Коїзумі значну підтримку⁴³⁹.

Зусиллям Коїзумі змінити японську політику у сфері безпеки сприяла глобальна війна з тероризмом, яка розпочалася після 11 вересня 2001 р. Він одразу підтримав дії США і в жовтні 2001 р. провів через парламент Закон з особливих антитерористичних заходів, який забезпечив юридичну основу для розгортання Японських сил самооборони (ЯСС) за кордоном. У 2003-2004 рр. парламент схвалив ще чотири аналогічні закони. Це зробило можливим забезпечення ЯСС невійськовою підтримкою очолювану США коаліцію в Афганістані. Кораблі Морських сил самооборони з листопада 2001 р. були розміщені в Індійському океані, де вони здійснювали безкоштовну дозаправку суден, перевезення вантажів і персоналу військових контингентів коаліції. Японські розвідувальні літаки здійснювали моніторинг активності в повітрі й на морях. До Іраку було направлено ЯСС у складі 1000 осіб, які забезпечували гуманітарну, відбудовчу і логістичну підтримку операції «Свобода Іраку».

Японія відіграла провідну роль в організації міжнародних конференцій з реконструкції та постачання фондів для Афганістану, у заходах з його відновлення – відбудові системи афганських доріг, здійснення роззброєння і демобілізації; виділила 5 млрд. дол. на відновлення Іраку і взяла на себе інші зобов'язання стосовно допомоги у його відбудові. Хоч загальна грошова

---

⁴³⁹ Welcoming Koizumi of Japan. Presidential Retreat Camp David, Maryland. June 30, 2001 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 229-230; Unity between the U.S. and Japan. The Diet. Tokyo, Japan. February 18, 2002 // Ibidem. – P. 231-233.

допомога Японії була значно меншою, ніж під час війни в Перській затоці 1991 р., відбулося її зрушення від «дипломатії чекової книжки» до реальних дій⁴⁴⁰. Наслідком більш помітної ролі Японії на міжнародній арені стала її заявка на отримання місця постійного члена Ради Безпеки ООН, підтримана США.

Спільні національні інтереси і тісні особисті зв'язки між лідерами призвели до видимого зміцнення американсько-японського альянсу та координації дій двох держав у сфері безпеки. Нова концепція оборони Японії до 2009 р., схвалена в грудні 2004 р., передбачала послаблення заборони на експорт зброї за кордон, що дозволяло експортувати до США ракетні комплектуючі і спільно розробляти систему ПРО. Водночас через величезний державний борг Японії передбачалося скорочення ЯСС на 5 тис. осіб, а витрати на їх утримання – на 5%, що було першим скороченням воєнного бюджету за 20 років⁴⁴¹.

США і Японія тісно співпрацювали у вирішенні **північнокорейської проблеми**, хоч їхні підходи відрізнялися. Токіо висловлював стурбованість, що міжнародний тиск спричинить агресивну відповідь Північної Кореї і виявляв більшу готовність до переговорів з Пхеньяном, ніж Вашингтон. У вересні 2002 р., незважаючи на критику і протидію з боку США, Д. Коїзумі здійснив перший в історії Японії візит до Пхеньяна, де провів переговори з лідером КНДР Кім Чен Іром щодо можливості нормалізації двосторонніх відносин. Проте, в міру того як з'являлися нові свідчення щодо розвитку ядерної програми Північної Кореї і було підтверджено викрадення в 1970-1980-ті рр. дванадцяти японських громадян у цілях підготовки північнокорейських розвідників, уряд Коїзумі почав слідувати більш жорсткій лінії Вашингтона. Адміністрація Буша наполягала на включенні Японії до багатосторонніх переговорів з північнокорейської проблеми і винесенні питання про викрадення японський

⁴⁴⁰ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 218-219; U.S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Eighth Congress, Second Session, June 2, 2004. – Washington, 2004. – P. 8.

⁴⁴¹ Япония меняет оборонную доктрину / BBC // http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_4084000/4084369.stm

громадян на порядок денний цих зустрічей. Залишаючи посаду прем'єра, Коїзумі ще раз підтвердив, що союз зі США залишається незмінною основою політики Японії⁴⁴².

В економічній сфері завдяки заходам уряду Коїзумі з 2003 р. відновилося зростання японської економіки. Адміністрація Буша відзначала існування проблеми втручання японського уряду на ринки валют, у приватних переговорах чинила тиск на уряд Коїзумі щодо прискорення економічних реформ, але продовжувала уникати публічної критики його економічної політики, щоб не послаблювати його внутрішні позиції. Незважаючи на періодичне загострення економічних суперечок між США і Японією через американські тарифи на японську сталь чи обмеження американського експорту яловичини через виявлену в США хворобу коров'ячого сказу, ці диспути були порівняно незначними, другорядними і частково відображали передвиборчу динаміку в обох країнах⁴⁴³.

Найбільш складним в американсько-японських відносинах залишалось питання про американську військову присутність на о. Окінава, сфокусоване навколо авіаційної бази Футенма, розташованої біля густонаселеного м. Гінован. У жовтні 2005 р. і травні 2006 р. було врешті досягнуто домовленості про її переведення до 2014 р. на іншу базу на менш заселеній території на півночі острова, а 8000 персоналу морської піхоти – на американській о. Гуам. Труднощі на шляху реалізації цих угод були пов'язані зі значним спротивом з боку місцевого населення, а також із частою зміною японських урядів, у середньому раз на рік, після відставки Коїзумі, що ускладнювало американсько-японські відносини.

Д. Коїзумі перебував на посаді прем'єра 5 років і 5 місяців. Основним результатом його діяльності було одужання японської економіки, скорочення

---

⁴⁴² Press Conference by Prime Minister Junichiro Koizumi Following the Sixth Asia-Europe Meeting (ASEM 6). September 11, 2006. – Access mode: <http://www.kantei.go.jp/oreign/index-e.html>

⁴⁴³ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 221.

безробіття, зміцнення фондового ринку, здійснення приватизації збанкрутілих державних підприємств, стабілізація банківської системи. Водночас за прем'єрства Коїзумі відбулося значне погіршення відносин Японії з Китаєм і Республікою Кореєю, що вважалося найбільшим прорахунком його політики. Націлений на тісні відносини з США, він не приділяв достатньої уваги розбудові політичних відносин з регіональними державами, стурбованість яких викликали його праві націоналістичні погляди і регулярні візити до храму Ясукуні, символу воєнних традицій Японії, які розцінювалися у Східній Азії як ознака відродження японського мілітаризму.

Наступний прем'єр-міністр Японії Шіндзо Абе (вересень 2006 – вересень 2007 рр.) вступив на посаду із заявами про необхідність продовження економічних реформ; посилення ролі Японії на міжнародній арені, включаючи перехід до упереджуючої дипломатії; відродження традиційних цінностей японського суспільства.⁴⁴⁴ У своєму першому виступі перед парламентом 26 вересня 2006 р. новий прем'єр наголошував на тому, що Японія є передусім азійською країною, що відрізняло його від попередника. Одним із нагальних завдань нового уряду він визначив нормалізацію відносин із Китаєм та Південною Кореєю. Через це перший візит Ш. Абе був запланований до Пекіна, а не до Вашингтона. Врешті він відбувся до Сеула, що було пов'язано з успішним випробуванням Північною Кореєю на початку жовтня 2006 р. ядерної бомби.

Проте зовнішньополітичні установки Ш. Абе не сприяли встановленню дружніх відносин Японії з сусідніми державами. Одним з основних у його виборчій програмі був пункт про перегляд 9-ї пацифістської статті Конституції з метою посилити роль Японії у міжнародних справах. Як і його попередник, він відвідував гробницю Ясукуні, а також продовжив лінію на здобуття

---

⁴⁴⁴ Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 165th Session of the Diet / Prime Minister of Japan and His Cabinet // <http://www.kantei.go.jp/foreign/index-e.html>

членства Японії в РБ ООН. Незмінними залишилися тісні відносини Японії зі США у сфері оборони і міжнародної політики, чому сприяло навчання Ш. Абе в США, його зв'язки з впливовими американськими неоконсерваторами. Випробування КНДР ядерної бомби обумовило подальше посилення японсько-американської взаємозалежності, підтримку прем'єром двостороннього співробітництва у сфері протиракетної оборони.

За наступного уряду Я. Фукуди в червні 2008 р. японський і китайський уряди після тривалих переговорів дійшли згоди щодо необхідності підготовки двостороннього договору зі спільного освоєння ресурсів Східно-Китайського моря, щоб перетворити його з «моря конфронтації» на «море миру, співробітництва і дружби»⁴⁴⁵. Проте переговори так і не розпочалися, а ситуація у Східно-Китайському морі в наступні роки ускладнилася.

У 2008-2009 рр. знову загострилися історичні питання, пов'язані з публікацією ревізійністської статті генерала Т. Тамогами, визнанням наступним прем'єр-міністром Т. Асо використання примусової праці на його сімейній шахті в роки Другої світової війни, візитами міністрів до храму Ясукуні, схваленням японським урядом чергового підручника з історії з проявами реабілітації агресії Японії в роки Другої світової війни, новим сплеском територіальних диспутів у Східно-Китайському морі⁴⁴⁶ тощо, які негативно вплинули на японсько-китайські й японсько-корейські відносини. Водночас ознакою прагнення трьох держав до нормалізації відносин в інтересах взаємовигідного співробітництва був перший тристоронній саміт між Японією, Китаєм і Республікою Кореєю у грудні 2008 р. Усі японські уряди після Коїзумі намагалися нормалізувати відносини зі східноазійськими сусідами, не порушуючи при цьому тісних відносин із США, але їх заходи не були досить

---

⁴⁴⁵ Drifte, Reinhard. Territorial Conflicts in the East China Sea – From Missed Opportunities to Negotiation Stalemate / Reinhard Drifte // *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. – Access mode: <http://japanfocus.org/-Reinhard-Drifte/3156>

⁴⁴⁶ Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relation / Kosuke Takahashi // *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290>

ефективними і викликали критику опозиційної Демократичної партії Японії (ДПЯ), яка виступала за більш азійський напрям зовнішньої політики. У Маніфесті ДПЯ (2005 р.) проголошувався намір позбавити Японію залежних відносин з США і замінити їх зрілим альянсом на основі взаємозалежності й рівності.

Зі зменшенням суспільної підтримки ЛДП та посиленням впливу Демократичної партії Японії у США з'явилася стурбованість щодо майбутнього американсько-японського альянсу. На конференції в Токіо у грудні 2008 р. Дж. Най назвав три дії Японії, які Конгрес розглядатиме як «антиамериканські» – скасування японської військово-морської місії в Індійському океані, спроба переглянути угоди про статус американських сил і про їх переміщення. Він повторив це представнику Демократичної партії Японії С. Маехарі, який прибув до Вашингтона у січні 2009 р., щоб засвідчити наміри своєї партії переглянути попередні угоди зі США⁴⁴⁷.

У передвиборчій кампанії 2000 р. Дж. Буш критикував адміністрацію Клінтона за надто «м'яку» **політику відносно Китаю**, який є «конкурентом, а не стратегічним партнером», а деякі напрямки його політики є тривожними⁴⁴⁸. Водночас він виступав за розвиток торговельних зв'язків з Китаєм, не прийнявши більш жорстку лінію, яку обстоювала частина Республіканської партії; просував демократію у відносинах з Китаєм лише до рівня, який не міг зашкодити торговельним інтересам США. Цей підхід був конкретизований К. Пауеллом під час слухань в комітеті Сенату із зовнішньої політики: «Китай не є стратегічним партнером. Але Китай також не є неминучим і непримиренним ворогом. Китай – це конкурент, потенційний регіональний

---

⁴⁴⁷ McCormack, Gavan. *Ampo's Troubled 50th*. Op. cit.

⁴⁴⁸ *A Distinctly American Internationalism*. Ronald Reagan Presidential Library. Simi Valley, California. November 19, 1999 // *The George W. Bush Foreign Policy Reader*. Op. cit. – P. 29.

суперник, але також і торговельний партнер, готовий співпрацювати у сферах, де стратегічні інтереси перетинаються»⁴⁴⁹.

Стрімкий економічний розвиток і нова зовнішня політика Китаю, які сприяли зростанню його регіонального і глобального впливу, значне збільшення військових витрат і швидка розбудова збройних сил з акцентом на високих технологіях поставили на порядок денний питання, чи буде він наступною наддержавою. Деякі американські аналітики вважали, що піднесення Китаю і конфліктуючі погляди неминуче призведуть до американсько-китайського зіткнення, що вимагало від США переходу до більш твердої політики відносно Китаю. На протилежному полюсі були ті, хто вважав, що спільні економічні й безпекові інтереси дозволять США й Китаю розвивати кооперативне співробітництво, у той час як жорстка політика сприятиме розвитку взаємної ворожості.

У перші місяці перебування в Білому домі Дж. Буш прийняв більш жорсткий курс відносно Китаю, ніж попередня адміністрація. Це засвідчив американсько-китайський дипломатичний конфлікт у квітні 2001 р., який виник у зв'язку з перехопленням китайськими винищувачами F-8 американського розвідувального літака EP-3 над о. Хайнань. Через зіткнення одного з китайських літаків з EP-3 його пілот загинув, а пошкоджений американський літак зробив посадку на одній із китайських баз, де його команду було затримано. Китай вимагав від США вибачень за інцидент і відмови від повітряних зйомок. Після 11 днів переговорів і високого рівня риторики двох сторін посол США висловив «щирий жаль» з приводу смерті китайського пілота і вибачення за неавторизовану посадку, але не прийняв відповідальності за інцидент і не пообіцяв припинити такі польоти⁴⁵⁰. Того ж місяця Дж. Буш схвалив найбільший з часу президентства свого батька п'ятимільярдний пакет продажу зброї Тайваню, що було розцінено китайським керівництвом як порушення США політики «одного Китаю». Через кілька днів у інтерв'ю

---

⁴⁴⁹ Nomination of Colin L. Powell... Op. cit. – P. 19.

⁴⁵⁰ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 212.

програмі «Доброго ранку, Америко» на запитання, чи використовуватиме він американські війська для захисту Тайваню, Дж. Буш дав зрозуміти, що це можливо⁴⁵¹. У результаті цих подій відбувся тимчасовий розрив американсько-китайських військових контрактів.

Не зважаючи на сильну опозицію Китаю, Дж. Буш надавав значну підтримку Національній програмі протиракетної оборони США і в серпні 2001 р. заявив, що Америка вийде з Договору про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО) у зручний для неї час⁴⁵². Того ж місяця у зв'язку з експортом Китаєм ракетних компонентів до Пакистану, що було розцінено як порушення ним угоди 2000 р., Вашингтон наклав санкції на китайські й пакистанські компанії, які брали участь у цій операції і відмовився скасувати заборону на ліцензії для китайських компаній для запуску американських комерційних супутників, що обіцяла зробити адміністрація Клінтона в 2000 р.

Однак терористичні атаки на США 11 вересня 2001 р. спричинили значні зміни в американсько-китайських відносинах. Президент Цзян Цземінь одразу направив президенту Бушу телеграму зі співчуттями, у якій підкреслив опозицію тероризму з боку КНР. Після цього Вашингтон звернувся до Пекіна з проханням про обмін розвідувальною інформацією щодо терористичних мереж і запросив Китай приєднатися до міжнародної коаліції проти тероризму. Пекін надав глобальній антитерористичній кампанії під керівництвом США повну дипломатичну і моральну підтримку.

Події 11 вересня вплинули на американсько-китайські відносини принаймні у двох напрямках. По-перше, вони дали відповідь на питання, хто був основним противником Америки – тероризм, тобто умисне, політично мотивоване насилля над невинними⁴⁵³; у зв'язку зі зміщенням уваги США на загрозу тероризму стурбованість щодо потенційної небезпеки з боку Китаю стала менш значущою. По-друге, після 11 вересня Дж. Буш визначив лінію

---

⁴⁵¹ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 212-213.

⁴⁵² Ibidem. – P. 115.

⁴⁵³ The National Security Strategy... September 2002. Op. cit – P. 5.

глобального протистояння між терористами і тими, хто їх підтримує, з одного боку, і «цивілізованими державами світу», включаючи Китай, з іншого. Відбувся двосторонній обмін фахівцями з антитерористичної діяльності, встановлено механізми координації з обміну розвідувальною інформацією, фінансових трансакцій, контролю за впровадженням законів.

Можливо, найбільшим виявом підтримки Пекіном війни США з тероризмом стала відсутність заперечення щодо розгортання американської присутності в Центральній Азії (спорудження американських баз, системи доріг і комунікацій у Киргизстані та Узбекистані одразу після початку військової кампанії проти режиму Талібану в Афганістані). У свою чергу, Китай розпочав розглядати повстанців-сепаратистів у північно-західній провінції Сінцзян як частину міжнародної ісламської мережі, що отримує фінансування на Близькому Сході й тренується в Пакистані⁴⁵⁴.

Новий тон в американсько-китайських відносинах задала перша зустріч між президентами Бушем і Цзяном у жовтні 2001 р. під час саміту АТЕС у Шанхаї. У виступі президента Буша під символічною назвою «США і Китай стоять проти тероризму»⁴⁵⁵ не було прямої критики Китаю, натомість увагу було зосереджено на співробітництві в боротьбі з тероризмом. Дж. Буш висловився за «щирі, конструктивні й кооперативні» відносини з Китаєм, що стало гаслом на наступні роки. Слово «щирі» сигналізувало наміри Вашингтона і далі відкрито висловлювати стурбованість стосовно китайської політики, але його загальна риторика значно відрізнялася від попередньої.

У лютому 2002 р. відбувся візит президента Буша до Пекіна, а у жовтні 2002 р. Дж. Буш приймав Цзян Цземіня на своєму ранчо в Кроуфорті, штат Техас, що було честю, наданою не багатьом іноземним лідерам. Напередодні

---

⁴⁵⁴ Cruz de Castro, Renato. U.S. War on Terror in East Asia: The Perils of Preemptive Defense in Waging a War of the Third Kind / Renato Cruz de Castro // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Winter. – Issue 31. 4. – P. 212-232.

⁴⁵⁵ U.S., China Stand Against Terrorism. Western Suburb Guest House. Shanghai, People's Republic of China. October 19, 2001 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 222-223.

візиту президента Цзяна дві сторони здійснили заходи, які б забезпечили його успішність: Вашингтон включив одну із сінцзянських груп до переліку терористичних організацій, які підпадали під санкції США; Пекін нарешті схвалив обіцяні в 2000 р. закони про контроль за ракетним експортом. На саміті, крім традиційних питань, обговорювалися кризи в Іраку й Північній Кореї. За його результатами було оголошено плани відновлення двосторонніх військових обмінів на найвищому рівні та дискусій у сфері прав людини⁴⁵⁶.

Отже, співробітництво в боротьбі з тероризмом призвело до видимого покращення американсько-китайських відносин. Проте основні суперечності між двома державами залишилися. Продаж США зброї Тайваню і рішення про надання віз тайванським посадовцям для транзиту чи відвідування США зустріли значну критику Китаю. Після надання ЦРУ додаткової інформації про експорт Китаєм ракетних технологій було накладено відповідні санкції ще на кілька китайських компаній. У липні 2002 р. відбувся витік інформації з Пентагону, яка оцінювала швидке зростання витрат Китаю на оборону і нові військові технології як потенційну загрозу союзникам США, в результаті чого США, можливо, доведеться застосувати проти нього ядерну зброю (у разі конфлікту в Тайванській протоці). Ця інформація підтверджувала ставлення Пентагону до Китаю як до військової загрози й свідчила про розкол в адміністрації між «яструбами» і прихильниками співробітництва з Китаєм.

Прийняття нової оборонної стратегії Вашингтона після 11 вересня призвело до реструктуризації військового розгортання США в бік швидкої й ефективної мобілізації на територіях, де загрози могли виникнути; покращення гнучкості американських сил і диверсифікації їхніх пунктів доступу до будь-якої потенційної кризи. США збільшили свою морську і повітряну присутність в Східній Азії, звернулися із запитом до Філіппін, Малайзії та Сінгапуру про більший доступ до портів, спільні тренування й інші маневри. Збільшення військової присутності США у Південно-Східній Азії, спроби Вашингтона

---

⁴⁵⁶ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 215.

посилити військові зв'язки з Тайванем, заохочення Японії прийняти на себе більшу роль у питаннях регіональної безпеки, «доктрина превентивної оборони» США спричинили стурбованість Пекіна стосовно довгострокових наслідків війни з тероризмом для стратегічних інтересів КНР. Виникали підозри, що скориставшись війною з тероризмом, США мають намір здійснити стратегічне оточення Китаю, стримати його появу як світового лідера. Після початку інтервенції США в Іраку (березень 2003 р.), яка відбувалася без санкції ООН, посилювалася критика Пекіном односторонніх дій Вашингтона у світових справах, які, як зазначалося, суперечили ідеалізму та лібералізму попередніх адміністрацій США. Проте Пекін значно менше критикував односторонні дії США в Іраку, ніж можна було очікувати, залишивши першість Франції та Німеччині.

Вашингтон і Пекін поділяли інтереси щодо збереження без'ядерного статусу Корейського півострова. Китай погодився приймати багатосторонні переговори щодо північнокорейської ядерної проблеми й активно спонукав КНДР взяти в них участь; під час переговорів тиснув як на Пхеньян, так і на Вашингтон стосовно взаємних поступок; переконував Пхеньян повернутися до столу переговорів, коли їх було перервано. Проте підходи Китаю і США під час переговорів відрізнялися. На відміну від Вашингтона, Пекін вважав, що бажання Пхеньяна отримати гарантії безпеки були розумними, виступав проти жорстких економічних санкцій щодо КНДР, не кажучи вже про військові удари, які могли призвести до її краху.

У 2003 р. було започатковано Американсько-китайський діалог у сфері безпеки, під час якого відбувалися конструктивні дискусії двох сторін з питань контролю над озброєнням, нерозповсюдження, роззброєння та інших міжнародних проблем безпеки. До 2008 р. відбулося чотири раунди Діалогу⁴⁵⁷.

---

⁴⁵⁷ Readout of U.S.-China Security Dialogue. Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC June 25, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194008.htm>

Співробітництво в боротьбі з тероризмом та урегулюванні північнокорейської ядерної проблеми, прогрес у переговорах з торгівлі дали підстави держсекретарю Пауеллу у вересні 2003 р. характеризувати відносини між США і Китаєм як найкращі з часу першого візиту президента Р. Ніксона до Китаю в 1972 р⁴⁵⁸. Такі оцінки звучали й під час візиту китайського прем'єра Вень Цзябао до Вашингтона в грудні 2003 р. Дж. Буш використав цей візит, щоб високо оцінити дії Китаю у боротьбі з тероризмом, взаємодії з Північною Кореєю та розбудові глобальної торгівлі, проголосивши Китай «дипломатичним партнером» США⁴⁵⁹. Після зустрічі Дж. Буш скористався фотосесією, щоб прокоментувати заяви тайванського президента Чень Шуйбяня щодо можливої незалежності Тайваню і планів проведення референдуму на острові. За його словами, США виступають проти будь-яких односторонніх рішень Китаю чи Тайваню щодо зміни статус-кво, тоді як заяви президента Тайваню свідчать про можливість таких дій з його боку⁴⁶⁰. Ці коментарі були високо оцінені в Пекіні, який уже давно намагався отримати запевнення Дж. Буша, що США не підтримуватимуть незалежність Тайваню.

Проте в наступному 2004 р. китайські урядовці знову критикували США за недостатній тиск на Чень Шуйбяня з огляду на його курс на незалежність Тайваню; США знову подали до ООН резолюцію стосовно порушення Китаєм прав людини, від чого вони утрималися в 2003 р.; китайські компанії продовжили експорт ракетних технологій, що сприяло практиці подальшого накладання на них санкцій США; залишилися серйозні двосторонні суперечності в торговельно-економічній сфері. Незважаючи на це, під час президентської кампанії 2004 р. кандидати від Демократичної партії

---

⁴⁵⁸ President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003. – Access mode: www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209-2.html

⁴⁵⁹ Welcoming Premier Wen of China. The White House. Washington D.C. December 9, 2003 // The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 227-228.

⁴⁶⁰ The George W. Bush Foreign Policy Reader. Op. cit. – P. 216.

критикували Дж. Буша за занадто «м'яку» політику щодо Китаю. За останні 12 років такі звинувачення діючого президента стали традиційними.

Під час сенатських слухань у січні 2005 р. з нагоди затвердження кандидатури держсекретаря у другій адміністрації Дж. Буша, у свідченні К. Райс зазначалося, що США будують «щирі, кооперативні й конструктивні» відносини з Китаєм, які охоплюють спільні інтереси і водночас визнають значні відмінності в цінностях двох держав. У ході обговорення зовнішньої політики США основна увага була зосереджена на війні в Іраку та політиці на «великому Близькому Сході», тож Китаю, як і східноазійському регіону в цілому, було приділено незначну увагу, в основному в контексті відносин у трикутнику США-Китай-Тайвань і необхідності забезпечення дотримання Китаєм зобов'язань, прийнятих ним при вступі до ВТО⁴⁶¹.

Приєднання Китаю до ВТО (грудень 2001 р.) призвело до значного зростання американсько-китайської торгівлі. У 2005 р. Китай вийшов на 4-у позицію з імпорту американських товарів (порівняно з 9-ю у 2001 р.). У 2006 р. Китай був третім торговельним партнером США, США для Китаю – другим, а також одним із найбільших джерел інвестицій. Для сприяння швидкому розвитку китайсько-американських торгово-економічних відносин було створено низку спеціальних органів та механізм регулярних консультацій⁴⁶².

На слуханнях у сенатському комітеті США з міжнародних справ у червні 2005 р. визнавалося зростання американського експорту до Китаю після його вступу до ВТО на 80%, тоді як загальний експорт США за цей час зріс усього на 11%. Водночас зазначалося існування серйозних проблем, пов'язаних з неефективним упровадженням в Китаї законів про захист прав інтелектуальної власності, існуванням нетарифних бар'єрів на сільськогосподарську продукцію, різким зростанням китайського текстильного експорту після зняття кількісних

---

⁴⁶¹ The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State. Op. cit. – P. 38, 112, 251.

⁴⁶² Взаимовыгодные торгово-экономические отношения между Китаем и США. 19.04.2006. – Режим доступа: http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2006-04/19/content_243266.htm

обмежень за Угодою ВТО з текстилю та одягу. У результаті імпорт США з Китаю у 2004 р. в п'ять разів перевищував експорт. На літо 2005 р. торговельний дефіцит США з Китаєм склав 162 млрд. дол. Це спричинило санкції США проти китайського експорту, хоча під час слухань зазначалося, що вони не є достатньо ефективними й наносять удар іншим регіональним державам, які постачають до Китаю сировину, деталі, напівфабрикати для остаточного збирання і продажу на американському ринку⁴⁶³.

Паралельно зі зростанням китайського експорту в 2004-2005 рр. визначилася тенденція до значного щорічного збільшення валютних резервів Китаю, що, на думку американських експертів, свідчило про цілеспрямоване обмеження курсової гнучкості юаня за рахунок активних валютних інтервенцій Центрального банку КНР. У той час як китайські посадовці вважали, що розрив у торгівлі можна було зменшити шляхом збільшення експорту американських технологій, у США переважала думка, що він був результатом нечесних трудових практик і дій китайського уряду з утримання заниженого курсу юаня.

Рішучість Вашингтона стосовно введення обмежень на китайський експорт примусила Пекін підвищити гнучкість національної валюти. З липня 2005 р. розпочалося реформування механізму формування обмінного курсу юаня і запровадження плаваючого валютно-обмінного курсу на основі ринкового співвідношення пропозиції і попиту⁴⁶⁴. У результаті цих заходів упродовж 2005-2007 рр. китайський юань зріс у ціні на 12%, а з літа 2007 р. до літа 2008 р. – ще на 18%. Ці зміни сприяли значному збільшенню американського експорту, на 20% в 2007 р. Хоча з 2001 р. до 2007 р. американський експорт у Китай збільшився майже на 240% – значно більше, ніж у будь-яку іншу країну,

---

⁴⁶³ The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. 109th Congress, 1st Session. June 7, 2005. – Washington, 2006. – P. 8, 15, 25.

⁴⁶⁴ Ответы премьера Вэнь Цзябао на вопросы китайских и иностранных корреспондентов 14.03.2006. – Режим доступа: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t241202.htm>

це не призвело до зменшення торговельного дефіциту США з Китаєм, який лише зріс (до 256 млрд. дол. на травень 2008 р.)⁴⁶⁵. Як і раніше, у Вашингтоні переважала думка, що це було наслідком заниженого курсу юаня, порівняно з долларом, що робило китайський експорт до США дешевшим, а експорт США до Китаю дорожчим. Водночас на порядок денний американської політики вийшла проблема конкурентоспроможності американської економіки. Якщо в 1990-х рр. США вимагали від інших держав реформування економіки у зв'язку з глобалізацією, то тепер така проблема стояла перед Америкою. Конкуренція з Китаєм підштовхувала США до реформ.

У 2007 р. вперше після Другої світової війни Китай зробив більший внесок у глобальне економічне зростання, ніж США. Паралельно збільшилося фінансування Китаєм зростаючого дефіциту державного бюджету США. На травень 2008 р. Китай був другим (після Японії) найбільшим утримувачем довгострокових облігацій державного боргу США (на суму 487 млрд. дол.); у вересні 2008 р. він замінив Японію як найбільший кредитор США. Це уможливило фінансування американським урядом державного дефіциту й утримання низьких банківських ставок, і водночас підтримувало американський ринок для китайських товарів, оскільки визнавалося, що його зменшення матиме негативний вплив на китайську економіку.

Отже, склалися тісні відносини між США та Китаєм на рівні позичальник-кредитор, яка тісно пов'язувала дві держави у їх взаємозалежності, охарактеризованій відомим британським істориком Н. Фергюсоном як народження нової «подвійної держави» під назвою «Чаймеріка» (від злиття англомовних назв «Китай» і «Америка»). Паралельно виникла стурбованість стосовно можливості дестабілізації Китаєм американської економіки у разі одноразового продажу значної частини боргових зобов'язань США⁴⁶⁶.

Необхідність забезпечення сировинних ресурсів на тлі зростання золотовалютних резервів сприяла активізації інвестиційної політики Китаю за

---

⁴⁶⁵ United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 4.

⁴⁶⁶ Ibidem. – P. 6.

кордоном, яка розпочалася після його вступу до ВТО. Хоч інвестування Китаю за кордон залишалося незначним, порівняно з інвестиціями в китайську економіку, навіть обмежені китайські інвестиції мали вражаючий політичний ефект. Так, оцінюючи візити президентів Дж. Буша і Ху Цзіньтао до Австралії в кінці 2003 р., оглядачі писали, що президент КНР був більш тепло прийнятий парламентом Австралії, ніж Дж. Буш, що стало наслідком китайської «доларової дипломатії» й «дипломатії посмішок»⁴⁶⁷. Альтернатива, яку створили китайські інвестиції в Латинській Америці, сприяла зриву проекту США зі створення ЗВТ Північної і Південної Америки (ФТАА), що стало очевидним після третього саміту «двох Америк» в Аргентині в листопаді 2005 р.⁴⁶⁸.

У 2005 р. Китайська національна офшорна нафтова компанія (СНООС) зробила спробу купити власність американського енергетичного гіганту «Юнокал», щоб отримати доступ до технологій розвідування і видобутку нафти. Це викликало сплеск антикитайських настроїв в американському суспільстві й угода врешті не відбулася.

Крім двостороннього рівня, відносини між США і Китаєм набули нового значення з огляду на значне посилення на початку нового століття регіонального і глобального впливу Китаю. Це мало як опосередкований, так і безпосередній вплив на американські інтереси в ПСА. Так, під час обговорення в 2002 р. Декларації про код поведінки в Південно-Китайському морі Пекін намагався досягти згоди держав ПСА заборонити іноземні військові навчання в регіоні; коли в 2003 р. США посирили торгово-економічні санкції проти М'янми, Китай надав їй грант у розмірі 200 млн. дол. для послаблення економічних втрат. Пекін посилив тиск на регіональні держави стосовно купівлі китайського військового обладнання і зброї. У листопаді 2004 р. він

---

⁴⁶⁷ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 4-8.

⁴⁶⁸ FTAA / Bilaterals.org // <http://www.bilaterals.org/spip.php?rubrique16>; China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-first Century. – Armonk, New York; London, 2007. – P. 95, 104, 199.

приймав першу конференцію АРФ з політики у сфері безпеки, яку відвідали представники міністерств оборони з 24 азійських держав⁴⁶⁹.

Через очевидне посилення китайського впливу в ПСА існувала стурбованість з приводу можливості перетворення окремих держав регіону на частину «великого Китаю». Традиційні союзники США у Східній Азії також усе більше залежали від експорту до Китаю, що примушувало їх узгоджувати свої інтереси не лише з Вашингтоном, але й Пекіном. Актуальним для США стало питання, як більш могутній Китай використовуватиме свій зростаючий регіональний і глобальний вплив, – робитиме це самостійно чи спільно зі США та їхніми союзниками. Найбільший вплив на глобальні інтереси США мала готовність Китаю інвестувати в «проблемні» держави (Іран, Судан, М'янму), політика яких, з позиції американського уряду, підривала міжнародну безпеку.

Доповідь зі стратегії національної безпеки США 2006 р. значну увагу приділяла Китаю. Наголошувалося, що перетворення на глобального гравця вимагає від нього відповідальних дій на міжнародній арені, виконання своїх зобов'язань, упровадження міжнародних правил, економічних і політичних стандартів, які підтримуються міжнародною системою, а також здійснення внеску в міжнародну стабільність. Висловлювалося сподівання, що Китай дотримається своїх зобов'язань з «мирного розвитку» і співпрацюватиме зі США у вирішенні спільних викликів та реалізації взаємних інтересів⁴⁷⁰. Ця теза звучала у промові держсекретаря К. Райс 19 березня 2006 р. в Токіо: США вітають зростання упевненого, мирного і процвітаючого Китаю і хочуть бачити його своїм партнером у глобальних справах, але такого, який може і бажає поєднувати свої зростаючі можливості та міжнародну відповідальність⁴⁷¹.

Зрушення Китаю до більш відповідальної позиції у глобальних справах відзначалося під час слухань у сенатському комітеті з міжнародних справ у травні 2008 р. За свідченням заступника держсекретаря Дж. Негропonte,

---

⁴⁶⁹ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 51-52.

⁴⁷⁰ The National Security Strategy... March 2006. Op. cit. – P. 40.

⁴⁷¹ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 13-15.

традиційний принцип невтручання КНР поступався дипломатичному втручання, про що свідчила підтримка Пекіном низки ініціатив США в Раді безпеки ООН, включаючи резолюції про санкції проти КНДР та Ірану. Такі рішення було важко уявити кілька років тому. Водночас Дж. Негропonte при характеристиці американсько-китайських відносин наголошував на використанні термінів «деякий прогрес» і «позитивні тенденції», визнаючи існування в них численних суперечностей, що робило позитивні зміни очевидними лише під час їх розгляду в динаміці⁴⁷².

На думку Р. Хаасса, міжнародна ситуація на початку XXI ст. створювала нові можливості для співробітництва між США і Китаєм, оскільки в умовах «безполярного світу» конкуренція та конфлікт між великими державами перестали бути рушійною силою міжнародних відносин. За його прогнозом, позитивний розвиток американсько-китайських відносин, до якого варто прагнути, мав відбуватися в рамках «селективного (вибіркового) партнерства», яке характеризувалося їхньою готовністю і здатністю співпрацювати і вирішувати ті проблеми, де їх інтереси збігаються⁴⁷³.

Меморандум М. Олбрайт майбутньому президенту, обраному в 2008 р., включав пораду уникати непорозумінь з Китаєм, оскільки він став дуже важливим – володів 300 млрд. дол. у довгострокових казначейських облігаціях США, був постійним членом РБ ООН; мав дипломатичний вплив у місцях, де США такого впливу не мали; у сфері економіки міг впливати на збереження чи знищення мільйонів робочих місць у США⁴⁷⁴.

Події 11 вересня спричинили значні зміни в політиці США **в Південно-Східній Азії**. Республіканська адміністрація Дж. У. Буша увійшла в Білий дім в умовах посилення антиамериканських настроїв у регіоні. У зв'язку з цим у меморандумі, підготовленому групою провідних американських експертів для

---

⁴⁷² United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 10-11.

⁴⁷³ Ibidem. – P. 30-31.

⁴⁷⁴ Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 194.

нової адміністрації⁴⁷⁵, було обґрунтовано потребу виробити нову політичну стратегію США в ПСА. Найбільшим пріоритетом для США було визначено підтримку регіональної стабільності через попередження конфлікту чи встановлення в ПСА домінування зовнішньої держави або коаліції. Для цього визнано за необхідне не лише підтримувати військову присутність, але й зробити залучення США до ПСА усебічним, більш гнучким та інтегрованим; активно поширювати двосторонні угоди; сприяти ринковим економічним реформам, технологічному розвитку, заходам щодо зменшення бідності тощо. Рекомендовано переглянути попередній підхід США до АСЕАН, яка, незважаючи на послаблення в умовах Азійської кризи, зберегла свою цінність як економічний і політичний партнер США, значення якого зросло в умовах появи Китаю як більш упевненого в собі регіонального гравця. Визнавалася необхідність сформуванню новий порядок денний для діалогу з АСЕАН у таких сферах як розвиток довіри, нетрадиційна безпека (морське піратство, контрабанда тощо), енергетичне співробітництво, лібералізація торгівлі, вирішення соціальних проблем (СНІД, проблема біженців тощо), розвиток освіти і людських ресурсів, координація зусиль у відносинах із зовнішніми акторами, передусім з Китаєм.

Великі надії на започаткування нової політики США у ПСА поклалися на участь держсекретаря К. Пауелла в Регіональному форумі АСЕАН (липень 2001 р.) і президента Дж. Буша у саміті лідерів АТЕС у Шанхаї (жовтень 2001 р.). Однак терористичні атаки 11 вересня зашкодили цьому. У ході двосторонніх і багатосторонніх зустрічей на саміті АТЕС в Шанхаї основним лейтмотивом виступів Дж. Буша було формування глобальної антитерористичної коаліції⁴⁷⁶. У цьому контексті різко зросла зацікавленість США у посиленні співробітництва з країнами ПСА у сфері безпеки.

---

⁴⁷⁵ The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration. Op. cit.

⁴⁷⁶ Public Papers...George W. Bush. 2001. Book 2. – Washington, 2003. – P. 1265-1267, 1271-1277.

Підстави для цього створювала активізація діяльності місцевих радикальних ісламістських угруповань, передусім «Джемаа Ісламійя», яка набула транснаціонального характеру. Було виявлено фінансування її діяльності «Аль-Каїдою», ідеологічну спорідненість цих організацій, використання ними аналогічних методів боротьби. Це дало підстави говорити про зростаючу небезпеку з боку екстремістських організацій, про перенесення діяльності «Аль-Кайди» після розгрому в Афганістані до ПСА⁴⁷⁷.

У листопаді 2001 р. на конференції вищих урядовців США і десяти країн АСЕАН Південно-Східну Азію було визнано «другим фронтом» керованої США глобальної кампанії проти тероризму. 1 серпня 2002 р. США й АСЕАН підписали Спільну декларацію про співробітництво у протидії міжнародному тероризму. Згідно з нею, сторони мали здійснювати відповідний моніторинг, обмін інформацією та розвідувальними даними стосовно діяльності терористичних угруповань на їхніх територіях; блокувати їхні фінансові активи; удосконалити прикордонний та імміграційний контроль, щоб унеможливити пересування терористичних угруповань між різними країнами; забезпечити допомогу в транспортуванні й створенні інших відповідних можливостей для боротьби з тероризмом (через тренування й освіту, консультації між офіційними особами й аналітиками, семінари, конференції, спільні операції)⁴⁷⁸. Враховуючи значну диверсифікованість і складність цього регіону, можливість залучення військ США до боротьби з регіональними терористичними угрупованнями за Спільною декларацією не передбачалася. Натомість національним урядам пропонувалася логістична, інформаційна, навчальна та інші форми підтримки.

---

⁴⁷⁷ Гусев М. «Джемаа Исламийя» – собрат «Аль-Кайды» в Юго-Восточной Азии / М. Гусев. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/03-11-03.htm>

⁴⁷⁸ ASEAN-United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism. Bandar Seri Begawan, 1 August 2002. – Access mode: <http://www.aseansec.org/7424.htm>; Asean Efforts to Counter Terrorism. – Access mode: <http://www.aseansec.org/14396.htm>

Посилилася військова співпраця між США та їхніми союзниками в ПСА Таїландом і Філіппінами, включаючи допомогу Філіппінам в антитерористичних тренуваннях і підтримку Таїланду у розвитку засобів боротьби з нелегальною торгівлею наркотиками, кошти від якої забезпечували діяльність терористичних угруповань. США допомогли тренувати антитерористичну групу в Національній поліції Індонезії. У листопаді 2002 р. було створено Регіональний антитерористичний центр в Куала-Лумпурі. Під час візиту Дж. Буша до Сінгапуру в жовтні 2003 р. відбулися переговори зі Стратегічної рамкової угоди розширення співробітництва у сфері безпеки проти тероризму і розповсюдження зброї масового знищення. Її було підписано в липні 2005 р⁴⁷⁹. У контексті розширення глобальної антитерористичної кампанії США збільшили свою військово-морську і військово-повітряну присутність у ПСА, відбулося відновлення їхньої співпраці з регіональними країнами у сфері безпеки.

На відміну від кампанії проти режиму Талібану і мережі «Аль-Каїди» в Афганістані, антитерористичні заходи США у ПСА були позбавлені антиісламської риторики. Незважаючи на це, антиісламська пропаганда у США в ході глобальної війни з тероризмом та односторонні силові акції Вашингтона, передусім інтервенція в Іраку без санкції ООН викликали різке зростання у регіоні антиамериканських настроїв. Стурбованість країн АСЕАН викликала оприлюднена у вересні 2002 р. нова Стратегія національної безпеки США, яка визнавала відповідальність урядів за те, що відбувається всередині їхніх кордонів. Ворожі та слабкі держави, неспроможні контролювати ситуацію на власних територіях, могли стати ціллю превентивного удару США. Це означало загрозу суверенітету більшості країн ПСА з огляду на діяльність на їхніх територіях терористичних угруповань. У країнах ПСА, які через особливості свого історичного розвитку рішуче обстоювали принцип невтручання у внутрішні справи інших держав, «доктрина Буша» була розцінена як свідчення

---

⁴⁷⁹ Asean Efforts to Counter Terrorism. Op. cit.; Background Note: Singapore. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm>

намірів США організувати новий світовий порядок, спираючись на свою переважаючу військову силу, як чинник дестабілізації регіональної ситуації.

Цим пояснюється різка реакція держав ПСА на низку ініціатив США та їхніх союзників у сфері регіональної безпеки – можливість використання Австралією стратегії «випереджаючої оборони» для припинення терористичних атак у регіоні (грудень 2002 р.), плани «спільних операцій» американських і філіппінських військ проти терористичної організації «Абу Сайяф» на о. Сулу (2003 р.), ініціативу голови Тихоокеанського командування США адмірала Т. Фарго про співпрацю між США і державами ПСА в боротьбі з піратством, тероризмом та іншими транснаціональними злочинами в протоці Малакка (квітень 2004 р.).

Зростання антиамериканських настроїв в ПСА після початку військових дій США в Іраку було очевидним. Якщо його перша хвиля була пов'язана з Азійською кризою 1997-1998 рр., то друга – з подіями глобальної антитерористичної кампанії та інтервенцією США в Ірак. Дослідження суспільної думки в Східній Азії, проведені в липні-серпні 2003 р., засвідчили несприятливі для США тенденції – якщо Китай респонденти сприймали переважно як важливого партнера, що не несе загрози, то вони виражали невпевненість стосовно можливої поведінки США, яка, на їхню думку, скоріше посилювала суперечності в регіоні, ніж сприяла миру. Найбільш різке падіння рейтингу США відбулося в Індонезії – з 61 до 15%⁴⁸⁰.

На думку лідерів АСЕАН, здійснюючи виключно військові заходи у боротьбі з тероризмом, США ігнорували його базові причини. Коли в червні 2004 р. на конференції Діалог Шангри-Ла в Сінгапурі секретар оборони США Д.Рамсфельд закликав лідерів держав ПСА докладати більше зусиль у глобальній війні проти тероризму, вони висловили думку, що США ведуть її неправильно й не беруть до уваги зростаючу внутрішню опозицію в

---

⁴⁸⁰ Garrison, Jean A. . China's Prudent Cultivation of “Soft” Power and Implications for U.S. Policy in East Asia / Jean A. Garrison // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Spring. – Issue 32. 1. – P. 25-31.

регіональних країнах. Антитерористична кампанія, на їхню думку, мала яскраво виражений антиісламський характер, враження про що посилювалося про-ізраїльською політикою США, вторгненням та окупацією Іраку. У результаті війна з тероризмом радикалізувала ісламське населення регіону і створювала терористів швидше, ніж їх вбивали й заарештовували. Зазначалося, що США повинні більше покладатися на «м'яку владу», ніж на військові інструменти⁴⁸¹.

Військові заходи США у зв'язку з глобальною війною з тероризмом сприяли інтенсифікації політичних контактів США з країнами ПСА. Водночас вони включилися в «перегони ФТА», які розгорнулися в Східній Азії після завершення Азійської кризи. У 2002 р. вперше за вісім років Конгрес надав президенту повноваження щодо «швидкого треку» ведення торговельних переговорів (це означало, що Конгрес погоджувався голосувати за торговельну угоду в цілому, не втручаючись у процес ведення переговорів), що сприяло інтенсифікації переговорів США стосовно вільної торгівлі.

26 жовтня 2002 р. адміністрація Буша виступила з торговельною ініціативою «Проект ініціативи для АСЕАН», спрямованою на досягнення двосторонніх угод про вільну торгівлю між США й окремими країнами АСЕАН, які обстоювали принципи економічних реформ і відкритості й були готовими прийняти американські стандарти. Створення мережі таких двосторонніх угод мало більш тісно пов'язати економіки США й АСЕАН, сприяти двосторонній і регіональній лібералізації, виконанню цілей Богорської декларації АТЕС про вільну торгівлю в АТР⁴⁸². Було вироблено «дорожню карту» і спеціальні процедури, щоб приготувати потенційних партнерів для досягнення таких угод. За коментарем торгового представника США у Східній Азії Р. Зоелліка, Вашингтон намагався уникнути «грандіозних планів, які не

---

⁴⁸¹ Cruz de Castro, Renato. Op. cit.– P. 212-232.

⁴⁸² The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI). – Access mode: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html

мають під собою підґрунтя і планував розглядати угоди між США та країнами АСЕАН «крок за кроком»⁴⁸³. Ця ініціатива стала реакцією США на початок переговорів про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН, Японією і Сінгапуром, і була спробою уникнути дискримінації в регіональній торгівлі. Поглиблення економічних зв'язків з країнами АСЕАН розглядалося також в контексті реалізації інших важливих цілей США – зміцнення політичних відносин і партнерства у сфері безпеки, що було важливим для їхньої антитерористичної стратегії. Особливе значення в цьому контексті приділялося відносинам із поміркованими ісламськими державами Малайзією та Індонезією.

Двома умовами для підписання угод про вільну торгівлю зі США були: членство у ВТО і підписання Рамкової угоди з торгівлі й інвестицій (ТІФА), яка визначала формат зустрічей між представниками урядів двох сторін для діалогу та дискусій з питань спільного інтересу в напрямку поглиблення співробітництва в торговельно-інвестиційній сфері. Відповідні угоди США з Філіппінами та Індонезією були підписані ще в попередній період, у листопаді 1989 р. й липні 1996 р. Адміністрація Дж. Буша підписала ТІФА з Таїландом (жовтень 2002 р.), Брунеєм (грудень 2002 р.), Малайзією (травень 2004 р.), Камбоджею (липень 2006 р.), В'єтнамом (червень 2007 р.)⁴⁸⁴. Після досягнення ТІФА розпочалися двосторонні переговори про вільну торгівлю США з Таїландом (2003 р.) і Малайзією (2006 р.), але вони не були доведені до кінця.

Країни ПСА не були готовими для вільної торгівлі з США на американських умовах, які передбачали реалізацію принципів «ВТО плюс», тобто включали чуттєві питання, що виходили поза межі порядку денного ВТО навіть у разі успіху Дохійського раунду переговорів. Перешкоди створював також протекціоністський тиск на адміністрацію Буша всередині США з боку певних секторів економіки, які програвали в результаті лібералізації. Урешті з

---

⁴⁸³ Munakata, N. Op. cit. – P. 240.

⁴⁸⁴ Trade and Investment Framework Agreements. – Access mode: <http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements>

країн ПСА угоду про вільну торгівлю зі США підписав лише Сінгапур (січень 2003 р.), вона вступила в дію у січні 2006 р.

Також було підписано угоди про вільну торгівлю США з Австралією у травні 2004 р. (вступила в дію з січня 2005 р.) і Республікою Кореєю в червні 2007 р. (вступила в дію лише в березні 2012 р.).

Адміністрація Буша приділяла більшу увагу проблемам розвитку регіональних держав, ніж адміністрація Б. Клінтона, щоб підготувати їх до вільної торгівлі зі США. На початку 2000-х рр. було збільшено американську допомогу країнам ПСА, яка надавалася у співробітництві з міжнародними та регіональними фінансовими інституціями і була значно зменшена за президентства Клінтона (хоч більшою мірою ці заходи були реалізовані в країнах Центральної Америки, ніж Південно-Східної Азії).

План співробітництва США з АСЕАН, схвалений у 2002 р., передбачав допомогу АСЕАН в інтеграції нових членів В'єтнаму, М'янми, Лаосу й Камбоджі. У 2003 р. утворено Регіональну місію США з розвитку Азії (USAID RDMA) зі штаб-квартирою у Бангкоку, діяльність якої була спрямована на реалізацію широкого кола регіональних транснаціональних програм⁴⁸⁵. З 2000 р. до початку 2006 р. адміністрація Буша збільшила загальну допомогу з розвитку на 97% і водночас використала новий підхід для її більш ефективного використання через програму Мілленіум Челендж Екаунт. Позитивний відгук у країнах ПСА мала ефективна допомога, надана США після руйнівного цунамі в Індійському океані 26 грудня 2004 р.

У листопаді 2005 р. друга адміністрація Дж. Буша ініціювала Розширене партнерство між США і АСЕАН як організацією (на відміну від попередніх угод на двосторонній основі). У серпні 2006 р. було підписано Рамкову угоду з торгівлі й інвестицій (ТІФА), яка розглядалася сторонами як формат ведення переговорів про вільну торгівлю, хоча визнавалося, що вона може бути створена лише після завершення формування Спільного ринку АСЕАН. Згідно

---

⁴⁸⁵ The Regional Development Mission for Asia. – Access mode: <http://www.usaid.gov/rdma/about/index.html>

з ТІФА, передбачалося започаткування діалогу між США й АСЕАН на рівні міністрів, спрямованого на розширення обсягів торгівлі та інвестицій, здійснення роботи над трьома проектами в напрямку вільної торгівлі між США й АСЕАН через створення спільної системи імпорту товарів до країн-членів АСЕАН; досягнення домовленостей щодо санітарних стандартів; гармонізацію стандартів для фармацевтичної реєстрації і сертифікації⁴⁸⁶.

Угода надавала політичного імпульсу економічним відносинам між США і країнами АСЕАН, створювала кращі умови для ведення американського бізнесу в ПСА як одному з основних експортних ринків США (станом на 2006 р. АСЕАН була четвертим найбільшим експортним ринком США і п'ятим найбільшим джерелом імпорту). Для АСЕАН вона була свідченням повернення уваги США до регіону і важливим сигналом для світових інвесторів, які часто оминали ПСА на користь КНР⁴⁸⁷.

Така політика адміністрації Дж. Буша оцінювалася деякими експертами в термінах «нового прагматизму», як така, що більше відповідала інтересам США у Східній Азії, ніж політика попередньої адміністрації Б. Клінтона, яка характеризувалася тиском на регіональні держави в торговельно-інвестиційній сфері та демонстрацією невдоволення східноазійським регіоналізмом⁴⁸⁸.

Інші дослідники, навпаки, критикували уряд Буша за брак уваги і ресурсів, спрямованих у ПСА, відсутність ефективно й послідовної відповіді на глобальні економічні та геополітичні зрушення; зазначали, що, незважаючи на значний резонанс, цілі його торгово-економічних ініціатив були дуже

---

⁴⁸⁶ Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file932_9760.pdf

⁴⁸⁷ Latest business news from AP-Wire. – Access mode: <http://globalmalaysians.com/business/story.asp?file=/2006/8/23/business/20060823145010&sec=gmbiz>

⁴⁸⁸ Bergsten, Fred C. Foreign Economic Policy for the Next President / Fred C. Bergsten // Foreign Affairs. – 2004, March/April. – Issue 83. – P. 88-101. – P. 89; Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 154.

обмеженими, їх імплементація відбувалася повільно, у зв'язку з чим їхній вплив на відносини США з регіональними державами й АСЕАН був другорядним⁴⁸⁹.

За адміністрації Дж. Буша відбулося значне покращення двосторонніх відносин США з В'єтнамом, Камбоджею та Індонезією. Проте відносинам США з АСЕАН шкодила їхня політика щодо М'янми/Бірма. У 2003 р. після чергового арешту лідера опозиції Аун Сан Су Чжі Конгрес проголосував за впровадження більш суворих односторонніх торгово-економічних санкцій проти військового режиму в М'янмі, які щорічно продовжувалися.

У північнокорейській політиці спочатку очікувалося, що нова адміністрація продовжить розвивати стратегію Б. Клінтона, але цього не сталося. Під час візиту до Вашингтона президента Республіки Кореї Кім Де Чжуна у березні 2001 р. Дж. Буш заявив, що не підтримує «сонячну політику» і займе по відношенню до Північної Кореї більш жорстку позицію. Такий підхід обумовлювався поглядами президента, що Рамкова угода 1994 р. надала Північній Кореї надто багато переваг, не гарантуючи її роззброєння, а також відсутністю його довіри до північнокорейського керівництва. У щорічному зверненні до Конгресу в 2002 р. Дж. Буш включив Північну Корею разом з Іраком, Іраном до «осі зла», списку держав, які підтримували тероризм і розповсюдження зброї масового знищення, а отже, представляли найбільшу загрозу для США⁴⁹⁰.

У жовтні 2002 р. американська розвідка повідомила про здійснення Північною Кореєю програми збагачення урану, яка не покривалася Рамковою угодою 1994 р. (адміністрація не оприлюднювала інформацію про нову північнокорейську програму упродовж двох тижнів, під час яких Сенат

⁴⁸⁹ Limaye, Satu P. United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary: a Glass Half Full // *Contemporary Southeast Asia*. – 2007, December. – V.29. 3 / Satu P. Limaye. – Access mode: <http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/start.do?prodId=ITOF>; Sutter, Robert G. *The United States and East Asia*. Op.cit.; Lincoln, Edward J. Op.cit.; Tarling, Nicholas. *Regionalism in Southeast Asia*. Op.cit., etc.

⁴⁹⁰ 2002 State of the Union Address // *The George W. Bush Foreign Policy Reader*. Op. cit. – P. 60.

обговорював питання про можливість здійснення військової кампанії в Іраку). Того ж місяця до Пхеньяна було відправлено американську делегацію на чолі з помічником держсекретаря зі східноазійських справ Дж. Келлі. Він повідомив північнокорейське керівництво про отримані розвідкою дані, які, втім, не були безперечними. Вашингтон висунув вимогу припинити цю програму без будь-яких умов у обмін на економічну та гуманітарну допомогу США. Коли Пхеньян відкинув існування цієї програми, переговори було перервано. У листопаді США призупинили поставки пального до Північної Кореї. У відповідь на ці дії упродовж наступних місяців КНДР вийшла з Договору з нерозповсюдження, вислала інспекторів МАГАТЕ і знову відкрила об'єкт з переробки плутонію.

Вашингтон прийняв жорсткий тон, однак до військової акції проти Північної Кореї не вдався. Офіційно цей варіант не відкидався, але США в цей час вели війну в Афганістані й готувалися до війни в Іраку, тож третя регіональна війна виходила поза межі їхньої військової доктрини. Крім того, використання сили проти добре озброєної Північної Кореї, що могло спричинити значні руйнування і жертви, не мало підтримки союзників США. Можливість застосування економічних заходів проти Північної Кореї була обмеженою, оскільки її зовнішня торгівля була незначною. Північнокорейська економіка була настільки слабкою, що навіть тимчасова зупинка енергетичної і продовольчої допомоги США викликала критику їхніх союзників. Вашингтон наполягав на прийнятті відповідної резолюції ООН, але зіштовхнувся з опозицією Південної Кореї, Китаю і Росії.

Пхеньян розраховував вирішити конфліктну ситуацію на двосторонніх переговорах зі США, але Дж. Буш виступав за багатосторонні переговори із залученням регіональних держав для здійснення колективного тиску на Пхеньян, щоб уникнути ситуації, в яку потрапила адміністрація Клінтона. Застосування багатостороннього підходу свідчило також про розуміння Вашингтоном неможливості вирішення північнокорейської проблеми без залучення Китаю як ключової держави в переговорах з Пхеньяном.

У квітні 2003 р. під впливом рішучості, виявленої США щодо інтервенції в Ірак, і формування нового уряду Республіки Кореї на чолі з президентом Но Му Хьоном (лютий 2003 - лютий 2008 рр.) північнокорейське керівництво погодилося на шестисторонні переговори за участю США, РК, Китаю, Японії і Росії (серпень 2003 р.- вересень 2007 р.). Проте упродовж перших двох років очевидного прогресу переговорів не було.

М. Олбрайт негативно оцінювала політику адміністрації Буша щодо КНДР. За її оцінкою, спочатку команда Буша повністю відмовилася вести переговори з Північною Кореєю, а коли ж направила для переговорів дипломатів, то їм було заборонено говорити щось більше, ніж «Роззброюйтеся або ...»⁴⁹¹. Аналогічні оцінки звучали з боку частини експертів та сенаторів від Демократичної партії на слуханнях у сенатському комітеті із зовнішньої політики⁴⁹², які вказували, що прогрес у переговорах значною мірою залежить від зміни позиції адміністрації Дж. Буша, яка не пропонувала Північній Кореї достатньо «пряників».

Пхеньян наполягав на «безпекових гарантіях» від США і звинувачував Вашингтон у «ворожій політиці», включаючи затримку поставок пального і реалізації проекту з будівництва атомної електростанції з реакторами на легкій воді (його було зупинено в грудні 2003 р.), що порушувало Рамкову угоду 1994 р., а також включення КНДР до «осі зла», що робило її можливою ціллю превентивних ударів США.

У червні 2004 р. США запропонували Північній Кореї багатосторонні гарантії безпеки з боку учасників шестисторонніх переговорів і запевнили їх у відсутності намірів інтервенції чи атаки, а також у повазі до її територіальної цілісності в обмін на припинення КНДР ядерної програми під ефективним міжнародним наглядом. У другій половині 2005 р. у переговорах з Північною

---

⁴⁹¹ Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 186.

⁴⁹² A Report on Latest Round of Six-Way Talks Regarding Nuclear Weapons in North Korea. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eight Congress, Second Session, July 15, 2004. – Washington, 2004; The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State. Op. cit.

Кореєю намітився прогрес. 19 вересня 2005 р. сторони схвалили Спільну заяву, яка передбачала досягнення мирними засобами ядерного роззброєння Корейського півострова, що підлягало перевірці на основі відмови КНДР від усіх ядерних програм і повернення в найкоротші терміни до Договору з нерозповсюдження⁴⁹³.

У квітні 2006 р. Пхеньян припинив переговори і заявив, що відновить їх після того, як США звільнять заморожені фінансові активи КНДР у банку «Банко Делта Азія» в Макао. На початку жовтня 2006 р., посилаючись на «ворожу політику США», Пхеньян оголосив про намір випробувати першу ядерну бомбу, що й відбулося 7 жовтня 2006 р. Рада Безпеки ООН прореагувала на ядерне випробування резолюцією, яка схвалила широкі економічні й торговельні санкції щодо КНДР і надала право всім націям інспектувати будь-який вантаж на північнокорейських судах.

Паралельно з ініціюванням багатосторонніх санкцій адміністрація Буша застосувала до КНДР більш послідовний дипломатичний підхід. Після відновлення в грудні 2006 р. шестисторонніх переговорів, в лютому 2007 р. США погодилися частково зняти санкції із заморожених в Макао фінансових активів Північної Кореї. Після цього Пхеньян узяв зобов'язання зупинити свою ядерну програму, закрити ядерні об'єкти в Йонгбене і відновити інспекції МАГАТЕ в обмін на негайну енергетичну допомогу, заходи з нормалізації відносин зі США і Японією, економічного й енергетичного співробітництва, створення спільного Північноазійського механізму з миру й безпеки (Угода від 13 лютого 2007 р.). У березні 2007 р. представник США на переговорах, помічник держсекретаря К. Хілл повідомив, що у відповідь на позитивні кроки КНДР США розморозили всі її фінансові активи в «Банко Делта Азія». Але виникли проблеми з трансакцією цих коштів, у результаті чого переговори знову було перервано. У липні 2007 р. після отримання коштів і енергетичної допомоги від РК, Пхеньян оголосив про закриття усіх ядерних об'єктів в

---

⁴⁹³ Six-Party Talks, Beijing, China. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/regional/c15455.htm>

Йонгбене (що було підтверджено інспекторами МАГАТЕ) і бажання повністю демонтувати свою ядерну програму. Отже, результатом переговорів була угода, за якою Північна Корея заморожувала свої ядерні програми й дозволяла інспекторам МАГАТЕ відновити інспектування в обмін на допомогу у вирішенні енергетичних проблем.

У вересні 2007 р. під час зустрічі з президентом РК Но Му Хьоном напередодні саміту АТЕС у Сідней, Дж. Буш заявив, що відмова Північної Кореї від ядерної програми створює можливість для досягнення мирної угоди між США і КНДР, яка замінить перемир'я, підписане в 1953 р. після Корейської війни, і завершить тривалий конфлікт на Корейському півострові⁴⁹⁴. За коментарем М. Олбрайт, це повернуло ситуацію до того пункту, в якому її залишила адміністрація Клінтона, за винятком того, що у Північній Кореї був час, щоб виробити плутоній для 8-9 додаткових боєголовок⁴⁹⁵.

На наступній фазі шестисторонніх переговорів у кінці вересня у відповідь на зобов'язання Пхеньяна вивести з дії всі свої ядерні об'єкти, згідно зі Спільною заявою від 19 вересня 2005 р. й Угодою від 13 лютого 2007 р., забезпечити повну й чесну декларацію усіх своїх ядерних програм до 31 грудня 2007 р., США погодилися паралельно з діями КНДР усунути її зі списку «держав-спонсорів тероризму» і припинити дію щодо неї Акту про торгівлю з ворогом. Наступну (фінальну) зустріч у рамках «шестисторонніх переговорів» було вирішено провести до кінця 2007 р., але вона не відбулася. У листопаді 2007 р. Пхеньян видав Доповідь з описом своїх ядерних програм, але Вашингтон заявив, що він неповний, тож до надання повного опису допомогу було призупинено. Після цього відбувалися численні двосторонні зустрічі між представниками США і КНДР у Пекіні й Женеві, але вони виявилися безрезультатними.

---

⁴⁹⁴ Bush offers North Korea a deal to end the world's oldest cold war. 8 September 2007 // The Guardian. – Access mode: <http://www.guardian.co.uk/world/2007/sep/08/usa.northkorea>

⁴⁹⁵ Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 186.

Південна Корея зайняла у цей час більш самостійну позицію у відносинах зі США. За інформацією М. Олбрайт, у перші роки президентства Дж. Буша незгода щодо північнокорейської політики США сприяла сплеску антиамериканських почуттів у Південній Кореї, де багато хто вважав, що США були для них більш серйозною загрозою, ніж Пхеньян і Пекін. Кандидат у президенти Республіки Кореї Но Му Хьон використовував те, що він ніколи не відвідував США, як перевагу перед своїми конкурентами під час передвиборчої кампанії 2002 р. Якщо для США Північна Корея була «екстремістською країною», то Південна Корея була проти будь-яких дій, які ускладнили б становище північнокорейського населення, виступала за поступову еволюцію КНДР, що зробило б об'єднання Кореї менш насильницьким і затратним. З офіційної точки зору Сеула, Північ залишатиметься більш небезпечною, якщо відчуватиме, що їй погрожують, і поважатиме закон, якщо до неї ставитися відповідним чином⁴⁹⁶.

Незважаючи на розбіжність поглядів із США на північнокорейську проблему, Республіка Корея була третім найбільшим вкладником у військові сили коаліції в Іраку після США і Великої Британії, направивши до нього 3-тисячний військовий контингент, адміністрація Но Му Хьона підписала стратегічно важливу угоду про двосторонню вільну торгівлю з США. Водночас вона намагалася здійснювати більш рівноправні відносини з Вашингтоном у сфері безпеки, роблячи більший акцент на власні сили. Президент Ро підтримав плани адміністрації Дж. Буша з довгострокової реконфігурації американських сил, які, за його підходами, мали відігравати підтримуючу, а не провідну роль у захисті Південної Кореї, ініціював переговори з відновлення операційного контролю РК над власними збройними силами шляхом ліквідації Спільного командування, яке здійснювалося разом зі США. Така політика дистанціювала РК від традиційного захисту, який вона мала через тісні відносини зі США у сфері безпеки. Водночас він виступав проти тристороннього співробітництва

---

⁴⁹⁶ Albright M. Memo to the President Elect. Op. cit. – P. 180-181.

між США, РК і Японією, вважаючи, що воно призведе до «другої холодної війни» у Східній Азії та підірве зусилля з нормалізації міжкорейських відносин.

Перемога на президентських виборах 2007 р. кандидата консервативних сил Лі Мьон Бака сприяла покращенню відносин між РК і США. Після формування уряду в лютому 2008 р. президент Лі назвав відновлення американсько-південнокорейського альянсу своїм основним пріоритетом, хоча й існували сумніви стосовно його здатності здобути підтримку в цьому питанні корейського суспільства⁴⁹⁷. Оскільки це вже був останній рік урядування адміністрації Дж. Буша, потенціал нових відносин розкрився вже за президентства Б. Обами.

Таким чином, події 11 вересня 2001 р. спричинили значні зміни у зовнішній політиці США. Хоча ще до них виявилися відмінні підходи адміністрації Дж. У. Буша від попередньої з багатьох питань національної безпеки і зовнішньої політики, включаючи східноазійську. США позиціонували себе передусім світовою наддержавою, а вже потім Тихоокеанською державою. Незважаючи на деякі позитивні результати східноазійської політики адміністрації Дж. Буша – зміцнення союзу з Японією та іншими регіональними союзниками, повернення провідної ролі в питанні про гарантії безпеки ПСА, висунення низки важливих ініціатив у економічній сфері – війни в Афганістані й Іраку та глобальна антитерористична компанія відволікали її увагу від Східної Азії, обмежували ресурси, доступні для цього регіону. Стратегія одноосібних дій і превентивного удару, зосередженість на силових діях призвели до значного погіршення іміджу США у Східній Азії.

Хоч за президентства Дж. У. Буша США залишилися найбільш впливовою країною Східної Азії в термінах «жорсткої» і «м'якої» влади, подальше зменшення їхнього відносного впливу в регіоні було очевидним.

---

⁴⁹⁷ Snyder, Scott. Lee Myung-bak's Foreign Policy: A 250-Day Assessment. – P. 4-5 // The Guardian. – Access mode: <http://asiafoundation.org/resources/pdfs/SnyderLMBForeignPolicyKJDA.pdf>

4.2. Проекти східноазійської інтеграції на початку XXI ст. і політика США

Під впливом Азійської кризи визначилися нові напрямки регіональної інтеграції у Східній Азії. Одним з них був процес «АСЕАН+3». Деякі дослідники пов'язують із ним виникнення східноазійського регіоналізму як керованого урядами свідомого політичного процесу, а також феномену «нового регіоналізму» як багатоаспектної форми інтеграції, яка включає економічний, політичний, соціальний та культурний аспекти і таким чином виходить поза межі створення регіональних режимів вільної торгівлі чи альянсів безпеки, за якої політичні амбіції зі створення регіональної узгодженості дій та ідентичності набувають великої значущості⁴⁹⁸, на противагу виключно економічному співробітництву в АТЕС. Паралельно відбувався процес «АСЕАН+1» на основі відносин АСЕАН з найбільш важливими партнерами з діалогу – Китаєм, Японією, РК, Австралією і Новою Зеландією, США, ін.

Пріоритетною сферою процесу «АСЕАН+3» залишалось співробітництво у фінансовій сфері – в рамках Чіангмейської ініціативи (2000 р.). Улітку 2003 р. міністри фінансів країн АПТ ухвалили рішення про створення в рамках Чіангмейської ініціативи Азійського фонду боргових зобов'язань⁴⁹⁹. У 2005 р. японським Дослідницьким інститутом економіки, торгівлі й промисловості було запропоновано створення корзини азійських валют (Азійська грошова одиниця – АКЮ), подібної до Європейської грошової одиниці (ЕКЮ), що передувала створенню євро. Інформацію про спільну корзину валют 13 країн-учасниць «АСЕАН+3» почали публікувати на сайті Інституту з вересня 2005 р. Через чотири роки до неї було включено валюти ще трьох держав, тісно пов'язаних зі Східною Азією – Австралії, Нової Зеландії та Індії («широка АМЮ»). У травні 2007 р. на нараді в Кіото міністри фінансів «АСЕАН+3»

---

⁴⁹⁸ Globalism and the New Regionalism. Op.cit. – P. xvi

⁴⁹⁹ Munakata, Naoko. Op. cit. – P. 421; Asian Bond Fund (ABF). – Access mode: http://www.hkma.gov.hk/gdbook/eng/a/asian_bond_fund.shtml

ухвалили рішення про початок переговорів стосовно мультилатеризації Чіангмейської ініціативи, тобто перетворення її з двосторонньої на багатосторонню і створення на цій основі Регіонального стабілізаційного фонду. Відповідну угоду було підписано в кінці 2009 р., вона вступила у дію в березні 2010 р.

Крім фінансової сфери, співробітництво в форматі «АСЕАН+3» поширилося на торгово-економічну, політичну, соціокультурну сфери, нетрадиційну безпеку. У 2001 р. Група східноазійського бачення оприлюднила доповідь «Назустріч Східноазійській спільноті: регіону миру, процвітання і прогресу», яка рекомендувала створення Східноазійського саміту і Східноазійської спільноти⁵⁰⁰. Бачення східноазійської спільноти виходило за межі економічного співробітництва і поширювалося на сфери політики, безпеки, соціальну, культурну, освітню, тоді як економічне співробітництво виступало каталізатором процесу її будівництва. Інституційна структура такого товариства не була чітко окреслена, але її метою було визначено інтеграцію національних ринків для вільного потоку товарів, послуг, капіталів, інформації і людей; уникнення війн; формування регіональної ідентичності. Як зазначалося у доповіді, хоч швидкість будівництва Східноазійської спільноти була невизначеною, його напрямок був очевидний⁵⁰¹.

Форум «АСЕАН+3» часто асоціюється з пропозицією М. Махатхіра про створення Східноазійського економічного угруповання, проте його структура виявилася набагато ширшою, оскільки охопила не лише торгівлю, інвестиції та фінанси, але й сферу політики, безпеки, транснаціональної злочинності, науки і технологій, соціального розвитку, праці, а також енергетичний, продовольчий,

---

⁵⁰⁰ Tanaka, Hitoshi. The ASEAN-3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building / Hitoshi Tanaka // East Asia Insights. Japan Center for International Exchange. – 2006. – No. 1. – Access mode: <http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1-1.pdf>

⁵⁰¹ Munakata N. Op. cit. – P. 21-22.

сільськогосподарський, лісовий, рибний сектори. Структура форуму дозволяла його членам додавати нові галузі для співробітництва у міру потреби⁵⁰².

Новим феноменом стало співробітництво регіональних держав у сфері нетрадиційної безпеки, включаючи енергетичну. У контексті перспектив розвитку енергетичного співробітництва важливим було питання про майбутнє Північної Кореї, розташованої на найбільш зручних шляхах енергетичного постачання. Проте існувала серйозна загроза, що брак енергетичних ресурсів і значна конкуренція за них могли зашкодити регіональному співробітництву у сфері енергетичної безпеки. На думку деяких експертів, передумовою для цього було залучення США, створення організації, яка сприяла б довгостроковому енергетичному розвитку регіону і забезпечення в ній значні можливості для американських компаній, щоб домогтися політичної підтримки США⁵⁰³.

За коментарем впливового американського експерта Е.Лінкольна, в результаті кризи в Східній Азії виникло протиріччя між націоналістичним прагненням регіональних держав тримати іноземців поза межами своїх основних галузей і потребою їх відкриття для досягнення більш стійкого економічного зростання. Результатом цього стала східноазійська альтернатива інтеграції у форматі «АСЕАН+3», яка корінилася в антизахідних, антиамериканських настроях; рішення регіональних країн знайти середній шлях – більшого відкриття ринку для азійських бізнес-груп, ніж для західних, щоб утримувати їх на відстані⁵⁰⁴.

З'явилися очікування, що розвиток співробітництва держав Північно-Східної Азії, зміцнення персональних зв'язків між їхніми елітами призведе до появи колективної регіональної системи безпеки із суттєвими наслідками для системи союзів США з Японією і Республікою Кореєю. Новим явищем на рубежі століть стали неформальні саміти лідерів Китаю, Японії і РК. На своїй

---

⁵⁰² Chinese Foreign Policy. Pragmatism and Strategic Behaviour. Op. cit. – P. 20.

⁵⁰³ Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / Edited by Hyungdo Ahn, Yong Shik Choo. – Seoul, 2005. – P. 9-10.

⁵⁰⁴ Lincoln E. Op. cit. – P. 3-4.

п'ятій зустрічі у жовтні 2003 р. вони ухвалили Спільну декларацію, яка підтверджувала їх наміри посилити обміни у сфері безпеки і заходи довіри між військовими, співпрацювати у справі контролю над озброєнням і проблемами нерозповсюдження, включаючи Корейський півострів. Проте цьому перешкоджало періодичне загострення відносин між трьома державами.

Після вступу Китаю до ВТО (грудень 2001 р.) він став основним рушієм розвитку регіональних держав. У листопаді 2002 р. Китай і АСЕАН підписали угоду про створення упродовж 10 років зони вільної торгівлі (КАФТА). Це була найважливіша торговельна угода, підписана на початку ХХІ ст., яка мала значний вплив на подальші інтеграційні процеси в АТР. Вона сприяла створенню в регіоні нового стратегічного середовища й посилила конкуренцію за вплив у ПСА між Японією і Китаєм, США і Китаєм, тоді як до Азійської кризи переважало американсько-японське суперництво.

Однією з цілей ініціативи КНР було зменшення американського впливу в регіоні в умовах нової безпекової стратегії США після 11 вересня⁵⁰⁵. На противагу більшій схильності Вашингтона до односторонніх дій Пекін використав багатосторонній підхід як засіб посилення свого дипломатичного і політичного впливу в ПСА, його зовнішня політика стала більш складною, дипломатія – більш майстерною. Наголос Пекіна на неутручанні у внутрішні справи інших держав та вияв поваги до їхнього національного суверенітету більше імпонували настроям правлячої еліти держав ПСА.

Паралельно з формуванням зони вільної торгівлі Китай проводив лінію на поглиблення політичного співробітництва з АСЕАН та її членами. Оскільки підписанню угоди про вільну торгівлю перешкоджала стурбованість країн АСЕАН стосовно намірів КНР у Південно-Китайському морі, Пекін погодився на багатосторонні переговори з цього питання. Їх результатом стало підписання в листопаді 2002 р. Декларації про поведінку сторін у Південно-Китайському морі. Вона не була обов'язковою для виконання, але декларувала прагнення

---

⁵⁰⁵ Lijun, Sheng. China-ASEAN Free Trade Area / Sheng Lijun // 2nd ASEAN Reader. Op. cit. – P. 441.

сторін вирішувати диспути мирним шляхом, поважати свободу навігації, не приймати односторонніх заходів, які могли погіршити ситуацію⁵⁰⁶, що дозволило тимчасово розрядити напруженість навколо о-вів Спратлі. У жовтні 2003 р. Китай підписав Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), базовий документ АСЕАН, а також угоду про стратегічне партнерство з Асоціацією.

На початку XXI ст. Китай перейшов від «відповідальної» до «про-активної (випереджальної) політики»⁵⁰⁷. Якщо на ранніх етапах реформ китайське керівництво дотримувалося стратегії, сформульованої Ден Сяопіном, за якою Китай мав уникати лідерства в міжнародних справах, зосередившись на внутрішній політиці, то після приходу до керівництва в 2002 р. нового покоління лідерів виявилася нова регіональна роль КНР, яка характеризувалася прийняттям Китаєм більшої відповідальності за ситуацію в Східній Азії і більшим визнанням його регіонального впливу з боку США.

З метою зменшення стурбованості регіональних держав з приводу стрімкого розвитку Китаю було висунуто концепцію його «мирного зростання», яка була покладена в основу зовнішньополітичної доктрини КНР за президентства Ху Цзіньтао (2003-2012 рр.). Слово «мирний» у її назві було спрямоване проти поширених аргументів про «китайську загрозу»; слово «зростання» заперечувало тезу про неминучий крах Китаю. У 2004-2005 рр. було висунуто ідею про поступову «конвергенцію інтересів» Китаю з різними країнами та регіонами в різних сферах і на різних рівнях⁵⁰⁸. Їх доповнила концепція «побудови гармонійного світу, який характеризується постійним

---

⁵⁰⁶ Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea. – Access mode: <http://www.aseansec.org/13163.htm>

⁵⁰⁷ Zu, Zhiqun. China's New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance. – Farnham, Surrey, 2010. – P. 7.

⁵⁰⁸ Bijian, Zheng. China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status / Zheng Bijian // Foreign Affairs. – 2005, September-October. – Vol. 85, No. 4. – P. 18-34; Bijian, Zheng. China's Road of Peaceful Development and the Building of Communities of Interests / Zheng Bijian. – Access mode: <http://www.chinastudies.org.cn/e/617.htm>

миром і спільним процвітанням», вперше сформульована в промові Ху Цзіньтао в ООН у вересні 2005 р.⁵⁰⁹.

Очевидним було зростання політичного впливу Пекіна майже на кожну державу ПСА. Значний політичний ефект мали прямі іноземні інвестиції КНР у поєднанні з грантами і преференційними кредитами під низькі відсотки на інфраструктурні проекти, особливо з 2005 р. Хоча американські інвестиції в ПСА значно переважали китайські, стурбованість американських полісімейкерів викликали переваги Китаю в умовах надання допомоги й інвестицій, які він, на противагу США, не пов'язував з питаннями звітності, прав людини, трудових стандартів, захисту навколишнього середовища⁵¹⁰.

У жовтні 2006 р. у Пекіні відбувся пам'ятний саміт з нагоди 15-ї річниці встановлення діалогу між Китаєм та АСЕАН, на якому відносини між двома сторонами були охарактеризовані як найкращі в історії, як такі, що будуються на принципах гарного сусідства, рівності та взаємовигідного співробітництва⁵¹¹.

Запропонувавши ФТА з АСЕАН, Китай перехопив політичну ініціативу у Японії, багаторічного економічного лідера регіону. Результатом стали дипломатичні ініціативи Японії, спрямовані на активізацію економічного співробітництва з країнами ПСА, посилення дипломатичних і політичних зв'язків з АСЕАН. У січні 2002 р. під час візиту прем'єр-міністра Д. Коїзумі до країн-засновниць АСЕАН було підписано двосторонню Угоду про економічне партнерство із Сінгапуром та ініційовано створення Східноазійської економічної спільноти. Цю концепцією було розвинуто на саміті з нагоди 30-річчя встановлення діалогу між Японією й АСЕАН, який відбувся в Токіо в грудні 2003 р. Він мав особливе значення як перший саміт між АСЕАН і

⁵⁰⁹ Harmonious World: China's Ancient Philosophy for New International Order. October 2, 2007 // People's Daily Online. – Access mode: <http://english.peopledaily.com.cn>

⁵¹⁰ United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 16.

⁵¹¹ China's Foreign Policy and "Soft Power" in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington, 2008. – P. 96-97.

державою, що не була її членом. На саміті було підписано Токійську декларацію про динамічне й міцне партнерство між АСЕАН і Японією у новому тисячолітті, а також «План дій АСЕАН-Японія».

У липні 2004 р. Японія приєдналася до ТАС. У листопаді 2004 р. було прийнято Спільну декларацію про співробітництво у боротьбі з міжнародним тероризмом, яка стала відповіддю на регіональні транснаціональні злочини і глобальні проблеми. У грудні 2005 р. дві сторони ухвалили Спільну заяву про поглиблення і розширення стратегічного партнерства⁵¹². У 2005-2008 рр. Японія підписала двосторонні угоди про економічне партнерство з Малайзією, Філіппінами, Таїландом, угоди про вільну торгівлю з Брунеєм, Індонезією, В'єтнамом, Угоду про економічне партнерство з АСЕАН⁵¹³.

На початку XXI ст. спостерігалися й інші суттєві зміни в регіональній позиції Японії, порівняно з кінцем 1990-х рр. Якщо в 1997 р. Японія підтримала вступ М'янми до АСЕАН і надала їй значну допомогу, зайняла відмінну від США позицію щодо відповіді на Азійську кризу, японські стратеги наголошували на «азійських цінностях», то тепер прем'єр-міністр Д. Коїзумі акцентував на японських демократичних цінностях, критично важливих для національної ідентичності й міжнародної ролі Японії, визнавав, що залучення М'янми не було успішним і розпочав перегляд політики щодо неї. Показовою була промова міністра закордонних справ Таро Асо 7 грудня 2005 р. «Японія як інтелектуальний лідер Азії», в якій він доводив, що вона була моделлю для решти Азії через свій економічний успіх на основі відданості принципам ринкової економіки і демократії⁵¹⁴.

Нова регіональна стратегія Японії виявилася напередодні скликання першого **Східноазійського саміту** (САС), який відбувся у грудні 2005 р. згідно

⁵¹² ASEAN-Japan Dialogue Relations. Joint Media Statements of the 17th AEM-METI Consultations As of 19 October 2011. – Access mode: <http://www.aseansec.org/5740.htm>

⁵¹³ Japan FTA's. – Access mode: http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=61

⁵¹⁴ U.S.- Burma relations: Hearing... 2006. Op. cit. – P. 12.

з рекомендаціями Доповіді групи східноазійського бачення 2001 р. Центральна роль у ньому АСЕАН не викликала жодних зауважень регіональних держав. Проте погляди щодо членства ньому розділилися. Визначилися дві позиції – китайська і японська. Пекін тривалий час підтримував ідею створення Східноазійської спільноти лише в складі азійських держав, тож виступив за те, щоб воно здійснювалося через форум «АСЕАН+3», який буде трансформований у Східноазійський саміт⁵¹⁵. Японський уряд обстоював двох'ярусний підхід – збереження процесу «АСЕАН+3» як важливого у формуванні Східноазійської спільноти і створення водночас розширеного регіонального форуму «Східноазійський саміт» за участю інших держав, передусім Австралії, Нової Зеландії та Індії. За коментарем Х.Танака, тогочасного заступника міністра закордонних справ Японії, з позиції Токіо, ширший регіоналізм, який сприяє функціональній кооперації, більше відповідає інтересам Східної Азії ніж формування закритої спільноти, яка виключає важливих партнерів і може призвести до створення «фортеці Азія»⁵¹⁶.

Перший Східноазійський саміт відкрився в Куала-Лумпурі у грудні 2005 р. за участю десяти членів АСЕАН, Японії, Китаю, Республіки Кореї, Австралії, Нової Зеландії, Індії. Він схвалив рішення, що форуми «АСЕАН+3» і «Східноазійський саміт» будуть існувати паралельно, не перекриваючи і не доповнюючи один одного⁵¹⁷. Куала-Лумпурська декларація зазначала, що Східноазійський саміт буде відкритим, інклюзивним, прозорим і спрямованим на розвиток зовнішніх контактів форумом на чолі з АСЕАН як його рушійною силою в партнерстві з іншими учасниками, які прагнуть «зміцнювати глобальні норми й універсально визнані цінності», і може відіграти значну роль у формуванні регіональної спільноти. Після створення Східноазійського саміту

---

⁵¹⁵ Deng, Yong. Op. cit. – P. 225.

⁵¹⁶ Tanaka, Hitoshi. Op. cit.

⁵¹⁷ New Summit Sidelined in Economic Power Struggle // Financial Times. – 2005. – Dec.13. – P. 4.

постали завдання розмежувати два паралельні процеси АПТ і САС, осмислити їхні функції та форми співробітництва.

Багато хто бачив у створенні нового регіонального форуму вияв стурбованості деяких східноазійських держав домінуючою роллю Китаю в «АСЕАН+3» і намір послабити її через реалізацію проекту ширшого регіоналізму. Токіо підтримував також участь у Східноазійському саміті США як члена або спостерігача. Але це могло змінити не лише характер саміту, але й саму орієнтацію Східноазійської спільноти⁵¹⁸.

Створення САС розглядалося також як вияв конкуренції за регіональний вплив між Японією і КНР. У 2003-2006 рр. їхні двосторонні відносини погіршилися і досягли найнижчої точки у вересні 2006 р. Пік ворожнечі – квітень 2005 р. – супроводжувався масовими антияпонськими виступами в Китаї, а також у Південній Кореї через загострення територіальних суперечок стосовно о-вів Такешіма/Докдо. Лідери КНР відмовлялися зустрічатися і вести переговори з Д. Коїзумі через його візити до храму Ясукуні, які розглядалися в Пекіні як ознака відродження японського мілітаризму. Ця ідея використовувалася Пекіном для зближення з країнами Південно-Східної Азії, які також постраждали від японської агресії в роки Другої світової війни. Крім того, націоналізм ставав основним джерелом політичної єдності КНР в умовах послаблення панівної комуністичної ідеології. Наявність глибоких націоналістичних комплексів підсилювалися болісними історичними спогадами, пов'язаними з тривалим приниженням Китаю Японією.

Важливим чинником напруження у відносинах між Японією та її сусідами були суперечки за території, потенційно багаті на енергетичні ресурси. Під час сенатських слухань у червні 2005 р. висловлювалася стурбованість з приводу антияпонських демонстрацій у Китаї, які, схоже, керувалися китайським урядом. На думку тогочасного сенатора Б. Обама⁵¹⁹, їх причини не пояснювалися лише суперечностями з історичних питань, а були значною

---

⁵¹⁸ Tanaka, Hitoshi. *Op. cit.*

⁵¹⁹ The Emergence of China throughout Asia. *Op. cit.* – P. 21.

мірою викликані японсько-китайським суперництвом через газові поля у «китайських морях». Іншою причиною загострення відносин між Китаєм і Японією називали їхній конфлікт через контракт стосовно Східносибірського нафтопроводу. Зрив угоди через втручання Японії був розцінений Пекіном як стратегічний відступ⁵²⁰.

Посилення за урядування Д. Коїзумі військового статусу Японії викликало стурбованість керівництва Китаю і навмисно ним перебільшувалося, щоб дати вихід націоналістичним почуттям народу. Ворожість і суперництво з Японією були «не лише історично природними, але й політично доцільними»⁵²¹, що дозволяло мобілізувати національну єдність без надмірної шкоди для китайсько-американських відносин. За аналізом З.Бржезінського, з огляду на зростання японського військового потенціалу найбільш загрозованими в Китаї визнавалися два можливі сценарії розвитку подій. За першим, Японія виходила з-під контролю США (через прагнення до більш незалежної позиції чи раптовий відхід США з Далекého Сходу) і створювала союз із Тайванем для здійснення відверто ворожої політики щодо Китаю. За другим сценарієм, зв'язки у сфері безпеки США з Японією, Республікою Кореєю, Тайванем призводили до формування союзу відверто антикитайської спрямованості. У будь-якому разі Китай опинявся у стратегічному оточенні, чим могла скористатися Індія для тиску на Пекін, щоб здобути території, відібрані у неї у результаті прикордонного конфлікту початку 1960-х рр.⁵²².

За наступного прем'єр-міністра Японії Шіндзо Абе відбулася поступова нормалізація відносин. Виправдалися прогнози тижневика «Тайм»⁵²³, який писав, що за Д. Коїзумі рівень відносин Японії з Китаєм і РК опустився настільки, що Ш. Абе не доведеться докладати значних зусиль для їх

⁵²⁰ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 60.

⁵²¹ Бжезінський З. Вказ. пр. – С. 103.

⁵²² Там само. – С. 104-105.

⁵²³ Walsh B. Where will Abe Lead? / B. Walsh // Time. – Access mode: <http://www.time.com/time/asia/news/article/0,9754,1536971,00.html>

покращення, а сусідні держави самі сприятимуть цьому, скориставшись відставкою Коізумі.

Ускладнення в японсько-китайських і японсько-корейських відносинах мали негативний вплив на регіональну інтеграцію. Вони свідчили, що час для створення Східноазійської спільноти ще не настав. До того часу співробітництво східноазійських держав у форматі «АСЕАН+3» і САС, лібералізація торгівлі й інвестицій на основі двосторонніх і багатосторонніх угод мали сприяти розвитку інституційних можливостей, виробленню навичок співпраці, досягненню спільних інтересів, визначенню найбільш ефективних географічних обрисів Східноазійської спільноти.

Створення форуму «АСЕАН+3» і формування на початку ХХІ ст. концепції Східноазійської спільноти створило додаткові стимули для реформування АСЕАН з метою посилення її ваги в переговорах з партнерами по діалогу і відновлення провідної ролі в регіональних форумах, значно послабленої в результаті кризи Асоціації в кінці ХХ ст. Конкуренція за регіональний вплив між Японією, Китаєм і США ставила АСЕАН у досить вигідну позицію. У той час як жодна з цих країн не могла допустити домінування в регіональних інституціях іншої, усі вони були готові прийняти лідерство АСЕАН. За оцінкою Суріна Пітсувана, генерального секретаря АСЕАН у 2008-2012 рр., для кожного партнера роль АСЕАН «на місці водія» була зручною. «Співробітництво з усіма і відсутність загрози для будь-кого – ось секрет АСЕАН»⁵²⁴.

У жовтні 2003 р. на Балійському саміті АСЕАН було схвалено Декларацію «Угода Балі II», згідно з якою до 2020 р. мало відбутися створення Спільноти АСЕАН у трьох вимірах – політично-безпековому, економічному та соціокультурному. У січні 2007 р. було вирішено прискорити цей процес і

---

⁵²⁴ Pitsuwan, Surin. Southeast Asia in Transformation. October-31-2007 / Surin Pitsuwan // Beijing Review. – Access mode: http://www.bjreview.com.cn/qanda/txt/2007-10/31/content_84596_2.htm

створити Спільноту АСЕАН до 2015 р.⁵²⁵. У листопаді 2007 р. було схвалено Статут АСЕАН, який передбачав значне розширення повноважень секретаріату АСЕАН, створення Комісії АСЕАН з прав людини і Суду справедливості, поступову трансформацію консенсусного принципу прийняття рішень, перетворення Асоціації на організацію, засновану на чітких правилах, більш відповідальну й інтегровану⁵²⁶.

Однією з ініціатив, значення якої вийшло поза межі АСЕАН, було створення у 2002 р. Діалогу Шангри-Ла, відомого також як Азійська конференція з безпеки – міждержавного форуму у сфері безпеки за участю військових міністрів і вищих військових керівників країн АТР, а також політиків, експертів, аналітиків, журналістів, представників бізнес-спільноти. Цей форум культивує почуття спільноти серед найбільш впливових діячів, які формують політику у військовій і безпековій сферах. США брали в ньому участь, починаючи з інаугураційної зустрічі в 2002 р., на якій американську делегацію очолював заступник секретаря оборони П. Вульфовіц.

Різна позиція країн АСЕАН щодо членства у Східноазійському саміті засвідчила їхній різний рівень комфорту у відносинах з Китаєм. Найбільш значний вплив Китай мав у материкових державах ПСА, передусім у М'янмі, Камбоджі й Лаосі. Союзник США Таїланд, хоча більш незалежний від Пекіна, почував себе більш комфортно в тісних відносинах з Китаєм, ніж інші регіональні держави. Натомість колишнє домінування Китаю в Індокитаї, прикордонна війна 1979 р. і територіальні суперечки в Південно-Китайському морі наклали обмеження на міру зближення між Китаєм і В'єтнамом. Значно менший вплив Китай мав на морські країни ПСА (Індонезію, Філіппіни,

---

⁵²⁵ Chairperson's Statement of the 12th ASEAN Summit H.E. the President Gloria Macapagal-Arroyo «One Caring and Sharing Community». Cebu, Philippines, 13 January 2007. – Access mode: <http://www.aseansec.org/19280.htm>

⁵²⁶ Pitsuwan, Surin. Op. cit.

Малайзію, Бруней). Сінгапур, найбільш залежна від торгівлі держава регіону, підтримувала збалансований підхід до відносин з великими державами⁵²⁷.

Потреба збереження регіональної рівноваги сил примушувала АСЕАН обстоювати залучення США в регіон, щоб зберегти його відкритий характер на противагу закритому блоку, замкнутому на Китаї. За коментарем С. Пітсувана, АСЕАН була готова розвивати відносини і з Китаєм, і зі США для збереження балансу сил у регіоні; бути центром опори, який балансує суперництво між основними гравцями; знайти точку балансу, за якого кожен з партнерів відчував би себе комфортно, впевнено й отримував вигоду. Цей баланс мав виникнути автоматично через динаміку співробітництва й координації⁵²⁸.

Гарні відносини між США і Китаєм, Японією і Китаєм давали АСЕАН можливість впливати на переговори між ними з проблем регіонального розвитку і отримувати дивіденди від їхньої конкуренції за регіональний вплив. Потреба вибирати між ними призвела б до загострення відносин всередині АСЕАН із непередбачуваними наслідками для регіону⁵²⁹.

Спочатку Вашингтон, залучений до глобальної війни з тероризмом, не приділяв достатньої уваги регіональним процесам у Східній Азії.

За аналізом Н. Мунакати, підхід Дж. У. Буша до регіоналізму в Східній Азії значно відрізнявся від Б. Клінтона. Його зосередженість на глобальній війні з тероризмом, яка вимагала значних ресурсів, сприяла кращому усвідомленню стратегічної цінності для американських інтересів більш інтегрованої Східної Азії й забезпечила сприятливе невтручання США в процес «АСЕАН+3», що, в свою чергу, зменшило обережність східноазійських держав стосовно більшої інституалізації регіонального співробітництва.⁵³⁰ На запитання журналістів про ставлення адміністрації Дж. Буша до заходів регіональних держав з конструювання східноазійського регіоналізму (квітень

⁵²⁷ China's Foreign Policy and "Soft Power"... Op. cit. – P. 85-95.

⁵²⁸ Pitsuwan, Surin. Op. cit.

⁵²⁹ Цит. за: Wan, Chin Kin. Op. cit. – P. 409.

⁵³⁰ Munakata, Naoko. Op.cit. – P. 152-153.

2002 р.) торговий представник США в Східній Азії Р. Зоеллік відповів, що це не є проблемою, навпаки, збільшення внутрішнього східноазійського попиту забезпечить для США більш сприятливий торговельний баланс із регіоном⁵³¹. Вашингтон перестав критикувати процес «АСЕАН+3» і зробив ставку на досягнення двосторонніх ФТА, щоб уникнути дискримінації США в регіональній торгівлі.

За аналізом Е.Лінкольна, не було причин для стурбованості американського уряду з проведут лише азійського регіонального співробітництва. Більшість його форм була відносно нешкідливою (як, наприклад, двосторонні своп-угоди центральних банків) або розраховувалася на віддалену перспективу (як нова стратегія Японії із двосторонніх ФТА). Риторика за такими ініціативами могла насторожувати, але реальність азійського економічного регіоналізму була набагато меншою. Крім того, широкий азійсько-тихоокеанський і вузький східноазійський діалоги не були альтернативами, які взаємно виключали одна іншу. Різні завдання вимагали різних форм діалогу⁵³².

Проте багато американських аналітиків висловлювали серйозну стурбованість пасивною реакцією Вашингтона на регіональну інтеграцію за моделлю «АСЕАН+3» та підписання угоди про вільну торгівлю між Китаєм і АСЕАН, зазначаючи, що це створює загрози для американських інтересів і лідерства в АТР і може призвести до перетворення окремих регіональних країн на частину «великого Китаю», до формування економічних і дипломатичних важелів стримування Пекіном стратегічної переваги США в регіоні.

З. Бржезінський в 2003 р. писав про загрозу паназійства на Сході та ознаки самостійного політичного курсу азійських держав, який уже проявився у щорічних окремих тристоронніх зустрічах на вищому рівні між Японією, РК і Китаєм; в тенденції до формування азійського економічного блоку; в обговоренні перспектив співробітництва у сфері безпеки на азійській

---

⁵³¹ Munakata, Naoko. Op.cit. – P. 152-153.

⁵³² Lincoln, Edward J. Op. cit. – P. 13.

регіональній основі; у відкритих заявах деяких азійських лідерів, що їхнє співробітництво було спрямоване проти американського домінування⁵³³.

На думку Е.Лінкольна⁵³⁴, східноазійський регіоналізм загрожував інтересам США лише у тому разі, якщо країни Східної Азії прагнутимуть створити закритий регіональний торговельний блок, але ознак цього не спостерігалось. Опозиція США «АСЕАН+3» і тиск на інші країни визнавалися неприпустимими, оскільки могли лише посилити антиамериканські настрої. Тим більше, що самі США були ініціатором вужчої форми регіоналізму через НАФТА і проект вільної торгівлі на Американському континенті.

Наслідки посилення регіонального впливу Китаю у Східній Азії для відносин США із союзниками та для американських інтересів у регіоні обговорювалося під час сенатських слухань у червні 2005 р. за участю членів підкомітету зі східноазійських і тихоокеанських справ сенаторів Б. Обама, Дж. Байдена, Дж. Керрі та ін. Як зазначалося, дії Китаю з поширення регіонального впливу довели свою ефективність і свідчили про «зрушення влади» у Східній Азії. Китай уже замінив США як найбільший торговельний партнер Японії, РК і Тайваню. За останні кілька місяців було підписано низку угод Китаю з регіональними державами стратегічного характеру. Зростання попиту КНР на природні ресурси зачіпало інтереси США, так само як розвиток китайського флоту відкритих морів, який порушував питання про виконання США зобов'язань за Актом про відносини з Тайванем і перспектив контролю над стратегічно важливими торговельними маршрутами⁵³⁵.

Під час слухань відзначалися дві основні тенденції в політиці Китаю в АТР: розвиток сильних торговельно-інвестиційних відносин і прагнення узгодити свою економічну владу та політичний вплив, щоб формувати регіон у власних інтересах⁵³⁶. За свідченням професора К. Далпіно, особливої уваги

---

⁵³³ Бжезінський З. Вказ. пр. – С. 113-144.

⁵³⁴ Lincoln, Edward J. Op. cit. – P. 258.

⁵³⁵ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 2.

⁵³⁶ Ibidem. – P. 11.

заслужували два пункти нових відносин Китаю з країнами ПСА: можливість створення Азійської економічної спільноти без участі США з центром тяжіння в Китаї і перетворення Лаосу, Бірми і Камбоджі у його «клієнтні» держави. Було виокремлено дві основні регіональні стратегії Китаю: надання допомоги країнам ПСА без будь-яких умов (тоді як США за останній рік застосували санкції чи загрозу санкцій проти 7 з 10 країн ПСА) і більш регіональний підхід до ПСА, ніж США, найкращим прикладом чого стало досягнення КАФТА⁵³⁷.

За аналізом Д. Лемптона, директора Центру китайських досліджень університету Джона Хопкінса, ситуація у Східній Азії у сфері безпеки (за винятком Тайваню) змінювалася у результаті зростання економічної, а не військової влади Китаю. З трьох видів влади – силової, економічної та інтелектуальної/культурної – найважливішими виявилися дві останні, тоді як США були надто зосереджені на військових питаннях і приділяли мало уваги в економічній, культурній, освітній сферах⁵³⁸.

На думку більшості експертів, Китай не діятиме на шкоду важливим відносинам, крім деяких винятків (як Тайвань), до чого його могла спровокувати політика США. На короткострокову перспективу він був зацікавлений у збереженні стабільності існуючої регіональної системи. Крім того, він ще не мав можливості кинути серйозний виклик регіональному домінуванню США. Але метою Китаю як країни, яка зростає, було формування регіональної архітектури у Східній Азії у власних інтересах, що передбачало зміну регіонального статус-кво. Тому США мали готуватися до зменшення своїх можливостей у Східній Азії і змінювати існуючу регіональну систему безпеки створенням нових структур і досягненням домовленостей зі співробітництва. Це вимагало від США здатності до реформування зсередини, вироблення ефективної політики й інвестування необхідних ресурсів на підтримку американського лідерства.

---

⁵³⁷ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 46-48.

⁵³⁸ Ibidem. – P. 4-8.

За другої адміністрації Буша простежувалися наміри Вашингтона активізувати дипломатичні відносини з АСЕАН. Зручну нагоду для цього створювало відзначення 40-річчя утворення АСЕАН і 30-річчя встановлення її діалогу США-АСЕАН. Нового поштовху американсько-асеанівським відносинам мав надати перший саміт США-АСЕАН у Сінгапурі у вересні 2007 р., але він не відбувся. Цього року держсекретар К. Райс пропустила постміністерську конференцію АСЕАН і щорічні збори АРФ через поїздку на Близький Схід; а президент Буш був змушений достроково залишити саміт АТЕС у Сідней через події в Іраку. Лідери країн ПСА сприймали це як вияв відсутності уваги Вашингтона до регіону й АСЕАН як організації, що шкодило регіональному іміджу США⁵³⁹. Деякою мірою це враження було пом'якшено призначенням у квітні 2008 р. посла США до АСЕАН, що Вашингтон зробив першим з усіх партнерів АСЕАН по діалогу.

За переважаючими оцінками експертів, адміністрація Буша не приділяла достатньої уваги АСЕАН, віддаючи перевагу двостороннім відносинам за рахунок багатосторонніх, менше ніж Китай підтримувала розвиток АСЕАН як регіональної інституції⁵⁴⁰. Частково це пояснювалося неприйняттям нею АСЕАН як ефективного партнера. Можливості США у співпраці з АСЕАН як групою також стримувалися їхніми відносинами з М'янмою. Політика США у Південно-Східній Азії мала тенденцію поділяти регіон на дві частини – країни зі значним ісламським населенням (і внаслідок цього вищими загрозами тероризму) та інші, віддаючи перевагу першій групі. Це відповідало також поділу між «старими» і «новими» членами АСЕАН. «Ініціатива для АСЕАН» більше сприяла інтересам «старих» членів і, на думку деяких експертів, посилювала економічний розрив між цими групами⁵⁴¹.

⁵³⁹ China's Foreign Policy and "Soft Power". Op. cit. – P. 102.

⁵⁴⁰ Haacke, Jungen. Playing Catch-Up: The United States and Southeast Asia / Jungen Haacke. – Access mode: <http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR003/haacke.pdf>; Limaye, Satu P. Op. cit.

⁵⁴¹ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 8.

Численні дослідження американських експертів аналізували прорахунки адміністрації Дж. Буша у Східній Азії та містили рекомендації щодо збереження і посилення позицій США, які розглядалися передусім у контексті американсько-китайської конкуренції. Вони включали: підтримку військових альянсів США з регіональними державами та нормальних відносин із Китаєм; відмову від менторської поведінки; посилення економічних зв'язків із регіоном через багатосторонні та двосторонні ФТА з країнами ПСА і АТР; посилення акценту на переговорах у ВТО; реформування МВФ; відмову від політики створення зони вільної торгівлі двох Америк; відновлення центральної ролі АТЕС у східноазійському регіональному діалозі; посилення уваги до спільних регіональних проблем; сприяння розширенню меж східноазійського регіоналізму, створення регіональних організацій із союзниками США та прозахідними країнами⁵⁴². Так, утворення Східноазійського саміту створювало регіональну ситуацію, більш сприятливу для інтересів США.

США мали відновити свою «м'яку владу» в регіоні, бути більш активними у багатосторонній дипломатії, включаючи дискусії про вільну торгівлю в регіоні, піднімати більш широке коло питань, ніж глобальна війна з тероризмом, якомога швидше виправити візову політику для відновлення традиційного доступу до Америки студентів, науковців, підприємців та відновити ефективність публічної дипломатії⁵⁴³. При цьому Вашингтону не потрібно було змінювати політику, йшлося лише про розширення й інтенсифікацію заходів у дипломатичній, безпековій, торговельній, освітній і культурній сферах. Так, США мали більш активно реалізовувати освітні програми, які президент Буш обіцяв Індонезії та Філіппінам під час візиту до цих країн у 2003 р., підтримувати свій профіль у регіоні через візити високого рівня, здійснювати тісні контакти у функціональних сферах, не покладаючись надмірно на Японію, Австралію та Індію як виразників своїх інтересів.

---

⁵⁴² Sutter, Robert G. *Op.cit.*; Lincoln, Edward J. *Op. cit.*; Tarling, Nicholas. *Op.cit.*; Munakata, Naoko. *Op. cit.*

⁵⁴³ The Emergence of China throughout Asia... *Op.cit.* – P. 8.

США мали розглянути нові механізми посилення діалогу з АСЕАН як із групою, запропонувати ініціативи для збільшення впливу в «нових» країнах АСЕАН; сприяти розвитку «людського капіталу» ПСА. Вважалося малоімовірним підписання ТАС, оскільки це передбачало підтримку США концепції Зони миру, свободи і нейтралітету, яку вони тривалий час критикували. Більш прийнятними вважалися такі механізми посилення зв'язків як регулярний щорічний саміт США-АСЕАН (для цього потрібно було вирішити проблему участі в ньому Бірми) і призначення посла США до АСЕАН, розширення й підсилення регіонального офісу в Бюро зі східноазійських і тихоокеанських справ Держдепартаменту⁵⁴⁴.

Оскільки піднесення Китаю мало очевидні наслідки для структури регіональної безпеки у Східній Азії, визнавалася потреба створення нової регіональної архітектури за його участю. Спочатку були розрахунки, що еволюцію шестисторонні переговори з північнокорейської проблеми еволюціонують у більш формальну структуру в сфері безпеки, але вони не реалізувалися. Рекомендувалося здійснення регулярних консультацій на найвищому рівні між США і Китаєм з двосторонніх політичних і економічних справ, регіональних і глобальних питань, але цього було недостатньо. Визнавалося, що жодна регіональна проблема не може бути вирішена без співробітництва між США, Японією і Китаєм, у зв'язку з чим було важливо виробити механізми проведення регулярних консультацій між ними за типом тристороннього діалогу з проблем регіональної й глобальної безпеки США-Японія-Австралія і США-Японія-Республіка Корея. Найбільшою проблемою в розвитку структури тристороннього співробітництва за участю Китаю було уникнення логіки «два проти одного» між США та їхніми союзниками, з одного боку, і Китаєм, з іншого⁵⁴⁵.

---

⁵⁴⁴ The Emergence of China throughout Asia. *Op.cit.* – P. 47-53.

⁵⁴⁵ *Ibidem.* – P. 9; United States-China Relations in the Era of Globalization. *Op. cit.* – P. 31-32.

3. Бжезінський рекомендував організувати офіційний процес тристоронніх консультацій між США, Японією і Китаєм із військових питань щодо можливістю вільно висловлювати свої побоювання й обмінюватися стратегічними поглядами, що могло покласти початок створенню необхідного мінімуму взаємної довіри⁵⁴⁶. З часом процес тристоронніх консультацій, на думку З. Бжезінського, міг бути розширений до вирішення загальних проблем регіональної безпеки із включенням до нього інших азійських країн, а у віддаленій перспективі призвести до трансформації Організації з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) в міжнародний орган, який охоплює всю Євразію, до створення трансконтинентальної євразійської системи безпеки. Продуктивною вбачалася також трансформація щорічних самітів «великої вісімки» у політично-економічний консультативний процес із залученням Китаю та Індії («велику десятку»), який міг би стати важливим механізмом економічних і політичних консультацій у масштабах усієї Євразії⁵⁴⁷.

Визнавалася потреба більш активної ролі США в Регіональному форумі АСЕАН, який у перспективі міг стати основним механізмом зі співробітництва у сфері морської безпеки. США мали продовжувати обережну мультилатералізацію своєї політики у сфері безпеки в інтересах ПСА, прикладом чого було розширення складу учасників навчань «Кобра голд», до яких у 2005 р. приєдналися Японські сили самооборони і Сінгапур, а багато країн, включаючи Китай, виступали спостерігачами⁵⁴⁸.

Пекін уважно спостерігав за формуванням багатосторонніх структур безпеки у Східній Азії. Коли в травні 2007 р. в кулуарах зустрічі старших посадовців АРФ у Манілі відбулися чотиристоронні переговори між США, Японією, Австралією та Індією на рівні помічників міністрів закордонних справ для обговорення питань взаємного співробітництва з проблем безпеки (антитерористична діяльність, допомога після цунамі тощо), Китай висловив

---

⁵⁴⁶ Бжезінський З. Вказ. пр. – С. 105.

⁵⁴⁷ Там само. – С. 110-111.

⁵⁴⁸ The Emergence of China throughout Asia. Op. cit. – P. 51-52.

стурбованість з приводу його «оточення», що примусило Австралію завершити переговори після першої зустрічі. За коментарем Держдепартаменту, вони не розглядалися США не як нове угруповання, а як можливість обговорити регіональні проблеми у неформальній обстановці⁵⁴⁹.

Важлива роль у мінімізації негативних перспектив східноазійського регіоналізму відводилася відновленню центральної ролі в регіональному діалозі АТЕС, важливої інституції, яка забезпечувала економічні зв'язки США з східноазійським регіоном. Втрата інтересу до АТЕС з боку економік-учасниць стала важливою причиною зростаючого інтересу до процесу «АСЕАН+3», субрегіональних і двосторонніх переговорів про вільну торгівлю. Участь США в АТЕС визнавалася основою їхньої регіональної економічної політики в Східній Азії.

Ініціатива відновлення ролі «процесу АТЕС» виходила від Республіки Кореї на саміті АТЕС у Шанхаї в листопаді 2001 р. Підписаний на ньому документ «Шанхайська згода» передбачав розширення «Плану дій Осака», включаючи розробку ідеї «нової економіки», зміцнення функціонування ринків і реалізацію стратегії «електронний АТЕС», метою якої було створення у регіоні «цифрового суспільства». Лідери держав погодилися на зниження вартості торговельних трансакцій у регіоні на 5% до 2010 р., зробили першу заяву про боротьбу з міжнародним тероризмом.

Традиційними в діяльності АТЕС залишалися питання лібералізації торгівлі й інвестицій, створення зони вільної торгівлі в АТР, досягнення цілей Богорської декларації, сприяння Дохійському раунду переговорів ВТО, боротьби з протекціонізмом і бар'єрами в торгівлі. До порядку денного АТЕС включено проблеми електронної торгівлі, створення в АТР «цифрової економіки» та «цифрового суспільства», реалізації принципів прозорості, зміни клімату, енергетичної безпеки і «чистого розвитку».

---

⁵⁴⁹ United States-China Relations in the Era of Globalization. Op. cit. – P. 22-23.

Після 11 вересня 2001 р. більше уваги «процес АТЕС» приділяв проблемам безпеки. Цього часу до його порядку денного включено проблеми безпеки у сфері торгівлі, фінансів, енергії, здоров'я і транспорту, заходи з протидії тероризму, використовуючи економічні та фінансові механізми. Через АТЕС здійснювалася робота щодо вдосконалення безпеки подорожей і транспортування, сприяння міжнародним стандартам нерозповсюдження, посилення експортного контролю, забезпечення відповідності міжнародної безпеки кораблів і портів коду Міжнародної морської організації⁵⁵⁰.

Під час самітів АТЕС у Пусані (2005 р.) й Ханой (2006 р.) друга адміністрація Буша виступила з ініціативами щодо забезпечення умов для подальшої лібералізації торгівлі в АТР. На саміті 2007 р. у Сідней Дж. Буш виступив із пропозицією створення системи енергетичної безпеки і продовжити рух у напрямку «більш транспарентного АТР»⁵⁵¹. На саміті у Сідней вперше було схвалено декларацію з проблем зміни клімату, енергетичної безпеки і «чистого розвитку». Саміт 2008 р. у Лімі (Перу) відбувався в умовах розгортання глобальної фінансової та економічної кризи, що обумовило її порядок денний. У схвалених на ньому документах лідери АТЕС висловлювали намір утриматися від посилення протекціонізму і за підтримку найшвидшого завершення Дохійського раунду багатосторонніх торговельних переговорів⁵⁵².

Перспективним напрямком торговельної політики адміністрації Дж. У. Буша в АТЕС виявилось підключення США до переговорів стосовно угоди з Транстихоокеанського партнерства (ТТП). Цю угоду про тісніше економічне співробітництво ініціювали Чилі, Нова Зеландія і Сінгапур на зустрічі міністрів АТЕС у жовтні 2002 р. (П-3), у 2004 р. до них приєднався Бруней (П-4). Переговори між «четвіркою» завершилися в 2005 р. Оскільки угода була відкритою для вступу будь-якої з економік АТЕС, у лютому 2008 р.

---

⁵⁵⁰ U.S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing... Op. cit. – P. 12-14.

⁵⁵¹ Шергін С.О. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму. Вказ. пр. – С. 39.

⁵⁵² Результаты саммитов, основные программные документы. – Режим доступа: <http://www.apec-center.ru/131/>

переговори про вступ розпочали США. За їхнього сприяння формат і кількість учасників переговорів було значно розширено⁵⁵³ і продовжено наступною адміністрацією Б. Обама.

У кінці президентства Дж. Буша США залишалися другим найбільшим ринком для продукції країн Південно-Східної Азії, джерелом інвестицій і технологій, спонсором багатосторонніх програм іноземної допомоги, а також гарантом безпеки і балансу сил у східноазійському регіоні, що високо цінувалося, але загальна тенденція до зменшення регіонального впливу США була очевидною⁵⁵⁴. Унілатералізм зовнішньої політики адміністрації Буша підривав основи американського лідерства в регіоні. Зосередженість США на проблемах безпеки створювала незручну ситуацію, за якої лідери регіональних держав були змушені вибирати між підтримкою американської політики і часто ворожими до неї настроями населення. У цьому контексті менш нав'язливий, більш прагматичний і спрямований на вирішення проблем розвитку «пекінський консенсус» більше приваблював тих, для кого пріоритетною була національна, а не міжнародна безпека⁵⁵⁵.

Глобальна фінансово-економічна криза, яка розпочалася в США влітку 2008 р., завдала ще одного значного удару по міжнародному іміджу США і привабливості американської моделі розвитку. Було очевидним, що її неможливо врегулювати лише зусиллями розвинутих держав на основі традиційних практик Бреттон-Вудської системи і Вашингтонського консенсусу, адже, по-перше, проблеми, що викликали кризу, виникли на фінансових ринках США і ЄС; по-друге, більшості розвинутих економік, які співпрацювали з МВФ

---

⁵⁵³ Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement). – Access mode: http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP

⁵⁵⁴ China's Foreign Policy and "Soft Power" in South America, Asia, and Africa. *Op. cit.* – P. 90.

⁵⁵⁵ Beeson, M. US hegemony and Southeast Asia: The impact of, and limits to, American Power and Influence / M. Beeson // *Critical Asian Studies*. – 2004. – Vol.36 (3). – P. 323-354; Beeson, M. The United States and East Asia... *Op. cit.*; Ramo, J. C. *The Beijing Consensus* / J. C. Ramo. – London, 2004.

та іншими фінансовими інституціями, бракувало фінансової стабільності для забезпечення їхньої діяльності. Криза спонукала президента Дж. Буша підтримати європейські ініціативи про скликання саміту лідерів, міністрів фінансів і глав національних банків двадцяти провідних економік світу. Він відбувся у Вашингтоні в листопаді 2008 р. і започаткував «велику двадцятку» як новий глобальний форум прийняття рішень з фінансово-економічних питань за участю не лише розвинених країн, але й тих, що розвиваються (від Східної Азії до неї увійшли Японія, Республіка Корея, Китай, Індонезія).

Таким чином, Східна Азія не була пріоритетним регіоном у політиці адміністрації Дж. У. Буша. На початку урядування він планував приділити більше уваги Латинській Америці, а після 11 вересня 2001 р. зосередив її на глобальній війні з тероризмом, на війнах в Афганістані та Іраку.

Під впливом подій 11 вересня США посилили співпрацю зі східноазійськими союзниками, передусім з Японією, відносини з якою оцінювалися як найкращі за останні 20 років. Проте критика американсько-японського альянсу в японському суспільстві наростала, що врешті призвело до серйозної кризи двосторонніх відносин у 2009-2010 рр. Республіка Корея за адміністрації Но Му Хьона зайняла більш самостійну позицію у відносинах зі США, чому сприяла її незгода з північнокорейською політикою США та наміри посилити регіональну роль держави. Американсько-китайські відносини на початку XXI ст. вийшли на новий рівень взаємозалежності. Після вступу Китаю до ВТО різко зріс його регіональний і глобальний вплив. Пекін міг перешкоджати здійсненню політики США не лише через голосування в РБ ООН, але також через торгівлю та інвестиції, в тому числі в держави, що перебували під дією американських санкцій. Вашингтон визнав його ключовим актором у переговорах з КНДР. США виявилися залежними від фінансування Китаєм дефіциту свого державного бюджету, який стрімко зростав у зв'язку з веденням ними двох витратних війн на «великому Близькому Сході». Аналогічно зросла залежність Китаю від американського ринку, експорт до якого підтримував мільйони робочих місць.

У зв'язку з глобальною антитерористичною кампанією США більшою мірою залучилися до Південно-Східної Азії дипломатично, повернули собі провідну роль у питанні про гарантії безпеки регіону, збільшили допомогу регіональним країнам. Але політика США в ПСА за адміністрації Буша не була систематичною. Зосереджений на війнах в Афганістані й Іраку, Вашингтон приділяв їй лише епізодичну увагу. Відносини з країнами ПСА й АСЕАН були сфокусовані на сфері безпеки й будувалися Вашингтоном у контексті реалізації ним глобальної стратегії у війні з тероризмом, що перешкоджало здійсненню ним інших видів влади, крім військової. Застосування адміністрацією Дж.У.Буша одностороннього і надмірно наполегливого наступального підходу до міжнародних відносин призвело до подальшого погіршення регіонального іміджу США. Це дозволило Пекіну стрімко посилити свій політичний вплив у ПСА передусім за рахунок «м'якої» (економічної та культурної) влади, у результаті чого відбулися значні зрушення в балансі сил у ПСА. Посилилася американсько-китайська конкуренція за вплив в ПСА, яка прийшла на зміну американсько-японській 1990-х рр. Паралельно спостерігалось посилення регіональної конкуренції між Китаєм, Японією та Індією, яка відбувалася на тлі розвитку й появи нових регіональних інституцій у Східній Азії.

На початку XXI ст. продовжилося зрушення міжнародних відносин у Східній Азії і більш широкому АТР від білатералізму, сконцентрованого на Вашингтоні до складнішої багатосторонньої регіональної архітектури. На початку XXI ст. сформувалася багаторівнева структура міжнародних інституцій в АТР, визначилося кілька форм східноазійського регіоналізму. Яким шляхом він піде далі, прогнозувати було складно. Найбільш імовірним варіантом був його паралельний розвиток у рамках різних регіональних структур з численними механізмами перестраховування між країнами регіону з метою уникнення залежності від тих чи інших регіональних лідерів. Перспективи регіональних процесів значною мірою визначалися взаємодією США, Японії та Китаю. Визнавалося, що без позитивних китайсько-японських відносин і

сприятливого ставлення США східноазійська інтеграція мала небагато шансів на значний прогрес.

Співробітництво у сфері регіональної безпеки й економічні ініціативи Дж. Буша підтримували залучення США до процесів конструювання нової східноазійської архітектури, проте ці заходи не були адекватними новій регіональній ситуації. Відносній втраті регіонального впливу США сприяли зосередженість Вашингтона на війнах в Афганістані й Іраку, на проблемах безпеки на противагу торгово-економічному співробітництву; підвищена увага США до «великого Близького Сходу» на противагу відносинам із країнами Східної Азії й АСЕАН; нелегітимність війни в Іраку; силова відповідь на виклики національній безпеці США за умов недостатньої уваги до дипломатичних заходів і розвитку політичних відносин, проголошення й реалізація «доктрини Буша», яка передбачала можливість односторонніх превентивних заходів США, агресивного втручання у внутрішні справи інших держав; загальне невдоволення антиісламською кампанією в США, американським гегемонізмом та власною інтерпретацією глобалізації. Було очевидно, що США на початку XXI ст. були зацікавлені у Східній Азії переважно в контексті своєї глобальної стратегії, яка зосереджувалася після терористичних атак 11 вересня 2001 р. на війні з тероризмом і на «великому Близькому Сході». У результаті США виявилися виключеними як з процесу «АСЕАН+3», так і зі Східноазійського саміту.

Глобальна фінансово-економічна криза сприяла подальшому послабленню американського лідерства у Східній Азії та відкриттю нових перспектив для східноазійських інтеграційних процесів без участі США. Була очевидна нагальна потреба вироблення нової ефективної стратегії США у Східній Азії, інвестування необхідних ресурсів у відновлення і підтримку американського лідерства в регіоні. У вимірах участі США в процесах регіональної інтеграції в АТР та впливу на них адміністрація Б. Обама прийшла до влади за набагато гірших умов, ніж її попередниця.

РОЗДІЛ 5. «СТРАТЕГІЧНИЙ ПОВОРОТ» США ДО СХІДНОЇ АЗІЇ ЗА ПЕРШОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ Б. ОБАМИ (2009-2013 рр.).

5.1. Концептуальне забезпечення східноазійської політики адміністрації Б. Обами

Адміністрація Барака Обами прийшла в Білий дім в січні 2009 р. в умовах ведення США двох затяжних війн в Афганістані й Іраку, послаблення їхніх традиційних альянсів, міжнародного впливу і репутації. Глобальна фінансово-економічна криза призвела до найбільшого з часу «великої депресії» уповільнення американської економіки, завдала удару по американській моделі розвитку, гостро поставила питання про реформування міжнародних фінансових інституцій, запровадження нової світової резервної валюти.

Сенатор від штату Іллінойс Б. Обама брав участь у президентських виборах 2008 р. під гаслом відновлення американського лідерства, що декларувала його програмна стаття в журналі «Foreign Affairs» з аналогічною назвою⁵⁵⁶. У своїй інаугураційній президентській промові він говорив про складність і взаємозалежність світу, спільність загроз і викликів, що унеможлиблювали одноосібне лідерство США і вимагали постійної співпраці «зі старими друзями і колишніми ворогами» з основних проблем світової спільноти⁵⁵⁷.

Нові підходи адміністрації Обами до здійснення зовнішньої політики визначалися в термінах «розумної сили», на протиположність «жорсткій силі», силовій політиці, яка асоціювалася з попередньою адміністрацією Дж. Буша. «Розумна сила» визначалася як використання повного набору наявних у розпорядженні

---

⁵⁵⁶ Obama, Barack. *Renewing American Leadership* / Barack Obama // *Foreign Affairs*. – July-August, 2007. – Vol. 86, No. 4. – Access mode: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>

⁵⁵⁷ Obama, Barack. *Inaugural Address, U.S. Capitol, Washington D.C., January 21, 2009*. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>

засобів (дипломатичних, економічних, військових, політичних, юридичних, культурних), вибір правильного засобу чи їх комбінації для кожної конкретної ситуації. Її ключовими елементами були оборона, дипломатія і розвиток, їх інтеграція, підняття дипломатії і розвитку до рівня оборони, зміна шляхів їх здійснення. В одному з останніх виступів на посаді держсекретаря Х. Клінтон наголошувала, що військова могутність США повинна залишатися основою їхнього глобального лідерства, оскільки завжди будуть часи, коли необхідно і справедливо використовувати силу. Дипломатична влада США та їхня здатність переконувати є ефективними, бо вони можуть підтримати слова діями. Існують межі можливостей як «м'якої», так і «жорсткої» сили, що обумовлює потребу «розумної сили»⁵⁵⁸.

Новою в ідеологічному забезпеченні зовнішньої політики США була концепція «багатопартнерського світу», який ґрунтується на співробітництві та спільній відповідальності сторін, на противагу «багатополюсному світу», побудованому на конкуренції⁵⁵⁹. У статті «Мистецтво розумної сили»⁵⁶⁰ враховуючи уроки історії, Х. Клінтон вона визнавала необхідність співпраці США з новими державами і партнерами на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, щоб сприяти прийняттю ними відповідальності, адекватної їхньому зростаючому впливу і забезпечити їх повну інтеграцію в міжнародну систему. Визнавалося, що підхід, коли все дістається переможцю (a zero-sum approach), призведе лише до негативних результатів. Тому потрібно було знаходити сфери для співпраці й зміцнювати дипломатичні механізми, які будують довіру держав і допомагають їм долати відмінності.

Оскільки урядування Б. Обама розпочалося в умовах глобальної фінансової кризи та економічної рецесії, пріоритетним завданням його

---

⁵⁵⁸ Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Washington, DC January 31, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm>

⁵⁵⁹ Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations... July 15, 2009. Op. cit.

⁵⁶⁰ Clinton, Hillary. The Art of Smart Power. Op.cit.

адміністрації було відновлення американської економіки. Воно розглядалося в контексті як внутрішньої, так і зовнішньої політики, виходячи з визнання, що економічна могутність Америки є основою її лідерства у світі. Було сформульовано численні зовнішньополітичні ініціативи економічного спрямування, узагальнені в концепціях «економічна дипломатія», «економічне мистецтво управління державою» (economic statecraft), «дипломатія, яка створює робочі місця» (job diplomacy) тощо. Так, концепція «економічного мистецтва управління державою» виходила з визнання взаємозалежності в сучасному світі економічної та зовнішньої політики, у результаті чого відбулося оновлення пріоритетів зовнішньої політики США з більшим урахуванням економічних питань і застосування економічних рішень для стратегічних проблем⁵⁶¹.

Для досягнення цілей відновлення національної економіки і глобального лідерства США ставилося завдання ліквідувати штучні перешкоди для торгівлі, з чим пов'язувалася здатність американських компаній краще конкурувати на міжнародних ринках і, врешті, внутрішнє зростання США. У зв'язку з цим було зроблено наголос на створенні економічної системи, що базується на принципах «відкритості, свободи, прозорості, справедливості» й узгоджених правилах, які застосовуються до всіх націй, як розвинутих, так і тих, що розвиваються, до всіх учасників (як приватних, так і державних компаній), які забезпечать здорову економічну конкуренцію⁵⁶².

Принципи відкритої, вільної, прозорої й чесної торгівлі були традиційними для торговельної політики США, особливо після завершення «холодної війни».

---

⁵⁶¹ Remarks at the Global Entrepreneurship Summit. Remarks Thomas Nides, Deputy Secretary for Management and Resources. Dubai, United Arab Emirates, December 12, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/s/dmr/remarks/2012/201814.htm>; Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Singapore Management University, Singapore, November 17, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm>

⁵⁶² Remarks on Principles for Prosperity in the Asia-Pacific. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Shangri-La, Hong Kong, July 25, 2011. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169012.htm>

Новим був акцент на тому, що авангардні країни, які розвиваються, не можуть більше уникати загальних правил рівноправної й чесної конкуренції, оскільки в такому випадку, як засвідчила глобальна фінансово-економічна криза, економічна система не працює. Настав час для них стати «відповідальними акціонерами», як у торгівлі, так і в інших сферах.

Засоби економічної дипломатії США мали сприяти не лише створенню кращих умов для діяльності американських компаній в інтересах відновлення економіки США, але також і фундаментальним змінам у глобальній економіці в напрямку вирівнювання розвитку розвинутих країн і тих, що розвиваються, перетворення їх численного населення на покупців, щоб вони могли більше споживати, тоді як Америка – більше експортувати й заощаджувати. Існувало розуміння, що лише торговельна лібералізація не дозволить вирішити поставлені завдання, що ліквідація прірви у розвитку між глобальними Північчю і Півднем вимагає створення фізичної інфраструктури, налагодження виробничої кооперації, трансферу технологій, підготовки місцевих кадрів тощо, тобто сприяння розвитку, що уряд Обама пропонував здійснювати методами, більш адекватними сучасним світовим умовам. Вони включали: сконцентрованість на стійких довготривалих стратегіях (на противагу короткостроковим цілям); перехід від допомоги до інвестицій у місцеві/національні/субрегіональні проекти, спрямовані на стимулювання внутрішніх ресурсів держав-партнерів; реалізацію бачення, що зусилля нації з розвитку більшою мірою повинні спрямовуватися, здійснюватися й оплачуватися їхніми урядами, спільнотами, громадянським суспільством і приватним сектором⁵⁶³.

Реалізація порядку денного щодо розвитку відбувалася паралельно з просуванням «свободи й гідності», які розглядалися як взаємопов'язані

---

⁵⁶³ Remarks to the Millennium Challenge Corporation. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State. Millennium Challenge Corporation. Washington, DC, November 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/201097.htm>

концепції. Цілям розвитку служили численні ініціативи адміністрації Обама («Нагодуй майбутнє», Ініціатива з глобального партнерства, Глобальна ініціатива у сфері здоров'я, «Партнерство через зростання», «Партнери для нового початку» тощо) та програми, спрямовані на їх реалізацію⁵⁶⁴.

Уряд Б. Обама зробив наголос на статусі США як «тихоокеанської держави-резидента» в термінах географії, історії, альянсів, економічних відносин і зв'язків між народами. Підтвердженням цього було народження президента Обама на Гавайях і п'ять років його дитинства, проведених в Індонезії. Під час свого першого візиту до Токіо в листопаді 2009 р. він заявив: «Як перший тихоокеанський президент Америки, я обіцяю вам, що ця тихоокеанська нація буде зміцнювати і підтримувати наше лідерство в цій життєво важливій частині світу»⁵⁶⁵.

Було значно активізовано залучення США до Східної Азії як центру світового економічного зростання. Їй відводилася ключова роль у реалізації Національної експортної ініціативи президента Обама зі збільшення американського експорту за 5-річний період (до 2014 р.) удвічі⁵⁶⁶. Під час сенатських слухань у січні 2010 р.⁵⁶⁷ відзначалося, що в Східній Азії знаходяться 6 з 15 основних торговельних партнерів США, 8 з 20 основних утримувачів їхніх боргових зобов'язань; економіки АТЕС купують майже 60% американських товарів; участь східноазійських держав у АТЕС, ВТО і «великій

---

⁵⁶⁴ Докладніше див.: Городня Н.Д. Економічна дипломатія Адміністрації Барака Обама: східноазійський напрям / Н. Д. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. – Част. 1 – С. 188-197.

⁵⁶⁵ East Asian Strategic Review, 2010. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/2010/east-asian_e2010_07.pdf – P. 234.

⁵⁶⁶ Fostering a Rules-Based System in the U.S.-China Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs American Chamber of Commerce. Hong Kong, August 3, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197015.htm>

⁵⁶⁷ Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate. 111th Congress, 2nd Session. January 21, 2010. – Washington, 2010. – P. 6,11.

двадцятці» відображає їхню зростаючу важливість у зміцненні багатосторонньої торговельної системи; тут знаходяться альянси США у сфері безпеки, ключові для збереження регіонального балансу сил і стабільності, та інші партнерства, важливі для протидії таким глобальним загрозам як ядерне розповсюдження, тероризм, торгівля наркотиками, зміна клімату; крім того, з жодною країною у світі відносини США не є такими вразливими як із Китаєм. Зазначалося, що США – це «держава-резидент у Східній Азії, а не просто відвідувач», тому усе, що відбувається в регіоні, має прямий вплив на їхню безпеку й економічне становище⁵⁶⁸.

Виявом пріоритетності Східної Азії в політиці адміністрації Обама стало передусім відновлення візитів високого рівня до регіону. Держсекретар Х. Клінтон здійснила свій перший візит у Східну Азію. За перший рік на цій посаді вона відвідала регіон тричі (в лютому, липні й листопаді 2009 р.) з метою розвитку двосторонніх відносин і посилення зв'язків з багатосторонніми регіональними інституціями. Її липневий візит включав зустрічі з міністрами закордонних справ східноазійських держав на Регіональному форумі АСЕАН (АРФ) у Таїланді та підписання Договору про дружбу і співробітництво (ТАС) з країнами АСЕАН; а листопадовий візит до Філіппін, Сінгапуру і Китаю – участь у форумі АТЕС, зустрічі з союзниками і партнерами для подальшого зміцнення відносин та поглиблення багатосторонньої взаємодії. У липні 2009 р. у Вашингтоні відбувся перший Американсько-китайський стратегічний і економічний діалог, який задав позитивний тон розвитку американсько-китайських відносин; у 2010 р. було започатковано широкомасштабне партнерство між США й Індонезією; розпочався офіційний перегляд політики США щодо М'янми/Бірма; посилюється «залучення» Нової Зеландії та націй тихоокеанських островів тощо. У листопаді 2009 р. президент Обама здійснив візити до Японії, Сінгапуру, Китаю і Республіки Кореї з метою оновлення старих альянсів і розвитку нових партнерств; взяв участь у саміті АТЕС у

---

⁵⁶⁸ Principles of U.S. Engagement in Asia. Op.cit. – P. 10.

Сінгапурі та першому в історії саміті «США-АСЕАН». У результаті вдалося за короткий час значно покращити регіональний імідж США.

Найбільшою мірою «стратегічний поворот», «перебалансування» політики США до Східної Азії виявився в листопаді 2011 р. під час 9-денного регіонального турне президента Обами, коли він узяв участь у саміті АТЕС (Гонолулу, Гавайї), третьому саміті «АСЕАН-США» і Східноазійському саміті (Балі, Індонезія), відвідав Австралію, провів двосторонні зустрічі з лідерами Індії, Індонезії, Малайзії, Філіппін. У програмній статті Х. Клінтон «Тихоокеанське століття Америки», опублікованій у журналі «Форін полісі» напередодні цього турне, було визначено шість пріоритетних напрямків політики США в АТР: зміцнення двосторонніх альянсів у сфері безпеки; поглиблення робочих відносин з провідними країнами, що розвиваються, включаючи Китай; залучення до регіональних багатосторонніх інституцій; розширення торгівлі та інвестицій; розвиток широкої військової присутності; захист демократії і прав людини. Як зазначалося, «Майбутнє політики визначатиметься в Азії, а не в Афганістані чи Іраку, і США мають бути в центрі цих дій»⁵⁶⁹.

17 листопада в австралійському парламенті президент Обама виголосив програмну промову, в якій оголосив рішення зробити присутність в АТР «основним пріоритетом» зовнішньої політики свого уряду⁵⁷⁰. Незважаючи на необхідність скорочення бюджетних витрат, він запевнив, що це не відбудеться за рахунок АТР, до регіону будуть переміщені ресурси, необхідні для підтримки сильної військової присутності США. Було оголошено ініціативу про створення першої тривалої присутності США в Австралії та Південному

⁵⁶⁹ Clinton H. America's Pacific Century / H. Clinton // Foreign Policy. – 2011, October. – Access mode: // <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233su0.8861287.html#axzz1dsvxWPCD>

⁵⁷⁰ Remarks by President Obama to the Australian Parliament. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>

Тихоокеанському регіоні – шестимісячну ротацію морської піхоти США чисельністю від 250 (у 2012 р.) до 2500 чол. (у 2016 р.) в порту Дарвін для спільного тренування з австралійськими союзниками на їхніх військових базах, що мало забезпечити кращу взаємодію американських військових з регіональними партнерами і союзниками, їхню більш ефективну допомогу в разі стихійних лих. У промові було викладено бачення нового світового порядку, до якого прагнуть США – такого, в якому реалізуються права і відповідальність усіх націй і народів; дотримуються міжнародні закони і норми; не створюються перешкоди торгівлі та свободі навігації; здійснюється внесок країн, що розвиваються, в регіональну безпеку; реалізуються принципи вирішення суперечностей мирним шляхом. Лідерство США в АТР було визначено як просування «набору міжнародних норм», забезпечення дотримання однакових правил усіма учасниками.

Значну увагу під час турне було приділено економічним питанням – досягненню торговельно-інвестиційних угод і відкриттю ринків азійських країн для американського експорту⁵⁷¹, було підписано бізнес-угоди між американськими компаніями і країнами регіону на суму близько 25 млрд. дол., що, за підрахунками, могло підтримати близько 127 тис. робочих місць у США⁵⁷².

Коментуючи листопадове турне президента, політичні оглядачі використовували термін «осьовий поворот» («pivot») у політиці США. Хоч стратегічне перебалансування політики США виявилось вже в перший рік урядування Б. Обами, виведення останніх американських військ з Іраку й оприлюднення планів про «відповідальне» завершення війни в Афганістані, що

---

⁵⁷¹ News Conference by President Obama. JW Marriott Ihilani Resort & Spa Kapolei, Hawaii. November 13, 2011. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript>

⁵⁷² President Obama at the East Asia Summit. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/blog/2011/11/18/president-obama-east-asia-summit>

відбувалося в цей час, створювали умови для вивільнення ресурсів та їх інвестування у Східну Азію.

Зміст «осьового повороту» викликав інтенсивні дебати. Багато хто розцінив його передусім як посилення військової присутності США в АТР з метою «стримування» Китаю, про що свідчила угода про ротацію американських військ в Австралії, Манільська декларація (листопад 2011 р.) між США і Філіппінами, за якою вони підтвердили свої союзні зобов'язання, нові Основні напрямки стратегічної оборони США (січень 2012 р.) тощо. У червні 2012 р. секретар оборони Л. Панетта вперше взяв участь у щорічній конференції з проблем безпеки Шангри-Ла у Сінгапурі, де повідомив, що, згідно з новою оборонною стратегією США, упродовж кількох наступних років Пентагон здійснить передислокацію флоту, в результаті якої до 2020 р. близько 60% його складу буде розміщено в АТР, його технологічні можливості будуть удосконалені. Це дозволить збільшити кількість військових навчань і портових візитів на ширшій території, включаючи Індійський океан⁵⁷³.

Представники адміністрації наголошували, що присутність США в регіоні не спрямована проти будь-якої країни, що Азія і Тихоокеанський регіон досить великі для діяльності багатьох держав. Підкреслювалася багатосторонність залучення – не лише стратегічного, але також дипломатичного, економічного, комерційного, розвитку міжнародних обмінів. Демонстрація різноманітності залучення США у Східну Азію була однією з цілей східноазійського турне держсекретаря Х. Клінтон у липні 2012 р., під час якого вона відвідала Японію, Монголію, В'єтнам, Лаос і Камбоджу.

У виступі в Улан-Баторі (Монголія) Х. Клінтон говорила про стратегічні пріоритети зовнішньої політики США: суттєве збільшення після десяти років зосередженості на конфліктах в Іраку й Афганістані інвестицій (дипломатичних, економічних, стратегічних, військових) в Східну Азію, щоб допомогти створити «відкритий, стабільний і справедливий регіональний

---

⁵⁷³ Panetta: Pentagon to shift warships to Pacific. June 1, 2012. – Access mode: <http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-warships-pacific-010731386.html>

порядок в АТР, який базується на нормах та інституціях і від якого виграють усі держави й усі народи. Ця стратегія включає три виміри залучення Америки – безпеку, економіку і спільні цінності. Хоч безпека є дуже важливою, вона є лише його частиною⁵⁷⁴. У Камбоджі Х. Клінтон взяла участь у самітах «США-АСЕАН» і АРФ, першому бізнес-форумі «США-АСЕАН», виступила з новими пропозиціями на підтримку Ініціативи Нижнього Меконгу, провела переговори з міністром закордонних справ Китаю Ян Цзечі, президентом М'янми Тейн Сейном. Вона вперше відвідала Камбоджу в листопаді 2010 р. (до неї останнім тут був К. Пауелл в 2003 р.). Вона стала також першим держсекретарем США за 57 років, який відвідав Лаос.

Після переобрання на другий термін президент Обама здійснив свій перший закордонний візит до Східної Азії – до Камбоджі для участі в Східноазійському саміті, далі до Таїланду і М'янми. Паралельно відбулися східноазійські візити держсекретаря Х. Клінтон і секретаря оборони Л. Панетти, що мало засвідчити багатовимірний, широкомасштабний характер американського залучення. Президент представляв його стратегічний рівень, секретар Панетта – оборонний і безпековий, держсекретар Клінтон – дипломатичний та економічний⁵⁷⁵. У виступі в Сінгапурі Клінтон говорила, що «розширене залучення» США в Азію означає їхнє зобов'язання допомогти сформувати спільне майбутнє. Економічне залучення для них так само важливе, як стратегічне і безпекове, оскільки економіка формує стратегічний пейзаж. Уперше у світовій історії держави стають глобальними завдяки розміру свого

---

⁵⁷⁴ Remarks to the International Women's Leadership Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm>

⁵⁷⁵ Background Briefing En Route to Perth, Australia. Special Briefing, Office of the Spokesperson. Senior State Department Official. En Route to Perth, Australia. November 11, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200449.htm>

ВВП, а не армії, що обумовлює необхідність для США зміцнити своє економічне лідерство для підтримки стратегічного⁵⁷⁶.

Водночас деякі американські експерти визнавали, що на темпи і характер «перебалансування» значною мірою вплинула регіональна поведінка Китаю в 2010 р., яка примусила союзників і партнерів США шукати їхньої підтримки. Тож «осьовий поворот» був обумовлений також необхідністю запевнити союзників у збереженні довгострокового залучення США в Азію для «менеджменту» поступового зростання Китаю як відповідального регіонального актора⁵⁷⁷ згідно з регіональними інтересами США.

Отже, Б.Обама став президентом під гаслами відновлення американського лідерства. Концепції зовнішньої політики США суттєво змінилися. Відбувся її «стратегічний/осьовий поворот» до Східної Азії, який мав багатосторонній характер.

5.2. Розвиток відносин США з державами Північно-Східної Азії

Точкою опори «осьового повороту» зовнішньої політики США були **відносини з Японією**. Уряд Б.Обами продовжив політику попередньої адміністрації Дж. Буша щодо Японії. За традицією, перші східноазійські візити президента (листопад 2009 р.) і держсекретаря (лютий 2009 р.) відбулися до Японії. У лютому 2009 р. держсекретар Х. Клінтон і прем'єр-міністр Таро Асо підписали Міжнародну гуамську угоду, яка повинна була урегулювати затяжну окінавську проблему. На основі домовленостей, досягнутих в 2006 р., вона передбачала передислокацію 8000 американського військового персоналу на о. Гуам та авіаційної бази морської піхоти США Футенма на мис Хеноко, менш заселену північну частину о. Окінава.

---

⁵⁷⁶ Delivering on the Promise of Economic Statecraft... November 17, 2012. Op. cit.

⁵⁷⁷ Bush, Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. "Pivot" to Asia. Speech. January 31, 2012. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush>

Підписання Гуамської угоди спричинило кризу американсько-японських відносин, особливо в період з вересня 2009 р. по травень 2010 р. Критики стверджували, що хоч вона передбачала зменшення американської військової присутності на Окінаві, вона збільшувала внесок Японії в альянс, оскільки будівництво двох нових американських баз мало відбуватися за її рахунок (6,09 млрд. дол. на спорудження бази на о. Гуам і близько 3,5 млрд. дол. на мисі Хеноко)⁵⁷⁸. Прагнення жителів о. Окінава захистити коралові рифи та інші форми морського життя спричинило хвилю протестів проти будівництва нової військової бази на мисі Хеноко.

Криза американсько-японських відносин розпочалася після перемоги на парламентських виборах у Японії Демократичної партії Японії (ДПЯ) і формування нею у вересні 2009 р. коаліційного уряду на чолі з Ю. Хатоямою. Перебуваючи в опозиції, ДПЯ критикувала уряди ЛДП за надто велику залежність від США, підтримку військових дій США в Афганістані, недостатню увагу до відносин з регіональними державами. Ключовими тезами передвиборної програми ДПЯ і коаліційної урядової угоди були: перетворення американсько-японського альянсу на більш рівноправний шляхом перегляду існуючих угод з урахуванням інтересів японських платників податків і жителів префектури Окінава, здійснення більш азіацентричної політики, розширення співробітництва з азійськими сусідами, створення Східноазійської спільноти.

У червні 2009 р. голова ДПЯ Ю. Хатояма відвідав Республіку Корею, де він виклав своє бачення Східноазійської спільноти і привернув увагу до досвіду Німеччини і Франції зі створення регіональної організації для побудови двосторонніх відносин на основі постійного миру. Його політична філософія була викладена у статті, опублікованій незадовго до приходу ДПЯ до влади⁵⁷⁹. Тенденції світового розвитку розцінювалися автором у термінах завершення

---

⁵⁷⁸ Gavan McCormack. *Op. cit.*

⁵⁷⁹ Yukio Hatoyama: 'My Political Philosophy' August 13, 2009 // Financial Times. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/99704548-8800-11de-82e4-00144feabdc0.html>

«глобалізму, керованого США» й «американського унілатералізму», свідченням чого стала остання фінансова криза, і переходу до «ери багатополлярності». Однією з національних цілей Японії у ній було названо створення Східноазійської спільноти. Відповіддю регіональних держав на останню фінансову кризу, на думку автора, мала стати робота в напрямку створення спільної азійської валюти. До інтеграції регіональні держави штовхало також існування у відносинах між ними багатьох складних політичних проблем. Обговорення їх на двосторонньому рівні лише призводило до зростання націоналізму в кожній країні, їх вирішення бачилося лише на багатосторонньому рівні через регіональну інтеграцію.

Уряд Хатоями, на відміну від попередніх, виявив готовність «подивитися в обличчя історії», щоб здолати перешкоди до примирення з Китаєм і Республікою Кореєю. Упродовж одного місяця відбулося кілька зустрічей лідерів трьох держав – у Нью-Йорку на Генеральній Асамблеї ООН, під час візиту Ю. Хатоями до Сеула і Пекіна, на зустрічах «АСЕАН+» в Таїланді, які, за коментарями, відбувалися в обстановці сердечності. Серед інших питань, які обговорювалися під час зустрічей, мова йшла про створення Східноазійської спільноти. Її форма залишалася невизначеною, проте міністр закордонних справ Японії К. Окада заявив, що США не будуть її членом⁵⁸⁰.

Було зроблено важливі символічні кроки, серед яких запрошення президентом РК Лі Мьон Баком імператора Акіхіто відвідати Сеул у 2010 р., візит у грудні 2009 р. до імператора Японії віце-президента Сі Цзіньпіна, який розглядався як найбільш вірогідний наступник Ху Цзіньтао на посаді президента Китаю тощо⁵⁸¹. У лютому 2010 р. за підтримки японського і

---

⁵⁸⁰ Gardner-Feldman, Lily. German-Polish Reconciliation in Comparative Perspective: Lessons for Japan? April 19, 2010 / Lily Gardner-Feldman // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. –Access mode: http://www.japanfocus.org/-Lily-Gardner_Feldman/3344

⁵⁸¹ Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relations. January 18, 2010 / Kosuke Takahashi // The Asia-Pacific

китайського урядів було підготовлено спільне японсько-китайське історичне дослідження, в якому японська сторона вперше погодилася використати слово «агресія» для характеристики політики Японії щодо Китаю в 1937-1945 рр.

Ю. Хатояма прийняв примирливий тон стосовно територіальних суперечок між Японією і Китаєм, Японією і РК за острови в Східно-Китайському морі, закликавши до перетворення «зони конфлікту» на «зону співробітництва». На порядку денному численних робочих візитів японських урядовців до Пекіна і Сеула були питання оборонної політики (пов'язані з північнокорейською проблемою), економічного співробітництва, продуктової безпеки, розвитку «зелених» технологій тощо.

У жовтні 2009 р. в Пекіні відбувся неформальний тристоронній саміт лідерів Японії, Китаю, Республіки Кореї (перший такий саміт мав місце у грудні 2008 р. в Японії). Їхня Спільна заява свідчила про серйозні наміри співпраці трьох держав з будівництва взаємної довіри в політичній сфері; поглиблення економічного співробітництва на основі взаємодоповнюваності трьох економік; розширення обмінів і контактів між людьми; розвиток регіональної й субрегіональної кооперації; спільної відповіді на глобальні проблеми; вирішення «чутливих питань» історії, хоч її механізми ще мали бути вироблені. Довгострокові плани співробітництва включали тристоронню угоду про вільну торгівлю. Паралельно з переговорами лідерів у Пекіні відбувся тристоронній бізнес-саміт за участю представників приватного сектора трьох держав.

Аналітики в цей час багато писали про можливість примирення між трьома східноазійськими державами, передусім Японією і Китаєм, як це свого часу сталося між Німеччиною і Францією, що поклало початок створенню Європейської спільноти. Наступні неформальні тристоронні переговори відбулися у вересні 2010 р. в Ханой, де проходив Східноазійський саміт, проте

на той час відносини між Японією і Китаєм різко погіршилися через загострення питання про суверенітет над островами Сенкаку/Дяоютай.

Американські аналітики й полісімейкери неодноразово заявляли про важливість зближення між Японією та її східноазійськими сусідами для регіональної безпеки і стабільності, що цілком відповідало інтересам США. Проте деякі ознаки свідчили, що воно відбувалося не в співробітництві зі США, а за рахунок відносин з ними. Японський уряд відмовився імплементувати Гуамську угоду через незгоду з визначеним нею місцем переміщення авіабази Футенма і прийняв рішення про припинення місії японських кораблів в Індійському океані. Виникла серйозна стурбованість з приводу наслідків таких дій для американсько-японського альянсу й усього комплексу двосторонніх відносин.

Президент Б. Обама під час візиту до Токіо в листопаді 2009 р. погодився на створення робочої групи на високому рівні для розгляду проблеми Футенми, але її діяльність не мала конкретних результатів. Рішення японського уряду щодо цього питання неодноразово переносилося, остаточним терміном для нього було визначено травень 2010 р.

У січні 2010 р. виповнилося 50 років з часу підписання Договору про взаємне співробітництво і безпеку між США і Японією, але ювілей був затьмарений ускладненнями у двосторонніх відносинах, які оцінювалися як найбільш серйозні за період існування альянсу. Під час зустрічі держсекретаря Клінтон і міністра закордонних справ Окада в Гонолулу в січні 2010 р. наголошувалося на важливості переміщення Футенми, згідно з попередніми домовленостями⁵⁸², а в Спільній заяві двох урядів з нагоди 50-річчя альянсу відзначалася залежність миру і стабільності у Східній Азії від присутності американської морської піхоти на о. Окінаві. Проте того ж місяця прем'єр-

---

⁵⁸² Remarks with Japanese Foreign Minister Katsuya Okada After Their Meeting, Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Marriott Ihilani Resort, Honolulu, Hawaii, January 12, 2010. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135088.htm>

міністр Хатояма виголосив у японському парламенті промову⁵⁸³, в якій представив свої філософські й політичні погляди, використовуючи термін «захист життя», що мало прямий зв'язок із питанням про американську присутність на о. Окінаві. У цей час Дж. Най виступив у «Нью-Йорк Таймс» зі статтею⁵⁸⁴, в якій закликав Вашингтон до стриманості в тиску на японський уряд, застерігши його про можливу «піррову перемогу» в питанні про Футенму/Хеноко, оскільки військово-політичний альянс із Японією має більше значення для довгострокової стратегії США у Східній Азії, ніж другорядне питання про переміщення військової бази, яке перебуває в центрі уваги.

Ця теза фігурувала під час сенатських слухань з американсько-японських відносин у квітні 2010 р., в центрі яких було питання: про що свідчать дискусії про Футенму – про прагнення Японії до більш рівноправних чи до більш незалежних відносин з США. Визнавалося, що проблема була набагато складнішою, ніж переміщення бази Футенма, і воно не повинно бути визначальним пунктом американсько-японських відносин. Спільне лідерство США і Японії було надзвичайно важливим для підтримки миру і безпеки в регіоні; альянс із Японією був важливим засобом залучення США до східноазійської регіональної архітектури. Тож передусім необхідно було зберегти взаємне розуміння важливості їхньої дружби і союзу.

Як зазначалося, якби ці слухання відбувалися 15 років тому, їх основною темою були б двосторонні американсько-японські торговельні суперечки та стурбованість, що Японія представляє загрозу, бо вона надто сильна; сім-вісім років тому – що загроза з боку Японії спричинена її слабкістю через банківську кризу й урядову кризу боргових зобов'язань. У 2010 р. йшлося про стурбованість щодо здатності двох держав спільно вирішувати глобальні

---

⁵⁸³ Policy Speech by Prime Minister Yukio Hatoyama at the 174th Session of the Diet. 29 January 2010. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/201001/29siseihousin_e.html

⁵⁸⁴ Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07nye.html?_r=1&

проблеми, включаючи підйом Китаю і перехід до ери, коли критичні ресурси (як нафта і вода) вже не були дешевими і достатніми. Рекомендовано здійснити нові широкомасштабні переговори між США і Японією з двосторонніх відносин і місії американських сил на о. Окінаві, переглянути умови угод про їх статус і підтримку приймаючої нації, щоб зменшити витрати Японії на утримання американських баз, зробити альянс більш регіонально орієнтованим⁵⁸⁵.

«Проблема Футенми» домінувала у двосторонніх відносинах до травня 2010 р., коли уряд Хатоями, зваживши всі «за» і «проти», нарешті погодився імплементувати Гуамську угоду. До того часу було запропоновано різні варіанти переміщення бази Футенма, але врешті відбулося повернення до плану 2006 р. Після цього суспільна підтримка уряду різко впала із 70 % до 25%. Через нездатність виконати свої передвиборні обіцянки в червні 2010 р. уряд пішов у відставку.

Наступний уряд Н. Кана (червень 2010 – серпень 2011 р.) схвалив Гуамську угоду і погодився продовжити «підтримку приймаючої нації» для утримання американських військ у Японії на існуючому рівні у наступні п'ять років. Цьому сприяли повторні провокації з боку Північної Кореї і загострення з вересня 2010 р. територіальних суперечок між Японією і Китаєм. В умовах японсько-китайського конфлікту Вашингтон заявив, що ситуація навколо о-вів Сенкаку підпадає під дію ст. 5 американсько-японського договору з безпеки, чим підтвердив свої зобов'язання перед Японією. Цей інцидент відіграв вирішальну роль у зміні підходів ДПЯ до альянсу зі США.

У грудні 2010 р. в Японії було схвалено нові Основні напрямки національної програми оборони, які відображали зміни в регіональному безпековому середовищі. Основна увага у них приділялася АТР із акцентом на південно-західних островах Японського архіпелагу. Нові Основні напрямки відображали зрушення Японії до більш інтегрованої стратегії безпеки,

---

⁵⁸⁵ U.S.-Japan Relations. Hearing... April 15, 2010. Op. cit. – P. 10-11, 37.

наголошували на важливості альянсу зі США і розвитку співробітництва з НАТО, АСЕАН та іншими державами, включаючи Республіку Корею, Австралію, Індію⁵⁸⁶.

Значний вплив на нормалізацію відносин і підтримку ДПЯ американсько-японського альянсу мала ефективна гуманітарна допомога, надана американськими ВМС під час ліквідації наслідків землетрусу і цунамі в Японії 11 березня 2011 р. (Операція Томодачі). У ній брали участь 20 суден ВМФ США, 140 літаків і майже 20 тис. моряків і морських піхотинців; американські корпорації виділили на неї близько 300 млн. дол. Вона призвела до кращого розуміння значення військових об'єктів США на о.Окінаві, що сприяло зменшенню спротиву місцевих жителів їх перебуванню.

Свідченням нормалізації двосторонніх відносин між США і Японією стало відновлення в червні 2011 р. після чотирирічної перерви Консультативного комітету з безпеки у форматі «2+2» у складі міністрів закордонних справ і міністрів оборони. На їхній зустрічі було підтверджено рішення про переміщення авіабази морської піхоти Футенма та будівництво об'єктів на о. Гуам на основі Дорожньої карти перегрупування сил 2006 р. для зменшення ефекту військової присутності США на о.Окінаві і водночас підтримки військових можливостей, критично важливих для американсько-японського союзу. Остаточний термін передислокації, попередньо визначений на 2014 р., було вирішено відкласти, але здійснити її якомога швидше.

За словами міністра закордонних справ Японії Т. Мацумото, великий вплив на результати зустрічі мала зміна стратегічного середовища навколо Японії і в регіоні за останні роки, а також Великий східнояпонський землетрус 11 березня 2011 р. У зв'язку з цим було вирішено поглибити і розширити японсько-американське співробітництво у сфері безпеки, оборони та гуманітарної допомоги, перетворити консультації з військового стримування на регулярні, започаткувати консультації у сфері космосу й кіберпростору,

---

⁵⁸⁶ Chanlett-Avery, Emma. Op. cit. – P. 8, 11-12.

здійснювати тристороннє співробітництво з державами, які поділяють спільні цілі – Республікою Кореєю і Австралією, розпочати тристоронній діалог з Індією, посилити співробітництво в багатосторонніх регіональних форумах. Проведення такої зустрічі за адміністрації ДПЯ свідчило, що понад 80% політичних сил Японії підтримувало японсько-американський альянс⁵⁸⁷.

Крім значної фінансової ролі Японії у відновленні Афганістану, Японські сили самооборони брали регулярну участь у невійськових заходах, були залучені до антипіратської діяльності в Аденській затоці (з березня 2009 р.), до надання гуманітарної допомоги після землетрусу в Гаїті в 2010 р., а також до участі у миротворчих місіях ООН, реконструкції Афганістану й Іраку. Японія відіграла провідну роль у створенні інформаційного центру в Сінгапурі для боротьби із загрозою піратства в Малаккській протоці⁵⁸⁸. Усе це свідчило про важливість глобального партнерства між Японією і США.

На парламентських виборах у Японії в грудні 2012 р. перемогу здобула ЛДП, що дозволило їй повернутися до влади. Уряд вдруге сформував Ш. Абе. У січні 2013 р. Вашингтон відвідав новий міністр закордонних справ Японії Ф. Кішіда для переговорів з Х. Клінтон, а в лютому – прем'єр-міністр Ш. Абе. Центральне місце в переговорах посідало питання про японсько-китайські суперечності за острови Сенкаку/Дяютай. Визнавалося, що безпекове середовище в АТР стало більш складним, що робило тісне японсько-американське співробітництво «абсолютно необхідним». Зміцнення японсько-американського альянсу було визначено «наріжним каменем» зовнішньої політики нового японського уряду. Держсекретар Клінтон заявила, що в питанні про суверенітет над островами у Східно-Китайському морі США не підтримують жодну сторону, але вони визнають японську адміністрацію над

---

⁵⁸⁷ Remarks with Secretary of Defense Robert Gates; Japanese Foreign Minister Takeaki Matsumoto; and Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa After Their Meeting June 21, 2011. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/06/166644.htm>

⁵⁸⁸ Chanlett-Avery, Emma. Op. cit – P. 11-13; U.S.-Japan Relations. Hearing... April 15, 2010. Op. cit. – P. 2, 11.

островами і виступають проти будь-яких односторонніх дій держав-учасниць конфлікту, що було високо оцінено японською стороною. Ф. Кішіда висловив готовність підняти рівень стратегічного й оборонного діалогу зі США, розширити рамки двосторонніх стратегічних консультацій, посилити координацію двосторонньої політики, що значною мірою було пов'язано зі стурбованістю Японії стосовно дисбалансу рівня американсько-японського і американсько-китайського стратегічного діалогу. Японський уряд виявляв також зацікавленість у приєднанні до переговорів із Транс-Тихоокеанського партнерства, ініційованої США високостандартної торговельної угоди в АТР⁵⁸⁹. У жовтні 2013 р. було підписано угоду, яка розширила американсько-японський альянс і посилила в ньому роль Японії⁵⁹⁰.

Уряд Ш. Абе, погляди якого можуть бути охарактеризовані як «консервативний націоналізм», у цілях зміцнення американсько-японського альянсу збільшив (уперше за 11 років) військові витрати Японії (хоч вони все ще залишилися на рівні 0,8% ВВП), виступив за розширення існуючої інтерпретації ст. 9 Конституції стосовно заборони Японії брати участь у «колективній безпеці», щоб, у разі потреби, надати військову допомогу США. Вашингтон вітав такі кроки, проте відновлення візитів прем'єр-міністра і членів його уряду до храму Ясукуні та інші ознаки зростання японського націоналізму викликали занепокоєння не лише Китаю і Кореї, але й США.

Під час зустрічей між представниками урядів Б. Обама і Ш. Абе йшлося також про необхідність розвивати японсько-американські зв'язки не лише у сферах політики, безпеки й економіки, а також культури та обмінів між народами як надзвичайно важливих для двосторонніх відносин. Масові демонстрації місцевих жителів о. Окінави в липні-жовтні 2012 р. свідчили, що в

---

⁵⁸⁹ Remarks with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida After their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Washington, DC. January 18, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203050.htm>

⁵⁹⁰ U.S. and Japan Agree to Broaden Military Alliance // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/04/world/asia/japan-and-us-agree-to-broaden-military-alliance.html?ref=world&_r=0

демократичному суспільстві порозуміння між урядами недостатньо, суспільна думка може значно відрізнятись від позиції уряду і впливати на його рішення. У зв'язку з цим адміністрація Обама висунула Ініціативу Томодачі, приватно-державного партнерства, спрямованого на виховання майбутнього покоління японських і американських лідерів, розвиток дружби і взаєморозуміння між ними через програми обміну. Завдяки їй та іншим програмам у 2013 р. до США приїхало в 10 разів більше японських студентів, ніж у 2012 р., створено кращі можливості для короткострокових візитів японської молоді⁵⁹¹. Вони розглядалися як важлива інвестиція в американсько-японські відносини.

На **відносини з Республікою Кореєю**, іншим ключовим регіональним союзником США у Східній Азії, визначальний вплив мала провокаційна поведінка північнокорейського режиму, який продовжив тактику «ядерного шантажу» і періодичної конфронтації з Півднем. Найбільш резонансними й небезпечними діями КНДР у 2009-2013 рр. були: запуск супутника/випробування міжконтинентальної балістичної ракети «Тепходон-2» у квітні 2009 р., квітні й грудні 2012 р. (останній був успішним), успішне випробування ядерної бомби в травні 2009 р. і лютому 2013 р., затоплення південнокорейського військового корабля «Чеонан» у квітні 2010 р., обстріл двох о-вів Йонпхендо в Жовтому морі в листопаді 2010 р.

Після того, як 5 квітня 2009 р. КНДР здійснила невдалий запуск супутника, що могло бути випробуванням міжконтинентальної балістичної ракети «Тепходон-2» (через використання ними суміжних технологій), президент Обама звернувся до Ради Безпеки ООН з проханням запровадити проти Північної Кореї міжнародні санкції у зв'язку з порушенням нею попередніх домовленостей. 13 квітня Рада Безпеки підтримала це звернення, а наступного дня Пхеньян повідомив про вихід з шестисторонніх переговорів, скасування

---

⁵⁹¹ Engaging Asia: Public Diplomacy and 21st Century Statecraft. Remarks Tara Sonenshine, Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. Ritsumeikan Asia Pacific University Washington, DC. November 15, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/remarks/2012/200464.htm>

досягнутих під час цих переговорів будь-яких зобов'язань, вислання інспекторів МАГАТЕ і відновлення ядерної військової програми. 25 травня 2009 р. Північна Корея здійснила успішне випробування ядерної бомби, а потім – серію послідовних випробувань ракет короткого радіусу дії. Наслідком цього стала резолюція 1874 РБ ООН від 12 червня 2009 р., яка ввела проти КНДР додаткові економічні й торговельні санкції, спрямовані проти поширення її військових і фінансових мереж, включаючи інспектування та обшук державами-членами ООН вантажів КНДР, більш сувору заборону на продаж зброї, фінансові операції тощо. У США цю резолюцію було оцінено як один із важливих результатів стратегії «залучення». Того ж місяця на Гавайях було розміщено систему наземної передової протиракетної оборони (Terminal High Altitude Area Defense, THAAD) для попередження можливих ракетних ударів з боку КНДР.

Перша адміністрація Обама здійснювала щодо КНДР політику «стратегічної терпимості», яка базувалася на чотирьох основних компонентах: збереження можливості відновлення шестисторонніх переговорів, але відмова розпочинати їх без гарантій здійснення КНДР «незворотних кроків» з ядерного роззброєння; пріоритетність переговорів між КНДР і РК щодо покращення двосторонніх відносин до того, як буде відновлено шестисторонні переговори; спрямування зусиль на поступову зміну стратегічних оцінок Пекіном КНДР; посилення санкцій у відповідь на її провокації; здійснення спільних військових навчань і розширення тристороннього співробітництва між США, Японією і РК. Цей підхід поєднував елементи «залучення» і тиску⁵⁹², на останньому робився наголос під час посилення напруження. «Стратегічна терпимість»

---

⁵⁹² Manyin, Mark E., Mary Beth Nikitin, E. Chanlett-Avery, Ian E. Rinehaut, W.H. Cooper. U.S.-South Korea Relations. April 26. 2013. Congressional Research Service. CRS Report for Congress / Mark E. Manyin, Mary Beth Nikitin, E. Chanlett-Avery, Ian E. Rinehaut, W. H. Cooper – Access mode: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf>

визначала «двотрекову політику» – «залучення», де це можливо, і тиск, де це необхідно⁵⁹³.

Беручи до уваги неефективність одноосібних санкцій, Вашингтон працював над багатостороннім дипломатичним вирішенням північнокорейської ракетно-ядерної проблеми через механізми ООН. Хоча процес вироблення резолюцій Ради Безпеки ООН був досить тривалим і кропітким, вони були колективною відповіддю на дії КНДР, включаючи Китай і Росію, чия позиція щодо методів впливу на Пхеньян відрізнялася від американської. Паралельно Вашингтон здійснював заходи щодо відновлення шестисторонніх переговорів.

У серпні 2009 р. колишній президент Б. Клінтон відвідав Пхеньян як приватна особа. Офіційна мета його поїздки полягала у переговорах з Кім Чен Іром щодо звільнення двох американських журналісток, заарештованих на території КНДР у березні 2009 р. і засуджених до 12 років трудових таборів. Під час їхньої зустрічі обговорювалися також різні аспекти відносин між США і КНДР. Б. Клінтону вдалося домогтися амністії журналісток, але ніяких значних політичних результатів не було досягнуто.

У грудні 2009 р. Пхеньян відвідав спеціальний представник американського уряду С. Босворс для обговорення питання про відновлення шестисторонніх переговорів. Північнокорейське керівництво погоджувалося з важливістю цих переговорів, а також з необхідністю дотримання КНДР Спільної заяви (вересень 2005 р.) щодо ядерного роззброєння Корейського півострова мирним і контрольованим шляхом, однак ніяких домовленостей не було досягнуто⁵⁹⁴.

Тим часом з кінця 2009 р. після того, як у листопаді відбувся взаємний обстріл між північно- і південнокорейськими військово-морськими суднами біля демаркаційної лінії («битва під Дечонгом»), загострилися міжкорейські

---

⁵⁹³ Remarks at the Ministry of Foreign Affairs and Trade. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Seoul, South Korea, January 24, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/01/203201.htm>

⁵⁹⁴ Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing... January 21, 2010. Op. cit. – P. 11.

відносини. Кульмінацією конфронтації було затоплення південнокорейського корабля «Чеонан» у квітні 2010 р., що сталося, за версією Сеула, підтриманою США, через влучення в нього північнокорейської торпеди. Затоплення «Чеонан» призвело до загибелі 46 південнокорейських моряків і мало значний суспільно-політичний резонанс в Республіці Кореї. Під час цього конфлікту Вашингтон рішуче став на бік Сеула. Натомість Пхеньян в офіційній заяві від 28 травня звинуватив адміністрацію Обами в організації інциденту з «Чеонан» і маніпуляціях із розслідуванням справи. У липні 2010 р. КНДР відклала на невизначений термін заплановані переговори зі США щодо її розслідування, які розглядалися як підготовка до переговорів на вищому урядовому рівні.

У листопаді 2010 р. північнокорейські війська здійснили обстріл о. Йонпхендо, де відбувалися військові навчання РК. Ці дії були розцінені в Республіці Кореї як «акти війни» і мали наслідком значні зрушення в політиці Сеула щодо КНДР. Попередню політику «залучення» було припинено, відбувся майже повний розрив торговельно-економічних та інших відносин між двома державами. Усі ці події перешкоджали відновленню шестисторонніх переговорів, але Вашингтон продовжив контакти з північнокорейським режимом на двосторонньому рівні впродовж наступних десяти місяців.

Великі надії Вашингтона на зміну політики Пхеньяна і відновлення шестисторонніх переговорів покладалися на нового лідера КНДР Кім Чен Ина, який прийшов до влади після несподіваної смерті Кім Чен Іра в грудні 2011 р. 29 лютого 2012 р. він оголосив про готовність КНДР заморозити випробування ядерної зброї і ракет дальнього радіусу дії, припинити роботу ядерного реактора в Йонгбене та відновити інспекції МАГАТЕ. США відповіли на це пропозицією гуманітарної допомоги.

Оглядачі відзначали обмеженість поступок з боку США і незвичну для північнокорейського режиму готовність прийняти їх. Багато хто не вірив у готовність Пхеньяна виконувати взяті зобов'язання. Сумніви викликало вже те, що американський і північнокорейський тексти заяв, у яких було викладено

пропозиції КНДР, містили розбіжності⁵⁹⁵. Ці сумніви виправдалися, коли 16 березня Пхеньян оголосив про плани запуску супутника на честь 100-річчя з дня народження засновника КНДР Кім Ір Сена. 13 квітня їх було реалізовано. Ці дії були засуджені всіма учасниками шестисторонніх переговорів, а Вашингтон розцінив їх як порушення домовленостей 29 лютого і припинив продовольчу допомогу, хоч знову підтвердив готовність США до «конструктивного залучення» КНДР⁵⁹⁶. Пхеньян, у свою чергу, виступив із заявами, що зміцнюватиме свої ядерні можливості стримування, доки США проводимуть ворожу політику.

У грудні 2012 р. Північна Корея здійснила перший успішний запуск балістичної ракети дальнього радіусу дії, після чого з початку 2013 р. перейшла до прямих погроз на адресу США. За оцінками американських експертів, ця ракета вже могла нести ядерну боєголовку (у разі її існування) на міжконтинентальні відстані. Багато хто вважав, що Північна Корея вже володіє технологіями, які надають їй можливість нанести удар по Гавайях.

Сприятливі умови для відновлення переговорів створювали президентські вибори в Республіці Кореї у кінці 2012 р. Новообраний президент Пак Кін Хе йшла на вибори з намірами нормалізації відносин з КНДР і залучення Пхеньяна до дипломатії з розвитку довіри. Проте 22 січня 2013 р. Рада Безпеки ООН схвалила резолюцію № 2087, яка наклала на КНДР нові санкції у зв'язку з грудневим випробуванням балістичної ракети⁵⁹⁷. Пхеньян відповів на це заявою про наміри здійснити чергове ядерне випробування, спрямоване проти США –

---

⁵⁹⁵ Leap of Faith // The Economist. – Access mode: <http://www.economist.com/node/21549005>

⁵⁹⁶ Evening Press Stand-Up at Westin Chaoyang Hotel. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Beijing, China, May 22, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/05/190541.htm>

⁵⁹⁷ Remarks at a Security Council Stakeout Following Adoption of Resolution 2087 on North Korea. Susan E. Rice U.S. Permanent Representative to the United Nations U.S. Mission to the United Nations. New York, NY January 22, 2013. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/203135.htm>; Fact Sheet: The UN Security Council Responds to North Korea's Launch. New York, January 23, 2013. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/203171.htm>

«ворога корейського народу», а також розпочати війну з Південною Кореєю у разі запровадження нею нових економічних санкцій. 13 лютого 2013 р., за кілька днів до інаугурації нового президента РК, Пхеньян здійснив третє успішне ядерне випробування, а 21 лютого виступив із заявою, яка містила вимогу міжнародного визнання КНДР ядерною державою.

Розвиток ракетно-ядерних можливостей КНДР фундаментальним чином змінював уявлення про регіональну безпеку, порушував питання про здатність США захищати своїх японських і корейських союзників. Після ядерного випробування КНДР у лютому 2013 р. в США посилювалася критика стратегії адміністрації Обами з північнокорейської політики, яка багатьма визнавалася неефективною. За коментарем співробітника Інституту Брукінгса Е. Ревера, на початку другої адміністрації Обами було очевидним, що склалася нова, більш небезпечна ситуація на Корейському півострові. Дії Пхеньяна засвідчили, що в недалекому майбутньому США матимуть справу з режимом, який зможе нанести удар по сусідніх державах ракетами з ядерними боеголовками. КНДР задекларувала цілі – постійно володіти ядерною зброєю, розвивати ядерні боеголовки і засоби їх доставки на близькі й далекі відстані, досягти визнання статусу ядерної держави. Успішні ядерне і ракетне випробування КНДР засвідчили, що вона здійснила значний прогрес у досягненні своєї мети⁵⁹⁸. У цій ситуації визнавалося, що ведення переговорів про ядерне роззброєння Північної Кореї не буде ефективним. Це сприяло втраті зацікавленості другої адміністрації Обами у відновленні шестисторонніх переговорів.

Непередбачувана поведінка КНДР сприяла зміцненню двостороннього альянсу між США і Республікою Кореєю, посиленню координації їхньої політики щодо Північної Кореї, розвитку всебічного партнерства на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях. За адміністрації Б.Обами американсько-корейські відносини значно покращилися, завдяки політиці

---

⁵⁹⁸ Revere, Evans. U.S.-South Korea Relations in Obama's Second Term: Managing Challenge and Change. February 2013 / Evans Revere. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/papers/2013/02/us-south-korea-relations-revere>

президента Лі Мьон Бака (лютий 2008 – лютий 2013 рр.). Якщо впродовж кількох попередніх років підходи США і РК щодо відносин з КНДР часто не збігалися через різні пріоритети у північнокорейській політиці, то під впливом войовничої поведінки Пхеньяна ці відмінності відступили на другий план. Президент Лі визнав вирішення ядерної проблеми необхідною передумовою покращення відносин між Північчю і Півднем, у результаті чого США і РК виробили спільний підхід до північнокорейської політики.

У червні 2009 р. президенти Обама і Лі ухвалили «Спільне бачення альянсу»⁵⁹⁹, у якому йшлося про його перетворення на регіональне і глобальне партнерство (початковою його метою був захист Південної Кореї від атаки з боку КНДР). У 2009-2012 рр. здійснювалася тісна координація двосторонньої політики і військового співробітництва, обмін розвідувальними даними між двома державами; було створено спільну систему антикризового менеджменту; розпочато двосторонній діалог у сфері кібербезпеки; оголошено «План стратегічного альянсу на 2015 р.» щодо переміщення американських сил на Корейському півострові та розвитку оборонних можливостей РК.

У рамках цього плану⁶⁰⁰ передбачалося передати до грудня 2015 р. операційний контроль над збройними силами РК у військовий час від американського командування до об'єднаного південнокорейського, а також здійснити консолідацію американських сил на південь від Сеула, яка мала зменшити кількість військових об'єктів і американську військову присутність у

---

⁵⁹⁹ Joint Vision for the Alliance of the United States of America and the Republic of Korea. Washington, D.C. June 16, 2009. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-vision-for-the-alliance-of-the-United-States-of-America-and-the-Republic-of-Korea

⁶⁰⁰ U.S.-Republic of Korea Alliance. Testimony James P. Zumwalt, Deputy Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the House Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Asia and the Pacific. Washington, DC, June 6, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/191869.htm>

столиці РК, посилити боєготовність та ефективність американських сил. У червні 2012 р. було відновлено зустрічі міністрів США і РК у форматі «2+2»⁶⁰¹.

Крім зміцнення оборонного співробітництва, значного прогресу було досягнуто в торгово-економічній сфері у результаті ратифікації обома сторонами в жовтні-листопаді 2011 р. угоди про вільну торгівлю (КОРЮС) (вона вступила в дію в березні 2012 р.). За коментарями⁶⁰², вона не лише відкривала нові ринки, але й забезпечувала умови для чесної конкуренції: встановлювала більш високі стандарти у сфері інтелектуальної власності, справедливих трудових практик, захисту навколишнього середовища і правових процедур. У Вашингтоні КОРЮС розглядали як модель для інших аналогічних угод, як найважливішу угоду про вільну торгівлю США за останні 17 років і як найбільше досягнення у двосторонніх відносинах з РК.

У жовтні 2011 р. успішно відбувся перший офіційний візит президента Республіки Кореї до Вашингтона. За взаємними оцінками Вашингтона і Сеула, двосторонні відносини ще ніколи не були такими міцними. Проте, як і в ситуації з Японією, відносини на урядовому рівні не повністю відображали їх стан. Навіть консервативні газети, які загалом підтримували альянс, критикували Лі Мьон Бака за «дипломатичну залежність» від США, висловлювали стурбованість щодо можливого погіршення через це відносин РК з Китаєм і посилення її військового тягаря через прийняття США нового оборонного плану. Найбільш різкою була критика уряду з боку опозиційних «прогресивних» сил, які виступали за зближення з Китаєм і відмову від угоди про вільну торгівлю зі США. Лі Мьон Бак залишив президентський пост на

---

⁶⁰¹ Remarks at the U.S.-Korea Ministerial Dialogue 2+2 Meetings. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Secretary of Defense Leon Panetta, Minister of Foreign Affairs and Trade of the Republic of Korea Kim Sung-Hwan, Minister of National Defense of the Republic of Korea Kim Kwan-Jin. Washington, DC June 14, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192390.htm>

⁶⁰² Remarks at APEC CEO Summit Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Far Eastern Federal University Vladivostok, Russia September 8, 2012. – Access mode: www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197519.htm

початку 2013 р., маючи низький рівень суспільної підтримки (25-35%), значною мірою обумовлений його зовнішньою політикою⁶⁰³.

Коли на президентських виборах у грудні 2012 р. перемогла кандидат від консервативної партії «Нові рубежі» Пак Кин Хе, у Вашингтоні зітхнули з полегшенням, оскільки існували усі підстави очікувати, що перемога її «прогресивного» суперника Мун Дже Іна від Демократичної об'єднаної партії призведе до ускладнень у відносинах між РК і США, в тому числі через розходження їхніх підходів до північнокорейської політики. Пак Кин Хе наголошувала на необхідності збереження тісних союзницьких відносин зі США. Хоч вона і виступала за відновлення діалогу і співробітництва з КНДР, однак ставила покращення відносин у залежність від її політики, в тому числі з ядерного роззброєння⁶⁰⁴.

Крім північнокорейської політики, інші пріоритети двосторонніх відносин США і РК включали плавну імплементацію угоди про вільну торгівлю, а також угод щодо консолідації американських військових баз і передачі операційного контролю над військовими силами РК у воєнний час південнокорейському командуванню; оновлення угод із двостороннього ядерного співробітництва у цивільній сфері та розподілу витрат на утримання американських збройних сил у РК⁶⁰⁵. Переговори характеризувалися більш наполегливим обстоюванням Сеулом своїх інтересів, що обумовило складність їх просування.

Розвиток ракетно-ядерного потенціалу КНДР і її непередбачувана політика сприяли налагодженню в 2010-2012 рр. тристороннього співробітництва між США, Японією і РК. Ключову роль у цьому відіграла позиція прем'єр-міністра Японії Н. Кана. У серпні 2010 р. з нагоди 100-річчя анексії Японією Кореї він

---

⁶⁰³ Manyin, Mark E., etc. Op. cit.

⁶⁰⁴ Cha, Victor. South Korean President Park Geun-hye's First Visit to Washington, D.C. / Victor Cha. – Access mode: <http://csis.org/publication/south-korean-president-park-geun-hyes-first-visit-washington-dc>

⁶⁰⁵ Revere, Evans J. R. Park Geun-hye's Electoral Victory: A Sigh of Relief from Washington? December 19, 2012 / Evans J. R. Revere. – Access mode: <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/19-south-korea-president-revere>

виступив із заявою, у якій висловив «глибоке каяття» й «сердечне вибачення» за дії Японії в минулому. Після обстрілу КНДР о. Йонпхендо (листопад 2010 р.) РК вперше направила військових спостерігачів на американсько-японські військові навчання. Пізніше Сеул і Токіо оголосили про плани підписання угоди з обміну інформацією й окремими товарами у сфері оборони, забезпечення послуг з логістики під час миротворчих операцій.

У грудні 2010 р. у Вашингтоні відбулася тристороння зустріч міністрів закордонних справ США, Японії та Республіки Кореї, на порядку денному якої була координація їхньої політики щодо КНДР, а також співпраця в АРФ та Східноазійському саміті⁶⁰⁶. Друга така зустріч відбулася в липні 2011 р. на о. Балі (Індонезія), третя – у липні 2012 р. в Пномпені, четверта – у вересні 2012 р. у Нью-Йорку. Регулярна взаємодія відбувалася також на рівні заступників міністрів закордонних справ, представників урядів і міністерств оборони. Переговори охоплювали широке коло проблем, але центральним залишалося питання про координацію північнокорейської політики трьох держав. Було досягнуто консенсусу щодо необхідності її ядерного роззброєння і стримування періодичних провокацій, а також визнання ключової ролі Пекіна у розв'язанні «північнокорейської проблеми» внаслідок його довготривалих зв'язків із КНДР, економічної допомоги і політичного впливу на північнокорейське керівництво. У вересні 2012 р. було створено постійну групу для підготовки тристоронніх зустрічей міністрів закордонних справ та інших тристоронніх заходів, що робило такий формат відносин більш інституалізованим⁶⁰⁷.

Однак з літа 2012 р. розпочалося наростання напруження в японсько-південнокорейських відносинах через диспутовані острови Такешіма/Токто та історичні питання. У кінці 2012 р. переговори стосовно досягнення

---

⁶⁰⁶ Remarks before U.S.-Japan-Republic of Korea Trilateral Meeting. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169121.htm>

⁶⁰⁷ Background Briefing: Readout of the Secretary's Meeting With Japanese Foreign Minister Koichiro Gamba and Korean Foreign Minister Kim Sung-hwan. Special Briefing Senior State Department Official. New York City, September 28, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/198464.htm>

двосторонньої угоди про обмін військовою інформацією та співробітництво з логістики були зірвані. Загострення відносин між найближчими союзниками суперечило інтересам США, ускладнювало їхню регіональну стратегію. Вашингтон заявив, що в територіальному диспуті за острови Такешіма/Токто не підтримує жодну сторону, не намагається виступати посередником, проте наполягає на спокійному діалозі між Японією і РК як засобі вирішення проблем двосторонніх відносин.

Підходи Пекіна щодо північнокорейської проблеми значно відрізнялися від позиції США та їхніх союзників. Його дії під час провокацій КНДР у 2010 р. засвідчили рішучість зберегти і захистити північнокорейський режим. Хоч Пекін підтримував мету денуклеаризації КНДР, він залишався її союзником, основним політичним і торгово-економічним партнером, джерелом необхідних ресурсів та допомоги. Тим самим він вирішував завдання попередження нестабільності й гуманітарної кризи на 1300-кілометровому кордоні з КНДР, збереження своєї стратегічної ролі на Корейському півострові.

Американські аналітики визнавали, що хоча США і Китай мали спільні цілі на Корейському півострові, вони бачили різні шляхи їх досягнення і різні кінцеві результати. Основна ціль Пекіна полягала в тому, щоб Пхеньян не спричиняв проблем; єдиним реальним способом спонукати його відмовитися від ядерної зброї він вважав здійснення Північною Кореєю економічних реформ за китайським зразком. Кінцевою метою США було не лише ядерне роззброєння КНДР, але й зміна північнокорейського режиму⁶⁰⁸.

Американсько-китайські відносини у міру перетворення Китаю на впливового регіонального і глобального актора визнавалися ключовими для майбутнього світу в ХХІ ст. На противагу своєму попереднику Дж. У. Бушу, який на початку президентства стверджував, що США і Китай скоріше

---

⁶⁰⁸ Johnson, Christopher K., Bonnie S. Glaser. Thoughts from the Chairman: A New Type of Major Power Relations on North Korea. Sep 30, 2013 / Christopher K. Johnson, Bonnie S. Glaser. – Access mode: <http://csis.org/publication/thoughts-chairman-new-type-major-power-relations-north-korea>

суперники, ніж стратегічні партнери, адміністрація Б. Обама прийшла в Білий дім шукаючи позитивних відносин співробітництва з Китаєм як на регіональному, так і на глобальному рівні.

На початку урядування Б.Обами у двосторонніх відносинах домінували фінансово-економічні питання. В умовах розгортання глобальної фінансової кризи новий американський уряд звернувся до Пекіна з проханням збільшити інвестиції в державний борг США, щоб забезпечити фінансування її антикризової стимуляційної програми для порятунку американської економіки, а зрештою – уникнення краху світової фінансової системи. Підкреслювалося, що її успішна реалізація важлива для китайського експорту на ринок США й економіки Китаю в цілому (перед кризою на США припадало близько 19% експорту КНР). Суть ситуації, що склалася, Х. Клінтон виклала в інтерв'ю китайському телебаченню в лютому 2009 р. так: «Ми дійсно піднінемося або впадемо разом. Ми в одному човні й, чесно кажучи, пливемо в одному напрямку, до водоспаду»⁶⁰⁹.

У 2009 р. купівля Китаєм боргових облігацій американського уряду значно зросла. У травні 2011 р. Китай володів 36% усіх іноземних боргових зобов'язань американського уряду (16% усього державного боргу США)⁶¹⁰. Це призвело до посилення взаємозалежності двох держав. Багато хто вважав, що така ситуація ставила США у надмірну залежність від Пекіна. В Китаї також не приховували стурбованості з приводу залежності безпеки китайських активів, інвестованих у державний борг США, від стану американської економіки.

Оскільки Китай пережив глобальну фінансову кризу краще, ніж більшість держав, це перетворило його на світового кредитора й інвестора, посилило його регіональний і глобальний фінансовий, економічний та політичний вплив, збільшило привабливість китайської моделі розвитку для країн глобального

---

⁶⁰⁹ Devuyt, Yoiri. U.S.-China Relations: A View from Europe / Yoiri Devuyt // Contemporary International Relations. – 2009, Sept/Oct. – Vol. 19, No. 5. – P.124.

⁶¹⁰ Докладніше див: Gorodnia, Nataliya. China's 21st Century Financial Foreign Policy / Nataliya Gorodnia // Китаєзнавчі дослідження. – К., 2011. – Том 1. – С. 4.

Півдня. У 2008-2010 рр. суверенний фонд «Китайська інвестиційна корпорація» (CIC) купив акції провідних американських фінансових компаній Морган Стейнлі (за 1,21 млрд. дол.) і Блекстоун Груп, а його філія – інвестиційна корпорація Стейбл Інвест Корпорейшн – стала найбільшим власником акцій фонду Резерв праймері фанд.⁶¹¹.

Значно зріс вплив Китаю на міжнародному фінансовому ринку. На порядок денний світової фінансової політики було поставлено питання про перетворення юаня на міжнародну платіжну валюту. Паралельно із заходами щодо розширення зовнішньоекономічного використання юаня у березні 2009 р. Пекін запропонував створення нової міжнародної резервної валюти у вигляді Спеціальних прав запозичення (штучного резервного і платіжного засобу МВФ), включення до їх оцінки валют усіх основних економік при збільшенні їхнього впливу на прийняття рішень Фонду.

Визнання Вашингтоном нової глобальної розстановки сил засвідчила ініціатива про створення «великої двійки» («G2») між США і Китаєм для спільного керівництва глобальною економічною системою. Вперше її висунув у 2005 р. директор Інституту міжнародної економіки Петерсона у Вашингтоні Ф. Бергсон. У січні 2009 р. з аналогічною ініціативою, але в контексті більш широкого геостратегічного співробітництва між США й КНР, виступив один з провідних теоретиків зовнішньої політики США З. Бжезінський⁶¹².

Вона привернула значну увагу поза межами США. Проте, за коментарем Р. Буша, директора Центру дослідження північно-східноазійської політики Інституту Брукінгс, суть цих пропозицій полягала в тому, що США і Китай – найбільша держава, що піднімається, і найсильніша держава «статус-кво» – як

⁶¹¹ China's CIC May Have \$5.4 Billion Frozen in Money-Market Fund. – Access mode:

<http://www.bloomberg.com/apps/news?sid=ancX7qXx0kXk&pid=newsarchive>;
UNCTAD Handbook of Statistics. 2009. – New York and Geneva, 2009. – Access mode: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf

⁶¹² Brzezinski, Z. The Group of Two that could Change the World / Z. Brzezinski // Financial Times. – 2009, January 13. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html>

дві найбільші економіки і члени Ради Безпеки ООН повинні працювати разом для вирішення міжнародних проблем, оскільки лише вони можуть забезпечити глобальні суспільні блага, яких потребує світ. Таке співробітництво не обов'язково означало кондомініум, тобто «велику двійку». Натомість йшлося про постійну взаємодію двох держав на двосторонньому і багатосторонньому рівнях, що могло призвести до більш зрілих відносин між ними. Вашингтон скоріше шукав не «великої двійки» (G-2), а співробітництва з іншими великими державами в різному складі («G-several») залежно від конкретних проблем, на вирішення яких воно було спрямоване. Прикладом цього були «велика двадцятка», шестисторонні переговори за участю КНДР, структура «п'ять плюс один» з іранської ядерної проблеми. Звичка працювати разом мала сприяти зменшенню стурбованості США і Китаю щодо довгострокових намірів один одного, адже взаємна стратегічна недовіра була найбільшою проблемою їхніх двосторонніх відносин⁶¹³.

У квітні 2009 р., в умовах розгортання найбільш гострої фази глобальної фінансової кризи, було досягнуто домовленості між президентами Б. Обамою і Ху Цзіньтао про розширення економічних переговорів, які домінували в американсько-китайських відносинах, до рівня Американсько-китайського стратегічного і економічного діалогу, який охоплює широке коло двосторонніх, регіональних і глобальних питань поточного і довгострокового стратегічного інтересу. Перший Діалог за участю держсекретаря США Х. Клінтон, міністра фінансів США Т. Гейтнера, члена Держради КНР Дай Бінго і віце-прем'єра КНР Ванг Кішана відбувся у Вашингтоні в липні 2009 р. Б. Обама з цієї нагоди виклав своє бачення двосторонніх відносин між США і Китаєм як таких, що «формуватимуть XXI століття», «оскільки їх здатність до партнерства є передумовою до прогресу з багатьох найбільш важливих глобальних

---

⁶¹³ Bush, Richard. The United States and China: A G-2 in the Making? October 11, 2011 / Richard Bush. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush>

проблем»⁶¹⁴. Однією з них були макроекономічні дисбаланси між США та Китаєм, які впливали на стабільність глобальної економіки. Китай надто багато заощаджував, а США надто багато купували, наслідком чого став величезний двосторонній торговельний дисбаланс і потреба Китаю купувати американські боргові зобов'язання за рахунок надлишків своїх експортних надходжень. Іншою була проблема зміни клімату, оскільки США і Китай були найбільшими виробниками парникових газів.

У листопаді 2009 р. відбувся візит Б. Обама до Китаю, під час якого президенти двох держав висловилися за побудову «позитивних, кооперативних і усебічних відносин», які служать інтересам американського і китайського народів та світової громади.

З кінця 2009 р. почалося помітне погіршення цих відносин, проявом чого стали валютні й торговельні «війни», пов'язані з проблемою значного дефіциту США в торгівлі з КНР, яка загострилася в умовах глибокого спаду американської економіки в 2009-2010 рр. Дискусії стосувалися двох основних проблем – обмінного курсу юаня й американського боргу. Вашингтон критикував Пекін за штучне заниження обмінного курсу юаня, що створило переваги для китайського експорту на американському та інших ринках, призвело до значного дефіциту США та інших країн у торгівлі з Китаєм, а в результаті – до глобального фінансового дисбалансу.

Натомість серйозну стурбованість Пекіна викликав курс адміністрації Обама на зменшення вартості долара та обмеження імпорту, тоді як в інтересах КНР було збереження міцного долара і безперешкодного експорту китайської продукції на американський ринок. Від цього залежала безпека китайських інвестицій у боргові зобов'язання США та економічне становище Китаю. З точки зору Пекіна, тривала політика «дешевих грошей», яку проводив Вашингтон, загрожувала інфляцією цін активів і виникненням фінансового «пузиря» в економіках, що розвиваються. Свідченням гостроти цієї дискусії

---

⁶¹⁴ Bush, Richard. The United States and China. Op. cit.

стало прийняття у жовтні 2011 р. Сенатом США біллю про «валютні маніпуляції» КНР, який викликав різку реакцію Пекіна. Президент Обама не підписав його, щоб не ускладнювати двосторонні відносини.

Переговори з економічних питань здійснювалися через Стратегічний та економічний діалог, Інвестиційний форум, Спільну комісію з комерції і торгівлі та інші структури. Підходи уряду Б. Обама до економічних відносин з Китаєм включали: більш повну його інтеграцію в глобальну економічну і торговельну систему, основу на конкретних правилах; розширення доступу американських експортерів до китайського ринку; сприяння китайським інвестиціям у США; забезпечення рівних умов для американських інвесторів у Китаї. Представники США порушували проблеми, які впливали на діяльність американських компаній у Китаї – захист прав інтелектуальної власності й торговельної таємниці; розширення ринкового доступу згідно із зобов'язаннями Китаю при вступі до ВТО; припинення нечесних преференційних практик, які надавали штучні конкурентні переваги китайським компаніям, особливо державним, на світових ринках; дотримання китайськими компаніями за кордоном норм, які поважають трудові й екологічні практики, владу закону, прозорість в інвестиціях⁶¹⁵. Водночас Вашингтон визнавав позитивні зрушення в економічній політиці Китаю: включення до 12-го п'ятирічного плану (2011-2015 рр.) заходів, спрямованих на перетворення китайської економіки на більш гармонійну і збалансовану⁶¹⁶.

Китай не підтримав позицію США на саміті у Копенгагені з проблем зміни клімату (грудень 2009 р.), що призвело до його фактичного провалу. Для Пекіна найчутливішим залишалося тайванське питання. У жовтні 2008 р. в останні місяці перебування при владі адміністрації Дж. Буша було схвалено великий пакет продажу зброї Тайваню на суму 6,5 млрд. дол. Спочатку уряд Обама

---

⁶¹⁵ The Future of U.S.-China Economic Relations. Op. cit.

⁶¹⁶ U.S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment, Bloomberg, Hong Kong, Hong Kong, China, December 7, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201746.htm>

відклав виконання цього рішення, проте після неодноразових звернень тайванського уряду 29 січня 2010 р. офіційно повідомив Конгрес, що, згідно з Актом про відносини з Тайванем, здійснить цей продаж і продовжить оцінювати його оборонні потреби⁶¹⁷. Такі дипломатичні кроки викликали різко негативну реакцію Пекіна, як і рішення президента Обама зустрітися з Далай-ламою.

Погіршенню двосторонніх відносин у 2010 р. значною мірою сприяли інциденти у Східно-Китайському морі, а також наступальна поведінка Китаю в Південно-Китайському морі, де відновилися давні суперечки між країнами-претендентами (Китай, В'єтнам, Філіппіни, Бруней, Малайзія, Тайвань) через о-ви Спратлі. Держсекретар Клінтон виступила на регіональних форумах у липні й жовтні 2010 р. із заявами про національний інтерес США у підтримці миру і стабільності в Південно-Китайському морі, гарантуванні безперешкодної світової торгівлі й мирному урегулюванню суперечок на основі багатосторонніх домовленостей. Ці заяви на тлі розбудови відносин США з регіональними союзниками і партнерами у сфері безпеки розцінювалися в Пекіні як ознаки розробленого США сценарію «стримування» КНР.

Сигналом до покращення двосторонніх відносин став успішний візит до США президента КНР Ху Цзіньтао в січні 2011 р. Після цього розпочався активний обмін двосторонніми візитами на різних рівнях, включаючи відновлення військових зв'язків. У травні 2011 р. вперше за дев'ять років США відвідали міністр оборони КНР і начальник генерального штабу НВАК. У червні 2011 р. відбулися перші Американсько-китайські консультації зі справ АТР з метою координації політики щодо основних регіональних проблем, які стали регулярними. За таких обставин під час гострого дипломатичного конфлікту між Філіппінами і КНР за острови Спратлі в травні-червні 2011 р. Вашингтон уник критики Китаю, заявивши, що США не підтримують жодну сторону (хоч після цього почалося помітне зближення між Філіппінами і США).

---

⁶¹⁷ Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing ... January 21, 2010. Op. cit. – P. 51.

На щорічній конференції з безпеки Шангри-Ла в Сінгапурі (червень 2011 р.) секретар оборони США Р.Гейтс відзначав, що військові відносини між двома країнами після регресу останніх років перебувають на позитивній траєкторії.

Суперечливий вплив на американсько-китайські відносини мало азійсько-тихоокеанське турне президента Обама в листопаді 2011 р. Його ініціативи в Пекіні сприймали виключно у військових термінах, що, за деякими коментарями, позбавляло китайське керівництво бажання співпрацювати зі США навіть у питаннях їхнього спільного інтересу, таких як Північна Корея. Незважаючи на постійні заяви Б. Обама, що поглиблення відносин США з країнами АТР не відбувається за рахунок Китаю, що розширення відносин з ним є їхнім пріоритетом, деякі американські експерти визнавали, що концепція «перебалансування» набула додаткового військового виміру у зв'язку зі зростаючою стурбованістю регіональних держав наступальною політикою Китаю в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях у 2010 р.

У своїх виступах під час турне президент Обама закликав Пекін «діяти за тими ж правилами, що й усі», бути «відповідальним лідером світової економіки»⁶¹⁸. Ці тези він повторив під час зустрічі у Вашингтоні з віцепрезидентом Сі Цзіньпіном у лютому 2012 р., маючи на увазі здійснення Китаєм практики «чесної торгівлі» для більш збалансованих торговельних потоків Китаю не лише зі США, але й з усім світом.

У квітні-травні 2012 р. значного резонансу набула «справа Чен Гуанченга», сліпого китайського активіста, який, перебуваючи після ув'язнення під домашнім арештом, втік до Пекіна і звернувся до посольства США з проханням захистити його і родину. Ця справа виникла напередодні четвертого Американсько-китайського стратегічного діалогу (травень 2012 р.) і могла спричинити його зрив. Але китайська влада пішла на поступки і дозволила Чен Гуанченгу разом із сім'єю залишити країну для навчання в США, що було розцінено у Вашингтоні як свідчення більшої зрілості двосторонніх відносин.

---

⁶¹⁸ Remarks by President Obama to the Australian Parliament. Op. cit.; News Conference by President Obama... November 13, 2011. Op. cit.

Іншим приводом для їх погіршення міг стати черговий філіппінсько-китайський конфлікт у Південно-Китайському морі, який розпочався у квітні 2012 р. за міліну Скарборо. Проте Вашингтон знову заявив, що не підтримує в цьому конфлікті жодну сторону і закликав Філіппіни до його урегулювання дипломатичним або юридичним шляхом (на основі Конвенції ООН про морське право 1982 р.).

США виступали також за вироблення обов'язкового для виконання Коду поведінки в Південно-Китайському морі, на відміну від Декларації 2002 р., яка мала загальний характер. Вашингтон наполягав на колективному підході АСЕАН до переговорів з Китаєм стосовно вироблення Коду поведінки, тоді як Пекін обстоював двосторонній підхід до переговорів і консультацій із зацікавленими державами, а не з АСЕАН в цілому. Врешті через втручання США він був змушений прийняти багатосторонній підхід, але віце-президент Сі Цзіньпін скасував зустріч з Х. Клінтон під час її візиту до Китаю у вересні 2012 р., а речник МЗС КНР виступив із заявою, що позарегіональні держави не можуть втручатися в територіальні диспути в Південно-Китайському морі.

Під час передвиборчих дебатів 2012 р. у США основна увага була зосереджена на проблемах американської економіки. Кандидат від Республіканської партії Міт Ромні в ході президентської кампанії критикував адміністрацію Обама за торгово-економічну політику, вигідну для Китаю і шкідливу для інтересів США. Проте пункти його програми, які стосувалися більш жорстких підходів до торгівлі з Китаєм, мали суто технічний характер і суттєво не відрізнялися від того, що вже зробила адміністрація Обама (порушила проти Китаю 8 справ у ВТО, домоглася накладення 39 штрафів зі справ антидемпінгу й компенсаційного мита), крім планів оголосити Китай «валютним маніпулятором» і накласти на китайські товари всебічний тариф. Обидва кандидати критикували Китай за існуючі торговельні практики, часті порушення прав інтелектуальної власності, називали його основним

глобальним конкурентом, з яким США повинні навчитися конкурувати і перемагати в цій конкуренції⁶¹⁹.

Незважаючи на активізацію, розширення і підняття першою адміністрацією Обама рівня двостороннього діалогу між США і КНР на вищій рівень, найбільшою проблемою їхніх відносин залишалася «стратегічна недовіра», невпевненість щодо довгострокових цілей один одного і наслідків «зрушення влади».

Китайські експерти відзначали, що в уряді й експертному середовищі КНР існували настрої, близькі до консенсусу, що структура глобальної політики робить відносини співробітництва, які обстоює адміністрація Обама, неможливими; що основною метою США у світових справах залишається збереження гегемонії й домінування, в результаті чого Вашингтон намагатиметься утримувати Китай від досягнення його цілей, а це може швидко штовхнути двосторонні відносини в стан кризи⁶²⁰. Вони розглядали США як наддержаву на стадії занепаду, яка намагається зашкодити піднесенню будь-якого суперника, передусім Китаю. Не має значення, як активно Вашингтон сприятиме співробітництву, його цілі залишатимуться незмінними, він стримуватиме Китай розгортанням військових сил і угодами з регіональними державами. У зв'язку з цим будь-яке тривале співробітництво між США і КНР сприяє реалізації цілей Вашингтона і не відповідає інтересам Китаю.

У свою чергу, в американському політико-формулюючому середовищі існувала думка, що китайська політика реалізує дві довготривалі цілі: заміщення США як провідної влади в західному Тихоокеанському регіоні та консолідацію Східної Азії у блок, який виключає США, підпорядкований

---

⁶¹⁹ Economy Overshadows Debate on Sino-US Relations. Oct. 23, 2012. – Access mode: <http://www.voanews.com/content/economy-overshadows-debate-on-us-china-relations/1531686.html>

⁶²⁰ Gresser, Edward. Presidential paper tigers should beware China's roar. October 19, 2012 / Edward Gresser. – Access mode: <http://www.nationmultimedia.com/opinion/Presidential-paper-tigers-should-beware-Chinas-roa-30192614.html>

економічним і політичним інтересам Китаю. Незважаючи на ознаки пристосування Китаю до існуючої міжнародної системи, немає гарантії, що це триватиме завжди. Його довгострокові цілі залишаються невідомими. Якщо допускати найкращий варіант розвитку подій, а Китай змінить курс, то буде вже надто пізно⁶²¹.

В умовах «стратегічної недовіри» обидві сторони використовували стратегію «хеджування», тобто перестрашування від ризиків. Америка (визнана держава-лідер), сподіваючись на краще, здійснювала «залучення» Китаю (держави, яка піднімається), розраховуючи, що він пристосується до міжнародної системи. Водночас, готуючись до найгіршого варіанта, вона розбудовувала свою військову силу, зміцнювала альянси і партнерства з регіональними державами, щоб обмежити можливості Китаю, якщо він вирішить кинути їй виклик. Аналогічну стратегію здійснювали всі регіональні держави, включаючи Китай. Кожна сторона посилювалася, щоб упоратися з майбутніми ризиками. Проте в умовах взаємної недовіри військово-планування може призвести до результатів, несумісних з намірами політичних лідерів.

За деякими оцінками, найбільш негативний вплив на американсько-китайські відносини мало суперництво військово-морських стратегій. Кожна держава запевняла, що розгортання її сил у Тихому океані не загрожує іншій, проте об'єктивно посилення безпеки однієї веде до зменшення безпеки іншої; розкручується спіраль взаємної невпевненості у власній безпеці, що лише посилює ризики і створює підґрунтя для серйозних ускладнень у майбутньому.

Проблемі «стратегічної довіри» приділялася значна увага у двосторонніх переговорах між США і Китаєм, включаючи дві спільні заяви президентів Обама і Ху під час їхніх самітів (у листопаді 2009 р. і січні 2011 р.) та інших зустрічей (до кінця 2012 р. їх відбулося 12). Ця проблема перебувала в центрі уваги регіональних багатосторонніх форумів у сфері безпеки, основним завданням яких було вироблення заходів довіри між регіональними державами.

---

⁶²¹ Bush, Richard. *The United States and China*. Op.cit.

Як США, так і Китай демонстрували зацікавленість у побудові нового типу відносин між великими державами в умовах перебалансування влади. Під час четвертого Стратегічного й економічного діалогу (травень 2012 р.) звучала теза про прагнення двох держав знайти нове рішення у ситуації, коли зустрічаються визнана держава-лідер, яка намагається зберегти статус-кво, і держава, яка піднімається⁶²².

З метою урівноваження військового аспекту політики США у Східній Азії однією з ключових цілей другої адміністрації Обама було визначено успішне завершення переговорів з торговельної угоди «Транс-тихоокеанське партнерство». Китай не приєднався до переговорів, що розглядалося як їх найбільший недолік, натомість активно підтримав альтернативний проект вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6» (АСЕАН, Китай, Японія, РК, Австралія, Нова Зеландія, Індія).

Американські експерти визнають, що, оскільки позиція США і Китаю в багатьох питаннях є різною, конкуренція між ними неминуча. Важливо, щоб вона відбувалася в конструктивному руслі й не переростала в конфронтацію. Погоджуємося з думкою, що політика Вашингтона передбачала не «стримування», а швидше «менеджмент» підйому Китаю. На відміну від «стримування», така стратегія вітала посилення його ролі у регіональних і глобальних справах, визнавала позитивний вплив його економічного зростання на світову економіку, але водночас намагалася забезпечити узгодження його дій з існуючою міжнародною системою та регіональним балансом сил. Вашингтон постійно наголошував, що вітає зростання «сильного, процвітаючого і мирного» Китаю, роблячи акцент на слові «мирний». Передбачалося, що через регіональну присутність, встановлення обмежень і просування спільних інтересів Америка зможе краще впливати на майбутній курс Китаю, спонукатиме Пекін збільшувати свій вплив через дипломатичну й економічну співпрацю, а не через силові дії. Такий підхід не заперечував відродження

---

⁶²² Remarks at the Strategic and Economic Dialogue... May 4, 2012. Op. cit.

Китаю як великої держави, проте збільшував вірогідність того, що воно буде конструктивним⁶²³.

Водночас підтримуємо думку М.Свейна та деяких інших авторів про необхідність перегляду Вашингтоном деяких вірувань, які лежать в основі політики США – стосовно ролі американської влади у західному Тихоокеанському регіоні, сприяння демократії в Китаї, продажу зброї Тайваню, які ускладнюють двосторонні відносини. Це обумовлено новими рисами міжнародних відносин у ХХІ ст., появою трьох нових перемінних величин (чинників) – зростаючою владою і глобальною присутністю Китаю, силами економічної й соціальної глобалізації, сукупністю нетрадиційних загроз безпеці – які фундаментально змінили стратегічні розрахунки і контекст прийняття Вашингтоном рішень щодо КНР.

Отже, адміністрації Б. Обама вдалося здолати кризу американсько-японських відносин і зміцнити їх, модернізувати двосторонні альянси з Японією і Республікою Кореєю, виробити спільні підходи до північнокорейської проблеми, досягти значного прогресу в торгово-економічному співробітництві. Відносини з Китаєм характеризувалися зростанням взаємозалежності у фінансово-економічній сфері і водночас посиленням геополітичного суперництва і взаємного перестрашування. Існувало розуміння необхідності вироблення нового типу відносин між ними, але ця концепція ще перебувала в стадії формування.

5.3. Особливості політики адміністрації Б. Обама у Південно-Східній Азії

Найбільш відчутними стали зміни в політиці США у Південно-Східній Азії. Із самого початку урядування адміністрація Обама надала нового значення відносинам США з АСЕАН як колективним органом держав ПСА, а також

---

⁶²³ Bush, Richard. The Response of China's Neighbors to the U.S. "Pivot". Op. cit.

зміцненню політичних та економічних зв'язків з окремими членами Асоціації на двосторонньому рівні. Значною мірою це було обумовлено перетворенням АСЕАН на другу після Китаю рушійну силу глобальної економіки; посиленням американсько-китайської конкуренції за вплив у Південно-Східній Азії; важливістю для світової торгівлі морських шляхів, які проходять через ПСА; зростанням регіональної нестабільності.

У форматі двостороннього співробітництва з країнами ПСА Вашингтон запропонував широке коло ініціатив, включаючи співробітництво у сфері безпеки, економіки, освіти, охорони природи, розвитку тощо. З окремими державами регіону США співпрацювали в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу, з деякими іншими вели переговори про Транс-Тихоокеанське партнерство. Рівень двосторонніх відносин дуже відрізнявся – від широкомасштабного партнерства з Індонезією, зміцнення оборонного альянсу з Філіппінами, розвитку динамічних економічних і поступових оборонних відносин з В'єтнамом до «залучення» М'янми. Х. Клінтон стала першим держсекретарем США, яка здійснила візити до всіх країн АСЕАН, а Б. Обама – першим американським президентом, який відвідав М'янму і Камбоджу.

Особливого значення США надали відносинам з **Індонезією**, найбільшою ісламською країною світу, неформальним лідером АСЕАН, членом «великої двадцятки», провідною демократією ПСА. Х. Клінтон відвідала Джакарту під час свого першого візиту до Східної Азії на посаді держсекретаря в лютому 2009 р. (після Японії) й оголосила про наміри Вашингтона сформувати широкомасштабне партнерство з Індонезією для просування спільних інтересів у регіональних і глобальних справах. У листопаді 2010 р. відбувся візит до Джакарти Б.Обами, якого тут чекали з великим ентузіазмом. Індонезійці відчували гордість за те, що президент США провів тут кілька років свого дитинства (в 1967-1971 рр.). До візиту ретельно готувалися, але він двічі

відкладався (у квітні й червні 2010 р.)⁶²⁴. Під час візиту було оголошено про формування широкомасштабного партнерства двох країн, підписано угоду з поглиблення співробітництва між ними в галузі оборони. Останню перешкоду на цьому шляху ліквідувало рішення американського уряду (липень 2010 р.) відновити (за умови виконання певних вимог) співробітництво з Капасус, індонезійським елітним спецпідрозділом, звинуваченим у порушенні прав людини у Східному Тиморі⁶²⁵.

Після підписання угоди про широкомасштабне партнерство було створено механізм щорічних зустрічей Спільного комітету на чолі з міністрами закордонних справ двох держав із широким порядком денним не лише двосторонніх відносин, але також регіональних і світових справ⁶²⁶. Вашингтон визнавав роль Індонезії як неформального лідера АСЕАН, а також як поміркованої демократичної ісламської держави, яка може бути моделлю для всього ісламського світу. У свою чергу, Індонезія підтримувала більше залучення США у справи АТР та їх участь у регіональних інституціях, в яких вони займають спільну позицію щодо більшої інституалізації регіональних організацій, розбудови регіональної архітектури. За головування Індонезії в АСЕАН і за її підтримки в 2011 р. відбувся вступ США до Східноазійського саміту.

Спільними були також підходи двох держав до ситуації в Південно-Китайському морі. Оскільки Індонезія не належить до кола претендентів на о-ви Спратлі, вона взяла на себе неформальне лідерство в узгодженні позицій сторін під час обговорення ситуації й Коду поведінки в Південно-Китайському

---

⁶²⁴ Obama in Indonesia 2010: A Long-Awaited Return // The Huffington Post. – Access mode: http://www.huffingtonpost.com/2010/11/09/obama-in-indonesia-2010-a_n_780836.html

⁶²⁵ McCoy, Clifford. US Southeast Asia pose risks China clash / Clifford McCoy // Asia Times online. – Access mode: http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/LI01Ae01.html

⁶²⁶ Obama's Trip Emphasizes Role of Pacific Rim // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2011/11/19/world/asia/obamas-trip-sends-message-to-asian-leaders.html?_r=0

морі. З огляду на різне ставлення членів Асоціації до Китаю і територіальні суперечки між деякими з них у Південно-Китайському морі йдеться не лише про узгодження позицій АСЕАН і Китаю, але й усередині АСЕАН.

З огляду на посилення суперечностей з Китаєм в Південно-Китайському морі найбільшу зацікавленість у зміцненні оборонних зв'язків зі США виявили **Філіппіни**. Після чергового гострого дипломатичного конфлікту між Філіппінами і КНР за о-ви Спратлі у травні-червні 2011 р. почалося помітне зближення між США й Філіппінами. У листопаді 2011 р. глави дипломатичних відомств двох держав підписали в Манілі Заяву про принципи партнерства (Манільська декларація) з нагоди 60-річчя альянсу, якою підтвердили союзні зобов'язання за договором 1951 р., визначили спільне бачення стратегічного, політичного та економічного співробітництва і відносин між народами у XXI ст. У січні 2012 р. було започатковано двосторонній стратегічний діалог за участю старших посадовців із зовнішньополітичних та оборонних відомств, представників інших агентств. Відновлено спільні військові навчання «Балікатан» і тренування військового персоналу; США передали Філіппінам деяку техніку для морського патрулювання⁶²⁷, проте Вашингтон не підтримав звернення філіппінського уряду про відновлення американської військово-морської бази на території Філіппін, закритої в 1992 р., що, як вважалося, не відповідає інтересам США.

У квітні 2012 р. у Вашингтоні відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ і міністрів оборони двох держав у форматі «2+2»⁶²⁸ для обговорення регіональної ситуації у сфері безпеки й обміну думками щодо

---

⁶²⁷ The U.S.-Philippines Alliance: Deepening the Security and Trade Partnership. Testimony Kurt M. Campbell, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade. Washington, DC, February 7, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/02/183494.htm>

⁶²⁸ Foreign Secretary Albert del Rosario, and Philippines Defense Secretary Voltaire Gazmin After Their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Washington, DC, April 30, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/04/188982.htm>

вироблення адекватної політики. Вона збіглася в часі з черговим загостренням конфлікту між Китаєм і Філіппінами через міліну Скарборо в Південно-Китайському морі. Під час зустрічі сторони підтвердили свої зобов'язання за договором про спільну оборону. Водночас, намагаючись не зіпсувати відносини з Китаєм, США вкотре заявили, що не підтримують у територіальних претензіях жодну сторону, але як Тихоокеанська держава мають національний інтерес у свободі навігації, підтримці миру і стабільності, поваги до міжнародного закону, безперешкодній законній торгівлі морськими шляхами. Зросла допомога з розвитку Філіппінам через договір з Мілленіум Челендж Корпорейшн, реалізацію ініціативи Партнерство через зростання тощо⁶²⁹.

З іншим союзником США в ПСА **Таїландом** у 2009 р. було встановлено стратегічний діалог, у рамках якого в 2010 р. започатковано Креативне партнерство з розширення співробітництва у сферах охорони здоров'я, енергетики, науки і технологій⁶³⁰. Двосторонні американсько-тайські навчання «Кобра голд» за останні роки значно розширили свої масштаби і перетворилися на регіональні. У лютому 2013 р., крім США і Таїланду, в них брали участь Японія, РК, Індонезія, Малайзія і Сінгапур, ще двадцять держав направили своїх спостерігачів, включаючи (вперше) М'янму.

В'єтнам, найбільший противник США в ПСА в роки «холодної війни», після нормалізації відносин у середині 1990-х рр. став однією з найбільш лояльних до них регіональних держав. Це значною мірою обумовлювалося складними в'єтнамсько-китайськими відносинами, в тому числі й територіальними суперечностями в Південно-Китайському морі. У зв'язку зі спільними інтересами у зменшенні негативного впливу піднесення Китаю США

---

⁶²⁹ The U.S.-Philippines Alliance... Testimony Kurt M. Campbell. Op. cit.

⁶³⁰ Joint Statement of the Fourth United States-Thailand Strategic Dialogue. Joint Statement, Office of the Spokesperson, Washington, DC, June 14, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192397.htm>

і В'єтнам виступили за тісніше військове співробітництво, налагодили відносини між військовими відомствами⁶³¹.

Значних успіхів було досягнуто у сфері торговельно-економічних відносин. Після того, як у грудні 2001 р. вступила в дію Угода про взаємну торгівлю між США і В'єтнамом, її щорічний обсяг зріс від 1 млрд. дол. у 2001 р. до майже 22 млрд. дол. у 2011 р. В'єтнам, разом з Малайзією, Сінгапуром і Брунеєм, брав участь в ініційованих США торговельних переговорах зі створення Транс-тихоокеанського партнерства. Незважаючи на постійний акцент Вашингтона на необхідності більшого захисту В'єтнамом прав людини, включаючи свободу віросповідання і самовираження через Інтернет, розвивалася співпраця в багатьох сферах, включаючи морську безпеку, енергетику, освіту, охорону здоров'я, допомогу при ліквідації наслідків природних лих тощо. Співробітництво з розвитку між США і В'єтнамом, а також Таїландом, Лаосом, Камбоджею і М'янмою відбувалося в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу – багатостороннього партнерства з метою підтримки США регіональної інтеграції АСЕАН шляхом ліквідації розриву в рівні розвитку держав-учасниць, започаткованої урядом Обама в 2009 р.

Найбільші зміни відбулися у політиці США щодо **М'янми** (США продовжили називати її Бірмою). Президент У. Клінтон здійснив прорив у відносинах США із В'єтнамом, а Б. Обама – з М'янмою. Адміністрація Обама розпочала перегляд політики США щодо М'янми одразу після приходу до влади. Під час візиту до Індонезії в лютому 2009 р. держсекретар Х.Клінтон визнала неефективність політики санкцій, яка обмежувала торговельно-інвестиційні можливості американських компаній, завдавала шкоди економічним інтересам США та їхнім відносинам з АСЕАН, надавала переваги Китаю в регіональній конкуренції в ПСА. У відповідь на ознаки готовності

---

⁶³¹ Jordan, William, Lewis M. Stern, Walter Lohman. U.S.–Vietnam Defense Relations: Investing in Strategic Alignment. July 18, 2012. – Access mode: <http://www.heritage.org/research/reports/2012/07/us-vietnam-defense-relations-investing-in-strategic-alignment>

військового режиму М'янми до політичних змін було започатковано політику її «прагматичного залучення», центральним елементом якої був прямий діалог між двома державами на рівні старших посадовців.

У листопаді 2009 р. помічник держсекретаря зі східноазійських і тихоокеанських справ К. Кемпбелл вперше відвідав М'янму з метою прямих переговорів з прем'єр-міністром Тейн Сейном та іншими представниками військової влади, з лідером опозиції Аун Сан Су Джі, представниками найбільших етнічних меншин. Під час зустрічей наголошувалося на важливості залучення до діалогу з реформи всіх політичних сил і звільнення політичних в'язнів, щоб парламентські вибори у М'янмі, заплановані на 2010 р., були дійсними⁶³².

Хоч вибори (листопад 2010 р.), не повністю відповідали демократичній процедурі, однак сформований після них уряд президента Тейн Сейна одразу продемонстрував прагнення до серйозних політичних та економічних реформ, свідченням чого було звільнення багатьох політичних ув'язнених, пом'якшення обмежень преси, зборів, діяльності опозиційних угруповань, пошук шляхів припинення багаторічних конфліктів на етнічному й релігійному ґрунті, легалізація діяльності профспілок, розробка нового інвестиційного закону. У відповідь на це влітку 2011 р. було призначено Спеціального представника і координатора політики США щодо М'янми, а в грудні 2011 р. відбувся візит до М'янми Х. Клінтон – перший візит держсекретаря США до цієї держави з 1955 р., оцінений як «поворотний момент» у політиці США.

Після того, як у квітні 2012 р. у М'янмі було проведено додаткові парламентські вибори за участю опозиційної Національної ліги за демократію на чолі з Аун Сан Су Чжі, Вашингтон, згідно зі стратегією «дії у відповідь на дії», оголосив про зняття заборони на американські інвестиції та експорт фінансових послуг до М'янми. У червні 2012 р. Конгрес вперше за період понад 20 років призначив посла США до М'янми, що вивело двосторонні відносини

---

⁶³² Principles of U.S. Engagement in Asia... January 21, 2010. Op. cit. – P. 9-10.

на новий рівень⁶³³. У липні 2012 р. під час другої зустріч між Х. Клінтон і Тейн Сейном на саміті «США-АСЕАН» в Сієм Ріп (Камбоджа) було викладено план подальшого послаблення Америкою режиму санкцій за умови подальшого проведення реформ і розриву відносин з Північною Кореєю у військовій сфері. Того ж місяця до М'янми прибула урядова делегація США разом з місією Ділової ради «США-АСЕАН» у складі представників близько 40 американських компаній, зацікавлених в інвестуванні у цю державу. М'янму було приєднано до Ініціативи Нижнього Меконгу. Восени 2012 р. США і ЄС зняли заборону на позитивне голосування в міжнародних фінансових інституціях на користь М'янми і розпочали процес послаблення санкцій на імпорту товарів із М'янми. США заявили про своє прагнення допомогти М'янмі у вирішенні етнічних конфліктів і знешкодженні наземних мін.

Наступною важливою віхою став візит до М'янми президента Обама в листопаді 2012 р. Це був перший візит президента США до цієї країни, який мав важливе символічне значення. Існували також розрахунки, що підтримка США реформ у М'янмі стане сигналом для КНДР та інших держав, які перебували під дією американських санкцій, і спонукатиме їх до зміни політики. У виступі в Університеті Янгону Б. Обама відзначив готовність США простягти руку Північній Кореї, якщо її керівництво замість випробування балістичних ракет і ядерної зброї стане на шлях миру і прогресу⁶³⁴. У 2013 р. послаблення режиму санкцій продовжувалося. Було здійснено їх модифікацію на основі «каліброваного» підходу, більшою мірою зосередженого на «поганих акторах» на протипагу санкціям, які мали негативний вплив на все суспільство.

---

⁶³³ Ambassador-Designate to Burma. Testimony Derek Mitchell Special Representative and Policy Coordinator for Burma. Statement before the Senate Foreign Relations Committee Washington, DC, June 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/194131.htm>

⁶³⁴ Remarks by President Obama at the University of Yangon. November 19, 2012. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/11/19/remarks-president-obama-university-yangon>

Нормалізація відносин між США і М'янмою оцінювалася як один з основних здобутків першої адміністрації Обама, вияв успішної реалізації стратегій «залучення на основі принципів» та «дії у відповідь на дії», здійснення «розумної влади» через використання дипломатії та розвитку, економічних важелів для реалізації цілей зовнішньої політики. Водночас Вашингтон визнавав складність реформ у М'янмі з огляду на продовження військових дій, а також регулярні сплески насилля на етнічному й релігійному ґрунті, які уряд не міг контролювати. Додаткові перешкоди створювало наростання розчарування реформами і процесом демократизації серед бірманської більшості, яка проживала в містах. Трансформація держави і суспільства у М'янмі бачилася складним, тривалим процесом, який США взяли зобов'язання підтримувати.

Санкції США щодо військового режиму М'янми тривалий час були суттєвою перешкодою для співробітництва США з АСЕАН. Тепер цю проблему було люквідовано. Розширення і поглиблення взаємодії з АСЕАН було центральною ланкою стратегії «залучення» США до Східної Азії. Це обумовлювалося: визнанням центральної ролі АСЕАН у процесах регіональної інтеграції у Східній Азії/АТР; її стратегічним розташуванням, проходженням через ПСА критично важливих для світової торгівлі морських шляхів; постійною регіональною нестабільністю як через внутрішні процеси у більшості регіональних країн, так і через періодичне загострення міждержавних територіальних суперечок; перетворенням АСЕАН на другу після Китаю рушійну силу глобальної економіки. США мали в країнах АСЕАН удвічі більше інвестицій, ніж в Китаї. Асоціація була для США четвертим торговельним партнером і шостим найбільшим експортним ринком (після ЄС, Канади, Мексики, Китаю та Японії)⁶³⁵.

---

⁶³⁵ Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Peace Palace Phnom Penh, Cambodia, July 11, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194843.htm>; The Fourth U.S.-Laos Comprehensive Bilateral Dialogue Media Note. Office of the

Адміністрація Обама розглядала АСЕАН як найбільш важливу регіональну інституцію у Східній Азії, яка працює на об'єднання партнерів і підтримує архітектуру регіону. Уже під час свого першого закордонного візиту в лютому 2009 р. держсекретар Х.Клінтон відвідала секретаріат АСЕАН у Джакарті. Це був безпрецедентний і символічний візит, оскільки жоден держсекретар США до неї цього не робив. У ході візиту вона заявила про наміри США поглибити, розширити і підняти відносини з АСЕАН на вищий рівень, включаючи підписання Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (ТАС), здійснення діалогу на найвищому рівні за участю президента США, участь держсекретаря у постміністерських зустрічах АСЕАН і АРФ.

У липні 2009 р. Х. Клінтон взяла участь у 16-ому Регіональному форумі АСЕАН і підписала документ про приєднання США до ТАС, оголосила про наміри відкрити місію США в АСЕАН і провела першу зустріч між США і країнами субрегіону Нижній Меконг, на якій виступила з Ініціативою Нижнього Меконгу. У листопаді 2009 р. президент Обама взяв участь в інаугураційному саміті «США-АСЕАН» у Сінгапурі, який утворився шляхом інституалізації зустрічей їхніх лідерів.

У 2010 р. США першими з великих держав відкрили у Джакарті Спеціальну місію до АСЕАН. У 2011 р. Д. Карден був призначений першим послом-резидентом США до АСЕАН, що забезпечило основу для їх регулярних зв'язків і було найбільш видимим символом підтримки Асоціації з боку США. Того ж року було призначено постійного Радника США при підрозділі АРФ у Генеральному секретаріаті АСЕАН для підтримки колективних зусиль з менеджменту природних лих. На саміті «США-АСЕАН» у листопаді 2011 р. президент Обама повідомив про формування Групи видатних осіб «США-

---

Spokesperson, Washington, DC, June 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194139.htm>; Cook Islands, Indonesia, China, Timor-Leste, Brunei, and Russia Special Briefing, Senior State Department Official, Washington, DC, August 29, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/08/197070.htm>

АСЕАН» (у складі Ч. Баршефскі, колишнього торговельного представника США; М. Кента, виконавчого директора компанії Кока-Кола; С. Роя, колишнього посла США в Сінгапурі, Китаї й Індонезії) для вироблення доповіді з рекомендаціями щодо посилення співробітництва США й АСЕАН, а також регіональної інтеграції в рамках Спільноти АСЕАН.

Про посилення взаємодії США й АСЕАН у військовій сфері свідчило призначення у 2011 р. Тихоокеанським командуванням США офіцера зі зв'язку до Місії США в АСЕАН з метою сприяння поглибленню і розвитку довгострокового залучення Департаменту оборони до зустрічей «АДММ+» й інших регіональних форумів у сфері оборони⁶³⁶.

Усі ці заходи розцінювалися як відновлення залучення США в регіональні справи і прийняття адміністрацією Обама зобов'язань щодо зміцнення співробітництва США з АСЕАН як інституцією. У результаті посилення політичних та економічних зв'язків між ними у 2011 р. експорт США до країн ПСА перевищив 76 млрд. дол., тобто збільшився порівняно з 2009 р. на 42%. Зростання торгівлі та інвестицій робило більш нагальним питання «зв'язності» АСЕАН через розвиток інфраструктури (доріг, залізниць, телекомунікації, інформаційних технологій, енергетики, водних ресурсів тощо), що було критично важливим для здійснення успішної ділової активності. Вашингтон підтримав Стратегічний транспортний план АСЕАН на 2011-2025 рр. і створений Азійським банком розвитку Інфраструктурний фонд АСЕАН, спонукав американські компанії брати участь в інфраструктурних проектах в енергетиці, транспорті, інформаційних і комунікаційних технологіях, через програми «Єдине вікно в АСЕАН» і «АДВАНС», сприяв розвитку інтегрованого ринку АСЕАН шляхом гармонізації митних процедур і покращення регуляційних стандартів.

---

⁶³⁶ U.S. Institutional Support for ASEAN. Fact Sheet, Office of the Spokesperson Washington, DC, September 3, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm>

Важливого значення США надавали Ініціативі Нижнього Меконгу, яку вони розглядали як ключовий компонент співробітництва з АСЕАН та загальної стратегії США в Східній Азії⁶³⁷. У той час як Китай активно підтримував розвиток субрегіону Великий Меконг, який об'єднав китайську провінцію Юннань, території Таїланду і чотирьох «нових» країн АСЕАН, США запропонували власний проект розвитку Нижнього Меконгу в складі лише держав АСЕАН. Його метою було визначено підтримку цілей створення Спільноти АСЕАН шляхом ліквідації розриву в рівні розвитку її членів і сприяння поєднуваності ПСА через інфраструктурне будівництво, охорону водних ресурсів, розвиток сільськогосподарської й продовольчої безпеки, освіти, охорони здоров'я, а також менеджмент транснаціональних проблем⁶³⁸.

У 2011-2012 рр. в рамках Ініціативи Нижнього Меконгу було започатковано низку програм у сфері охорони здоров'я, розвитку інфраструктури, екології та освіти для виміру ефекту зміни клімату, обміну кращим досвідом в управлінні водними ресурсами, розширення можливостей працівників урядових структур держав-учасниць з вивчення англійської мови тощо⁶³⁹.

У 2012 р. з нагоди 35-річчя встановлення Діалогу між США й АСЕАН Вашингтон запропонував велику кількість нових ініціатив для розвитку співпраці з АСЕАН та її державами-членами. У липні 2012 р. у Сієм Ріп (Камбоджа) відбувся перший бізнес-форум «США-АСЕАН», який зібрав понад 150 провідних американських і багатьох південносхідноазійських підприємців,

---

⁶³⁷ Remarks From the Fifth Lower Mekong Initiative. Ministerial Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Peace Palace Phnom Penh, Cambodia, July 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194971.htm>

⁶³⁸ Partnering with Thailand on Regional Economic Integration Remarks Jose W. Fernandez, Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm>

⁶³⁹ Lower Mekong Initiative Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm>

представників урядів США й АСЕАН. На форумі увага зосереджувалася на темі зв'язності АСЕАН – поєднуваності її енергетичних потужностей, доріг, залізниць тощо та поширенні в регіоні комунікаційних технологій. Однією з його основних цілей було заохочення американських компаній до збільшення експорту й інвестицій до країн АСЕАН.

У виступі на бізнес-форумі Х. Клінтон говорила про те, що сприяння економічній активності в регіоні означає не лише підтримку інвестицій і торгівлі, але й розбудову відносин, створення системи, яка базується на правилах. За її словами, відмінність між регіоном на шляху стійкого розвитку і регіоном, який отримує лише короткострокові переваги, полягає у нормах і стандартах щодо інтелектуальної власності, передбачуваності правил, у впровадженні закону для забезпечення рівних умов для кожного⁶⁴⁰.

На регіональній форумах у Пномпені в липні 2012 р. Х.Клінтон виступила з Ініціативою Азійсько-Тихоокеанського стратегічного залучення (АПСЄІ), яка передбачала надання нового стимулу програмам з розвитку країн АСЕАН на регіональному і двосторонньому рівні, поєднанню ресурсів з політичними пріоритетами, зосередженими у шести сферах – регіональна безпека, економічна інтеграція й торгівля, розвиток субрегіону Нижній Меконг, транснаціональні загрози, демократичний розвиток, ліквідація наслідків війн⁶⁴¹. У рамках АПСЄІ було апочатковано Ініціативу «Нижній Меконг-2020», за якою попередня ініціатива значно розширювалася за рахунок реорганізації існуючих і започаткування нових програм («Партнерство Меконгу з екології», «Контроль і попередження малярії», «Ініціативи з публічної політики Нижнього Меконгу», «Надання можливостей жінкам регіону Нижній Меконг», «Стійке інфраструктурне планування і розвиток» тощо); розширення екологічного

⁶⁴⁰ Remarks at the U.S.-ASEAN Business Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State, Siem Reap, Cambodia, July 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/195013.htm>

⁶⁴¹ Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Peace Palace Phnom Penh, Cambodia, July 11, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194843.htm>

напрямку Ініціативи з більшим акцентом на менеджменті водних ресурсів, включаючи екологічні наслідки спорудження дамб; створення нових напрямків діяльності – енергетика, сільське господарство і продуктова безпека. На їх реалізацію упродовж наступних трьох років виділено 50 млн. дол.⁶⁴² У листопаді 2012 р. було створено платформу співробітництва «Поєднати Меконг» як засіб збільшення торгівлі й інвестицій, розвитку підприємництва, сприяння державно-приватному співробітництву, розбудови технічної експертизи з інфраструктурних проектів. Одна з її основних програм ТІГЕРС була спрямована на підтримку молодих новаторів і підприємців⁶⁴³.

У вересні 2012 р. держсекретар Клінтон здійснила другий візит до Секретаріату АСЕАН у Джакарті. У вітальному слові Генеральний секретар АСЕАН С. Пітсуван пригадав її перший візит 18 лютого 2009 р. і той скептицизм, з яким у Секретаріаті прийняли її обіцянки щодо нового рівня співпраці США з АСЕАН. Але, за його словами, вона виконала все, що обіцяла, у результаті чого перетворила всіх колег у ПСА на своїх друзів, а це важливо, оскільки дружба надзвичайно високо цінується в регіональній дипломатії⁶⁴⁴.

У листопаді 2012 р. відбувся візит президента Обама до Камбоджі для участі у саміті «США-АСЕАН» і Східноазійському саміті, де він виступив з низкою ініціатив – «Розширене економічне співробітництво» (Е3), «Партнери з регіонального співробітництва» (INSPIRE), «Поєднати Меконг», «Широкомасштабне партнерство зі стійкого енергетичного майбутнього». Вони

---

⁶⁴² Lower Mekong Initiative Fact Sheet. Office of the Spokesperson, Washington, DC, July 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm>; Statement on the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial Meeting Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC, July 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194959.htm>

⁶⁴³ Lower Mekong Initiative Launches "Connect Mekong" Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC, November 20, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm>

⁶⁴⁴ Meeting with ASEAN Secretary General Surin Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State ASEAN Secretariat Jakarta, Indonesia, Indonesia, September 4, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197295.htm>

були спрямовані на розширення і поглиблення співробітництва між США й АСЕАН в енергетичній та екологічній сферах, науковому «підприємництві», стійкому розвитку, на вдосконалення колективної відповіді на пандемії та природні лиха, розвиток зв'язності регіону, технічну підтримку членів АСЕАН у міру їх просування до більш високостандартних міжнародних торговельних угод, протидію торгівлі людьми тощо⁶⁴⁵. У 2012 р. США розширили співробітництво з АСЕАН у сфері освіти через Фулбрайтівську ініціативу «США-АСЕАН» і Проект розвитку англійської мови (за підтримки Брунею).

Отже, найбільш очевидні зміни у східноазійській політиці США стосувалися Південно-Східної Азії. Завдяки значним зусиллям адміністрації Б.Обами відбулося суттєве зміцнення політичних зв'язків і співробітництва США з АСЕАН та її окремими державами-членами. Проте АСЕАН продовжувала відстоювати власну позицію, відмінну від США з багатьох питань, намагаючись утримувати баланс у відносинах з ключовими регіональними «центрами сили». Так, США стали лише шостою державою-партнером по діалогу, до якої відбувся візит Комітету постійних представників АСЕАН, після ЄС, Японії, Китаю, Індії та РК; ініціативу президента Обами про досягнення Угоди зі швидкої відповіді на природні лиха (2011 р.) до кінця 2013 р. офіційно підтримали лише Сінгапур і Лаос; Декларація АСЕАН з прав людини, схвалена в листопаді 2012 р., містила положення, які значною мірою перегукувалися з концепцією «азійських цінностей» і суттєво відрізнялися від позиції США. У заяві Держдепартаменту США зазначалося, що окремі положення Декларації можуть послабити універсальні права людини і фундаментальні свободи, які містить Загальна декларація ООН з прав людини

---

⁶⁴⁵ The U.S.-ASEAN INSPIRE Initiative Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC, November 19, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200822.htm>; U.S. Institutional Support for ASEAN Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC November 19, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200825.htm>; Lower Mekong Initiative Launches "Connect Mekong". Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC, November 20, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm>, etc.

(грудень 1948 р.). США закликали АСЕАН переглянути її й привести у відповідність з міжнародними стандартами⁶⁴⁶.

У Вашингтоні існувало розуміння, що майже усі регіональні держави прагнуть до гарних відносин як зі США, так і з Китаєм, щоб одночасно використовувати можливості, які їм надає розвиток китайської економіки і стабілізуюча роль США у сфері безпеки. За останні 10 років після вступу Китаю до ВТО він став основним торговельним партнером усіх держав ПСА, крім Філіппін. Водночас стурбованість держав АСЕАН, включаючи Індонезію, викликало зростання наполегливості Китаю у Південно-Китайському і Східно-Китайському морях, а також довгострокові цілі Пекіна. Тому їхнім інтересам відповідало продовження збалансованої конкуренції між США і Китаєм. Однією з причин того, що уряд М'янми пішов на співробітництво з Вашингтоном, була його потреба створити противагу китайським впливам.

5.4. Регіональне залучення США на багатосторонньому рівні

Співпраця з АСЕАН була частиною ширших зусиль США поглибити відносини зі Східною Азією та побудувати «стабільний і справедливий» регіональний порядок на основі підтримки «зрілих і ефективних інституцій», які могли мобілізувати спільні дії, мирно вирішувати диспути, продукувати правила і норми, допомагали управляти відносинами між народами і ринками,

---

⁶⁴⁶ ASEAN Declaration on Human Rights Press Statement Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Washington, DC., November 20, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200915.htm>; Keynote Address to the U.S.-ASEAN Symposium on the ASEAN Human Rights Declaration Address, Daniel Baer Deputy Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor Washington, DC, November 28, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/j/drl/rls/rm/2012/201210.htm>

захищати універсальні права, досягати угод у сфері безпеки для забезпечення стабільності й розбудови довіри⁶⁴⁷.

У програмній статті кандидата у президенти Б. Обама «Відновлення американського лідерства» визнавалася потреба перебудови регіональних інституцій і створення більш ефективної структури у Східній Азії, крім двосторонніх угод, нерегулярних самітів та зустрічей з певної нагоди. В умовах, коли «Китай піднімається, а Японія і Південна Корея самостверджуються», потрібна «інклюзивна інфраструктура» для взаємодії США з країнами Східної Азії, яка сприятиме стабільності й економічному зростанню в регіоні, боротьбі з транснаціональними загрозами (від терористичних угруповань на Філіппінах до пташиного грипу в Індонезії), а також перейняттю Китаєм «відповідальної ролі як зростаючої влади» для вирішення спільних проблем XXI століття⁶⁴⁸.

Глобальна фінансово-економічна криза посилила значення колективних дій держав світу. Це обумовило перетворення «великої двадцятки» на регулярний форум міжнародного співробітництва з економічної політики, а також значні зусилля уряду Б. Обама посилити ефективність діяльності ООН.

Одним із наслідків кризи було усвідомлення необхідності збалансування глобального попиту – експорту й імпорту, щоб розвинуті країни більше заощаджували, а країни, що розвиваються, більше купували. Це означало зростання в останніх середнього класу і збільшення у зв'язку з цим попиту на вітчизняні й імпортні товари і послуги.

Регіональна інтеграція в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону (на противагу вужчій китайськоцентричній Східній Азії) посідала чільне місце в політиці першої адміністрації Б. Обама. За аналізом Р. Хаасса, постбіполярна зовнішня політика США мала чотири незмінні складові – сприяння демократії,

---

⁶⁴⁷ Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Waldorf Astoria Hotel, New York City, September 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm>

⁶⁴⁸ Obama, Barack. *Renewing American Leadership*. Op. cit.

гуманітаризм, антитероризм та інтеграція, – проте їх важливість у порядку денному різних адміністрацій була різною. У діяльності адміністрації Обама найбільше виражена інтеграційна складова⁶⁴⁹.

Важливим компонентом «стратегічного повороту» США до Східної Азії стало посилення їх взаємодії з АСЕАН і ролі в регіональних інституціях (АТЕС, АРФ тощо) через підвищення рівня представництва на цих форумах, прийняття щодо них більших зобов'язань, сприяння їх інституалізації та перетворенню на більш дієві, спрямовані на досягнення конкретних результатів. За урядування Б. Обама США приєдналися до Східноазійського саміту, започаткували Ініціативу Нижнього Меконгу, регулярно брали участь у зустрічах військових міністрів АСЕАН та їхніх партнерів з Діалогу «АДММ+» (перша така зустріч відбулася в Ханой в жовтні 2010 р.).

Бачення Вашингтоном азійсько-тихоокеанської архітектури і багатостороннього залучення США у регіон вперше було викладено у програмній промові держсекретаря Клінтон в Гонолулу 12 січня 2010 р. У ній йшлося про створення США системи альянсів і двосторонніх партнерств; вироблення спільного регіонального порядку денного у сфері економіки і безпеки; розвиток співробітництва, спрямованого на результат; посилення гнучкості й креативності багатостороннього співробітництва; реалізацію принципу включення США та інших ключових держави до провідних регіональних інституцій. Зазначалося, що «майбутнє Америки пов'язане з майбутнім Азійсько-Тихоокеанського регіону, а майбутнє регіону залежить від Америки»⁶⁵⁰. Пізніше Х. Клінтон говорила, що метою США є створення регіональної архітектури, яка сприяє економічному зростанню, мирно вирішує диспути й підтримує універсальні права і норми⁶⁵¹.

⁶⁴⁹ Haass R. The Restoration Doctrine // American Interest. – 2012. – January-February. – Vol. VII, No. 3. – P. 51-52.

⁶⁵⁰ Sec. Clinton's Asia Pacific Policy Address. Jan 12, 2010. – Access mode: <http://vimeo.com/8744420>

⁶⁵¹ Remarks at the U.S.-India Strategic Dialogue Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Indian Foreign Minister S.M. Krishna Benjamin Franklin Room

Під час сенатських слухань зі східноазійської політики США у січні 2010 р. їхні багатосторонні відносини розглядалися як ефективний шлях взаємодії з транснаціональними проблемами у сфері безпеки (зміна клімату, поширення інфекційних хвороб, руйнування навколишнього середовища тощо) і боротьби з новими транснаціональними загрозами (тероризм, піратство, торгівля людьми тощо); як механізм надання негайної допомоги у випадку природних лих, від яких потерпає регіон; як засіб взаємодії з державами, з якими США не мають тісних відносин; як знаряддя для сприяння цінностям, які обстоюють США (права людини і сильні демократичні інституції)⁶⁵².

Вашингтон прагнув прискорити інституалізацію Регіонального форуму АСЕАН, сформувавши його більш ефективний порядок денний, орієнтований на дію, особливо з транснаціональних і нетрадиційних проблем безпеки. За сприяння США до АРФ потрапили такі ключові сфери як надання допомоги у зв'язку зі стихійними лихами, морська безпека, нерозповсюдження зброї масового знищення, роззброєння, протидія тероризму і транснаціональній злочинності.

Превентивна дипломатія, яка робила основний акцент на розвитку заходів довіри і була основною сферою діяльності АРФ з часу його створення, розвивалася в напрямку більш орієнтованих на конкретні рішення програм, прикладом чого була програма моніторингу виборів у Тимор-Лесте (липень 2012 р.). У сфері координації спільної відповіді держав-членів АРФ на стихійні лиха США разом з Філіппінами були організаторами перших багатосторонніх навчань (травень 2009 р.), зосереджених на ліквідації наслідків стихійних лих під керівництвом цивільних із залученням військових. У листопаді 2011 р. під час саміту «США-АСЕАН» і САС президент Б. Обама виступив з ініціативою підписання Угоди зі швидкої відповіді на природні лиха, яка заклала б

Washington, DC June 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192242.htm>

⁶⁵² Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing... January 21, 2010. Op. cit. – P. 12, 28.

юридичну основу для більш швидкого й ефективного забезпечення іноземної допомоги, необхідної для ліквідації наслідків природних лих. З метою покращення взаємодії між регіональними державами з проблем у сфері транснаціональної злочинності (незаконне перевезення наркотиків, торгівля людьми, відмивання грошей і кіберзлочинність) США виступили з ініціативою створення Центру АРФ з обміну інформацією про транснаціональні загрози. У сфері нерозповсюдження США обстоювали єдність підходів членів АРФ до ядерного роззброєння Північної Кореї, виступали за посилення державами внутрішніх законів контролю за експортом військового призначення. США і Китай запропонували перетворити дискусії з нерозповсюдження і роззброєння на більш формальні, а також розробити робочий план сприяння технічному співробітництву в специфічних сферах, включаючи імплементацію Резолюції РБ ООН 1540 щодо ядерного роззброєння Північної Кореї.

З огляду на важливість Східної Азії для світової торгівлі, понад 40% проходить через її морську територію (тут знаходяться 13 найбільших світових портів), пріоритетного значення у порядку денному АРФ США надавали багатосторонньому співробітництву щодо забезпечення відкритості та безпеки морських шляхів і портів у регіоні, боротьби з піратством, захисту навколишнього середовища, мирного вирішення територіальних суперечок за морські території. У травні 2012 р. США разом із Республікою Кореєю та Індонезією організували міжсесійну зустріч з морської безпеки за участю (уперше) регіональних цивільних морських агенцій берегової охорони і морської поліції, порядок денний якої був зосереджений на розвитку їх співробітництва. Одним із напрямків співпраці було визначено посилення впровадження міжнародних законів і норм у сфері морської безпеки (ці питання розглядалися на щорічних зустрічах АРФ і семінарах, присвячених Конвенції ООН з морського права)⁶⁵³.

---

⁶⁵³ 2012 U.S. Engagement in the ASEAN Regional Forum Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC July 12, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194895.htm>; Remarks at the ASEAN

У липні 2010 р. Х. Клінтон виступила в АРФ із заявою, що Південно-Китайське море є сферою національних інтересів США, після чого на порядок денний АРФ вийшло «незручне» питання про суперечки між Китаєм та окремими державами АСЕАН, передусім В'єтнамом і Філіппінами, а також всередині АСЕАН, за о-ви архіпелагу Спратлі. Обговорення цього питання на зустрічі міністрів закордонних справ АСЕАН у Камбоджі в липні 2012 р. засвідчило його складність й існування у зв'язку з цим загрози єдності Асоціації. Зрештою завдяки зусиллям Індонезії вдалося досягти консенсусу стосовно проекту Принципів АСЕАН у Південно-Китайському морі з шести пунктів, пізніше схваленого лідерами держав АСЕАН.⁶⁵⁴

США підтримали ці Принципи як основу для подальших переговорів із вироблення широкомасштабного Коду поведінки в Південно-Китайському морі, але, розуміючи їх складність, вітали більше залучення до АТР Європейського союзу. Уже в липні 2012 р. під час саміту АРФ у Бангкоку відбулася зустріч держсекретаря Х.Клінтон і Верховного представника ЄС К.Ештон, за результатами якої було підписано Спільну заяву. У ній відзначалося безпрецедентне зростання взаємозалежності між Азією, ЄС і США, яке вимагало тісніших двосторонніх консультацій між США і ЄС, а також між ними і регіональними партнерами. Підкреслювалася важливість здійснення регулярного діалогу зі справ регіону на високому рівні між США і ЄС та їхнього співробітництва у субрегіонах Нижнього Меконгу і

Ministerial Meeting Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Waldorf Astoria Hotel New York City September 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm>

⁶⁵⁴ Background Briefing at 2012 ASEAN Summit Special Briefing Senior Administration Official Phnom Penh, Cambodia July 12, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194900.htm>; Background Briefing: Readout of the ASEAN Ministerial Meeting Special Briefing Senior State Department Official Waldorf Astoria Hotel New York City September 27, 2012. – Access mode: // <http://us.mg3.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=8f2l3tusqm6md>

Тихоокеанських островів як на двосторонньому рівні, так і через структуру Друзів ініціативи Нижнього Меконгу і Форуму Тихоокеанських островів⁶⁵⁵.

Підписання Договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії (2009 р.) відкрило шлях до участі США в **Східноазійському саміті**, що означало зміни в регіональній архітектурі Східної Азії. Під час саміту АСЕАН у Ханой у квітні 2010 р. обговорювалися дві можливі конфігурації: розширення САС за рахунок США і Росії чи створення нового угруповання «АСЕАН+8» за участю держав-членів Східноазійського саміту, США і Росії, яке зустрічалося б раз на два-три роки (під час самітів АТЕС, коли вони відбувались би в Азії). Прибічники останнього варіанту зазначали, що існує проблема участі президента США в щорічних Східноазійських самітах через його напружений розклад, а це послаблюватиме процес⁶⁵⁶. Крім того, до послаблення САС могло призвести її розширення, що, у свою чергу, порушило б питання про ефективність АСЕАН як центру регіональної архітектури⁶⁵⁷. За приєднання США і Росії до САС виступили Японія, Індія, Австралія, Індонезія, які вбачали в цьому можливість урівноважити вплив Китаю.

Президент Обама вперше брав участь у Східноазійському саміті в листопаді 2011 р. (Балі, Індонезія). Під час саміту він заявив про підтримку США Східноазійського саміту як основного форуму зі стратегічного діалогу в АТР і запропонував включити до його порядку денного такі напрямки діяльності як надання допомоги у зв'язку зі стихійними лихами, нерозповсюдження і ядерна безпека, а також морська безпека, що було відображено в Балійській декларації.

---

⁶⁵⁵ Joint EU – US statement on the Asia-Pacific Region. – Access mode: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/131709.pdf

⁶⁵⁶ Jamaluddin, Muhammad. Najib: Asean+8 Which Includes US, Russia To Be Decided At Next Summit. April 10, 2010 / Muhammad Jamaluddin. – Access mode: <http://cempaka-asean.blogspot.com/2010/04/najib-asean8-which-includes-us-russia.html>

⁶⁵⁷ Kesavapany, K. ASEAN+8 – A Recipe for a New Regional Architecture. May 8th, 2010 / K. Kesavapany. – Access mode: <http://www.eastasiaforum.org/2010/05/08/asean8-a-recipe-for-a-new-regional-architecture/>

Це був фактично той самий порядок денний, який США підтримували в АРФ, але цього разу на рівні глав держав. У 2012 р. США додали до цих трьох пріоритетів ще один – боротьбу з незаконним перевезенням видів дикої природи та пов'язані з цим питання захисту біологічного різноманіття й попередження виникнення пандемічних хвороб. Оцінюючи прогрес Східноазійського саміту, Держдепартамент наголошував на необхідності дотримання ним визначеного порядку денного й спрямування діяльності на досягнення конкретних результатів⁶⁵⁸.

У листопаді 2011 р. Б. Обама дав визначення Східної Азії як регіону, який охоплює усі держави-учасниці Східноазійського саміту, включаючи Індію. У зв'язку з «відкриттям М'янми» відкривалися перспективи реалізації концепції регіональної економічної інтеграції «ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону», включаючи Індію і Бангладеш. Адміністрація Обама приділяла значну увагу розвитку стратегічних відносин з Індією і розширила концепцію Східної Азії/АТР від Тихого океану до Індії (яка не є Тихоокеанською державою, але має тісні економічні зв'язки з регіоном). У грудні 2011 р. США приймали першу тристоронню зустріч США – Японія – Індія для обміну думками щодо регіональних і глобальних питань взаємного інтересу.

У виступі в Сінгапурському університеті менеджменту напередодні візиту президента Обама до М'янми (листопад 2012 р.) держсекретар Х. Клінтон виклала амбітний план перетворення М'янми на комерційний центр, який поєднає ринки Індії й Бангладеш із Південно-Східною Азією, створення Індійсько-Тихоокеанського економічного коридору через М'янму, посиленого новою енергетичною і транспортною інфраструктурою⁶⁵⁹. Перебуваючи після цього в Австралії, вона підкреслила у своїй промові критично важливе значення

---

⁶⁵⁸ Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State Waldorf Astoria Hotel New York City September 27, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm>

⁶⁵⁹ Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm>

«Азійсько-Тихоокеанського чи Індійсько-Тихоокеанського регіону» для майбутнього США й Австралії, стратегічний пріоритет США у підтримці політики Індії «Дивитися на Схід» та посилення її ролі в азійських інституціях і регіональних справах як найбільшої світової демократії і динамічної економіки, що розвивається; вітала швидкий розвиток відносин між Індією і Австралією, плани спільних австралійсько-індійських морських навчань; підтримала ідею співпраці з цими країнами в Асоціації держав Індійського океану з регіонального співробітництва, до якої США приєдналися як регіональний партнер⁶⁶⁰.

З огляду на важливе стратегічне розташування М'янми на критичному перетині Східної, Південної і Південно-Східної Азії, її вихід до важливих морських шляхів на узбережжі Індійського океану, у Вашингтоні її розглядали як природний коридор, «з'єднувальну тканину» між Південною і Східною Азією, а створення Індійсько-Тихоокеанського коридору, яке вимагатиме значних інвестицій в інфраструктурні проекти – як важливий чинник зростання та інтеграції регіональної (а врешті й глобальної) економіки⁶⁶¹. Відображенням нової концепції регіоналізму, яка описується Вашингтоном у термінах «ширшого Азійсько-Тихоокеанського регіону» і «нового Індійсько-Тихоокеанського світу», стала реорганізація Комітету з міжнародних справ Палати представників Конгресу США з включенням до нього як Східної, так і Південної Азії.

---

⁶⁶⁰ Remarks at the Launch of the Perth USAsia Centre Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State University of Western Australia Perth, Australia, November 13, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200455.htm>

⁶⁶¹ Integrating Burma into the Southeast Asian Region Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs Rangoon, Burma February 25, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206027.htm>; The Rebalance to Asia: Why South Asia Matters. Testimony Joseph Yun, Acting Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs Statement before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Asia and the Pacific Washington, DC, February 26, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/02/205208.htm>

Більше того, адміністрація Обама у перспективі розглядала увесь Американський континент і Азію як інтегроване ціле – «ширший Тихоокеанський регіон». Виступаючи в листопаді 2012 р. у Сінгапурі⁶⁶² Х. Клінтон зазначала, що економіка стає центральним питанням порядку денного США в усьому світі. Про це свідчить вивчення питання щодо досягнення широкомасштабної економічної угоди між США і ЄС, зміна Америкою способів ведення бізнесу в Африці, нові угоди про вільну торгівлю в Латинській Америці (ратифікація ФТА з Колумбією і Панамою, започаткування переговорів з новим угрупованням «Тихоокеанський альянс»). Наступним кроком мала стати трансформація цих регіональних угод у глобальний проект, яким була ГАТТ після Другої світової війни.

Значне місце у східноазійській політиці США традиційно належало АТЕС. Він розглядався адміністрацією Обама як основний форум багатостороннього співробітництва в АТР, через який 21 регіональна економіка формувала «Азійсько-Тихоокеанську спільноту» шляхом підтримки вільної відкритої торгівлі й інвестицій, прискорення регіональної економічної інтеграції, сприяння стійкому «зеленому» зростанню, позитивному й інклюзивному бізнес-середовищу, посиленню безпеки людини. Через АТЕС на багатосторонньому рівні реалізувалася підтримка економічного зростання, забезпечення вільної й «справедливої» торгівлі в АТР як ключових елементів регіональної політики США. «Процес АТЕС», який представляв ринок 2,7 млрд. споживачів, був також важливим двигуном зростання американського експорту, а отже, відновлення американської економіки.

Порядок денний саміту АТЕС у Гонолулу (Гавайї) в листопаді 2011 р., який США вперше після 1993 р. приймали на своїй території, був зосереджений: на посиленні регіональної економічної інтеграції в АТР; зближенні регуляційних систем держав-учасниць, сприянні «зеленому» стійкому економічному зростанню; створенні робочих місць в умовах

---

⁶⁶² Delivering on the Promise of Economic Statecraft... Op. cit.

нестабільності світової економіки; енергетичній ефективності і безпеці, ринково спрямованій інноваційній політиці; збільшенні участі малих і середніх підприємств у глобальній виробничій мережі. Зроблено акцент на необхідності створення азійсько-тихоокеанської економічної системи на основі певних правил з дотриманням принципів відкритості, свободи, прозорості регуляцій і їх справедливого застосування до всіх учасників (як до державних, так і приватних компаній), які мали забезпечити здорову економічну конкуренцію.

У виступі на саміті президент Обама говорив про стратегічну мету США – створення «єдиної (безшовної) регіональної економіки»⁶⁶³. Оскільки більшість американського експорту продавалася в АТР, його значення для відновлення економіки США було надзвичайно. За зростанням торгівлі й інвестицій стояло збільшення робочих місць в усіх країнах регіону. Забезпечення «з'єднуваності» АТР через відповідну інфраструктуру (дороги, залізниці, телекомунікації, інформаційні технології, енергетику, воду тощо), до створення якої могли бути залучені американські компанії, розглядалося як ключовий елемент зростання Східної Азії. Підкреслювалося значення інновацій як іншого важливого джерела зростання у наступні роки. Саміт прийняв рішення вжити конкретні заходи щодо зближення регуляційних систем економік-учасниць на основі впровадження найбільш успішних практик і започаткувати «зелене» зростання в АТР, для сприяння якому розпочати роботу над переліком екологічних товарів і послуг з метою наступного зниження на них тарифів і нетарифних бар'єрів. Питання лібералізації торгівлі екологічно чистими ресурсозберігаючими продуктами і технологіями розглядалося на наступному саміті АТЕС у Владивостоку. Узгодження списку із 54 екологічних товарів і послуг, включаючи сонячні батареї, газові й вітряні турбіни, тарифи на які до 2015 р. не перевищуватимуть 5%, вважається його найбільшим досягненням.

---

⁶⁶³ Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apec-ceo-business-summit-qa>

Великого значення «процес АТЕС» надавав виробленню спільних стандартів для угод про вільну торгівлю, яких на 2012 р. у рамках АТЕС існувало близько 100. Хоч визнавалося, що двосторонні ФТА між економіками АТР у довгостроковій перспективі могли сприяти формуванню єдиної регіональної зони вільної торгівлі, суттєвою перешкодою для цього були різні «правила походження» товарів і послуг, що визначали, які з них підпадають під преференційні тарифи. Якщо угода про вільну торгівлю між країнами АСЕАН (АФТА) базувалася на найпростіших «правилах походження», то інші угоди використовували їх різну комбінацію. Створення спільного ринку в Східній Азії чи більш широкому АТР було можливим лише за умов гармонізації «правил походження» і координації правил ФТА. Інакше вони могли мати негативний «ефект спагеті» і призвести до додаткових ускладнень і витрат на регіональні й глобальні бізнес-операції. Питання уніфікації правил торгівлі й ФТА в АТР було на порядку денному «процесу АТЕС» у 2012 р. під головуванням Росії.

Напередодні 20-ого саміту лідерів АТЕС у Владивостоку (вересень 2012 р.) було підведено деякі підсумки впливу «процесу АТЕС» на економіку США. Згідно з ними, з часу створення АТЕС середні тарифи в АТР зменшилися з 16 до 5%; обсяги загальної торгівлі товарами і послугами між США й економіками АТЕС склали у 2010 р. 2,3 трлн. дол.; торгівля товарами і послугами зросла на 135% (від 1 трлн дол. в 1994 р.); між 2009 і 2011 рр. експорт товарів США в інші економіки АТЕС збільшився на 45%; у 2011 р. економіки АТЕС купували 60% загального товарного експорту США (на суму 895 млрд. дол.), у 2010 р. на них доводилося близько 39% експорту послуг США (на суму 205 млрд. дол.), що підтримувало близько 6 млн. робочих місць; на 2012 р. США досягли сім угод про вільну торгівлю з регіональними державами – Канадою, Мексикою, Австралією, Сінгапуром, Чилі, Перу, Кореєю⁶⁶⁴.

---

⁶⁶⁴ АПЕС: 20th Annual Leaders' Meeting Fact Sheet Office of the Spokesperson Washington, DC September 9, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm>

На саміті АТЕС у Сінгапурі (2009 р.) президент Обама ініціював створення **Транстихоокеанського партнерства (ТТП)** як потенційної платформи для економічної інтеграції АТР⁶⁶⁵. Переговори зі створення ТТП стали центральним проектом його адміністрації у сфері зовнішньоторговельної політики США. ТТП розглядалось як високостандартна торговельна угода, метою якої було не лише зменшення тарифних чи нетарифних бар'єрів, ліквідація всіх перешкод для інтегрованої регіональної економіки, не лише створення умов для економічного зростання, а й перетворення його на більш відповідальне і стійке. США запропонували додати до ТТП положення про більшу прозорість і узгодженість (зв'язність) регуляторних систем країн-учасниць, захист інтелектуальної власності й інновацій, вільний потік інформаційних і поширення «зелених» технологій, збільшення ефективності мереж постачання, захист прав робітників і навколишнього середовища. У Східній Азії два останні положення традиційно розглядалися як засіб підняття вартості місцевих товарів і зниження їх конкурентоспроможності. З американської точки зору, кращі робочі місця з вищою зарплатою і більш безпечними умовами праці всіх працівників, в тому числі жінок і робітників-мігрантів, сприяли збільшенню середнього класу Східної Азії, а відповідно – місцевого попиту та імпорту азійських держав в інтересах збалансування світової економіки. ТТП розглядалося як перший етап створення зони вільної торгівлі в рамках АТЕС і як модель для наступних ФТА.

Переговори з ТТП відбувалися за участю держав-членів АТЕС і включали багато питань, які вперше обговорювалися в цій організації, однак основна його відмінність полягала в тому, що ця торговельна угода мала рунтуватися не на добровільних засадах, як АТЕС, а на правилах, обов'язкових для виконання⁶⁶⁶.

---

⁶⁶⁵ Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing... Op. cit. – P. 11-12.

⁶⁶⁶ Partnering with Thailand on Regional Economic Integration Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs AmCham Bangkok, Thailand, February 27, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm>

Значний прогрес у переговорах з ТТП, досягнутий під час саміту АТЕС в Гонолулу, давав підстави для прогнозів щодо підписання угоди до кінця наступного року. Але цього не сталося. Переговори зіштовхнулися із значними перешкодами, оскільки стандарти, які просували США, не завжди були прийнятними для інших учасників переговорного процесу. Деякі запропоновані США регуляції вимагали зміни внутрішнього законодавства держав-учасниць і зачіпали питання національного суверенітету, до якого регіональні держави були дуже чутливими. Водночас кількість учасників переговорів з осені 2011 р. до осені 2013 р. розширилася за рахунок Мексики, Канади і Японії. Станом на кінець 2013 р. в переговорах брали участь 12 економік АТЕС – США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі.

Економічне значення ТТП для США значно посилило приєднання в 2013 р. до переговорів Японії. Проте до них не приєднався Китай – основний рушій економічного зростання АТР, що розцінювалося багатьма оглядачами як їх суттєвий недолік. У Вашингтоні визнавали, що не всі регіональні держави відповідають високим критеріям ТТП, але всім було запропоновано допомогу в розбудові можливостей для приєднання до нього в майбутньому. Вашингтон розраховував, що в довгостроковій перспективі Партнерство може стати спільним ринком за участю всіх економік АТЕС⁶⁶⁷. Успішне завершення переговорів з ТТП було визначено однією з ключових цілей другої адміністрації Обама, яка представляла їх як свідчення того, що в центрі нової азійсько-тихоокеанської стратегії США перебуває економіка (а не лише сфера традиційної безпеки).

---

⁶⁶⁷ The Trans-Pacific Partnership: free trade at what costs? – analysis. – Access mode: <http://www.bilaterals.org/spip.php?article21958&lang=en>; Building Prosperity Together: The U.S.-Singapore Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs Singapore, February 28, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206026.htm>; Joint Press Statement TPP Ministerial Meeting Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam. – Access mode: <http://www.ustr.gov/Joint-Press-Statement-TTP-Ministerial-Brunei>

Через АТЕС адміністрація Обама здійснювала проект економічної інтеграції Азійсько-Тихоокеанського регіону, який охоплював обидва узбережжя Тихого океану, на противагу суто азійській інтеграції у форматі «АСЕАН+3». В умовах глобальної фінансово-економічної кризи набули помітного розвитку проекти «АСЕАН+3» у фінансовій сфері – перетворення Чіангмейської ініціативи на багатосторонню і формування Регіонального стабілізаційного фонду, створення Форуму ринку цінних паперів, прийняття Програми кредитних гарантій та інвестицій у рамках Азійської ініціативи ринку цінних паперів (2010-2011 рр.). У травні 2012 р. було прийнято рішення про розширення Регіонального стабілізаційного фонду до 240 млрд. дол. і створення Лінії попередження на зразок програми, яка діяла в рамках МВФ. Частка Фонду, відокремлена від МВФ, зросла від 20 до 30%.

На відміну від значних досягнень «АСЕАН+3» у сфері фінансового співробітництва, у торгово-економічній сфері глобальна криза сприяла інтенсифікації переговорів поза межами цього форуму. В умовах стагнації Дохійського раунду глобальних переговорів ВТО вони набули переважно багатостороннього регіонального характеру (на відміну від двосторонніх угод про вільну торгівлю після Азійської кризи 1997-1998 рр.). У листопаді 2012 р. на Східноазійському саміті в Пномпені АСЕАН виступила з офіційною ініціативою створення Регіонального всебічного економічного партнерства (РКЕП) – зони вільної торгівлі у форматі «АСЕАН+6» між АСЕАН та її партнерами по діалогу, з якими вона досягла двосторонніх ФТА (США і Росія не були включені, оскільки не мали таких угод з АСЕАН).

Ініціатива РКЕП була спрямована на те, щоб зберегти центральну роль АСЕАН в економічній інтеграції Східної Азії й АТР. Пномпенський порядок денний зі створення Спільноти АСЕАН (квітень 2012 р.) підкреслював прагнення АСЕАН через імплементацію цієї угоди поєднати всі підписані до того часу двосторонні ФТА в одну, щоб відігравати провідну роль у процесі формування регіональної економічної архітектури.

Причинами ініціювання АСЕАН РКЕП у листопаді 2012 р. називають уповільнення глобального економічного зростання й активізацію переговорів з ТТП. Обидві ініціативи – ТТП і РКЕП – мали на меті поєднання угод про вільну торгівлю, які на той час існували, на основі єдиних правил і створення спільного ринку. Проте між ними існували серйозні відмінності, передусім у тому, що ТТП намагалася створити нові, більш високостандартні правила торгівлі. Стандарти РКЕП були значно нижчі. Так, він не включав положення про права людини і захист навколишнього середовища, як ТТП⁶⁶⁸. Переговори із РКЕП розпочалися у травні 2013 р., їх планували завершити до 2015 р., коли буде створено Економічну спільноту АСЕАН.

Проекти ТТП і РКЕП оцінювалися багатьма оглядачами як свідчення геополітичного суперництва між США і Китаєм. За оцінками деяких експертів, конкуренція з боку Китаю могла стати стимулом для США знизити стандарти ТТП, щоб успішно завершити переговори. Висловлювалася також думка, що через деякий час обидві угоди (ТТП і РКЕП) у тій чи іншій формі будуть поєднані, тим більше, що сім держав (Японія, Австралія, Нова Зеландія, Малайзія, Сінгапур, В'єтнам і Бруней) були учасниками обох проектів.

За деякими коментарями, ініціатива РКЕП з боку АСЕАН була спричинена також стурбованістю з приводу можливого досягнення Північно-Східної ФТА між Японією, Китаєм і Республікою Кореєю (без участі АСЕАН). Це питання обговорювалося на тристоронніх самітах Японія-Китай-Республіка Корея. Роботу над технічним обґрунтуванням тристоронньої угоди про вільну торгівлю було завершено в кінці 2011 р. У травні 2012 р. було підписано тристоронню інвестиційну угоду, яка передбачала захист взаємних інвестицій. Вона стала не лише першою угодою між Японією, Китаєм і Республікою Кореєю в економічній сфері, але й важливим політичним кроком у напрямку

---

⁶⁶⁸ Regional Comprehensive Economic Partnership. Joint Statement The First Meeting of Trade Negotiating Committee. 10 May 2013. – Access mode: <http://www.asean.org/news/asean-statement-communicues/item/regional-comprehensive-economic-partnership-rcep-joint-statement-the-first-meeting-of-trade-negotiating-committee>

полегшення переговорів з ФТА. Можливість такої угоди між трьома державами Північно-Східної Азії ще кілька років тому повністю відкидалася. Тому сама постановка питання про це розцінювалася як сигнал важливих змін у регіональному й глобальному середовищі. Перший раунд офіційних переговорів відбувся в Сеулі у березні 2013 р., проте вони були загальмовані через загострення територіальних суперечок між їх учасниками в Східно-Китайському морі⁶⁶⁹.

Прикладом багатосторонньої дипломатії США стали також тристоронні консультації між США та їхніми регіональними союзниками/партнерами: США-Японія-Республіка Корея (з 1999 р.), США-Японія-Австралія (з 2007 р.), США-Японія-Індія (з 2011 р.)⁶⁷⁰. За аналізом Р. Буша, адміністрація Обама виступала за «концерт держав», але цю ідею було легше запропонувати, ніж втілити, оскільки його учасники мали мінімізувати взаємні підозри й максимізувати спільне співробітництво. Особливо складною була ця проблема у відносинах США з Японією і РК, які ревниво ставилися до розвитку альянсів одна одної зі США, і відносин з Китаєм, тоді як Пекін висловлював стурбованість, що США і два їхні азійські союзники об'єднуються проти нього⁶⁷¹.

Підсумовуючи результати зовнішньої політики першої адміністрації Обама напередодні президентських виборів 2012 р., її представники зазначали, що вона завершила війну в Іраку, успішно здійснювала «відповідальний

⁶⁶⁹ Yukon Huang. The economics behind the China-Japan dispute. Sept 24, 2012. – Access mode: <http://blogs.ft.com/the-a-list/2012/09/24/the-economics-behind-the-china-japan-dispute/>? China protests spur Japanese nationalists. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/09680884-03a2-11e2-bad2-00144feabdc0.html?siteedition=uk#axzz2i35bVx6V>

⁶⁷⁰ Australian, Japanese, and U.S. Officials Meet for Security and Defense Cooperation Forum Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC February 13, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/02/204574.htm>; U.S.-Japan-India Trilateral Meeting Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC May 1, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/208819.htm>

⁶⁷¹ Bush, Richard. The United States and China: A G-2 in the Making?... Op. cit.

перехід» в Афганістані, щоб вивести всі американські війська до 2014 р., більше зосередилася на загрозі з боку аль-Каїди, у результаті чого її мережа, особливо в Афгансько-Пакистанському регіоні, була значною мірою зруйнована. У результаті цього вона перегорнула сторінку десятиліття війни і відновила глобальне лідерство США. Здійснювалося «більш розумне й усебічне залучення зі світом» для кращої відповіді на проблеми XXI ст., було відновлено традиційні альянси і партнерства США, прокладено дорогу до співробітництва з країнами, що розвиваються, й іншими акторами, докладалися реальні зусилля для підтримки більшої здатності до дії системи Об'єднаних націй та розвитку зв'язків з іншими багатосторонніми регіональними організаціями. Зрештою держави світу оцінювали США в більш конструктивному і партнерському дусі, більше були націлені на пошук спільних із США рішень нагальних світових проблем⁶⁷². За словами постійного представника США в ООН С.Райс, «Багато аспектів нашої безпеки, наших цінностей, наших відносин в усьому світі покращилися за лідерства Б. Обама, у результаті чого тепер ми перебуваємо в більшій безпеці, нас більше поважають, ми більш ефективні у здійсненні цілей, найважливіших для американського народу»⁶⁷³.

У одній з останніх промов на посаді держсекретаря Х. Клінтон оцінила «стратегічний поворот» США до Східної Азії в термінах «креативної дипломатії», прикладами якої були: підписання Договору про дружбу і співробітництво з АСЕАН, що відкрило двері до постійного представництва США у Східноазійському саміті й підняло цей форум до обговорення

---

⁶⁷² Remarks by Ambassador Susan E. Rice, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at the Mashable Social Good Summit U.S. Permanent Representative to the United Nations. U.S. Mission to the United Nations New York, NY, September 23, 2012. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/198102.htm>; UNGA 67 and U.S. Multilateral Priorities Remarks Esther Brimmer, Assistant Secretary, Bureau of International Organization Affairs, Center for Strategic and International Studies Washington, DC, September 18, 2012. – Access mode: <http://www.state.gov/p/io/rm/2012/197845.htm>

⁶⁷³ Remarks by Ambassador Susan E. Rice... September 23, 2012. Op. cit.

чутливого питання про ситуацію в Південно-Китайському морі; підтримка політики Індії «Дивитися на Схід», щоб залучити цю велику демократію до Азійсько-Тихоокеанської архітектури; використання торговельних переговорів з ТТП для вироблення спільних підходів з колишнім ворогом Америки В'єтнамом; підтримка економічними, дипломатичними і політичними засобами відкриття Бірми; передислокація й адаптація військової позиції США в АТР, а також зміцнення альянсів через нові економічні й безпекові угоди, щоб нагадати регіону про незамінну роль у ньому Америки⁶⁷⁴.

Таким чином, «стратегічний поворот» політики США до Східної Азії, здійснений адміністрацією Б.Обами, обумовлювався необхідністю відновлення політичного впливу США в цьому регіоні для більш повного використання можливостей, які надавав його динамічний економічний розвиток, більшого впливу на регіональну ситуацію у сфері безпеки у зв'язку із загостренням північнокорейської проблеми й територіальних суперечностей в Південно-Китайському і Східно-Китайському морях. Хоч поза межами США його часто оцінювали як посилення американської військової присутності в регіоні для «стримування» Китаю, він охоплював різні сфери, не лише стратегічну, але також дипломатичну, політичну, економічну, нетрадиційної безпеки, розвитку міжнародних обмінів, і означав декларацію інтересів США в АТР як тихоокеанської держави з тривалими і важливими для неї зв'язками в регіоні.

Однією з найважливіших складових зовнішньої політики адміністрації Обами була інтеграція, яка реалізовувалася на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Відносини США на багатосторонньому рівні посилювали двосторонні відносини, які, у свою чергу, забезпечували платформу для їх ефективного багатостороннього залучення.

Центральне місце у зовнішній політиці адміністрації Обами посідало економічне залучення США у Східну Азію, що виходило з розуміння її ролі в

---

⁶⁷⁴ Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Washington, DC January 31, 2013. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm>

глобальному економічному зростанні та відновленні американської економіки. Найбільший акцент було зроблено на просуванні набору міжнародних норм і правил, забезпеченні їх дотримання всіма учасниками, в чому бачилася суть регіонального лідерства США.

За адміністрації Б.Обами відбулося зміцнення відносин США з північно-східноазійськими союзниками Японією і Республікою Кореєю, хоча криза американсько-японських відносин у 2009-2010 рр. і президентські вибори у РК у 2012 р. засвідчили існування сильних антиамериканських настроїв у значній частині суспільства обох держав. Реалізація адміністрацією Б.Обами стратегії «залучення» ворожих держав щодо Північної Кореї не була успішною. Загроза для безпеки США і їхніх союзників у зв'язку з розвитком ракетно-ядерного потенціалу КНДР зростає.

Американсько-китайські відносини характеризувалися посиленням взаємозалежності двох держав у фінансово-економічній сфері, визнанням вирішального значення співробітництва з глобальних проблем, конкуренцією за регіональний вплив і взаємним пристрахуванням. Найбільшою проблемою між ними залишалася взаємна стратегічна недовіра в умовах перебалансування влади між державою «статус-кво» і державою, яка піднімається.

Найбільш відбутними були зміни у політиці США у Південно-Східній Азії. Відбулося зміцнення відносин США з країнами ПСА та АСЕАН як їхнім колективним органом через започаткування нового рівня політичних відносин з АСЕАН та її інституційну підтримку, ініціювання численних проектів у торгово-економічній сфері з акцентом на розвитку, партнерстві й підтримці регіональної інтеграції в ПСА. Значного розвитку набули двосторонні відносини США з країнами ПСА, передусім з Індонезією, Філіппінами і В'єтнамом. Найбільші зміни на двосторонньому рівні відбулися у політиці США щодо М'янми, на основі її «прагматичного залучення», яка була досить успішною. Було продемонстровано прагнення США розвивати співробітництво у різних сферах не лише з ключовими, а з усіма регіональними державами. Тим більше, що вплив Китаю в найменш розвинутих державах регіону був найбільш

відчутним, що загрожувало їх перетворенню на частину «великого Китаю» і мало потенціал призвести до розколу АСЕАН. У результаті цих зусиль імідж США у ПСА значно покращився, хоча було очевидним прагнення АСЕАН мати однаково гарні відносини з усіма великими регіональними державами, щоб отримувати дивіденди від співробітництва з ними і конкуренції між ними за регіональний вплив і водночас утримувати регіональний баланс сил.

Політика США у Східній Азії на багатосторонньому рівні реалізувалася через посилення зобов'язань щодо участі у багатосторонніх регіональних форумах, розвиток політичних відносин з АСЕАН і підтримку її центральної ролі в регіональній архітектурі, ініціювання багатосторонніх консультацій і переговорів, включаючи Транстихоокеанське партнерство, вступ до Східноазійського саміту і зусилля щодо його перетворення на основний регіональний форум зі стратегічних питань, підтримку «процесу АТЕС», реалізацію багатосторонніх ініціатив, включаючи розвиток субрегіону Нижній Меконг, посилення ролі регіональних форумів за участі США, перетворення їх на більш дієві й результативні.

ВИСНОВКИ

– Аналіз стану наукової розробки проблеми дослідження свідчить про її недостатнє розкриття в історіографії, незважаючи на існування великого масиву наукових праць, які безпосередньо чи побіжно вивчали політику США у Східній Азії й АТР, та ґрунтовне висвітлення науковцями окремих аспектів регіональної політики США у Східній Азії.

Кількість праць узагальнюючого характеру серед них незначна, проте і вони обмежені періодом перебування при владі окремих адміністрацій США та окремими напрямками їхньої східноазійської політики. Переважна більшість досліджень здійснювалася у рамках політичної науки, у зв'язку з чим їх характеризує: вивчення проблеми у рамках тієї чи іншої теорії міжнародних відносин; другорядна увага до історичних джерел; полемічний і рекомендаційний характер досліджень; зосередженість авторів на прогнозуванні майбутнього на противагу поясненню минулого, хоч усі вони розглядали процеси в історичному контексті.

В історичній науці відсутнє дослідження, у якому б комплексно і системно вивчалася регіональна політика США у Східній Азії у постбіполярний період на двосторонньому і багатосторонньому рівнях на тлі регіональних процесів та у взаємозв'язку з ними.

– Джерельна база дисертації представлена шістьма групами джерел: 1) офіційними документами та іншими джерелами виконавчої влади США, у яких викладалася офіційна позиція різних адміністрацій з питань зовнішньої політики і безпеки держави; 2) протоколами слухань комітетів із зовнішньої політики Сенату і Палати представників Конгресу США; 3) працями, включаючи мемуари, президентів, держсекретарів, сенаторів США; 4) публічними промовами, заявами, інтерв'ю і працями глав держав/урядів, міністрів закордонних справ та їхніх заступників, дипломатів країн Східної Азії (Японії, Китаю, Республіки Кореї, країн Південно-Східної Азії), генеральних секретарів АСЕАН; 5) міжнародними документами двостороннього і

багатостороннього характеру; б) статистичними та іншими фактологічними матеріалами.

Така широка і різноманітна джерельна база усебічно характеризує регіональну політику США у Східній Азії та міжнародні відносини у цьому регіоні і надає можливість досягти мети дослідження, вирішити усі поставлені у ньому завдання, як і застосована методологія – системний регіональний підхід на основі принципів історизму, логічності і багатофакторності, з використанням загальнонаукових та спеціальних методів історичного дослідження.

– Політика США у Східній Азії після закінчення «холодної війни» зазнала суттєвих змін, обумовлених глобальними і регіональними процесами, а також внутрішніми трансформаціями в Америці і східноазійських державах.

В умовах «холодної війни» США були домінуючою силою у Східній Азії через їхню роль у стримуванні комунізму, гарантуванні регіонального миру і стабільності. Після припинення біполярного протистояння США почали скорочувати військову присутність у Східній Азії, намагалися досягти перерозподілу військових витрат зі своїми регіональними союзниками, здійснювали поступовий перехід від доктрини «стримування» до різних форм «залучення» колишніх противників. З посиленням в умовах глобалізації значення економічних чинників міжнародних відносин зросло значення зовнішньої торгівлі в політиці США, підходи до неї змінилися: торгово-економічну і безпекову сфери було відокремлено, США почали вимагати від регіональних держав «чесної торгівлі» на основі взаємності.

На відміну від періоду «холодної війни», коли США утримувалися від критики авторитарних режимів у регіональних державах, після її закінчення вони почали просувати в Східній Азії демократію як систему управління, концепцію прав людини та інші «універсальні цінності». Це призвело до більшого дистанціювання від них східноазійських держав у політичній сфері. Регіональні союзники і партнери США, які у біполярний період підтримували їхнє регіональне домінування через пов'язані з цим вигоди безпекового і економічного характеру, тепер прагнули до більш самостійної ролі у

міжнародних відносинах. Підґрунтя для цього створювали їхні видатні економічні успіхи у 1980-1990-х рр.

Невпевненість у гарантіях з боку США у першій половині 1990-х рр. спричинила пошуки східноазійськими державами додаткових можливостей забезпечення своєї безпеки, включаючи розбудову збройних сил, налагодження політичного діалогу з сусідніми державами та створення багатосторонніх регіональних інституцій. Водночас регіональні проблеми у сфері безпеки – незавершеність процесів об'єднання Китаю і Кореї, поява північнокорейської ракетно-ядерної проблеми, стрімке піднесення Китаю та посилення наступальності його політики в обстоюванні національних інтересів, поступове відродження військової сили Японії, посилення територіальних суперечок у Східно-Китайському і Південно-Китайському морях, існування взаємної недовіри між регіональними державами – обумовлювали їхню зацікавленість у збереженні американської військової присутності і сприяли зміцненню двосторонніх військово-політичних альянсів та партнерств з США, уникаючи при цьому їхнього втручання у свої внутрішні справи.

– У результаті інтенсивних процесів регіональної інтеграції у Східній Азії й АТР до кінця досліджуваного періоду сформувалося кілька її форматів: АСЕАН у межах Південно-Східної Азії; АТЕС за участю економік Тихоокеанського регіону; «АСЕАН+3» у складі лише східноазійських держав; Східноазійський саміт із включенням додатково Австралії, Нової Зеландії, Індії, а також США і Росії. У графічному вигляді їх можна представити як кола із центром в АСЕАН, що описують одне одного і в деяких місцях перетинаються.

Регіональна інтеграція у рамках АТЕС мала виключно економічний характер, її метою було створення режиму вільної торгівлі в АТР. У форматі «АСЕАН+3» здійснювалася фінансова інтеграція Східної Азії; вона поширилася також на інші сфери, включаючи проект створення Східноазійської спільноти у складі лише азійських держав. У Південно-Східній Азії на початку XXI ст. інтеграція вийшла на рівень створення Спільноти АСЕАН, проте вона відбувалася за моделлю «гарного сусідства» на противагу моделі «сім'ї»,

покладеній в основу ЄС. Східноазійський саміт став провідним регіональним форумом у сфері безпеки і перейняв на себе завдання створення Східноазійської спільноти. Виникли також інші багатосторонні регіональні форуми у сфері безпеки – Регіональний форум АСЕАН (АРФ), Діалог «Шангри-Ла», зустрічі військових міністрів «АДММ+» тощо, що було обумовлено транснаціональним характером багатьох регіональних проблем, які вимагали колективних дій.

Процеси регіональної інтеграції у сфері економіки і нетрадиційної безпеки ускладнювалися чинниками дезінтеграції, періодичним посиленням напруженості у відносинах між східноазійськими державами, що обумовлювало їхню зацікавленість у збереженні регіональної рівноваги сил, що забезпечувалося регіональним залученням Америки.

США підтримали багатосторонні регіональні процеси, сприяли інституалізації регіональних форумів, посиленню їхньої ефективності, спрямованості на результат. Це було новим явищем у їхній політиці. Через мережу багатостороннього співробітництва передбачалося здійснити ефективне економічне залучення США до регіону, протидіяти новим проблемам, які виходила поза сферу дії їхніх двосторонніх альянсів, плавно адаптувати Китай до існуючого регіонального порядку, забезпечити лідерство США у формуванні нової регіональної архітектури.

Американські уряди реалізовувати концепцію економічної інтеграції в межах Азійсько-Тихоокеанського регіону за участю США на протипагу вужчій «Східній Азії» з японським (до кінця ХХ ст.) чи китайським (з початку ХХІ ст.) домінуванням і чинили спротив будь-яким проектам створення виключно азійських регіональних інституцій. Географічні рамки АТР окреслювалися Вашингтоном у складі економік-членів АТЕС. «Процес АТЕС» служив не лише торговельно-економічним інтересам США, але й реалізації довгострокових цілей – економічної інтеграції регіону за їхньої участі, забезпечення регіональної стабільності через економічні реформи і розвиток демократичних

інституцій, зміцнення безпекових зв'язків через посилення економічної взаємозалежності.

За адміністрації Б. Обама було також сформульовано концепцію «ширшого АТР» або «Індійсько-Тихоокеанського регіону» з включенням до нього Індії, яка, у свою чергу, була частиною більш широкої інтеграційної схеми – досягнення за участю США угод про вільну торгівлю, які перетинаються, одночасно в АТР і Південній Азії, Північній і Південній Америці, а також з ЄС.

– На двосторонньому рівні основою регіональної політики США у Східній Азії залишалися відносини з Японією, які в нових міжнародних умовах ґрунтувалися на трьох взаємозалежних, але окремих основах – оборонного союзу, економічних зв'язків і глобального партнерства. США і Японія конкурували за регіональний вплив у Східній Азії через АТЕС і на двосторонньому рівні, особливо у 1990-ті рр. Але загалом японський уряд підтримував регіональне залучення США. Американсько-японські відносини відзначалися періодичними спадами і навіть кризами, особливо з кінця 1980-х до середини 1990-х рр. і в 2009-2010 рр. Урешті загострення японсько-китайських суперечностей призвело до зміцнення двосторонніх відносин та модернізації альянсу.

Усі американські уряди здійснювали стратегію «залучення» Китаю, його інтеграцію у регіональний і світовий порядок, проте його місце у зовнішній політиці США упродовж досліджуваного періоду суттєво змінилося. У 1990-ті рр. пріоритетними у двосторонніх відносинах були торгово-економічні питання, проблеми прав людини, тайванська проблема і питання про приєднання Китаю до режиму нерозповсюдження зброї масового знищення. У кінці 1990-х рр. відбулися суттєві зрушення у двосторонніх відносинах у бік більшої рівноправності: Вашингтон визнав ключову роль Китаю у вирішенні північнокорейської проблеми і підтримав його вступ до ВТО, тоді як Пекін виявив себе «відповідальним» актором під час Азійської кризи і приєднався до режиму нерозповсюдження. Унаслідок Азійської кризи та вступу до ВТО

економічний і політичний вплив Китаю в регіоні різко зріс, його почали оцінювати більше як можливість, ніж «загрозу», як це було в попередній період. На початку XXI ст., особливо після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р., американсько-китайські відносини вийшли на новий рівень. Двосторонній діалог піднявся до рівня «стратегічного і економічного», різко зросла взаємозалежність двох держав у фінансово-економічній сфері.

У американсько-китайських відносинах мало місце поєднання трьох складових: співробітництва, конкуренції і конфронтації. Найбільшим виявом конфронтації стала Тайванська криза 1995-1996 рр. Після цього дві держави демонстрували прагнення управляти двосторонніми відносинами, щоб їхня неминуча конкуренція не переросла у конфронтацію. Стрімке зростання Китаю, довгострокові цілі якого залишалися нез'ясованими, обумовлювало здійснення США політики, яка багатьма розцінювалася як «стримування», тоді як її метою було «перестраховування» у випадку несприятливого розвитку подій. Аналогічну політику проводив Пекін, що відображало брак довіри держав до стратегічних планів одна одної.

Двосторонні відносини між США, Японією і Китаєм перебували в тісному взаємозв'язку і мали значний взаємовплив. Японсько-китайські відносини, які ускладнювалися історичними питаннями і територіальними суперечностями у Східно-Китайському морі, мали вирішальний вплив на ситуацію у Східній Азії у сфері безпеки і на регіональні інтеграційні процеси. Вашингтон виступав за зближення між ними, але не за рахунок американських інтересів. З початку XXI ст. виникла проблема узгодження американсько-японських і американсько-китайських відносин, однаково важливих для США (хоча й за різними критеріями). Ніколи раніше Америка не мала справи одночасно з сильною Японією і сильним Китаєм. До кінця досліджуваного періоду адекватних підходів до вирішення цієї проблеми не було вироблено.

Відносини між США і Республікою Кореєю були більш рівними, ніж із Японією. Значний вплив на них мала північнокорейська проблема, яка сприяла зміцненню їхнього військово-політичного альянсу і водночас підтримувала

сильні антиамериканські настрої у південнокорейському суспільстві, оскільки підходи Вашингтона і Сеула до взаємодії з КНДР часто відрізнялися. У північнокорейській політиці американські уряди дотримувалися різних стратегій, але усі вони виявилися неефективними. Результатом стала ядерна Північна Корея з ракетами середнього і дальнього радіусу дії, у зв'язку з чим ситуація у сфері безпеки в Північно-Східній Азії ускладнилася.

– Південно-Східній Азії після закінчення «холодної війни» тимчасово втратила своє значення у політиці США, їхні відносини з АСЕАН послабилися. У результаті збільшення уваги Вашингтона до торговельно-економічних питань, посилення критики регіональних моделей розвитку, закриття американських баз на Філіппінах відбулося дистанціювання держав ПСА від Америки, особливо під впливом Азійської кризи, односторонніх дій США в Іраку та антиісламської пропаганди під час глобальної війни з тероризмом. В умовах зменшення американського впливу цю нішу швидко зайняв Китай, який на початку ХХІ ст. став економічним лідером ПСА. Унаслідок цього різко зросла конкуренція між великими державами за вплив у Південно-Східній Азії. Якщо у 1990-х рр. геополітичне суперництво відбувалося переважно між США і Японією, то з початку ХХІ ст. – між США і Китаєм, Японією і Китаєм.

Така конкуренція поставила АСЕАН, яка була ядром регіональних інтеграційних процесів, у становище нетрадиційного регіонального лідера. Її лідерство було визнано усіма великими державами, включаючи США. Адміністрація Б. Обама найбільше зробила для зміцнення відносин США з АСЕАН та її інституційної підтримки.

Відносини США з Індонезією – найбільшою державою ПСА і неформальним лідером АСЕАН – упродовж досліджуваного періоду зазнали суттєвих змін і значно покращилися у зв'язку з демократизацією політичного режиму у цій державі. Важливе значення, як з економічних, так і стратегічних причин, мала нормалізація відносин США з В'єтнамом (за уряду Б. Клінтона) і М'янмою (за уряду Б. Обама) – найбільшими регіональними державами ПСА після Індонезії. На відміну від попередніх урядів, адміністрація Обама

приділяла увагу відносинам з усіма членами АСЕАН і налагодженню співробітництва з ними у різних форматах. У результаті такого курсу позиції США у ПСА значно покращилися

– Східна Азія посідала важливе місце в політиці шести американських адміністрацій постбіполярного періоду, але кожна з них мала різні пріоритети.

Основна увага адміністрації Дж. Г. У. Буша (1989-1993 рр.) була зосереджена на процесах розпаду соціалістичного табору і СРСР, завершення «холодної війни» і формування нового світового порядку, Східна Азія не була її пріоритетом. Проте вона забезпечила участь США в АТЕС, ініціювала «глобальне партнерство» між США і Японією, здійснювала інтенсивні переговори з відкриття регіональних ринків для американських компаній і врятувала американсько-китайські відносини від розриву після подій на площі Тяньаньмень.

За президентства Б. Клінтона (1993-2001 рр.) Східну Азію було визначено пріоритетним регіоном у зовнішній політиці США. Його перша адміністрація ініціювала створення «Нової тихоокеанської спільноти», розвинула регіональний підхід до торговельних переговорів; завдяки її зусиллям АТЕС став основним рушієм економічної інтеграції регіону. У діях очолюваних Б. Клінтоном адміністрацій простежувалася мета інтегрувати США у регіон через посилення економічної взаємозалежності та розвиток політичних зв'язків на двосторонньому і багатосторонньому рівнях.

Уряди Дж. У. Буша-молодшого приділяли основну увагу «великому Близькому Сходу», де США вели війни в Афганістані й Іраку, та глобальній війні з тероризмом. Остання сприяла зміцненню альянсів США з регіональними союзниками, налагодженню співробітництва з Китаєм, посиленню зв'язків з країнами АСЕАН у сфері безпеки. Хоч у цей час США інвестували у Східну Азію значно менше ресурсів і уваги, ніж у «великий Близький Схід», вони збільшили допомогу з розвитку державам ПСА, порівняно з урядами Б. Клінтона, і висунули низку важливих торговельно-економічних ініціатив, розвинутих наступним урядом. Проте стратегія одноосібних дій і

превентивного удару, зосередженість на силових діях призвели до значного погіршення позиції США у Східній Азії.

Перша адміністрація Б. Обама (2009-2013 рр.) здійснила «стратегічний поворот» політики США з «великого Близького Сходу» до Східної Азії, продиктований як економічними, так і стратегічними мотивами. Перебалансування відбувалося одночасно у кількох сферах – політичній, дипломатичній, економічній, стратегічній, військовій, хоча найбільш вираженим виявився її військовий компонент. У зв'язку з цим друга адміністрація Обама визначила досягнення широкомасштабної торговельної угоди «Транстихоокеанське партнерство» основним пріоритетом своєї східноазійської політики. Чітко виражена інтеграційна складова політики Б. Обама зближувала його з Б. Клінтоном.

Хоч Східна Азія посідала різне місце у політиці Демократичних і Республіканських адміністрацій США, у ній простежувалася наступність. Відрізнявся рівень регіонального залучення, розміри спрямованих ресурсів, методи взаємодії з регіоном, але основні цілі зберігалися. Крім безпосередніх економічних інтересів і завдань у сфері безпеки, залучення США у Східну Азію відповідало цілям створення ефективної регіональної системи як складової нового міжнародного порядку, який перебував у стадії формування, на основі вироблення певних правил і механізмів їх дотримання усіма учасниками, в чому бачилася суть регіонального лідерства США.

Концептуальне забезпечення зовнішньої політики США змінювалося – від поступового відходу від «стримування» часів «холодної війни» Дж. Г. У. Буша до «розширення демократичної сім'ї народів» Б. Клінтона, від «доктрини Буша» до «розумної влади» Б. Обама. Водночас усі адміністрації визнавали важливість колективних дій через багатосторонній процес, що вимагало реформування і створення нових глобальних та регіональних багатосторонніх інституцій, постійного залучення до переговорів провідних держав для формування колективних підходів до питань спільних інтересів. Як після завершення Другої світової війни США сприяли створенню багатосторонніх

інституцій, які забезпечили успішний розвиток Європи і не дозволили «холодній» війні перерости в «гарячу», аналогічне завдання ставилося в нових умовах світового розвитку стосовно Східної Азії.

– Поступово було закладено основи більш складної регіональної архітектури у Східній Азії, яка формувалася хоча і взаємозалежними, але окремими економічною й політично-безпековою складовими.

У економічній сфері йшлося не просто про співпрацю, а про інтеграцію регіональних держав через ліквідацію торговельних бар'єрів та вироблення спільних правил і стандартів торговельно-економічної діяльності. У сфері безпеки відбулося зрушення від попередньої системи, яка базувалася виключно на двосторонніх альянсах і партнерствах США з регіональними державами, до більш багатосторонньої з центром в АСЕАН. Багатосторонні регіональні інституції не замінили військово-політичні союзи США, які пройшли через тривалий і непростий процес адаптації до нових міжнародних умов, проте забезпечили американський уряд додатковими механізмами для розвитку співпраці з регіональними державами і протидії нетрадиційним транснаціональним проблемам у сфері безпеки. Важливим чинником впливу на ситуацію в Східній Азії було зростання націоналізму в усіх державах, що ускладнювало відносини між ними, а також регіональну стратегію США.

Вашингтон визнавав зрушення в міжнародній системі від однополярності до багатополюсності. Водночас розпорошення влади між різними державними і недержавними акторами в умовах глобалізації і загроза «безполярності» з непередбачуваними наслідками для міжнародної системи обумовлювали необхідність збереження лідерства США як основного пріоритету зовнішньої політики усіх постбіполярних американських урядів.

США використовували своє географічне становище, щоб бути учасниками панамериканських, трансатлантичних і тихоокеанських регіональних процесів. Центральне місце у східноазійській політиці Вашингтона посідали паралельні процеси економічного залучення, зміцнення геополітичних позицій для збереження регіонального балансу сил та формування життєздатної

регіональної архітектури. Концепції «колективного лідерства» і «багатопартнерського світу», сформульовані за президентства Б. Обами, передбачали створення різноманітних коаліцій у складі різних держав та недержавних акторів за обов'язкової участі США для вирішення проблем на субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях.

Значна диверсифікованість Східної Азії, численні регіональні проблеми у сфері безпеки, збереження взаємної недовіри і територіальних суперечностей між регіональними державами, паралельні процеси співробітництва і суперництва, інтеграції й дезінтеграції та потреба утримання регіонального балансу сил обумовлювали збереження регіонального впливу США, який, проте, тепер не був визначальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**ДЖЕРЕЛА**

1. 1976 Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia [Electronic resource] / Center for International Law. – Access mode: <http://cil.nus.edu.sg/1976/1976-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-signed-on-24-february-1976-in-bali-indonesia-by-the-heads-of-stategovernment/>
2. 1992 ASEAN Manila Declaration on the South China Sea Signed on 22 July 1992 in Manila, Philippines by the Foreign Ministers [Electronic resource] / Center for International Law. – Access mode: <http://cil.nus.edu.sg/1992/1992-asean-declaration-on-the-south-china-sea-signed-on-22-july-1992-in-manila-philippines-by-the-foreign-ministers/>
3. 1992 U.S.-Japan Global Partnership Agreement [Electronic resource] / International Trade Administration. – Access mode: <http://www.mac.doc.gov/japan-korea/market-opening/ta920109.htm>
4. 1999 Joint Statement of East Asia Cooperation adopted on 28 November 1999 in Manila, the Philippines by the Heads of State/Government [Electronic resource] / Center for International Law. National University of Singapore. – Access mode: <http://cil.nus.edu.sg/1999/1999-joint-statement-on-east-asia-cooperation-adopted-on-28-november-1999-in-manila-the-philippines-by-the-heads-of-stategovernment/>
5. 2012 U.S. Engagement in the ASEAN Regional Forum Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC July 12, 2012 / U.S. Department of State [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194895.htm>
6. A Conversation with Former South Korean Foreign Minister and Amb. to the U.S. Han Sung-Joo. April 30, 2012 // <http://asiafoundation.org/in-asia/2014/04/30/a-conversation-with-former-south-korean-foreign-minister-and-amb-to-the-u-s-han-sung-joo/>
7. A National Security Strategy for a Global Age. The White House, December 2000. – Washington D.C., 2000. – 52 p.
8. A National Security Strategy for a New Century. The White House, May 1997. – Washington D.C., 1997. – 34 p.
9. A National Security Strategy for a New Century. The White House, October 1998. – Washington D.C., 1998. – 59 p.
10. A National Security Strategy for a New Century. The White House, December 1999. – Washington D.C., 1999. – 49 p.
11. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, July 1994. – Washington D.C., 1994. – 29 p.
12. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1995. – Washington D.C., 1995. – 33 p.
13. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, May 1996. – Washington D.C., 1996. – 44 p.

14. A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis – New Miyazawa Initiative (Oct 3, 1998) [Electronic resource] / Ministry of Finance Japan. – Access mode: http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1e042.htm
15. A Report on Latest Round of Six-Way Talks Regarding Nuclear Weapons in North Korea. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate. One Hundred Eight Congress, Second Session, July 15, 2004. – Washington: U.S. G.P.O.: 2004. – 58 p.
16. A Review of U.S.-Japan Relations: hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, first session, September 29, 2005. – Washington : U.S. G.P.O., 2007. – 60 p.
17. Address at the University of Virginia. John Kerry Secretary of State University of Virginia Charlottesville, VA February 20, 2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/02/205021.htm>
18. Albright, Madeleine and William Woodward. Madam Secretary / Madeleine Albright, William Woodward. – New York: Marimax books, 2003. – 562 p.
19. Albright, Madeleine Korbelt and William Woodward. The Mighty and the Almighty: Reflections on America, God, and World Affairs / Madeleine Albright with Bill Woodward. – New York: HarperCollins, 2006. – 352 p.
20. Albright, Madeleine Korbelt, Bronisław Geremek, Morton H. Halperin, Elizabeth Frawley Bagley. Threats to Democracy: Prevention and Response: Report of an Independent Task Force, sponsored by the Council on Foreign Relations [Electronic resource] / Madeleine K. Albright and Bronislaw Geremek, co-chairs; Morton H. Halperin, director ; Elizabeth Frawley Bagley, associate director. – New York: Council on Foreign Relations, 2003. – Access mode: <http://site.ebrary.com.proxy.lib.umich.edu/lib/umich/docDetail.action?docID=10026216>
21. Albright, Madeleine Korbelt. Focus on the Issues. Asia and the Pacific. Excerpts of testimony, speeches, and remarks on economic issues, East Asia, and Southeast/Southwest Asia by U.S. Secretary of State Madeleine K. Albright. – Washington, DC: U.S Department of State, November 1999. – 65 p.
22. Albright, Madeleine Korbelt. Memo to the President Elect: How We Can Restore America's Reputation and Leadership / Madeleine Albright with Bill Woodward. – New York, NY: Harper, 2008. – 326 p.
23. Albright, Madeleine. Focus on the Issues. Building Peace and Security around the World. Excerpts of testimony, speeches and remarks by U.S. Secretary of State Madeleine K. Albright on building peace and security around the world. – Washington, DC: U.S Department of State, February 2000. – 46 p.
24. Almonte, Jose T. Towards One Southeast Asia. Selected Speeches. – Manila: Institute for Strategic and Development Studies, 2004. – 318 p.

25. Ambassador-Designate to Burma. Testimony Derek Mitchell Special Representative and Policy Coordinator for Burma. Statement before the Senate Foreign Relations Committee Washington, DC, June 27, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/194131.htm>
26. APEC Japan 2010 Economic Leaders' Meeting Summary / APEC Japan 2010 Official Site [Electronic resource]. – Access mode: http://www.mofa.go.jp/policy/economy/apec/2010/docs/aelm_summary.html
27. APEC: 20th Annual Leaders' Meeting Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC, September 9, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197530.htm>
28. ASEAN Declaration (Bangkok Declaration) [Electronic resource] / The Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/1212.htm>
29. ASEAN Declaration on Human Rights Press Statement Victoria Nuland Department Spokesperson, Office of the Spokesperson, Washington, DC November 20, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200915.htm>
30. Asean Efforts to Counter Terrorism [Electronic resource] / The Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/14396.htm>
31. ASEAN-Japan Dialogue Relations. Joint Media Statements of the 17th AEM-METI Consultations as of 19 October 2011 [Electronic resource] / Association of Southeast Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/5740.htm>
32. ASEAN-United States of America Joint Declaration for Cooperation to Combat International Terrorism. Bandar Seri Begawan, 1 August 2002 [Electronic resource] / The Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/7424.htm>
33. Asia-Pacific Economic Cooperation Ministerial Meeting. Bangkok, 10-11 September 1992 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: <http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>
34. Australian, Japanese, and U.S. Officials Meet for Security and Defense Cooperation Forum. Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC February 13, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/02/204574.htm>
35. Background Briefing at 2012 ASEAN Summit Special Briefing Senior Administration Official Phnom Penh, Cambodia July 12, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194900.htm>
36. Background Briefing En Route to Mongolia Special Briefing Senior Official En Route to Mongolia July 9, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194733.htm>

37. Background Briefing En Route to Perth, Australia. Special Briefing, Office of the Spokesperson. Senior State Department Official. En Route to Perth, Australia. November 11, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: // <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200449.htm>
38. Background Briefing: Readout of the ASEAN Ministerial Meeting Special Briefing Senior State Department Official Waldorf Astoria Hotel New York City September 27, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://us.mg3.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=8f213tusqm6md>
39. Background Briefing: Readout of the Secretary's Meeting With Japanese Foreign Minister Koichiro Gemba and Korean Foreign Minister Kim Sung-hwan. Special Briefing Senior State Department Official. New York City, September 28, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/198464.htm>
40. Background Note: Singapore [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2798.htm>
41. Baker James A. III and Thomas M. Defrank. *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989-1992.* – New York: G. P. Putman's sons, 1995. – 687 p.
42. Baker James A. III with Steve Fiffler. "Work Hard, Study and Keep out of Politics!" *Adventures and Lessons from Unexpected Public Life.* – NY: G. P. Putman's Sons, 2006. – 460 p.
43. Bali Declaration on ASEAN Community in a Global Community of Nations, "Bali Concord III", Bali, Indonesia, 17 November 2011 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/26719.htm>
44. Bangkok Declaration on Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) Institutional Arrangements. Bangkok, 10 September 1992 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: <http://mddb.apec.org/pages/search.aspx?setting=BrowseMinisterialStatement&DocType=%22Ministerial%20Statement%20-%20Annual%22>
45. Berger, Samuel R. *Foreign Policy for a Democratic President // Foreign Affairs.* – 2004, May-June. – No. 83, Is. 3. – P. 47-57. – Access mode: <http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/start.do?prodId=ITOF>
46. Berger, Samuel. *Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges* [Electronic resource] / John Hopkins. School of Advanced International Studies. – Access mode: <http://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/regionalism-northeast-asia-opportunities-and-challenges>
47. *Building Prosperity Together: The U.S.-Singapore Economic Relationship.* Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs Singapore February 28, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206026.htm>
48. Bush, George and Brent Scowcroft. *A World Transformed / George Bush and Brent Scowcroft.* – New York: Alfred A. Knopf, 1998. – 624 p.

49. Bush, George W. *A Charge to Keep: My Journey to the White House* / George W. Bush. – New York, NY: Perennial, 2001. – 256 p.
50. Bush, George W. *Decision Points* / George W. Bush. – New York: Crown, 2010. – 512 p.
51. Bush, George W. *We Will Prevail: President George W. Bush on War, Terrorism, and Freedom* / George W. Bush / Selected and edited by National Review; foreword by Peggy Noonan; introduction by Jay Nordlinger. – New York: Continuum, 2003. – 265 p.
52. Bush, George. *All the Best. George Bush: My Life in Letters and Other Writings* / George Bush. – New York, NY: Scribner, 1999. – 640 p.
53. Bush, George. *Heartbeat. George Bush in his Own Words* / George W. Bush / Compiled and edited by Jim McGrath. – New York: Scribner, 2001. – 356 p.
54. Bush, George. *The China Diary of George H. W. Bush: the Making of a Global President* / Edited by Jeffrey A. Engel. – Princeton: Princeton University Press, 2008. – 544 p.
55. Chairman's Summary Statement. Canberra, Australia, 6-7 November 1989 [Electronic resource] / Asia Pacific Economic Cooperation. – Access mode: http://www.apec.org/Meeting-Papers/Ministerial-Statements/Annual/1989/1989_amm/chair_summary.aspx
56. Chairperson's Statement of the 12th ASEAN Summit. H. E. the President Gloria Macapagal-Arroyo «One Caring and Sharing Community». Cebu, Philippines, 13 January 2007 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/19280.htm>
57. Cheney, Dick. *In My Time: A Personal and Political Memoir* / Dick Cheney, Liz Cheney (Contributor). – New York: Threshold Editions, 2011. – 576 p.
58. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by Gary M. Bennett. – V. 20. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1996. – 433 p.
59. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by Gary M. Bennett. – V. 19. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1995. – 399 p.
60. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by James Mulvenon. – V. 21. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1997. – 392 p.
61. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by James Mulvenon. – V. 23. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1998. – 512 p.
62. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by John D. Friske. – V. 18. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1994. – 381 p.
63. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by John D. Friske. – V. 17. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1993. – 462 p.
64. China. *Facts & Figures Annual Handbook* / Ed. by Robert John Perrins. – V. 24. – Gulf Breeze, Florida: Academic International Press, 1999. – 436 p.
65. China. *Facts & Figures Annual Handbook 1989* / Ed. by Charles E. Greer. V. 12. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1989 – 505 p.
66. China. *Facts & Figures Annual Handbook 1992* / Ed. by Charles E. Greer. – V. 16. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1992. – 325 p.

67. China. Facts & Figures Annual Handbook. 1990 / Ed. by Charles E. Greer. V. 13. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1990. – 379 p.
68. China. Facts & Figures Annual Handbook. 1991 / Ed. by Charles E. Greer. V. 14. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1992. – 388 p.
69. China's Foreign Policy and "Soft Power" in South America, Asia, and Africa. A Study, prepared for the Committee on Foreign Relations United States Senate by the Congressional Research Service Library of Congress, April, 2008. – Washington: U.S. Government Printing office, 2008. – 131 p.
70. Chinese Ambassador on Sino-US Relations // China. Facts & Figures. – V. 24. Op.cit. – Gulf Breeze, 1999. – P. 98
71. Christopher, Warren. In the Stream of History: Shaping Foreign Policy for a New Era / Warren Christopher. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1998. – 586 p.
72. Christopher, Warren. Chances of a Lifetime: A Memoir / Warren Christopher. – New York: Scribner, 2001. – 320 p.
73. Clinton, Bill. Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century. – New York: Random House, Inc., 1996. – 178 p.
74. Clinton, Bill. My life / Bill Clinton. – New York: Alfred A. Knopf, 2004. – 1056 p.
75. Clinton, Bill. Preface to the Presidency: Selected Speeches of Bill Clinton, 1974-1992 / Compiled and edited by Stephen A. Smith. – Fayetteville: University of Arkansas Press, 1996. – 420 p.
76. Clinton, Hillary. America's Pacific Century / Hillary Clinton // Foreign Policy. – 2011, October [Electronic resource] / IIP Digital. – Access mode: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/article/2011/10/20111011161233su0.8861287.html#axzz1dsvxWPCD>
77. Clinton, Hillary. Remarks at Plenary Session of the U.S.-China Strategic and Economic Dialogue. Washington, DC, July 27, 2009 [Electronic resource] / U. S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126521.htm>
78. Clinton, Hillary. The Art of Smart Power [Electronic resource] / Hillary Clinton // NewStatesman. – Access mode: <http://www.newstatesman.com/politics/politics/2012/07/hillary-clinton-art-smart-power>
79. Clinton, Hillary. The Law of the Sea Convention (Treaty Doc. 103-39): The U.S. National Security and Strategic Imperatives for Ratification. Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations Washington, DC, May 23, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/190685.htm>
80. Colin Powell Speech to the United Nations Poll, February 2003 [Electronic resource] / ABC News. The Washington Post. – Ann Arbor, Mich.: Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor], 2003. – Access mode: <http://dx.doi.org/10.3886/ICPSR03775>

81. Cook Islands, Indonesia, China, Timor-Leste, Brunei, and Russia. Special Briefing Senior State Department Official Washington, DC August 29, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/08/197070.htm>
82. Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/13163.htm>
83. Defense Strategy. June 2008. – Access mode: <http://www.defense.gov/news/2008%20national%20defense%20strategy.pdf>
84. Delivering on the Promise of Economic Statecraft. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Singapore Management University, Singapore. November 17, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200664.htm>
85. East Asia: Regional Economic Integration and Implications for the United States: prepared in conformity with Section 332 (g) of the Trade Act of 1930. United States International Trade Commission. – Washington, D.C.: U.S. International Trade Commission, 1993. – 151 p.
86. Economic Aspects of the Asia Rebalance. Testimony Scot Marciel Principal Deputy Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement before the Senate Committee on Foreign Relations Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs. Washington, DC December 18, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/12/218291.htm>
87. Economics: Centerpiece of 21st Century U.S. Foreign Policy. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs Miami, FL September 18, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197930.htm>
88. Engaging Asia: Public Diplomacy and 21st Century Statecraft. Remarks Tara Sonenshine, Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs. Ritsumeikan Asia Pacific University Washington, DC. November 15, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/remarks/2012/200464.htm>
89. Enhance China-Africa Unity and Cooperation to Build a Harmonious world. Speech at University of Pretoria, Hu Jintao, President of the People's Republic of China, Pretoria, 7 February, 2007 [Electronic resource] / Department of International Relations and Cooperation. Republic of South Africa. – Access mode: <http://dfa.gov.za/docs/speeches/2007/jintao0207.htm>
90. Evening Press Stand-Up at Westin Chaoyang Hotel. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Beijing, China, May 22, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/05/190541.htm>
91. Examining the Effects and Consequences of an Emerging China. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on

- Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eighth Congress, First Session. March 19, 2003. – Washington: U.S. G.P.O, 2003. – 69 p.
92. Extractives Industries Transparency Partnership between the United States and Myanmar. Media Note. Office of the Spokesperson. Washington, DC, June 14, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/06/210679.htm>
  93. Fact Sheet: The UN Security Council Responds to North Korea's Launch. New York, January 23, 2013 [Electronic resource] / United States Mission to the United Nations. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/203171.htm>
  94. Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations. Speech Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Washington, DC, July 15, 2009 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/july/126071.htm>;
  95. Foreign Secretary Albert del Rosario, and Philippines Defense Secretary Voltaire Gazmin after Their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Washington, DC April 30, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/04/188982.htm>
  96. Fostering a Rules-Based System in the U.S.-China Economic Relationship. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs American Chamber of Commerce. Hong Kong, August 3, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2012/197015.htm>
  97. Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation. 23 September 1997 [Electronic resource] / Federation of American Scientists. – Access mode: http://www.fas.org./news/japan/97092302_epo.html
  98. Hagel, Chuck with Peter Kaminsky. *America. Our Next Chapter.* – NY: HarperCollins Publishers, 2008. – 306 p.
  99. Hagel, Chuck. *America. Our Next Chapter. Tough Questions, Straight Answers / Senator Chuck Hagel with Peter Kaminsky.* – Ecco. Halper Collins Publishers, 2008. – 320 pages.
  100. Hagel, Chuck. *A Republican Foreign Policy // Foreign Affairs.* – 2004, July-August. – Vol.83, Is.4. – P.64-70. General OneFile. Gale. University of Michigan - Ann Arbor. 31 Jan.
  101. Hamilton, Lee. *The Art of the Possible // The National Interest.* – 2007, Nov.-Dec. – Vol. 92. – P. 8-12.
  102. Hamilton, Lee. *U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War Era: report and recommendations / by Hon. Lee H. Hamilton, chairman, Committee on Foreign Affairs, U.S. House of Representatives.* 4.F 76/1:P 84/7 Washington: U.S. G.P.O., 1993. – 27 p.
  103. Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations? / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs.* – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49

104. Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* / Samuel P. Huntington. – London, New York: Touchstone books, 1997. – 367 p.
105. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Seventh Congress, First Session. May 1, 2001. – Washington: U.S. G.P.O.: 2001. – 47 p.
106. Hearings on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, One Hundred First Congress Second Session. February 20 and April 19, 1990. – Washington, 1991. – 185 p.
107. Hu Jintao Address the APEC CEO Summit, November 18, 2005 [Electronic resource]. – Access mode: [Chinaconsulate.khb.m/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm](http://chinaconsulate.khb.m/eng/wjdt/zyjh/t222105.htm)
108. Implications of the U.S.-North Korea nuclear agreement : hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Third Congress, second session, December 1, 1994. – Washington : U.S. G.P.O., 1995. – 97 p.
109. Inaugural Address by President Barack Obama. U. S. Capitol, Washington D.C. January 21, 2013. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama>
110. Integrating Burma into the Southeast Asian Region. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs Rangoon, Burma February 25, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206027.htm>
111. Interview with Al Hunt for CNBC and the Wall Street Journal. May 4, 1998 // *Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998.* – Book 1. – Washington: U.S. G. P. O., 1999. – P. 682-688.
112. Interview with Indira Lakshmanan of Bloomberg News Interview Hillary Rodham Clinton Secretary of State U.S. Consulate Vladivostok, Russia September 9, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197548.htm>
113. Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century. 17 April 1996 [Electronic resource] / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Access mode: <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html>
114. Joint Communiqué of the First ASEAN-US Dialogue Manila, 8-10 September 1977 [Electronic resource] / Association of Southeast Nations. – Access mode: <http://www.aseansec.org/2715.htm> + додати
115. Joint Communiqué of the Twenty-Seventh ASEAN Ministerial Meeting. Bangkok, 22-23 July 1994 [Electronic resource] / Association of Southeast Nations. – Access mode: <http://www.asean.org/communities/asean-political-security-community/item/joint-communicue-of-the-twenty-seventh-asean-ministerial-meeting-bangkok-22-23-july-1994>
116. Joint Declaration of the Denuclearization of the Korean Peninsula [Electronic resource] / [GlobalSecurity.org](http://www.globalsecurity.org). – Access mode: <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/rok/1992/appendix17.htm>

117. Joint EU – US Statement on the Asia-Pacific Region [Electronic resource] / Consilium.europa. – Access mode: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/131709.pdf
118. Joint Ministerial Statement, JMS [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Plus Three Cooperation Database. – Access mode: <http://www.aseansec.org/22206.pdf>
119. Joint Press Conference with Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa and Secretary of Defense Robert Gates, Tokyo, 21 October 2009, Department of Defense, News Transcript [Electronic resource] / Global Security.org. – Access mode: <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2009/10/mil-091021-dod01.htm>
120. Joint Press Statement TPP Ministerial Meeting Bandar Seri Begawan, Brunei Darussalam [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: <http://www.ustr.gov/Joint-Press-Statement-TPP-Ministerial-Brunei>
121. Joint Statement of the Fourth United States-Thailand Strategic Dialogue Joint Statement Office of the Spokesperson Washington, DC June 14, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/192397.htm>
122. Joint Vision for the Alliance of the United States of America and the Republic of Korea. Washington, D.C. June 16, 2009 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-vision-for-the-alliance-of-the-United-States-of-America-and-the-Republic-of-Korea
123. KEDO and the Korean agreed nuclear framework: problems and prospects : hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Fifth Congress, second session, July 14, 1998. – Washington : U.S. G.P.O., 1998. – 47 p.
124. Kerry, John. Forging a Pacific Future. October 18, 2013 [Electronic resource] / John Kerry / DIPNOTE. U.S. Department of State Official Blog. – Access mode: <http://blogs.state.gov/stories/2013/10/18/forging-pacific-future>
125. Keynote Address to the U.S.-ASEAN Symposium on the ASEAN Human Rights Declaration. Address Daniel Baer Deputy Assistant Secretary, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor Washington, DC November 28, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/j/drl/rls/rm/2012/201210.htm>
126. Koh, Tommy T. B. The United States and East Asia: Conflict and Cooperation. – Singapore: The Institute of Policy Studies, 1995. – 116 p.
127. Lawrence Eagleburger, Acting Secretary of State, speaking before the APEC Senior Officials Meeting, Washington, D.C., Dec. 2, 1992 // U.S. Department of State Dispatch, Dec. 7, 1992. – P. 868.

128. Lower Mekong Initiative Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC July 13, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194963.htm>
129. Lower Mekong Initiative Launches "Connect Mekong" Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC November 20, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200891.htm>
130. Mahathir, Mohamad. A New Deal for Asia. – Kuala Lumpur: Coronet Books Inc., 1999. –155 p.
131. Mahathir, Mohamad. Achieving True Globalization. – Selangor Darul Ehsan: Pelanduk Publications, 2004. – 152 p.
132. Mahathir, Mohamad. Human Rights. Views of Dr Mahathir Mohamad. – Melaka, Malaysia: World Youth Foundation, 1999. – 200 p.
133. Mahathir, Mohamad. Islam, knowledge and other affairs. – Selangor, Malaysia: MPH Group Publishing Sbn Bhd, 2006. – 343 p.
134. Mahathir, Mohamad. The Way Forward. London, 1998 [Electronic resource]. – Access mode: www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt
135. Maritime Territorial Disputes and Sovereignty Issues in Asia. Testimony Kurt M. Campbell, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs. Washington, DC, September 20, 2012 [Electronic resource] / US Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/09/197982.htm>
136. Masters, Jonathan. The Renewing America. Interview: Jon Huntsman on the Wisdom of Boosting U.S.-China Economic Tie. October 29, 2013 // Council of Foreign Relations. – Access mode: <http://blogs.cfr.org/renewing-america/2013/10/29/the-renewing-america-interview-jon-huntsman-on-the-wisdom-of-boosting-u-s-china-economic-ties/>
137. Meeting with ASEAN Secretary General Surin. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State ASEAN Secretariat Jakarta, Indonesia, Indonesia September 4, 2012 [Electronic resource] / US Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197295.htm>
138. National Military Strategy of the United States. January, 1992 <http://history.defense.gov/resources/nms1992.pdf>
139. National Military Strategy. February, 1995. – Access mode: http://fas.org/man/docs/nms_feb95.htm
140. National Military Strategy, 1997. Shape, Respond, Prepare Now – A Military Strategy for a New Era // <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/>
141. National Security Strategy of the United States. The White House, March 1990. – Washington D.C. – 32 p.
142. National Security Strategy of the United States. The White House, August 1991. – Washington D.C., 1991. – 34 p.
143. National Security Strategy of the United States. The White House, January 1993. – Washington D.C., 1993. – 21 p.

144. National Security Strategy. The White House, May 2010. – Washington D.C., 2010. – 52 p.
145. News Conference by President Obama. JW Marriott Ihilani Resort & Spa Kapolei, Hawaii. November 13, 2011 [Electronic resource] / The White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2011/11/13/president-obama-holds-press-conference-apec-summit#transcript>
146. Nomination Hearing To Be Secretary of State. Testimony Hillary Rodham Clinton Secretary of State, Secretary of State Statement before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, January 13, 2009 [Electronic resource] / US Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2009a/01/115196.htm>
147. Nomination of Colin L. Powell to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, first session, January 17, 2001. – Washington: U.S. G.P.O.: 2001. – 133 p.
148. Nomination of Secretary of State: Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Fifth Congress, first session, January 8, 1997. Washington: U.S. G.P.O., 1997 [Electronic resource]. – Access mode: <http://mirlyn.lib.umich.edu/Record/004573711>
149. North Korea : an update in six-party talks and matters related to the resolution of the North Korean nuclear crisis: hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, first session, June 14, 2005. – Washington : U.S. G.P.O., 2006. – 35 p.
150. Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 / Joseph S. Nye, Jr. [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07nye.html?_r=1&
151. Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / Joseph S. Nye, Jr. – New York: Basic Books, 1990. – 336 p.
152. Nye, Joseph. Soft Power: the Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye, Jr. – NY: Public Affairs, 2004. – 191 p.
153. Nye, Joseph. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone / Joseph S. Nye, Jr. – New York, 2002. – 240 p.
154. Obama, Barack. Inaugural Address, U. S. Capitol, Washington D.C., January 21, 2009 / Barack Obama [Electronic resource] / The White House. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/blog/inaugural-address>
155. Obama, Barack. Renewing American Leadership / Barack Obama. [Electronic resource] // Foreign Affairs. – July-August, 2007. – Vol. 86, No. 4. – Access mode: <http://www.foreignaffairs.com/articles/62636/barack-obama/renewing-american-leadership>
156. Obama, Barack. The Audacity of Hope. Thoughts on Reclaiming the American Dream / Barack Obama. – New York: Random House Large Print, 2006. – 573 p.

157. Overview of foreign policy issues and budget: Hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Seventh Congress, first session, March 8, 2001. – Washington: U.S. G.P.O., 2001. – 46 p.
158. Partnering with Thailand on Regional Economic Integration. Remarks Jose W. Fernandez Assistant Secretary, Bureau of Economic and Business Affairs AmCham Bangkok, Thailand February 27, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/eb/rls/rm/2013/206025.htm>
159. PGMA's Speech delivered during the 13th Nikkei International Conference on the "Future of Asia" Deepening Cooperation Toward a True Community Thursday, May 24, 2007 Imperial Hotel, Tokyo, Japan [Electronic resource] / Office of the President Website, Republic of Philippine. – Access mode: <http://www.op.gov.ph/speeches.asp?iid=1060&iyear=2007&imonth=5>
160. Pitsuwan, Surin. Southeast Asia in Transformation. October-31-2007 / Surin Pitsuwan [Electronic resource] // Beijing Review. – Access mode: http://www.bjreview.com.cn/qanda/txt/2007-10/31/content_84596_2.htm
161. PM cheers ASEAN on anniversary [Electronic resource] / Ministry of Foreign Affairs. Department of External Relations – Ho Chi Minh City. – Access mode: <http://www.mofa.gov.vn/en/nr040807104143/nr040807105001/ns070808100107>
162. Policy Speech by Prime Minister Shinzo Abe to the 165th Session of the Diet [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: <http://www.kantei.go.jp/foreign/index-e.html>
163. Policy Speech by Prime Minister Yukio Hatoyama at the 174th Session of the Diet. 29 January 2010 [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/201001/29siseihousin_e.html
164. Powel, Colin L. with Joseph E. Persico. My American Journey. – NY: Random House, 1995. – 688 p
165. President Bush and Premier Wen Jiabao Remarks to the Press. December 9, 2003 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: www.whitehouse.gov/bews/releases/2003/12/20031209-2.html
166. President Obama at the East Asia Summit [Electronic resource] / The White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/blog/2011/11/18/president-obama-east-asia-summit>
167. Press Conference by Prime Minister Junichiro Koizumi Following the Sixth Asia-Europe Meeting (ASEM 6) September 11, 2006 [Electronic resource] / Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: <http://www.kantei.go.jp/oreign/index-e.html>
168. Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction [Electronic resource] / The White House. – Access mode: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/sectionV.html>

169. Principles of U.S. Engagement in Asia. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. January 21, 2010. – Washington: U.S. G.P.O.: 2010. – 52 p.
170. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2009 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2009. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – 1082 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2009-book1/pdf/PPP-2009-book1.pdf>
171. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2009 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2009. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – P. 1084-1929 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2009-book2/pdf/PPP-2009-book2.pdf>
172. Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama. 2010 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2010. – Washington: United States Government Printing Office, 2013. – 1068 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2010-book1/pdf/PPP-2010-book1.pdf>
173. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1989 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1989. – Washington: United States Government Printing Office, 1990. – 883 p.
174. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1989 (in two books). Book 2. July 1 to Dec, 31 1989. – Washington: United States Government Printing Office, 1990. – P. 885-1787 p.
175. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1990 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1990. – Washington: United States Government Printing Office, 1991. – 959 p.
176. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1990 (in two books). Book 2. July 1 to Dec, 31 1990. – Washington: United States Government Printing Office, 1991. – P. 960-1513 p.
177. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1990 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1991. – Washington: United States Government Printing Office, 1992. – 800 p.
178. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1991 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 1991. – Washington: United States Government Printing Office, 1992. – P. 801-1739.
179. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992-1993 (in two books). Book 1. Jan 1 to July 31, 1992. – Washington: United States Government Printing Office, 1993. – 1289 p.
180. Public Papers of the Presidents of the United States. George Bush. 1992-1993 (in two books). Book 2. Aug 1, 1992 to Jan 20, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1993. – P. 1291-2331.
181. Public Papers of the Presidents of the United States. George W .Bush. 2003 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 2003. – Washington: United States Government Printing Office, 2006. – 803 p.

182. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 2. July 1 to December 31, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2003. – P. 817-1637.
183. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2001 (in two books). 2001. Book 1. January 20 to July 30, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2003. – 816 p.
184. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2002 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 2002. – Washington: United States Government Printing Office, 2004. – 1051 p.
185. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2002 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2002. – Washington: United States Government Printing Office, 2005. – P. 1052-2275.
186. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2003 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2003. – Washington: United States Government Printing Office, 2006. – P.804-1822.
187. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 1. January 1 to June 30, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 1220 p.
188. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 2. July 1 to September 30, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – P. 1221-2306.
189. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2004 (in three books). Book 3. October 1 to December 31, 2004. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – P. 2307-3176.
190. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2005 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2005. – Washington: United States Government Printing Office, 2007. – 1167 p.
191. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2005 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2005. – Washington: United States Government Printing Office, 2009. – P. 1169-1955.
192. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2006 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2006. – Washington: United States Government Printing Office, 2010. – 1243 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2006-book1/pdf/PPP-2006-book1.pdf>
193. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2006 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2006. – Washington: United States Government Printing Office, 2010. – P. 1245-2230. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2006-book2/pdf/PPP-2006-book2.pdf>
194. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2007 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2007. – Washington: United States Government Printing Office, 2011. – 887 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2007-book1/pdf/PPP-2007-book1.pdf>

195. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2007 (in two books). Book 2. July 1 to December 31, 2007. – Washington: United States Government Printing Office, 2011. – P. 889-1597 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2007-book2/pdf/PPP-2007-book2.pdf>
196. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2008-2009 (in two books). Book 1. January 1 to June 30, 2008. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – 895 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2008-book1/pdf/PPP-2008-book1.pdf>
197. Public Papers of the Presidents of the United States. George W. Bush. 2008-2009 (in two books). Book 2. July 1 to Jan 19, 2009. – Washington: United States Government Printing Office, 2012. – P. 897-1582 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PPP-2008-book2/pdf/PPP-2008-book2.pdf>
198. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993 (in two books). Book 1. Jan 20 to July 31, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1994. – 1295 p.
199. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1993 (in two books). Book 2. Aug to Dec 31, 1993. – Washington: United States Government Printing Office, 1994. – P. 1297-2241.
200. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 1. Jan 1 to July 31, 1994. – Washington: United States Government Printing Office, 1995. – 1402 p.
201. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. Aug 1 to Dec 31, 1994. – Washington: United States Government Printing Office, 1995. – P. 1403-2243.
202. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1995 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1995. – Washington: United States Government Printing Office, 1996. – 1041 p.
203. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1995 (in two books). Book 2. July 1 to Dec 31, 1995. – Washington: United States Government Printing Office, 1996. – P. 1043-1975.
204. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1996 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1996. – Washington: United States Government Printing Office, 1997. – 1045 p.
205. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1996 (in two books). Book 2. July 1 to Dec 31, 1996. – Washington: United States Government Printing Office, 1998. – P. 1047-2271.
206. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1997 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1997. – Washington: United States Government Printing Office, 1998. – 893 p.

207. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1997 (in two books). Book 2. July 1 to Dec 31, 1997. – Washington: United States Government Printing Office, 1999. – P. 895-1871.
208. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1998. – Washington: United States Government Printing Office, 1999. – 1147 p.
209. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1998 (in two books). Book 2. July 1 to Dec 31, 1998. – Washington: United States Government Printing Office, 2000. – P. 1149-2257.
210. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1999 (in two books). Book 1. Jan 1 to June 30, 1999. – Washington: United States Government Printing Office, 2000. – 1095 p.
211. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1999 (in two books). Book 2. July 1 to Dec 31, 1999. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – P. 1096-2400.
212. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000-2001 (in three books). Book 1. Jan 1 to June 26, 2000. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – 1312 p.
213. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000-2001 (in three books). Book 2. June 27 to October 11, 2000. – Washington: United States Government Printing Office, 2001. – P. 1313-2163.
214. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 2000-2001 (in three books). Book 3. October 12, 2000 to January 20, 2001. – Washington: United States Government Printing Office, 2002. – P. 2165-2953.
215. Q & A about The New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis (New Miyazawa Initiative) [Electronic resource] / Ministry of Finance Japan. – Access mode:
http://www.mof.go.jp/english/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/my001.htm
216. Readout of U.S.-China Security Dialogue. Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC June 25, 2012 [Electronic resource] / Department of State. – Access mode:
<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194008.htm>
217. Regional Comprehensive Economic Partnership. Joint Statement. The First Meeting of Trade Negotiating Committee. 10 May 2013 [Electronic resource] / Association of Southeast Asian Nations. – Access mode:
<http://www.asean.org/news/asean-statement-communiques/item/regional-comprehensive-economic-partnership-rcep-joint-statement-the-first-meeting-of-trade-negotiating-committee>
218. Remarks at APEC CEO Summit Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Far Eastern Federal University Vladivostok, Russia September 8, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode:
<http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197519.htm>

219. Remarks at the ASEAN Ministerial Meeting Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Waldorf Astoria Hotel New York City September 27, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198343.htm>
220. Remarks at the Center on Global Counterterrorism Cooperation. Remarks Daniel Benjamin, Coordinator, Office of the Coordinator for Counterterrorism Washington, DC, July 24, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/j/ct/rls/rm/2012/195493.htm>
221. Remarks at the Clinton Global Initiative. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Sheraton Midtown Hotel, New York City, September 24, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/198094.htm>
222. Remarks at the Global Entrepreneurship Summit. Remarks Thomas Nides, Deputy Secretary for Management and Resources. Dubai, United Arab Emirates, December 12, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/s/dmr/remarks/2012/201814.htm>
223. Remarks at the International Monetary Fund / World Bank Annual Meeting. October 6, 1998 // Public Papers... William J. Clinton, 1998. Book 2. Op. cit. – P. 1742-1744.
224. Remarks at the Launch of the Perth USAsia Centre Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State University of Western Australia Perth, Australia November 13, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/200455.htm>
225. Remarks at the Ministry of Foreign Affairs and Trade. Remarks Glyn Davies, Special Representative for North Korea Policy. Seoul, South Korea, January 24, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/01/203201.htm>
226. Remarks at the SelectUSA Investment Summit Remarks John Kerry Secretary of State Marriott Wardman Park Washington, DC November 1, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/215051.htm>
227. Remarks at the Strategic and Economic Dialogue. U.S. Press Conference. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State, Victoria Nuland, Department Spokesperson, Office of the Spokesperson Secretary of the Treasury Timothy Geithner. Beijing, China May 4, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/05/189315.htm>
228. Remarks at the U.S.-ASEAN Business Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Siem Reap, Cambodia July 13, 2012 / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/195013.htm>
229. Remarks at the U.S.-ASEAN Ministerial Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Peace Palace Phnom Penh, Cambodia July 11, 2012

- [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194843.htm>
230. Remarks at the U.S.-India Strategic Dialogue. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Indian Foreign Minister S.M. Krishna Benjamin Franklin Room Washington, DC, June 13, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192242.htm>
231. Remarks at the U.S.-Korea Ministerial Dialogue 2+2 Meetings. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Secretary of Defense Leon Panetta, Minister of Foreign Affairs and Trade of the Republic of Korea Kim Sung-Hwan, Minister of National Defense of the Republic of Korea Kim Kwan-Jin. Washington, DC June 14, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/06/192390.htm>
232. Remarks before U.S.-Japan-Republic of Korea Trilateral Meeting [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169121.htm>
233. Remarks by Ambassador Susan E. Rice, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at the Mashable Social Good Summit U.S. Permanent Representative to the United Nations. U.S. Mission to the United Nations New York, NY, September 23, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/198102.htm>
234. Remarks by President Obama at APEC CEO Business Summit Q&A [Electronic resource] / White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/12/remarks-president-obama-apece-ceo-business-summit-qa>
235. Remarks by President Obama at the University of Yangon. November 19, 2012 [Electronic resource] / The White House. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/11/19/remarks-president-obama-university-yangon>
236. Remarks by President Obama to the Australian Parliament [Electronic resource] / The White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament>
237. Remarks from the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Peace Palace Phnom Penh, Cambodia July 13, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194971.htm>
238. Remarks on American Leadership at the Council on Foreign Relations. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State Washington, DC January 31, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203608.htm>
239. Remarks on Permanent Normal Trade Relations with China, May 18, 2000. – P.1141-1142 // Weekly Compilation of Presidential Documents. Monday, May 22, 2000. – Vol. 36, No 20. – P. 1103-1163.

240. Remarks on Principles for Prosperity in the Asia-Pacific. Remarks Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Shangri-La, Hong Kong, July 25, 2011 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/07/169012.htm>
241. Remarks to Press at the Ministry of Foreign Affairs. Remarks Glyn Davies Special Representative for North Korea Policy Seoul, South Korea. November 22, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/11/215048.htm>
242. Remarks to the International Women's Leadership Forum. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State Government House, Ulaanbaatar, Mongolia, July 9, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/07/194696.htm>
243. Remarks to the Millennium Challenge Corporation. Remarks Hillary Rodham Clinton. Secretary of State. Millennium Challenge Corporation. Washington, DC, November 27, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/11/201097.htm>
244. Remarks with Foreign Minister Yang Jiechi before their Meeting Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Ministry of Foreign Affairs Beijing, China September 4, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197312.htm>
245. Remarks with Indonesian Foreign Minister Raden Mohammad Marty Muliana Natalegawa. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Ministry of Foreign Affairs. Jakarta, Indonesia, September 3, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197279.htm>
246. Remarks with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida After Their Meeting. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State. Washington, DC. January 18, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2013/01/203050.htm>
247. Remarks with Japanese Foreign Minister Katsuya Okada after Their Meeting, Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Marriott Ihilani Resort, Honolulu, Hawaii, January 12, 2010 / US Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135088.htm>
248. Remarks with Secretary of Defense Robert Gates; Japanese Foreign Minister Takeaki Matsumoto; and Japanese Defense Minister Toshimi Kitazawa After Their Meeting June 21, 2011 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2011/06/166644.htm>
249. Remarks with Timor-Leste Prime Minister Xanana Gusmao. Remarks Hillary Rodham Clinton Secretary of State Government. Timor-Leste, September 6, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/09/197380.htm>
250. Remarks at a Security Council Stakeout Following Adoption of Resolution 2087 on North Korea. Susan E. Rice U.S. Permanent Representative to the United Nations U.S. Mission to the United Nations. New York, NY, January 22, 2013

- [Electronic resource] / United States Mission to the United Nations. – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/203135.htm>
251. Review of United States Foreign Policy: Hearing before the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Fourth Congress, second session, July 31, 1996. 4.In 8/16:F 76/15 United States. Washington: U.S. G.P.O., 1997. – 125 p.
  252. Rice, Condoleezza. Extraordinary, ordinary people: a memoir of family / Condoleezza Rice. – New York: Three Rivers Press, 2010. – 368 p.
  253. Rice, Condoleezza. No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington / Condoleezza Rice. – New York: Crown, 2011. –784 p.
  254. Romney, Mitt. No Apology. The Case for American Greatness / Mitt Romney. – N.Y.: St. Martin’s Press, 2010. – 323 p.
  255. Romney, Mitt. Rising to a New Generation of Global Challenges / Mitt Romney // Foreign Affairs. – 2007, July-August. – Vol. 86, No. 4 [Electronic resource]. – Access mode: <http://find.galegroup.com.proxy.lib.umich.edu/itx/start.do?prodId=ITOF>>
  256. Rumsfeld, Donald. Known and Unknown. A Memoir / Donald Rumsfeld. – New York, Sentinel, 2011. – 813 p.
  257. Sec. Clinton’s Asia Pacific Policy Address. Jan 12, 2010 / East-West Center [Electronic resource]. – Access mode: <http://vimeo.com/8744420>
  258. Secretary of State Nomination Hearing. January 24, 2013. – Access mode: <http://www.c-span.org/video/?310497-1/secretary-state-nomination-hearing>
  259. Severino, Rodolpho. ASEAN Beyond Forty: Towards Political and Economic Integration. (Report) / Rodolpho Severino // Contemporary Southeast Asia. – 2007, December –Vol. 29, No. 3. – P. 406-424.
  260. Severino, Rodolpho. How will Obama’s no-show be remembered? October 7, 2013 / Rodolpho Severino [Electronic resource] / Indopacificreview. – Access mode: http://www.indopacificreview.com/sk_portfolio/will-obamas-show-remembered/
  261. Six – Party Talks, Beijing, China [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/regional/c15455.htm>
  262. Solomon, Richard H. Assistant Secretary for East Asian and Pacific Affairs, speaking before the Pacific Rim Forum, San Diego, CA, May 15, 1992 // U.S. Department of State Dispatch. – 1992, May 15. – P. 410-416.
  263. Solomon, Richard H.; William M. Drennan. The United States and Asia in 2000: Forward to the Past? / Richard H. Solomon, William M. Drennan // Asian Survey. – 2000. – Vol. 41, No. 1. – P. 1-11.
  264. Speaking of Leadership. Bill Clinton. – Washington: Education Commission of the States. – 20 p.
  265. Speech by HE Mr. Laurent Fabius, Minister of Foreign Affairs of France on France’s policy in Asia. ASEAN headquarters, Jakarta, 2 August 2013 [Electronic resource] / The Association of Southeast Asian Nations. – Access mode:

- <http://www.asean.org/images/2013/resources/speech/speech%20minister%20fabius%20asean%202%20august%202013.pdf>
266. Speeches and Statements by Prime Minister [Electronic resource]/ Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: http://www.kantei.go.jp/foreign/hatoyama/statement/index_e.html
  267. Speeches and Statements by the Foreign Minister / Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Access mode: <http://www.mofa.go.jp/announce/fm/index.html>
  268. Statement on the East China Sea Air Defense Identification Zone Press Statement John Kerry Secretary of State Washington, DC. November 23, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/218013.htm>
  269. Statement on the Fifth Lower Mekong Initiative Ministerial Meeting Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC July 13, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/07/194959.htm>
  270. Status of the six-party talks for the denuclearization of the Korean peninsula : hearing before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Tenth Congress, second session, February 6 2008. – Washington : U.S. G.P.O., 2008. – 40 p.
  271. Sung-joo, Han. The Emerging Triangle: Korea between China and the United States / Han Sung-joo // East Asian Review. – 2000, Spring. – Vol. 12, No. 1. – P. 3-29.
  272. Sustaining U.S. Global Leadership Priorities for 21st Century Defense. January 2012. Defense Strategic Guidance. – Access mode: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/defense_strategic_guidance-jan2012.pdf
  273. The Clinton Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary / Edited by Alvin Z. Rubinstein, Albina Shayevich, Boris Zlotnikov. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2000. – 280 p.
  274. The Emergence of China throughout Asia: Security and Economic Consequences for the United States: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One hundred ninth congress, first session. June 7, 2005. – Washington: U.S. G. P. O.: 2006. – 62 p.
  275. The Enterprise for ASEAN Initiative (EAI) [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Regional/Enterprise_for_ASEAN_Initiative/Section_Index.html
  276. The Enterprise for the Americas Initiative: Description and Up-date October 1992 [Electronic resource] / The Development Group for Alternative Policies, INC. – Access mode: http://www.developmentgap.org/americas/EAI_Description_and_Update.pdf
  277. The Fourth U.S.-Laos Comprehensive Bilateral Dialogue Media Note Office of the Spokesperson Washington, DC June 27, 2012 [Electronic resource] / U.S.

- Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/06/194139.htm>
278. The Future of U.S.-China Economic Relations. Remarks Robert D. Hormats. Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Remarks at the Hopkins-Nanjing Center. Nanjing, China December 6, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201631.htm>
279. The George W. Bush Foreign Policy Reader. Presidential Speeches with Commentary / Edited by John W. Dietrich. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 2005. – 320 p.
280. The National Defense Strategy of the United States of America. March 2005 // <http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050318nds1.pdf>
281. The National Military Strategy of the United States of America. A Strategy for Today; A Vision for Tomorrow. 2004 // <http://www.defense.gov/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>
282. The National Military Strategy of the United States of America. 2011. Redefining America's Military Leadership // <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/nms2011-lores.pdf>
283. The National Security Strategy of the United States. The White House, September 2002. – Washington D.C., 2002. – 31 p.
284. The National Strategy for Combating Terrorism. The White House, September, 2006. – Washington D.C., 2006. – 49 p.
285. The Nomination of Dr. Condoleezza Rice to be Secretary of State: Hearings before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, first session, January 18 and 19, 2005. – Washington: U.S. G. P. O.: 2005. – 289 p.
286. The Rebalance to Asia: Why South Asia Matters. Testimony Joseph Yun Acting Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs Statement Before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Asia and the Pacific Washington, DC February 26, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2013/02/205208.htm>
287. The U.S.-ASEAN INSPIRE Initiative Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC November 19, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200822.htm>
288. The U.S.-Philippines Alliance: Deepening the Security and Trade Partnership. Testimony Kurt M. Campbell, Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Testimony before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade. Washington, DC February 7, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/02/183494.htm>
289. The United States and Southeast Asia. – Access mode: http://lkyspp.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2013/04/pa_tk_United-States-and-Southeast-Asia_2008.pdf;

290. US Economic Engagement with Asia: Issues and Challenges. Speech delivered by Professor Tommy Koh at IPS Book Launch, Economic Diplomacy – Essays and Reflections by Singapore’s Negotiators, 19 November 2010. – Access mode: http://lkyspp.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2013/04/sp_tk_IPS-Book-Launch-Econ-Diplomacy_191110.pdf
291. The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York, 2001. – 80 p.
292. The United States and Vietnam : examining the bilateral relationship : hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Tenth Congress, second session, March 12, 2008. – Washington: U.S. G.P.O., 2008. – 64 p.
293. Trade and Investment Framework Agreement between the United States of America and the Association of Southeast Asian Nations [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: http://www.ustr.gov/sites/default/files/uploads/agreements/tifa/asset_upload_file_932_9760.pdf
294. Trade and Investment Framework Agreements [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – Access mode: <http://www.ustr.gov/trade-agreements/trade-investment-framework-agreements>
295. Trade in Goods with China [Electronic resource] / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>
296. Trade in Goods with Japan [Electronic resource] / U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5880.html>
297. U.S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment. Asia Society Global Forum Washington, DC June 12, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/210563.htm>
298. U.S. Economic Engagement with the Asia Pacific. Remarks Robert D. Hormats, Under Secretary for Economic Growth, Energy, and the Environment, Bloomberg, Hong Kong, Hong Kong, China, December 7, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/e/rls/rmk/2012/201746.htm>
299. U.S. Institutional Support for ASEAN Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC November 19, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200825.htm>
300. U.S. Institutional Support for ASEAN Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC September 3, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/09/197278.htm>

301. U.S. Policy in East Asia and the Pacific: Hearing before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, One Hundred Eighth Congress, second session, June 2, 2004. Washington: U.S. Government Printing Office, 2004. – 27 p.
302. U.S. policy toward North Korea: hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Third Congress, second session, March 3, 1994. – Washington : U.S. G.P.O., 1994. – 52 p.
303. U.S. Relations with Cambodia Bureau of East Asian and Pacific Affairs Fact Sheet June 13, 2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2732.htm>
304. U.S. Relations with China. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Fact Sheet June 5, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/18902.htm>
305. U.S.-Burma Relations: Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, second session, March 29, 2006. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2007. – 54 p.
306. U.S.-Indonesia relations : hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Ninth Congress, first session, September 15, 2005. – Washington : U.S. G.P.O, 2006. – 70 p.
307. U.S.-Japan Relations. Hearing before the Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs of the Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Eleventh Congress, Second Session. April 15, 2010. – Washington: U.S. G. P. O.: 2010. – 52 p.
308. U.S.-Japan-India Trilateral Meeting Media Note. Office of the Spokesperson Washington, DC May 1, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/208819.htm>
309. U.S.-Republic of Korea Alliance. Testimony James P. Zumwalt Deputy Assistant Secretary, Bureau of East Asian and Pacific Affairs. Statement Before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Asia and the Pacific. Washington, DC June 6, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/2012/06/191869.htm>
310. UNCTAD Handbook of Statistics. 2009. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2009. – 492 p. [Electronic resource] – Access mode: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat34_enfr.pdf
311. UNCTAD Handbook of Statistics. 2010. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2010. – 542 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://unctad.org/en/Docs/tdstat35_en.pdf
312. UNCTAD Handbook of Statistics. 2011. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2011. – 513 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=2386>

313. UNCTAD Handbook of Statistics. 2012. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2012. – 522 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat37_en.pdf
314. UNCTAD Handbook of Statistics. 2013. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2013. – 522 p. – Access mode: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat38_en.pdf
315. UNGA 67 and U.S. Multilateral Priorities Remarks Esther Brimmer Assistant Secretary, Bureau of International Organization Affairs Center for Strategic and International Studies Washington, DC September 18, 2012 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/p/io/rm/2012/197845.htm>
316. United States-China Relations in the Era of Globalization: Hearing before Committee on Foreign Relations United States Senate. One Hundred Tenth Congress. Second Session. May 15, 2008. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2008. – 70 p.
317. United States-Indonesia Comprehensive Partnership. Fact Sheet. Office of the Spokesperson Washington, DC October 8, 2013 [Electronic resource] / U.S. Department of State. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/10/215196.htm>
318. Yukio Hatoyama: ‘My Political Philosophy’ August 13, 2009 // Financial Times. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/99704548-8800-11de-82e4-00144feabdc0.html>
319. Zhu, Zhiqun. China’s New Diplomacy: Rationale, Strategies and Significance / Zhiqun Zhu. – Farnham, Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2010. – 168 p.
320. Вэнь Цзябао выступил с речью на восточноазиатском саммите (14.12.2005) / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики // <http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t226734.htm>
321. Ответы премьера Вэнь Цзябао на вопросы китайских и иностранных корреспондентов 14.03.2006 / Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/t241202.htm>

ЛИТЕРАТУРА

322. Harmonious World” and China’s New Foreign Policy / Ed. by Sujian Guo and Jean-Mark F. Blanchard. – Lanham, MD.: Lexington Books, 2008. – 248 p.
323. A Noble Calling. Character and the George H. W. Bush Presidency / Ed. by William Levantrosser and Posanna Rerotti. – Westport, Connecticut: London: Praeger, 2004. – 392 p.
324. Abdelal, Rawi and Adam Segal. Has Globalization Passed Its Peak? / Rawi Abdelal and Adam Segal // Foreign Affairs. – 2007, Jan.-Febr. – Vol. 86, No. 1. – P. 100-113.

325. Acharya, Amitav. *Constructing a Security Community in Southeast Asia. ASEAN and the Problems of Regional Order* / Amitav Acharya. – London and New York: Routledge, 2001. – 226 p.
326. Acharya, Amitav. *The Quest for Identity. International Relations of Southeast Asia.* / Amitav Acharya. – London, New York: Oxford University Press, 2000. – 184 p.
327. Acharya, Amitav. *A New Regional Order in South-East Asia : ASEAN in the post-Cold War Era* / Amitav Acharya. – London: Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1993. – 285 p.
328. Acharya, Amitav. *Asia Rising: Who is Leading?* / Amitav Acharya – Singapore: World Scientific, 2008. – 260 p.
329. *After the Cold War: Essays on the Emerging World Order* / Edited by Keith Philip Lopor. – Austin, Texas: University of Texas Press, 1997. – 262 p.
330. *After the Crisis. Hegemony, Technocracy and Governance in Southeast Asia*/ Ed. by Shiraishi Takashi and Patricio N. Abinales. – Melbourne: Kyoto University Press and Trans Pacific Press, 2005. – 241 p.
331. *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World* / Ed. by James M. Scott. – Durham and London: Duke University Press, 1998. – 415 p.
332. Amer, Ramses. *Vietnam and its Neighbours. The Border Dispute Dimension* / Ramses Amer // *Contemporary Southeast Asia.* – 1995. – Vol. 17, No. 3. – P. 298-318.
333. *America's Strategic Choices* / Ed. Michael E. Brown... [et al.]: Rev. ed. – Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2000. – 417 p.
334. *American Power in the Twenty-First Century* / Ed. by David Held and Mathias Koenig-Archibury. – Malden, MA, 2004. – 299 p.
335. Ariff, Mohamed. *AFTA = Another Futile Trade Area?* – Kuala-Lumpur: University Malaya, 1994. – 236 p.
336. Armitage, Richard L., Nye, Joseph S. *The U.S.-Japan Alliance: Anchoring Stability in Asia, August 2012, Center for Strategic and International Studies. A Report of the SCIS Japan Chair* / Richard L. Armitage, Joseph S. Nye [Electronic resource]. – Access mode: http://csis.org/files/publication/120810_Armitage_USJapanAlliance_Web.pdf
337. *ASEAN Enlargement: Impact and Implications* / Ed. by Mya Than and Carolyn L. Gates. – Singapore, Institute of Southeast Studies, 2001. – 378 p.
338. *Asia in the New Millennium* / Edited by Amitav Acharya and Lee Lao To. – Singapore: Marshall Cavendish Academic, 2004. – 688 p.
339. *Asia in the Twenty-First Century. Economic, Socio-Political, Diplomatic Issues* / Edited by Paula K. Chow, Gregory C. Chow. – Singapore: World Scientific, 1997. – 172 p.
340. *Asia Threatened by Global Financial Imbalances, Contemplates Integrated Future* [Electronic resource] / *Voice of America News.* – Access mode: <http://www.huliq.com/20793/asia-threatened-by-global-financial-imbbalances-contemplates-integrated-future>

341. Asian Bond Fund (ABF) [Electronic resource] / Hong Kong Monetary Authority. – Access mode: http://www.hkma.gov.hk/gdbook/eng/a/asian_bond_fund.shtml
342. Asian Regionalism and Its Effects on Trade in the 1980s and 1990s. – Asian Development Bank, 2002.
343. Asian Strategic Review / Editors S. D. Muni, Vivek Chadha / New Institute for Defense Studies and Analyses. New Delhi. – New Delhi: Pentagon Press, 2013 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.idsa.in/system/files/book_ASR2012.pdf
344. Baojian, Yang and Yang Ling. New East Asian Regionalism in the Context of Globalization: A Stepping Stone to Development [Electronic resource] / Yang Baojian, Yang Ling. – Access mode: <http://www.seiofbluemountain.com/upload/product/201001/1263262613jqx06p3q.pdf>
345. Barns, William J. Trends in U.S. Politics and their Implications for America's Asian Policy / William J. Barns // Regional Dynamics: Security, Political and Economic Issues in the Asia Pacific Region. – Jakarta, 1990. – P. 227-272.
346. Beeson, Mark. The United States and East Asia: The Decline of Long-distance Leadership? / Mark Beeson // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. –2009, October 26 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Mark-Beeson/3240>
347. Beeson, M. US Hegemony and Southeast Asia: The Impact of and Limits to American Power and Influence / M. Beeson // Critical Asian Studies. – 2004. – Vol.36, No.3. – P. 323-354.
348. Bergsten, Fred C. Foreign Economic Policy for the Next President / Fred C. Bergsten // Foreign Affairs. – 2004, March/April. – Issue 83. – P. 88-101.
349. Bergsten, Fred C. An Opportunity for a Historic International Initiative / Fred C. Bergsten // International Herald Tribune. – 1994. – 14 Nov.
350. Bert, Wayne. The United States, China and Southeast Asian Security / Wayne Bert. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 272 p.
351. Beyond Japan. The Dynamics of East Asian Regionalism / Edited by Peter J. Katzenstein and Takashi Shiraishi. – Ithaca and London: Cornell University Press, 2006. – 313 p.
352. Bhagwati, Jagdish. In Defense of Globalization / Jagdish Bhagwati. – New York: Oxford University Press, 2004. – 308 p.
353. Biden: US-China Relations Crucial to Economic Stability. 18 Aug., 2011 [Electronic resource] / BBC News. – Access mode: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-14570137>
354. Bijian, Zheng. China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status / Zheng Bijian // Foreign Affairs. – 2005, September-October. – Vol. 85, No. 4. – P. 18-34.
355. Bijian, Zheng: China's Road of Peaceful Development and the Building of Communities of Interests / Zheng Bijian [Electronic resource] / World Forum on Chinese Studies. – Access mode: <http://www.chinastudies.org.cn/e/617.htm>

356. Bromley, Simon. *American Power and the Prospects for International Order* / Simon Bromley. – Cambridge, UK: Polity Press, 2008. – 245 p.
357. Brzezinski Z. *After America. How does the World Look in an Age of U.S. Decline? Dangerously Unstable* / Z. Brzezinski // *Foreign Policy*. – 2012. – Jan-Feb. – P.26-29.
358. Brzezinski Z. *Balancing the East, Upgrading the West. U.S. Grand Strategy in an Age of Upheaval* / Z. Brzezinski // *Foreign Policy*. – 2012. – Jan-Feb. – P. 97-104.
359. Brzezinski Z. *Three Reconciliations* / Z. Brzezinski // *American Interest*. – 2012.– Jan-Feb – Vol. VII, No. 3. – P. 126-127.
360. Brzezinski, Z. *The Group of Two that Could Change the World* [Electronic resource] // *Financial Times*. – 2009, January 13. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html>
361. Brzezinski, Zbignev. *Second Chance. Three Presidents and Crisis of American Superpower* / Zbignev Brzezinski. – New York: Basic Books, 2007. – 240 p.
362. Brzezinski, Zbignev. *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*. – New York, 2012. – 224 p.
363. Brzezinski, Zbignev. *The Choice: Global Domination or Global Leadership* / Zbignev Brzezinski. – New York: Basic Books, 2003.
364. Brzezinski, Zbignev. *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives* / Zbignev Brzezinski. – New York: Basic Books, 1997. – 223 p.
365. *Bush and Asia. America's Evolving Relations with East Asia* / Edited by Mark Beeson. – Routledge: London and New York, 2006. – 257 p.
366. *Bush Offers North Korea a Deal to End the World's Oldest Cold War*. 8 September 2007 [Electronic resource] // *The Guardian*. – Access mode: <http://www.guardian.co.uk/world/2007/sep/08/usa.northkorea>
367. Bush, Richard. *The Response of China's Neighbors to the U.S. "Pivot" to Asia*. Speech. January 31, 2012 / Richard Bush [Electronic resource] / Brookings – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/speeches/2012/01/31-us-pivot-bush>
368. Bush, Richard. *The United States and China: A G-2 in the Making?* October 11, 2011 / Richard Bush [Electronic resource] / Brookings. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/10/11-china-us-g2-bush>
369. Caballero-Anthony, Mely. *Regional Security in Southeast Asia. Beyond the ASEAN Way* / Mely Caballero-Anthony. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2005. – 328 p.
370. Calder, Kent E. *China and Japan's Simmering Rivalry* // *Foreign Affairs*. – 2006, March-April. – Vol. 85.2. – P. 129-139.
371. Capie, David H. and Evans Paul. *The Asia Pacific Security Lexicon*. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2007. – 248 p.
372. Cha, Victor. *South Korean President Park Geun-hye's First Visit to Washington, D.C.* / Victor Cha [Electronic resource] / Center for Strategic and International Studies / Center for Strategic and International Studies. – Access mode:

- <http://csis.org/publication/south-korean-president-park-geun-hyees-first-visit-washington-dc>
373. China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties / Ed. by James K. Chin and Nicholas Thomas. – Hong Kong: The Universities of Hong Kong, 2005. – 278 p.
374. Chanlett-Avery, Emma. The U.S.-Japan Alliance [Electronic resource] / Emma Chanlett-Avery / Congressional Research Service. – Access mode: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33740.pdf>
375. Cheng, Joseph Y. S. Sino-Asean Relations in the Early Twenty-first Century / Joseph Y. S. Cheng // Contemporary Southeast Asia. – 2001. – V. 23, No. 3. – P. 420-451
376. Chiba, Akira and Lanxin Xiang. Traumatic legacies in China and Japan: An exchange / Akira Chiba; Lanxin Xiang // Survival. – 2005, June. – Vol. 47, Issue 2. – P. 215-232.
377. Chile-Peru-United States-Australia-Brunei Darussalam-New Zealand-Singapore and Viet Nam (Trans Pacific Partnership-TPP Agreement [Electronic resource] // SICE. Foreign Trade Information System. – Access mode: http://www.sice.oas.org/TPD/CHL_Asia/CHL_Asia_e.ASP
378. China and ASEAN: Changing Political and Strategic Ties / Ed. by James K. Chin, Nicholas Thomas. – Center of Asian Studies. The University of Hong Kong, 2005. – 277 p.
379. China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-first Century / Ed. by Joshua Eisenman, Eric Heginbotham, and Derek Mitchell. – Armonk, New York; London, England: An East Gate Book, M. E. Sharpe, 2007. – 232 p.
380. China Bypasses American 'New Silk Road' with Two of its Own [Electronic resource] // Washington Post. – Access mode: http://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/china-bypasses-american-new-silk-road-with-two-if-its-own/2013/10/14/49f9f60c-3284-11e3-ad00-ec4c6b31cbed_story.html
381. China in the National Interest / Ed. by Owen Harries. – Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 2002. – 335 p.
382. China into the Hu-Wen Era. Policy Initiatives and Challenges / Ed. by John Wong and Lay Hongyi. – Singapore, New Jersey, London: World Scientific Publishing, 2006. – 565 p.
383. China Protests Spur Japanese Nationalists [Electronic resource] // Financial Times. – 2012, Sep. 21. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/09680884-03a2-11e2-bad2-00144feabdc0.html?siteedition=uk#axzz2i35bVx6V>
384. China-Asean [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=95
385. China's CIC May Have \$5.4 Billion Frozen in Money-Market Fund [Electronic resource] / Bloomberg. – Access mode: <http://www.bloomberg.com/apps/news?sid=ancX7qXx0kXk&pid=newsarchive>

386. Chinese Foreign Policy. Pragmatism and Strategic Behavior / Edited by Suisheng Znao. – An Armont, NY.: East Gate Book, 2004. – 319 p.
387. Chinese Foreign Policy in Transition / edited by Guoli Liu. – New York: Aldine de Gruyter, 2004. – 398 p.
388. Chomsky, Noam. Imperial Ambitions. Conversations on the post 9/11 World. Interviews with David Barsamian. – New York: Metropolitan Books, 2005. – 221 p.
389. Clark, Jonathan G. The United States and Asia-Pacific Economic Cooperation / Jonathan G. Clark. – New York: The Asia Society, 1994. – 28 p.
390. Cockburn, Andrew. Rumsfeld. His Rise, Fall, and Catastrophic Legacy / Andrew Cockburn. – N.Y., Scribner, 2007. – 248 p.
391. Cohen, Richard and Michael Mihalka. Cooperative Security New Horizons for International Order / Richard Cohen and Michael Mihalka // The Marshall Center Papers. – 2001. –No. 3 – 67 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDocs/files/College/F_Publications/mcPapers/mc-paper_3-en.pdf
392. Confronting the Bush Doctrine. Critical views from the Asia-Pacific / Ed. by Mel Gurtov and Peter Van Ness. – N.Y., London, Routledge, 2005. – 275 p.
393. Contemporary Southeast Asia. Regional Dynamics, National Differences / Edited by Mark Beeson. – New York: Palgrave Macmillan, 2004. – 254 p.
394. Cooper, Danny. Neoconservatism and American Foreign Policy / Danny Cooper. – New York: Routledge, 2011. – 204 p.
395. Cronin Richard. The North Korean Nuclear Threat and the US-Japan Security Alliance. December 10, 2005 / Richard Cronin [Electronic resource] // Fletcher Forum. – 2005, Winter. – Access mode: <http://www.stimson.org/summaries/the-north-korean-nuclear-threat-and-the-us-japan-security-alliance/>
396. Cronin, Richard. Can The Bush Administration Craft an Effective Policy Toward Southeast Asia? May 11, 2007 / Richard Cronin [Electronic resource] / Stimson. – Access mode: <http://www.stimson.org/spotlight/can-the-bush-administration-craft-an-effective-policy-toward-southeast-asia/>
397. Cronin, Richard. The Second Bush Administration and Southeast Asia / Richard Cronin [Electronic resource] / Stimson. – Access mode: <http://www.stimson.org/pub.cfm?ID=446>
398. Cruz de Castro, Renato. U.S. War on Terror in East Asia: The Perils of Preemptive Defense in Waging a War of the Third Kind / Renato Cruz de Castro // Asian Affairs: An American Review. – 2005, Winter. – Issue 31.4. – P. 212-232.
399. Cyr, Arthur I. After the Cold War: American Foreign Policy, Europe, and Asia / Arthur I. Cyr. – New York: New York University Press, 1997. – 206 p.
400. Deng, Yong. China's Struggle for Status. The Realignment of International relations / Yong Deng. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 300 p.
401. Devuyst, Yoiri. U.S.China Relations: A View from Europe / Yoiri Devuyst // Contemporary International Relations. – 2009, Sept/Oct. – Vol. 19, No. 5. – P. 118-134.

402. DeYoung, Karen. *Soldier: the Life of Colin Powell* / Karen DeYoung. – New York : Knopf, 2006. – 612 p.
403. Ding, Sheng. *The Dragon's Hidden Wings. How China Rises with Its Soft Wings* / Sheng Ding. – Landham, MD: Lexington Books, 2008. – 197 p.
404. Drezner, Daniel W. *The New New World Order* / Daniel W. Drezner // *Foreign Affairs*. – 2007, March-April. – Vol. 86, No. 2. – P. 14-38.
405. Drifte, Reinhard. *Territorial Conflicts in the East China Sea – From Missed Opportunities to Negotiation Stalemate* [Electronic resource] / Reinhard Drifte // *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*. – Access mode: <http://japanfocus.org/-Reinhard-Drifte/3156>
406. Dumbrell, John. *Clinton's Foreign Policy. Between the Bushes, 1992-2000* / John Dumbrell. – New York, London, Routledge, 2009. – 215 p.
407. *East Asia between Regionalism and Globalizm* / Edited by Gennady Chufrin – Singapore, 2006. – 132 p.
408. *East Asia Integrates. A Trade Policy Agenda for Shared Growth. The International Bank for Reconstruction and Development*. New York: The World Bank, 2004. – 249 p.
409. *East Asian Economies and New Regionalism* / Ed. by Abe Shigeyuki and Bhanupong Nidhipraba. – Kyoto University Press; Melburn, Trans Pacific Press, 2008. – 304 p.
410. *East Asian Strategic Review 1996-1997* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e96.pdf
411. *East Asian Strategic Review 1997-1998* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e97.pdf
412. *East Asian Strategic Review, 2000* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2000.html>
413. *East Asian Strategic Review, 2001* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2001.html>
414. *East Asian Strategic Review, 2002* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2002.html>
415. *East Asian Strategic Review, 2003* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2003.html>
416. *East Asian Strategic Review, 2004* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2004.html>
417. *East Asian Strategic Review, 2005* [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2005.html>

418. East Asian Strategic Review, 2006 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/what_old/pdf/east-asian_e2006s.pdf
419. East Asian Strategic Review, 2007 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2007.html>
420. East Asian Strategic Review, 2008 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2008.html>
421. East Asian Strategic Review, 2009 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2009.html>
422. East Asian Strategic Review, 2010 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/2010/east-asian_e2010_07.pdf
423. East Asian Strategic Review, 2011 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2011.html>
424. East Asian Strategic Review, 2012 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2012.html>
425. East Asian Strategic Review, 2013 [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/e2013.html>
426. East Asian Strategic Review. 1998-1999. [Electronic resource] / The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/east-asian_e98.pdf
427. Economy Overshadows Debate on Sino-US Relations. Oct. 23, 2012 [Electronic resource] / Voice of America. – Access mode: <http://www.voanews.com/content/economy-overshadows-debate-on-us-china-relations/1531686.html>
428. Economy, Elizabeth. Pivot Necessary to Sustain Long-term US Interests [Electronic resource] / Elizabeth Economy // Global Times. 2013-10-29. – Access mode: <http://www.globaltimes.cn/content/821132.shtml#.UnIYBVMtiVC>
429. Eland, Ivan. Putting "Defense" Back into U.S. Defense Policy: Rethinking U.S. Security in the Post-Cold War World / Ivan Eland. – Westport, Conn.: Praeger, 2001. – 245 p.
430. Eland, Ivan. The Empire Has No Clothes: U.S. Foreign Policy Exposed / Ivan Eland. – Oakland, CA: Independent Institute, 2004. – 267 p.
431. Fashioning a Realistic Strategy for the Twenty-First Century. A Conversation with Leslie H. Gelb [Electronic resource] / Antonia Felix // The Fletcher Forum of World Affairs. – 2010, Summer. – Vol. 34:2. – P. 5-8.

432. Felix, Antonia. *Condi: the Condoleezza Rice Story* / Antonia Felix. – New York: Newmarket Press, 2002. – 301 p.
433. *Fostering monetary & financial cooperation in East Asia* / Ed. Duck-Koo Chung, Barry Eichengreen. – Singapore; World Scientific Pub., 2009. – 175 p.
434. Frederick J. Koizumi's War [Electronic resource] / J. Frederick // *Time*. – Access mode: <http://www.time.com/time/asia/2005/koizumi/story2.html>
435. Friedberg, Aaron L. *A Contest for Supremacy. China, America and the Struggle for Mastery in Asia* / Aaron L. Friedberg. – New York, London: W W. Norton & Company, 2011. – 346 p.
436. Friedberg, Aaron L. *Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia* / Aaron L. Friedberg // *International Security*. – 1993/94, Winter. – Vol. 18, No. 3. – P. 5-33.
437. *From Cold War to New World Order. The Foreign Policy of George H. W. Bush* / Ed. by Meena Bose and Rosanna Perotti. – Westport, Connecticut; London: Greenwood Press, 2002. – 577 p.
438. Fukuyama, Francis. *Re-Envisioning Asia* // *Foreign Affairs*. – 2005, Jan-Feb. – Vol. 84, No. 1. – P. 75-89.
439. Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man* / Francis Fukuyama. – N.Y.: Free Press, 1992. – 418 p.
440. Gaddis, John Lewis. *The United States and the End of the Cold War: Implications, Reconsiderations and Provocations* / John Lewis Gaddis. – New York, NY: Oxford University Press, 1992.
441. Gaddis, John Lewis. *The Cold War, the Long Peace, and the Future* / John Lewis Gaddis // *Diplomatic History*. – 1992. – Vol.16, Is. 2. – P. 234–246.
442. Gallagher, Michael G. *China's Illusory Threat to the South China Sea* / Michael G. Gallagher // *International Security*. – 1994, Summer. – Vol. 19. No. 1. – P. 169-195.
443. Gardner-Feldman, Lily. *German-Polish Reconciliation in Comparative Perspective: Lessons for Japan?* April 19, 2010 / Lily Gardner-Feldman // *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus* [Electronic resource]. – Access mode: http://www.japanfocus.org/-Lily-Gardner_Feldman/3344
444. Garrison, Jean A. *China's Prudent Cultivation of "Soft" Power and Implications for U.S. Policy in East Asia* / Jean A. Garrison // *Asian Affairs: An American Review*. – 2005, Spring. – Issue 32.1. – P. 25-31.
445. Gilboy, George J. *The Myth Behind China's Miracle* // *Foreign Affairs*. – 2004, July-August. – Vol.83, No.4. – P. 33-43.
446. Gill, Bates. *Rising Star. China's New Security Diplomacy* / Bates Gill. – Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2010. – 267 p.
447. *Globalism and the New Regionalism. Vol. 1* / Ed. by Bjorn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel. – London: Macmillan Press Ltd, New York: St. Martin's press Inc., 1999. – 308 p.
448. *Globalization in Southeast Asia. Local, National and Transnational Perspectives* / Ed. by Shinji Yamashita and J. S. Eades. – New York, Oxford: Berghahn Books, 2003. – 265 p.

449. Gorodnia, Nataliya. China's 21st Century Financial Foreign Policy / Nataliya Gorodnia // Китаєзнавчі дослідження. Том 1. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. – С.44-49.
450. Gorodnia, Nataliya. Globalization: Emergence and Evolution [Electronic resource] / Nataliya Gorodnia // Global South. SEPHIS e-magazine. – 2009, April. – Vol.5, No.2. – Access mode: <http://sephisemagazine.org/current/current.html>
451. Gresser, Edward. Presidential Paper Tigers Should Beware China's Roar. October 19, 2012 / Edward Gresser // The Nation [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nationmultimedia.com/opinion/Presidential-paper-tigers-should-beware-Chinas-roa-30192614.html>
452. Haacke, Jungen. Intramural Challenges to the “ASEAN Way” / Jungen Haacke // Pacific Review. – 1999. – 12, No 4. – P. 581-611.
453. Haacke, Jungen. Playing Catch-Up: The United States and Southeast Asia / Haacke, Jungen [Electronic resource] / The London School of Economics and Political Science. – Access mode: <http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SR003/haacke.pdf>
454. Haass, Richard N. The Opportunity. America's Moment to Alter History's Course / Richard Haass. – New York: Public Affairs, 2005. – 242 p.
455. Haass, Richard N. Which Asian Century? / Richard Haass [Electronic resource] / Project Syndicate. – Access mode: <http://www.project-syndicate.org/commentary/on-asia-s-need-for-reconciliation-and-integration-by-richard-n--haass>
456. Haass, Richard. The Age of Monopolarity. What will Follow U.S. Dominance / Richard Haass // Foreign Affairs. – 2008, May/June [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.foreignaffairs.com/articles/63397/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity>
457. Haass, Richard. The Restoration Doctrine / Richard Haass // American Interest. – 2012. – Jan-Feb – Vol. VII, No. 3. – P. 48-56.
458. Halper, Stefan. The Beijing Consensus: Legitimizing Authoritarianism in Our Time / Stefan Halper. – New York: Basic Books, 2010. – 298 p.
459. Hankyoreh, The and Underwood William. Recent Developments in Korean-Japanese Historical Reconciliation. April 26, 2010 / The Hankyoreh and Underwood William // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/--Hankyoreh/3348>
460. Harari, Oren. The Leadership Secrets of Colin Powell / Oren Harari. – New York: McGraw-Hill, 2002. – 277 p.
461. Harmonious World: China's Ancient Philosophy for New International Order. October 2, 2007 [Electronic resource] // People's Daily Online. – Access mode: <http://english.peopledaily.com.cn>
462. Hart-Landsberg, Martin. Capitalism, The Korea-U.S. Free Trade Agreement, and Resistance / Martin Hart-Landsberg // Critical Asian Studies. – 2011,

- September. – No. 3. [Electronic resource]. – Access mode: <http://criticalasianstudies.org/>
463. Harun ur Rashid, Barrister. US-Myanmar Military Engagement: A Step to Counter China? December 1, 2012 / Barrister Harun ur Rashid // The Daily Star [Electronic resource]. – Access mode: <http://archive.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=259409>
464. Heginbotham, Eric and Richard J. Samuels. Mercantile Realism and Japanese Foreign Policy / Eric Heginbotham and Richard J. Samuels // International Security – 1998, Spring. – Vol. 22, No. 4. – P. 171-204.
465. Huang, Yukon. The Economics behind the China-Japan Dispute / Yukon Huang // Financial Times. – 2012, Sept 24 [Electronic resource]. – Access mode: <http://blogs.ft.com/the-a-list/2012/09/24/the-economics-behind-the-china-japan-dispute/>
466. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order / Samuel P. Huntington. – London, New York: Touchstone books, 1997. – 367 p.
467. Huntington, Samuel. The Clash of Civilizations? / Samuel Huntington // Foreign Affairs. – 1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 22–49.
468. Hurst, Steven. The Foreign Policy of the Bush Administration. In Search of a New World Order / Steven Hurst. – London&New York: Cassell, 1999. – 250 p.
469. Ikenberry, John G. After Victory. Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars / John G. Ikenberry. – Princeton University Press, 2009. – 320 p.
470. Jamaluddin, Muhammad. Najib: Asean+8 Which Includes US, Russia To Be Decided At Next Summit. April 10, 2010 / Muhammad Jamaluddin / Cempaka ASEAN [Electronic resource]. – Access mode: <http://cempaka-asean.blogspot.com/2010/04/najib-asean8-which-includes-us-russia.html>
471. Japan and East Asian Regionalism / Ed. by S.Javed Maswood. – London and New York, Routledge, 2001. – 160 p.
472. Japan FTA's [Electronic resource] / Bilaterals.org. – Access mode: http://www.bilaterals.org/rubrique.php3?id_rubrique=61
473. Japanese Studies. Changing Global Profile/ Editor P. A. George. – New Delhi: Northern Book Center, 2010. – 606 p.
474. Jeffries, Ian. China. A Guide to Economic and Political Development / Ian Jeffries. – London & New York, Routledge, 2006. – 673 p.
475. Jentleson Bruce W. American Foreign Policy. The Dynamics of Choice in the 21st Century. 5th edition / Bruce W. Jentleson. – New York: W W Norton & Company, 2013. – 672 p.
476. Johnson, Christopher K. and Bonnie S. Glaser. Thoughts from the Chairman: A New Type of Major Power Relations on North Korea. Sep 30, 2013 / Christopher K. Johnson, Bonnie S. Glaser [Electronic resource] / Center for Strategic and International Studies. – Access mode: <http://csis.org/publication/thoughts-chairman-new-type-major-power-relations-north-korea>

477. Kalam, Abul. *Subregionalism in Asia. ASEAN and SAARC Experiences* / Abul Kalam. – New Delhi: UBS Publishers; Distributors LTD., 2001. – 235 p.
478. Kawai, Masahiro and Ganeshan Wignaraja. *Regionalism as an Engine of Multilateralism: a Case for a Single East Asian FTA* / Masahiro Kawai and Ganeshan Wignaraja // Asian Development Bank. Working Papers Series on Regional Economic Integration. – 2008, Febr. – No. 14. – 38 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2008/WP14-East-Asian-FTA.pdf>
479. Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers* / Paul Kennedy. – New York: Random House, 1987. – 677 p.
480. Kesavapany, K. *ASEAN+8 – A recipe for a new regional architecture*. May 8th, 2010 / K. Kesavapany [Electronic resource] / East Asia Forum. – Access mode: <http://www.eastasiaforum.org/2010/05/08/asean8-a-recipe-for-a-new-regional-architecture/>
481. Kessler, Glenn. *The Confidante: Condoleezza Rice and the Creation of the Bush Legacy* / Glenn Kessler. – New York: St. Martin's Press, 2007. – 288 p.
482. Kissinger, Henry. *Diplomacy* / Henry Kissinger. – New York: Simon & Schuster, 1996. – 912 p.
483. Kissinger, Henry. *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 century* / Henry Kissinger. – N.Y., 2001. – 350 p.
484. Kissinger, Henry. *On China* / Henry Kissinger. – New York: Penguin Press, 2011. – 608 p.
485. Kissinger, Henry. *The Future of U.S.-Chinese Relations. Conflict Is a Choice, Not a Necessity* / Henry Kissinger // Foreign Affairs, 2012, March/April [Electronic resource]. – Access mode: http://www.viet-studies.info/kinhte/FA_Kissinger_China_US.htm
486. Klare, Michael T. *The Next Great Arms Race* / Michael T. Klare // Foreign Affairs. –1993, Summer. – Vol. 72, No. 3. – P. 136-152.
487. Knight, Nick. *Understanding Australia Neighbours. An Introduction to East and Southeast Asia* / Nick Knight. – Cambridge University Press, 2004. – 236 p.
488. Kohut, Andrew and Bruce Stokes. *America Against the World: How We Are Different and Why We Are Disliked* / Andrew Kohut, Bruce Stokes. – New York, 2006.
489. Kook-shin, Kim, Yeo In-kon and Kang Han-koo. *Transformation of the U.S.-Japan Alliance and South Korea's Security Strategy* / Kim Kook-shin, Yeo In-kon and Kang Han-koo. – Seoul: Korea Institute for National Unification, 2008. – 47 p. [Electronic resource] – Access mode: http://www.kinu.or.kr/eng/pub/pub_02_01.jsp?page=6&num=54&mode=view&field=&text=&order=&dir=&bid=DATA05&ses=
490. *Korea: the East Asian Pivot* / Ed. Jonathan D. Pollack. – Newport, R.I.: Naval War College Press, 2006. – 367 p.
491. Krugman, Paul. *The Myth of Asia's Miracle* / Paul Krugman // Foreign Affairs. –1994, November/December. – Vol. 73. No. 6. – P. 62-79.

492. Kupchan, Charles A. *After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of a Stable Multipolarity* / Charles A. Kupchan // *International Security*. – 1998, Fall. – Vol. 23, No. 2. – P. 40-80.
493. Kuypers, Jim A. *Presidential Crisis Rhetoric and the Press in the Post-Cold War World*. – Westport, Connecticut, London: Praeger, 1997. – 242 p.
494. *Leap of Faith* // *The Economist* [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.economist.com/node/21549005>
495. Lee, Edwin. *Singapore. The Unexpected Nation* / Edwin Lee. – Singapore: Institute of Southeast Asia Studies, 2008. – 707 p.
496. Lee, Peter. *A New Face to US-China Ties* / Peter Lee // *Asia Times online* [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.atimes.com/atimes/China/LG22Ad04.html>
497. Levy, Peter D. *Encyclopedia of the Clinton Presidency* / Peter D. Levy. – Westport, Connecticut, London, 2002. – 402 p.
498. Liao, Huanli. *Chinese Foreign Policy Think Tanks and China's Policy Towards Japan* / Huanli Liao. – The Chinese University of Hong Kong, 2006. – 371 p.
499. Limaye, Satu P. *United States-ASEAN Relations on ASEAN's Fortieth Anniversary: a Glass Half Full* / Satu P. Limaye // *Contemporary Southeast Asia*. – 2007, December. – V. 29, No. 3. – P. 447-465.
500. Lincoln E. *East Asian Economic Regionalism* / E. Lincoln. – New York, N.Y.: Council on Foreign Relations, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004. – 285 p.
501. Lind, Michael. *Beyond American Hegemony* / Michael Lind // *The National Interest*. – 2007, May-June. – Vol. 89. – P. 9-16.
502. Lippman, Thomas W. *Madeleine Albright and the New American Diplomacy* / Thomas W. Lippman. – Boulder, Colo.: Westview Press, 2000. – 368 p.
503. *Major Powers and the Quest for Status in International Politics. Global and Regional Perspectives* / Ed. by Thomas J. Volgy, etc. – NY: Palgrave Macmillan, 2011. – 237 p.
504. Manyin, Mark E., Mary Beth Nikitin, E.Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, W. H. Cooper. *U.S.-South Korea Relations*. April 26, 2013. Congressional Research Service. CRS Report for Congress / Mark E. Manyin, Mary Beth Nikitin, E.Chanlett-Avery, Ian E. Rinehart, W. H. Cooper. – 34 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41481.pdf>
505. Martin, Dick. *Rebuilding Brand America: What We Must Do to Restore our Reputation and Safeguard the Future of American Business Abroad* / Dick Martin. – New York: American Management Association, 2007. – 291 p.
506. Martin, Michael F. *U.S.-Vietnam Economic and Trade Relations: Issues for the 112th Congress*. April 5, 2011. Congressional Research Service Report for Congress / Michael F. Martin [Electronic resource]. – Access mode: <http://fpc.state.gov/documents/organization/161323.pdf>
507. Masters, Jonathan. *The Renewing America Interview: Jon Huntsman on the Wisdom of Boosting U.S.-China Economic Tie*. October 29, 2013 // Council of Foreign Relations / Jonathan Masters [Electronic resource]. – Access mode:

- <http://blogs.cfr.org/renewing-america/2013/10/29/the-renewing-america-interview-jon-huntsman-on-the-wisdom-of-boosting-u-s-china-economic-ties/>
508. McCormack, Gavan. Ampo's Troubled 50th: Hatoyama's Abortive Rebellion, Okinawa's Mounting Resistance and the US-Japan Relationship (Part 1) / Gavan McCormack [Electronic resource] // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. May 31, 2010. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/Gavan-McCormack/3365>
  509. McCoy, Clifford. US Southeast Asia Pose Risks China Clash / Clifford McCoy [Electronic resource] // Asia Times online. – Access mode: http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/LI01Ae01.html
  510. Mearsheimer, John J. A Realist Theory / John J. Mearsheimer // International Security. – 1995, Summer. – Vol. 20, No.1. – P. 82-94.
  511. Menniken, Timo. China's Performance in International Resource Politics: Lessons from the Mekong / Timo Menniken // Contemporary Southeast Asia. – 2007, April. – 29.1. – P. 97-121.
  512. Menon, Rajan. The Changing of the Guard / Rajan Menon // The National Interest. – 2008, Jan-Feb. – Vol. 93. – P. 78-86.
  513. Merlin, David. George Bush and the Guardianship Presidency / David Merlin. – Houndmills, Basingstoke, London, 1996. – 280 p.
  514. Miller, Ken. Coping with China's Financial Power / Ken Miller // Foreign Affairs. – 2010, July/August. – Vol. 89, No. 4. – P.96-109.
  515. Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration / Naoko Munakata. – Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo & Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2006. – 258 p.
  516. Narine, Shaun. Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia / Shaun Narine. – Boulder, Colorado and London, England: Lynne Rienner Publishers, 2002. – 239 p.
  517. Nerada, Takashi. Creating an East Asian Regionalism / Takashi Nerada // The Japanese Economy. – 2004, Summer. – Vol. 32. – P.64-85 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kikou.waseda.ac.jp/asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAreionalism_04_20081127172639_n3r18h5iifdkd03rvqaqlf2bp4.pdf
  518. New Summit Sidelined in Economic Power Struggle // Financial Times.– 2005. – Dec. 13. – P. 4.
  519. Noboru, Yamaguchi. Redefining the Japan-US Alliance / Yamaguchi Noboru [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nippon.com/en/features/c00204/>
  520. Northeast Asian Regionalism. Learning from the European Experience / Ed. by Christopher M. Dent and David W. F. Huang. – London: Routledge, 2002. – 265 p.
  521. Nossel, Suzanne. Smart Power / Suzanne Nossel // Foreign Affairs. – 2004, March-April. – P. 131-151.

522. Nye, Joseph S. Jr. An Alliance Larger than One Issue. January 6, 2010 / Joseph S. Nye // The New York Times [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/01/07/opinion/07nye.html?_r=1&6
523. Nye, Joseph S., Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / Joseph S. Nye. – New York, 1990.
524. Nye, Joseph. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone / Joseph S. Nye. – New York, 2002.
525. Nye, Joseph. Soft Power: the Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye. – New York, 2004.
526. Obama in Indonesia 2010: A Long-Awaited Return [Electronic resource] / The Huffington Post. – Access mode: http://www.huffingtonpost.com/2010/11/09/obama-in-indonesia-2010-a_n_780836.html
527. Obama's Absence Boosts China Trade Deal. By Demetri Sevastopulo in Hong Kong, Shawn Donnan in London and Ben Bland in Jakarta // Financial Times. – 2013, October 15 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/07d739c2-3556-11e3-952b-00144feab7de.html?siteedition=intl#axzz2huoIHJF8>
528. Obama's Trip Emphasizes Role of Pacific Rim [Electronic resource] // The New York Times. – Access mode: http://www.nytimes.com/2011/11/19/world/asia/obamas-trip-sends-message-to-asian-leaders.html?_r=0
529. Open Economy Macroeconomics in East Asia / Edited by Ahmad Zubaidi Baharumshan. – Aldershot, England: Ashgale, 2005. – 249 p.
530. Order and Security in Southeast Asia. Essays in Memory of Michael Leifer / Ed. by Joseph Chinyong Liow and Ralf Emmers. – London and New York: Routledge, 2006. – 244 p.
531. Osius, Ted. The U.S.-Japan Security Alliance: Why it Matters and How to Strengthen it / Ted Osius; foreword by Watanabe Akio. – Westport, Conn.: Praeger, 2002. – 128 p.
532. O'Sullivan, Christopher D. Colin Powell: American Power and Intervention from Vietnam to Iraq / Christopher D. O'Sullivan. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2009. – 219 p.
533. O'Sullivan, David. Priorities for EU Diplomacy in East Asia. – 2013, 12 February / David O'Sullivan [Electronic resource] / GRIPS Forum, Tokyo. – Access mode: http://eeas.europa.eu/asia/docs/20130205_grips_speech_final_en.pdf
534. Overview of ASEAN-Japanese Relations [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.aseansec.org/5740.htm>
535. Page, John. The East Asian Miracle. Four Lessons for Development Policy / John Page [Electronic resource] / The National Bureau of Economic Research. – Access mode: <http://www.nber.org/chapters/c11011.pdf>

536. Panetta: Pentagon to shift warships to Pacific. June 1, 2012 [Electronic resource] / Associated Press. – Access mode: <http://news.yahoo.com/panetta-pentagon-shift-warships-pacific-010731386.html>
537. Parent J.M. and Paul K MacDonald. The Wisdom of Retrenchment / J.M. Parent and Paul K MacDonald // Foreign Affairs. – 2011, November-December. – P. 32-47.
538. Peace Regime Building on the Korean Peninsula and Northern Asian Security Cooperation / Ed. by Tae-Hwan Kwak, Seung-Ho Joo. – Burlington, VT: Ashgate, 2010. – 210 p.
539. Pennington, Matthew. Lawmakers Uneasy over US-Myanmar Military Ties. September 5, 2013 [Electronic resource] / Associated Press. – Access mode: <http://www.cnsnews.com/news/article/lawmakers-uneasy-over-us-myanmar-military-ties>
540. Perlez, Jane. Cancellation of Trip by Obama Plays to Doubts of Asia Allies. October 4, 2013 / Jane Perlez // The New York Times [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nytimes.com/2013/10/05/world/asia/with-obama-stuck-in-washington-china-leader-has-clear-path-at-asia-conferences.html?src=recg>
541. Postmodern Politics for a Planet in Crisis: Policy, Process, and Presidential Vision / Ed. David Ray Griffin and Richard Falk. – Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1993. – 232 p.
542. Power Shift: China and Asia's New Dynamics / Edited by David Shambaugh. – Oakland, California Press, 2006.
543. Preble, Christopher. A plea for normalcy: U.S.-Japan relations after Koizumi / Christopher Preble // The National Interest. – 2006, Sept-Oct. Vol. 85. – P.72-77.
544. Pye, Lucian W. The Korean Conundrum: America's Troubled Relations with North and South Korea // Foreign Affairs. – 2005, Jan-Feb. – Vol. 84, No.1. – P. 194-197.
545. Ramo, J. C. The Beijing Consensus / J. C. Ramo, – London: The Foreign Policy Centre, 2004. – 71 p.
546. Ramo, Joshua Cooper. The Age of Unthinkable. Why the New World Disorder Constantly Surprises Us and What We Can Do about It / Joshua Cooper Ramo. – New York, Boston, London: Back Bay Books, 2009. – 285 p.
547. Redefining the Pacific? Regionalism Past, Present and Future / Ed. by Jenny Breant-Tokalay, Ian Frazee. – Cornwall, G.B.: Ashgate, 2006. – 207 p.
548. Regional Dynamics: Security, Political and Economic Issues in the Asia Pacific Region / Ed. by Robert A. Scalapino, Seizaburo Sato, Jusuf Wanandi, and Sung-Joo Han. – Jakarta: Center for Strategic and International Studies, 1990. – P.227-272.
549. Regionalism in East Asia. Paradigm shifting? / Ed. by Fu-Kuo Liu and Philippe Regnier. – London, New York: Routledge Curson, 2003. – 250 p.

550. Regionalism in Northeast Asia: Opportunities and Challenges / Edited by Hyungdo Ahn, Yong Shik Choo. – Seoul: Korea Institute for International Economic Policy, 2005. – 134 p.
551. Reid, Maree-Anne. The Shape of Things to Come: the U.S.-Japan Security Relationship in the New Era / Maree-Anne Reid. – Canberra: Strategic and Defense Studies Centre, Australian National University, 1998. – 230 p.
552. Reinventing the Alliance: U.S.-Japan Security Partnership in an Era of Change / Edited by John Ikenberry and Takashi Inoguchi. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 266 p.
553. Rethinking the East Asia Miracle / Ed. Joseph E. Stiglitz and Shahid Yusuf. – Washington D.C.: World Bank Publications, 2000. – 540 p.
554. Revere, Evans J. R. Park Geun-hye's Electoral Victory: A Sigh of Relief from Washington? December 19, 2012 / Evans J. R. Revere [Electronic resource] / Brookings. – Access mode: <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/19-south-korea-president-revere>
555. Revere, Evans. The United States and Japan in East Asia: Challenges and Prospects for the Alliance / Evans Revere // American Foreign Policy Interests. – 2013. – Vol. 35, No. 4 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/papers/2013/08/19-us-japan-alliance-east-asia-revere>
556. Revere, Evans. U.S.-South Korea Relations in Obama's Second Term: Managing Challenge and Change. February 2013 / Evans Revere [Electronic resource] / Brookings. – Access mode: <http://www.brookings.edu/research/papers/2013/02/us-south-korea-relations-revere>
557. Rising Powers, Shrinking Planet // Z Magazine. – 2010. – Vol. 23, No. 7-8. – P. 75-77.
558. Road to ASEAN-10: Japanese Perspectives on Economic Integration / Ed. by Sekiguchi Suco and Noda Makito. – Tokyo: Japan Center for International Exchange, and Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1999.
559. Ross, Robert S. The Problem with the Pivot. Obama's New Asia Policy is Unnecessary and Counterproductive / Robert S. Ross // Foreign Affairs. 2012. – Nov-Dec. – P.70-82.
560. Roy, Denny. Hegemon on the Horizon? China's Threat to East Asian Security / Denny Roy // International Security. –1994, Summer. – V. 19, No. 1. – P. 149-169.
561. Roy, Denny. The "China Threat" Issue: Major Arguments / Denny Roy // Asian Survey. – 1996, August. – Vol. 36, No. 8. – P. 758-771.
562. Ruland, Jurgen. ASEAN and the Asian Crisis / Jurgen Ruland // Pacific Review. – 2000. – V. 13, No 3. – P. 421-451.
563. Russia and Asia. The Emerging Security Agenda / Edited by Gennady Chufrin. – New York: SIPRI, Oxford University Press, 1999. – 519 p.

564. Samuels, Richard J. *Securing Japan: Tokyo's Grand Strategy and the Future of East Asia* / Richard J. Samuels. – Ithaca: Cornell University Press, 2007. – 276 p.
565. Sanchez-Cacicedo, Amaia. *Peacebuilding in Asia: Refutation or Cautious Engagement. Occasional Paper* / Amaia Sanchez-Cacicedo. – Conde-sur-Noireau, France: European Institute for Security Studies, 2010. – No. 86. – 43 p.
566. Sano, Ryo. *The Ambitions and Limitations of Japan's Foreign Policy in the Post-Cold War Era : Loosen the Ties or Reaffirm the U.S.-Japan Alliance?* / Ryo Sano. – New York: East Asian Institute, Columbia University, 1996. – 20 p.
567. Segal, Gerald. *East Asia and the "Constrainment" of China* / Gerald Segal // *International Security*. – 1996, Spring. – Vol. 20. – No.4. – P.130-138.
568. Seung-hwan, Lee. *Asian Values and the Future of the Confucian Culture* / Lee Seung-hwan // *East Asian Review*. – Spring 2000. – Vol. 12, No. 1. – P. 45-62.
569. Sharief, Felix. *European Pivots to Southeast Asia: Leaving the EU-ASEAN Corridors?* / Felix Sharief [Electronic resource] / Center for Strategic and International Studies. cogitASIA. A blog of the CSIS Asia House. – Access mode: <http://cogitasia.com/european-pivots-to-southeast-asia-leaving-the-eu-asean-corridors/>
570. Simon, Sheldon W. *Is there a U.S. Strategy for East Asia?* / Sheldon W. Simon // *Contemporary Southeast Asia*. – 1999. – Vol. 21, No. 3. – P. 25-34.
571. Simon, Sheldon. *ASEAN and Its Security Offspring: Facing New Challenges* / Sheldon Simon. – Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007. – 184 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub793.pdf>
572. *Sino-American Relations. Challenges Ahead* / Ed. by Yufan Hao. – Farham, Surrey, England; Burlington, VT, USA, 2010. – 255 p.
573. *Sino-ASEAN Relations in the Early Twenty-first Century* // *Contemporary Southeast Asia*. – 2001. – V. 23, No. 3. – P. 420-451.
574. Snider, Don M. *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision. 2nd Edition. March 15, 1995.* – Strategic Studies Institute. United States Army War College. Carlisle, PA., 1995. – 20 p. [Electronic resource] . – Access mode: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/>
575. Snyder, Scott. *Lee Myung-bak's Foreign Policy: A 250-Day Assessment* / Scott Snyder [Electronic resource] / Asia Foundation. – Access mode: <http://asiafoundation.org/resources/pdfs/SnyderLMBForeignPolicyKJDA.pdf>
576. Sopiee, Noordin. *A Man & his Idea. Selected Writings and Speeches* / Noordin Sopiee. – Kuala-Lumpur, Malaysia: Institute of Strategic and International Studies (ISIS), 2006. – 708 p.
577. *Southeast Asian Security in the New Millennium (Study of the National Bureau of Asian Research, U.S.)* / Ed. by Richard J. Ellings and Sheldon W. Simon. – Armonk, N. Y: M. E. Sharpe, 1996. – 234 p.
578. Sridharan, Kripa. *Regional Cooperation in South and Southeast Asia* / Kripa Sridharan. – Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2007. – 384 p.

579. Steinberg, David I. The United States and its Allies: the problem of Burma/Myanmar policy (Report) / David I. Steinberg // Contemporary Southeast Asia – 2007, August. – Vol. 29, No. 2. – P. 219-238.
580. Steinhauer, Jennifer. Back in Asia, Hagel Pursues Shift to Counter China's Goals in Pacific. – 2013, October 2 / Jennifer Steinhauer // The New York Times [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/03/world/asia/chuck-hagel-in-asia.html?_r=0
581. Stiglitz, J. E. Globalization and Its Discontents / J. E. Stiglitz. – New York: Norton, 2002. – 288 p.
582. Sutter, Robert G. The United States and East Asia / Robert G Sutter. – New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003. – 232 p.
583. Sutter, Robert G. China's Rise in Asia: Promises and Perils / Robert G Sutter. – Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD, 2005. – 313 p.
584. Swaine, Michael D. America's Challenge. Engaging a Rising China in the 21st Century / Michael D. Swaine. – Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2011. – 671 p.
585. Takahashi, Kosuke. Hatoyama to Nanjing, Hu to Hiroshima? The New Face of China-Japan Relations / Kosuke Takahashi // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Kosuke-TAKAHASHI/3290>
586. Takashi, Nerada. Creating an East Asian Regionalism / Nerada Takashi // The Japanese Economy. – 2004, Summer. – Vol. 32. – P. 64-85 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kikou.waseda.ac.jp/asia/uploadfile/koseiin/02/20/JPN/EAreionalism_04_20081127172639_n3rl8h5iifdkd03rvqqlf2bp4.pdf
587. Tanaka, Hitoshi. The ASEAH-3 and East Asia Summit: A Two-Tiered Approach to Community Building / Hitoshi Tanaka // East Asia Insights. Japan Center for International Exchange. – 2006. – No. 1 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.jcie.org/researchpdfs/EAI/1-1.pdf>
588. Tarling, Nicholas. Regionalism in Southeast Asia. To Foster the Political Will / Nicholas Tarling. – London and New York: Routledge, 2006. – 287 p.
589. Tetsuo, Maeda. Escape from Dependency: An Agenda for Transforming the Structure of Japanese Security and the US-Japan Relationship. September 7, 2009 / Maeda Tetsuo // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/-Maeda-Tetsuo/3213>
590. Tiger's Roar. Asia's Recovery and its Impact/ Edited by Julian Weiss. – Armonk, New York; London, England: An East Gate book, 2001. – 355 p.
591. Thayer, Bradley A. In Defense of Primacy / Bradley A. Thayer // The National Interest. – 2006, Nov-Dec. – № 86. – P. 32-38.
592. The 2nd ASEAN Reader / Compiled by Sharon Siddique and Sree Kumar. – Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 2003. – 602 p.
593. The American Impasse: U.S. Domestic and Foreign Policy after the Cold War / Ed. by Michael Minkenberg and Herbert Dittgen. – Pittsburgh, Pa.: Pittsburg University Press, 1996. – 329 p.

594. *The ASEAN: Thirty Years and Beyond* / Edited. by Maria Jourdes Aranal-Sereno, Joseph Sedfrey Santiago. – Quezon City: Institute of International Legal Studies, University of the Philippines Law Center, 1997. – 464 p.
595. *The Asia Pacific Security Lexicon* / Ed. David Capie and Paul Evans. – Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, 2007. – 250 p.
596. *The Clinton legacy* / Edited by Colin Campbell and Bert A. Rockman. – New York: Chatham House, 2000. – 368 p.
597. *The Clinton Riddle. Perspectives on the Forty-second President* / Ed. by Todd G. Shields, Jennie M. Whayne and Donald R. Relley. – Fayetteville: The University of Arkansas Press, 2004. – 309 c.
598. *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (World Bank Research Report). – New York: Oxford University Press, 1993. – 369 p.
599. *The European Union, United States and ASEAN: Challenges and Prospects in the 21st Century*/ Ed. by K. S. Nathan. – London: ASEAN Academic Press, 2002. – 398 p.
600. *The Malaysia Curse: Will a U.S. President Ever Get to Kuala Lumpur?* Bower, Ernie and Kathryn Tinker. October 2, 2013 [Electronic resource] / *Indopacificreview*. – Access mode: http://www.indopacificreview.com/sk_portfolio/malaysia-curse-will-u-s-president-ever-get-kuala-lumpur/
601. *The NAGA Challenged. SEA in the Wings of Change* / Ed. by Victor R.Savage, May Tan-Mullins. – Singapore: Marshall Cavendish Academic, 2005. – 489 p.
602. *The Oxford Handbook of International Relations* / Ed. by Christian Reus-Smit and Dubcan Snidal. – Oxford University Press, 2008 – 772 p.
603. *The Path to the ASEAN Free Trade Agreement* [Electronic resource] / ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Agreement. – Access mode: <http://asean.fta.govt.nz/the-path-to-the-asean-fta/>
604. *The Rhetorical Presidency of George H. W. Bush* / Ed. by Martin J.Medhurst. – Austine, Texas: Texas A&M University Press, 2006. – 207 p.
605. *The Rise of China and a Changing East Asian Order* / Ed. by Kokubun Ryosei and Wang Jisi. – Tokyo, New York, Japan Center for International Exchange, 2004. – 278 p.
606. *The Rise of China. Essays on the Future Competition* / Ed. by Gary J. Schmitt. – N.Y., London: Encounter books, 2009. – 192 p.
607. *The Rise of East Asia. Critical Visions of the Pacific Century* / Ed. by Mark Berger and Douglas A. Borer. – London, New York: Routledge, 1997. – 308 p.
608. *The Trans-Pacific Partnership: free trade at what costs?* – Analysis [Electronic resource] / *Bilaterals.org*. – Access mode: <http://www.bilaterals.org/spip.php?article21958&lang=en>
609. *The US-Japan Alliance. Balancing Soft and Hard Power in East Asia* / Edited by David Arase and Tsuneo Akada. – New York, 2010.
610. *The U.S.-Japan Security Alliance: Regional Multilateralism* / Edited by Takashi Inoguchi, G. John Ikenberry and Yoichiro Sato. – New York : Palgrave Macmillan, 2011. – 314 p.

611. The United States and Southeast Asia: a Policy Agenda for a New Administration: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations / J. Robert Kerry, Chair; Robert A. Manning, Project Director. – New York: Council of Foreign Relations, 2001. – 80 p.
612. The United States Security Strategy for the East Asia Pacific Region / DTIC online. Information for the defense security. – Access mode: www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA298441
613. Tiger's Roar. Asia's Recovery and its Impact/ Edited by Julian Weiss. – Armonk, New York; London, England: An East Gate book, 2001. – 355 p.
614. Tyner, James A. America's Strategy in Southeast Asia. From the Cold War to the Terror War. – Lanham, Maryland: Rowman&Littlefielf Publishers, Inc., 2007. – 230 p.
615. U.S. and Japan Agree to Broaden Military Alliance // The New York Times [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nytimes.com/2013/10/04/world/asia/japan-and-us-agree-to-broaden-military-alliance.html?ref=world&_r=0
616. U.S. Foreign and Strategic Policy in the Post-Cold War Era: a Geopolitical Perspective / Edited by Howard J. Wiarda. – Westport, Conn.: Greenwood Press, 1996. – 263 p.
617. U.S. Foreign Policy toward the Third World: a Post-Cold War Assessment / Edited by Jürgen Rüländ, Theodor Hanf, and Eva Manske. – Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, Inc., 2006. – 269 p.
618. U.S. Sends New Aircraft to Okinawa, Despite Fierce Opposition // The New York Times [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nytimes.com/2012/10/02/world/asia/united-states-military-sends-ospreys-to-okinawa-despite-fierce-opposition.html?_r=0
619. U.S.-China Relations: A New Path? June 26, 2013 [Electronic resource] / Brookings. – Access mode: <http://www.brookings.edu/events/2013/06/27-us-china-relations>
620. U.S.–Vietnam Defense Relations: Investing in Strategic Alignment. July 18, 2012 [Electronic resource] / The Heritage Foundation. – Access mode: <http://www.heritage.org/research/reports/2012/07/us-vietnam-defense-relations-investing-in-strategic-alignment>
621. Vietnamese For Policy in Transition / Ed. Carlyle A. Thayer, Ramses Amer. – New York: Palgrave Macmillan, 1999 – 294 p.
622. Vogel, Ezra F. Japan as Number 1. Lessons for America / Ezra F Vogel. – Cambridge, Massachusetts: Harper Colophon Books, 1980. – 272 p.
623. Von Hippel, Karin. Democracy by Force: U.S. Military Intervention in the post-Cold War World / Karin Von Hippel. – Cambridge; Cambridge University Press, 1999. – 238 p.
624. Wade, Geoff. China and its neighbors. Jan. 02, 2011 [Electronic resource] / Geoff Wade // The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: <http://japanfocus.org/events/view/19>

625. Walsh B. Where Will Abe Lead? // Time [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.time.com/time/asia/news/article/0,9754,1536971,00.html>
626. Walt, Stephen M. The End of American Era / Stephen M. Walt // The National Interest. – 2011, Nov-Dec. – Access mode: <http://www.informationclearinghouse.info/article29521.htm>
627. Wakabayashi, Hideki. The U.S.-Japan Alliance: a New Framework for Enhanced Global Security / Hideki Wakabayashi; foreword by Michael J. Green. – Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2008 – 37 p.
628. Walt, Stephen M. The End of American Era / Stephen M. Walt // The National Interest. – 2011, Nov-Dec. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.informationclearinghouse.info/article29521.htm>
629. Wan, Chin Kin. ASEAN's Engagement with the U.S. in the 21st Century // 2nd ASEAN Reader. Op.cit.– P.403-409.
630. What is in a Rim? Critical Perspectives on the Pacific Region Idea / Edited by Arif Dirlic. – Lanham, Mariland; Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998. – 2nd ed. – 384 p.
631. Wohlforth, William C. Realism and the End of the Cold War. / William C. Wohlforth // International Security. – 1994, Winter. – Vol. 19, No. 3. – P. 91-130.
632. Yahuda, Michael. The International Politics of the Asia Pacific / Michael Yahuda. – Abington, Oxon: Taylor&Francis Books Ltd., 2004. – 344 p.
633. Zakaria, Fareed. The Post American world / Farid Zakaria. – New York: W. W. Norton&Company, 2008. – 292 p.
634. Zakaria, Fareed. Culture is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew / Fareed Zakaria // Foreign Affairs. – 1994, March/April. – Vol. 73. – Pp. 109-126.
635. Zakaria, Fareed. The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad / Fareed Zakaria. – New York, London: W. W. Norton & Company, 2007. – 301 p.
636. Zoellick, Robert D. China: What Engagement Should Mean / Robert D. Zoellick // China in the National Interest / Ed. by Owen Harries. – Piscataway, NJ, 2002. – P.45-57.
637. Арешидзе Л. Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды / Л.Г.Арешидзе. – М.: «Международные отношения», 2007. – 296 с.
638. Арешидзе Л. Г. Эволюция системы международных отношений в Северо-Восточной Азии в 1990-ые - начале XXI-го в.: соперничество США, Китая и Японии за влияние в регионе: автореферат дис. ... доктора исторических наук : 07.00.15 / Арешидзе Лиана Георгиевна; ГОУВПО "Российский университет дружбы народов". – М., 2010.
639. Арин О.А. Азиатско-Тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Наука, 1997. – 435 с.

640. Баранова Н. Східна Азія у доктринальних засадах тихоокеанської політики США (кінець 1990-х – 2000-і рр.) / Н.Баранова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2002. – Вип. 36. – Ч.ІІ. – С.76-78.
641. Басенкова Є.В. Еволюція взаємовідносин у трикутнику Індія-КНР-США в умовах глобалізації : Дис... канд. політ. наук. – К., 2009.
642. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн // Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
643. Величко В. Зовнішня політика Китаю: від «мирного співіснування» до «мирного наступу» / В.Величко // Політика і час. – 2007. – №2. – С.49-55.
644. Взаимовыгодные торгово-экономические отношения между Китаем и США. 19.04.2006 [Электронный ресурс] / Russian. Xinhuanet. – Режим доступа: http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2006-04/19/content_243266.htm
645. Воронцов А. Позиция Китая по «корейскому вопросу». 11 октября 2013 / А. Воронцов [Электронный ресурс] / Российский совет по международным делам. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2471#top
646. Восток/Запад. Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений / Под ред. А. Д. Вознесенского. – М., 2002.
647. Восточная Азия: между регионализмом и глобализмом / Отв. редактор Г. Чуфрин. – М.: Наука, 2004. – 288 с.
648. Головченко В. І. “Рах Americana” чи “Рах Sinica”: глобальний інформаційний виклик Пекіна і відповідь Вашингтона / В. І. Головченко // Дослідження світової політики. – 2007. – Вип. 41. – С.164-181.
649. Гончар Б., Таран М. США-КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-ті роки ХХ ст. / Б. Гончар, М. Таран // Наукові записки Академії вищої школи України. – 1999. Випуск 2. – С.22-31.
650. Гончар Б. М., Таран М. А. Тайвань у військово-стратегічних планах США і проблема об'єднання Китаю / Б. М. Гончар, М. А. Таран // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип. 46. – С.33-36.
651. Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Барак Обама і зовнішньополітична «спадщина» Джорджа Буша-молодшого (кризові аспекти) / Б.М.Гончар, Ю.Б.Гончар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – Вип. 109. – С.10-14.
652. Гончар Б., Семеніст І. Політика адміністрації Дж. Буша стосовно американсько-японського союзу безпеки (1988-1992 рр.) / Б.Гончар, І.Семеніст // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2009. – Вип. 96. – С.4-6.
653. Гончар Б.М. Регіональні пріоритети зовнішньої політики адміністрації Барака Обама // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. Част. 1. – С.36-44.
654. Гончарук А. З. Китайська відповідь на сучасні глобальні виклики // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 1. – Київ: Інститут

- сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців. – К., 2011. – С. 8-13.
655. Гончарук А.З., Микал О.К., Кобзаренко А.М. Пріоритетні питання політики України щодо країн Азії. Аналітична доповідь / А.З. Гончарук, О.К.Микал, А.М.Кобзаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/525/>
656. Городня Н. «Стратегія залучення» М'янми в політиці США за адміністрації Б.Обами / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2013. – №118. – С.13-17.
657. Городня Н. Азійсько-тихоокеанська політика адміністрації Б.Обами / Н. Городня // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – №6 (241). – С. 17-24.
658. Городня Н. Американсько-китайські відносини в «політичному» 2012 р. / Н. Городня // Світ ХХІ століття: мультицивілізаційна парадигма розвитку// Матеріали міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 5 червня 2012 р. – С. 60-65.
659. Городня Н. Американсько-китайські відносини за першої адміністрації Б.Обами // Сходознавство. – 2012. – №60. – С. 12-27.
660. Городня Н. АСЕАН: утворення та етапи розвитку / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип. 102. – С.7-10.
661. Городня Н. Відновлення американського лідерства в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в політиці адміністрації Б. Обами / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107. Част. 1. – С. 190-196.
662. Городня Н. Вплив фінансово-економічної кризи 1997-1998 рр. на формування східноазійського регіоналізму / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2008. – Вип. 42. – С. 240-258.
663. Городня Н. Еволюція американсько-китайських відносин в перше постбіполярне десятиліття / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – №108. – С.7-10.
664. Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період / Н. Городня // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – №2. – С. 89-105.
665. Городня Н. Економічна дипломатія адміністрації Барака Обами: східноазійський напрям / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 112. Част. 1 – С. 188-197.
666. Городня Н. Економічна інтеграція в АТР в кінці 1980-х – 1990-ті рр. і регіональна політика США / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2012. – Вип.112. – С. 10-13.
667. Городня Н. Закордонна інвестиційна політика Китаю: динаміка й основні тенденції / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 94. Част. 2. – С. 218-224.

668. Городня Н. Інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в глобальну епоху: регіональна специфіка / Н. Городня // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2012. – Вип. 18. – С. 77-83.
669. Городня Н. Інтеграційні процеси в Східній Азії на початку ХХІ ст. у вимірі економічної, політичної і соціокультурної складових / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2013. – Вип. 1 (62). – К., 2013. – С. 137-155.
670. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті ХХІ ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2010. – Вип. 50. – С. 198-227.
671. Городня Н. Місце ООН в китайській концепції нового світового порядку / Н. Городня // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96. Част. 1. – С. 168-174.
672. Городня Н. Політика адміністрації Б.Обами в Південно-Східній Азії та її вплив на американсько-китайські відносини / Н. Городня // Світ ХХІ ст. Взаємодія «Північ-Південь» у вимірах перспектив глобального співіснування. Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції (м. Київ, 21 червня 2011 р.). – К., 2011. - С.78-84.
673. Городня Н. Політика КНР в Південно-Східній Азії (друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / Н. Городня // Вісник Київського університету. Історія. – 2012. – № 109. – С. 15-19.
674. Городня Н. Регіональна інтеграція в АТР в постбіполярній політиці США / Н. Городня // Історичний архів. – 2013. – Вип. 11. – С.111-118.
675. Городня Н. Східна Азія в глобальних перетвореннях сучасності під впливом фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. / Н. Городня // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 1(54). — С. 197-222.
676. Городня Н. Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989-2013 рр.) / Н. Д. Городня. – К., 2014.
677. Городня Н. Східноазійська політика США за президентства Дж. У. Буша: інтеграційний аспект / Н. Городня // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2012. – С. 277-292.
678. Городня Н. Цивілізаційні чинники сучасного розвитку країн Східної Азії / Н. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – Вип. 104. – С. 14-17.
679. Гримська М.І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії "чотирьох модернізацій": Дис... канд. політ. наук. – К., 2009.
680. Гура В.К. Процеси глобального розвитку в регіональних інтерпретаціях та цивілізаційних контекстах країн Південно-Східної Азії / В. К. Гура // Дослідження світової політики. – 2006. – Вип. 34. – С.138-187.
681. Гусев М. «Джамаа Исламийа» – собрат «Аль-Каиды» в Юго-Восточной Азии / М. Гусев [Электронный ресурс] / Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/03-11-03.htm>
682. Деловая Япония. Экономика и связи с Россией в 1999-2001 гг. – М., 2002.

683. Динли, Шэн. Что означает визит Хилари Клинтон в Азию? / Шэн Динли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/95181/6598851.html>
684. Драган П. І. Трансформація японсько-американського військово-політичного союзу в постбіполярний період / П. І. Драган // Дис... канд. політичних наук: 23.00.04. – К., 2009. – 203 с.
685. Дубовий І. Політика США щодо Японії (80-ті – початок 90-х років) Дис... канд.іст.наук: 07.00.02 / І.Дубовий. – К., 1993. – 210 с.
686. Закария, Фарид. Постамериканский мир / Фарид Закария. – М.: Европа, 2009. – 277 с.
687. Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года / П. Кальвакоресси. – М., 2000. – Кн.1. – С.192-193.
688. Каракуц А. М. Трансформація зовнішньополітичної стратегії США за часів адміністрації Б.Обами: азійсько-тихоокеанський вимір / А. М. Каракуц // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107, Част. 1. – С.179-183.
689. Китай в мировой политике / Отв. ред.-сост. А. Д. Воскресенский. – М.: РОССПЭН, 2001. – 527 с.
690. Китай в XXI веке: глобализация интересов безопасности / Отв.ред.Г.Чуфрин. – М.: Наука, 2007. – 324 с.
691. Китай в мировой и региональной политике. – М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2011.
692. Косов, Александр. Российские исследователи о внешней политике США после окончания «холодной войны» / Александр Косов // Журнал международного права и международных отношений. – 2007. – №2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/1173/188/>
693. Кременюк В. А. Две модели отношений США с окружающим миром: «заботливый отец» или «суровый шериф» / В.А.Кременюк // США — Канада: экономика, политика, культура. – 2004. – № 11. – С. 3–14.
694. Кременюк В. А. США в современной мировой системе / В.А.Кременюк // Россия и Америка в XXI веке. – 2008. – №2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=79>
695. Крупянко М. И., Арешидзе Л.Г. США и Восточная Азия. Борьба за «новый порядок» / М.И.Крупянко, Л.Г.Арешидзе. – М.: «Международные отношения», 2010. – 448 с.
696. Кулініч М.А., Шергін С.О. Тихоокеанський регіоналізм у контексті асиметричної інтеграції / М.А. Кулініч, С.О. Шергін // Науковий вісник Дипломатичної академії. – 2006. – №10 (Ч.1). – С.3-19.
697. Лакішик Д. М. Нова адміністрація США: проблеми і завдання , Д. М.Лакішик // Проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – 2010. – Вип.1. – КиМУ, 2010. – С. 187-204.
698. Лексютина Я.В. Америко-китайские отношения в условиях трансформирующейся международной системы в начале XXI в.:

- автореферат дис. ... доктора политических наук: 23.00.04 / Лексютина Яна Валерьевна; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2012. – 46 с.
699. Лексютина Я.В. США и Китай: линии соперничества и противоречий. – СПб.: СПбГУ, 2011. – 230 с.
700. Ленський П. С. Центральнoазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в пост біполярний період: Дис... канд. політ. наук. – К., 2010.
701. Лещенко Л. О. Фактори співробітництва і протидії в ареалі країн ПСА: економічний, політичний, соціокультурний та міжнародний виміри / Л. О. Лещенко // Дослідження світової політики. – 2008. – Вип. 42. – С. 218-239.
702. Лещенко Л. О. Китай: зв'язи з зовнішнім миром / Л. О. Лещенко // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2009.
703. Лещенко Л. А. Поліцентризм та мультикультуралізм як визначальні риси азіатської версії глобалізації / Л. А. Лещенко // Дослідження світової політики. – Вип. 1(54). – К., 2011. – С. 222-242.
704. Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т., 4-х кн. / Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. – К., 2008. – Кн. 1. – С. 503-540.
705. Лукин В. П. «Центры силы»: концепции и реальность / В. П. Лукин. – М.: «Международные отношения», 1983. – 256 с.
706. Марцун Є.В. Китайський фактор. ХХІ століття: відновлення біполярності чи виклик Пекіна і відповідь Вашингтона // Політика і час. – 2003. – №10. – С.59-68.
707. Михеев В. В. Глобализация и азиатский регионализм. Вызовы для России / В. В. Михеев. – М.: Институт Дальнего Востока, 2001. – 219 с.
708. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки) / Л.В.Гайдуков, В.Г.Кремень, Л.В.Губерський та ін. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
709. Міжнародні відносини і світова політика: Підручник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 863 с.
710. Михеев В. В. Глобализация и азиатский регионализм. Вызовы для России / В. В. Михеев. – М., 2001.
711. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 378 с.
712. Підберезних І. Є. Зовнішня політика та дипломатія США на Далекому Сході в умовах глобалізації: характеристика домінуючих напрямків / І. Є. Підберезних // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 107, Част. 1. – С.208-214.
713. Погорелова І.С. Корейське питання в зовнішній політиці США (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.). Дис... канд.іст.наук: 07.00.02 / І. С. Погорелова. – К., 2003. – 232 с.

714. Погорська І., Лакішик Д. Зовнішня політика адміністрації Б. Обами в контексті американського глобального лідерства / І.Погорська, Д.Лакішик // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – №2. – С. 179-192.
715. Політика США в Азіатско-Тихоокеанском регіоні в період адміністрації Б.Обами / Б. А. Ширяев, А. И. Цветков, Я. В. Лексютина, А. В. Ковш, И. В. Федоров, И. С. Ланцова. – Санкт-Петербург: ФМО СПбГУ, 2012. – 260 с.
716. Пронь С.В. Китай: зовнішня політика і дипломатія у другій половині ХХ ст. / С. Пронь. – Миколаїв: Ілліон, 2012. – 147 с.
717. Пронь С. Нова «модель безпеки» в Азійсько-тихоокеанському регіоні та американсько-японські відносини / С. Пронь // Дослідження світової політики. – 2003. – Вип.22. – С. 190-196.
718. Пронь С. В. США і еволюція азійсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / С. Пронь. – Донецьк, 2004.
719. Пронь С. США і Японія на рубежі тисячоліть: історичний досвід та перспективи відносин / С.Пронь // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип.6. – С.435-438.
720. Пронь С. США та Японія в АТР (50-90-ті рр. ХХ ст.) / С.Пронь. – Миколаїв: Видавництво МДУ ім.П.Могили, 2003. – 244 с.
721. Пронь С.В. Японія - США - Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 296 с.
722. Радченко О. Нова політика Японії на міжнародній арені в першій половині 90-х рр. та реакція асеанівських країн // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 1999. – Вип.22. – С.43-44.
723. Радченко О.В. Політика Японії щодо країн АСЕАН (кінець 70-х – 90-ті роки): Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / О.В. Радченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2002. — 20 с.
724. Результаты саммитов, основные программные документы [Электронный ресурс] / Российский центр исследований АТЭС. – Режим доступа: <http://www.apres-center.ru/131/>
725. Рогов С. Доктрина Обамы. Властелин двух колец / С.Рогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1783#top
726. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. Навчальний посібник / За ред. Л. Д. Чикаленко. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 628 с.
727. Симония Н.А. Глобализация и проблема мирового лидерства / Н.А. Симония, А.В. Торкунов // Международная жизнь. – 2013. – №3 [Электронный ресурс] // http://www.mgimo.ru/files2/2013_06/up99/file_99ea7e055f2f44b9ab82b2b44a93451e.pdf

728. Седнев В. Еволюція зовнішньополітичних концепцій КНР: від теорії "трьох світів" до "багатополярного світу" // Східний Світ – К., 2002. – №2. – С.59–64.
729. Седнев В. Тягар традицій і виклики глобалізації: зовнішня політика Китаю на зламі тисячоліть // Східний Світ. – К., 2003. – №2. – С.93–101.
730. Семеніст І.В. Американсько-японський союз безпеки в постбіполярний період (1991-2001 рр.). Дис... канд.іст.наук: 07.00.02 / І.В.Семеніст; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2013.
731. Сорос Д. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Д.Сорос. – М.: ИНФРА-М, 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://capitalizm.narod.ru/soros7.htm#_Точ483372566
732. Сумский В. Саммит АТЭС-2012 должен стать историей с продолжением / В.Сумский // Международная жизнь. – 2012. – 12.09. – С.53-62 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/news/experts/document226752.phtml>
733. США і світ: ХХІ століття. Колективна монографія пам'яті Є.Камінського. – К.: «Центр вільної преси», 2012. – 557 с.
734. США в новом мире. Пределы могущества / Отв. ред. В. И. Кривохижа. – М.: РИСИ, 1997.
735. США на рубеже веков / Отв. ред. С. М. Рогов. – М.: Наука, 2001.
736. Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр.». Дис... канд.іст.наук: 07.00.02 / М. А. Таран; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 230 с.
737. Таран М. Вплив демократизації на Тайвані на зовнішню політику США в Східній Азії в 1990-ті рр. / М. Таран. – К., 2002.
738. Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979–1990) / М. А.Таран // Східний світ. – 2006. – №2. – С.95-100.
739. Таран М. А. Новий зміст “старих” проблем (Американсько-китайські відносини) / М. А. Таран // Політика і час. – 2003. – №8. – С.76-82.
740. Таран М. Вплив демократизації на Тайвані на зовнішню політику США в Східній Азії в 1990-ті рр / М. Таран. – К.: Т-во «Знання» України, 2002. – 40 с.
741. Україна та Азійсько-Тихоокеанський регіон: потенціал співпраці // Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки: монографія / За ред. В. О. Шведа. – К., 2008. – С. 134-214.
742. Уткин А. И. Американская стратегия для ХХІ века / А.И.Уткин. – М.: Логос, 2000.
743. Уткин А. И. Американская империя / А.И.Уткин. – М.: Эксмо, 2003.
744. Філатов М.В. Суспільно-політичні дискусії в США щодо відносин з КНР (2001-2009 рр.). Дис... канд.іст.наук: 07.00.02 / М.В.Філатов; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2012. – 234 с.

745. Франчук Н. С. Політика США в Східній Азії в умовах постбіполярності: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Н. С. Франчук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 19 с.
746. Фукуяма, Фрэнсис. Конец истории и последний человек. – М.: АСТ, 2004 [Электронный ресурс] / Электронная библиотека RoyalLib.ru. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/fukuyama_frensis/konets_istorii_i_posledniy_chelovek.html
747. Цветков И. Крупянко, Арешидзе, США и Восточная Азия: гремучая смесь / И. Цветков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ushistory.ru/blogi-uchastnikov/a/848-Krupyanko-Areshidze-SSHA-i-Vostochnaya-Aziya-gremuchaya-smes.html>
748. Шаклеина Т. В чем «призвание» Америки? / Т.Шаклеина // Международные процессы: журн. теории междунар. отношений и мировой политики. – 2006. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.intertrends.ru/five/003.htm#note1
749. Шаклеина Т. А. Время выбора: имперское искушение / Т.А.Шаклеина // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2003. – № 12. – С. 3–14.
750. Шаклеина Т. А. Современные американские концепции мирового лидерства / Т.А.Шаклеина. – М.: ИСКРАН, 2000.
751. Шахматенко Р.С. Міжнародні відносини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в контексті формування «Тихоокеанської спільноти» (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Шахматенко Роман Сергійович; Дипломатична академія України. – К., 2014.
752. Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: Дис... д-ра політ. наук / О. В.Шевчук. – К., 2009.
753. Шевчук О.В. "Тайванська проблема" в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону: дис... канд. політ. наук / О. В. Шевчук. – Миколаїв, 2002. – 257 с.
754. Шевчук О. В. Тайвань в системі міжнародних відносин США-КНР на сучасному етапі / О. В. Шевчук // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 6. – С.428-438.
755. Шевчук О. В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини: Монографія / О. В.Шевчук. – Миколаїв: «Гліон», 2008. – 448 с.
756. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: Монографія. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. П.Могили, 2010. – 197 с.
757. Шергин С.А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности:70-80-е гг.: Дис... д-ра полит. наук: 23.00.04 / С.А.Шергин. – РАН; Институт Соединенных Штатов и Канады. – М., 1992.
758. Шергін С. О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність. Навч. посібник / С.О. Шергін. – К., Вища школа, 1993. – 91 с.

759. Шергін О.С. Комплексні проблеми інтеграції в АТЕС: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС / С.О. Шергін // Політика і час. – 2007. – №6. – С.24-29.
760. Шергін С. О. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатополосний світ / С.О. Шергін // Політика і час. – 2003. – №5. – С.56-60.
761. Шергін С.О. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму / С.О. Шергін // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С.36-39.
762. Шергін С.О. Тихоокеанська стратегія Вашингтона: від Клінтона до Обами / С.О. Шергін // Дослідження світової політики. – 2011. – Вип. 4 (57). – С.28-36.
763. Шергін С.О., Шаповалов Є.Л. Регіональна інтеграція країн АСЕАН в умовах глобалізації // Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. Навчальний посібник / За ред. Л. Д. Чикаленко. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 628 с. – С.364-393.
764. Ялі М. Х. Розвиток американсько-китайських відносин в умовах світової економічної кризи / М. Х. Ялі // Проблеми міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyuu.edu.ua/vmv/>
765. Япония 90-х: кризис системы или временные сбои / А.И. Кравцевич (отв.ред.). – М., 1998.
766. Япония меняет оборонную доктрину [Электронный ресурс] / BBC. – Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4084000/4084369.stm
767. Япония. Послевоенная государственная политика: вызовы и ответы. – М.: «Восточная литература», 1999. – 318 с.

ВЕБ-САЙТИ

1. American Enterprise Institute. – Access mode: <http://www.aei.org/>
2. Asia News Network. – Access mode: <http://www.asianewsnet.net/index.html>
3. Asia Times online. – Access mode: <http://www.atimes.com/>
4. AsiaOne News. – Access mode: <http://news.asiaone.com/news>
5. Associated Press. – Access mode: <http://www.ap.org/>
6. Association of Southeast Nations. – Access mode: <http://www.asean.org/>
7. BBC News. – Access mode: <http://www.bbc.com/news/>
8. Bilaterals.org. – Access mode: <http://www.bilaterals.org/spip.php?article16123&lang=en>
9. Bloomberg. – Access mode: <http://www.bloomberg.com/>
10. Brookings. – Access mode: <http://www.brookings.edu/>
11. Cempaka ASEAN. – Access mode: <http://cempaka-asean.blogspot.com/>
12. Center for Strategic and International Studies. – Access mode: <http://csis.org/>
13. Central Intelligence Agency. – Access mode: <https://www.cia.gov/index.html>

14. China Daily. – Access mode: <http://www.chinadaily.com.cn/>
15. CNN News. – Access mode: <http://edition.cnn.com/>
16. Consilium.europa. – Access mode: <https://www.consilium.europa.eu/>
17. Council on Foreign Relations. – Access mode: <http://www.cfr.org/>
18. East Asia Forum. – Access mode: <http://www.eastasiaforum.org/>
19. East-West Center. – Access mode: <http://www.eastwestcenter.org/>
20. Federation of American Scientists. – Access mode: <http://fas.org/>
21. Financial Times. – Access mode: <http://www.ft.com/home/europe>
22. Foreign Policy. – Access mode: <http://www.foreignpolicy.com>
23. Global Malaysians Network. – Access mode: <http://www.talentcorp.com.my/malaysians-abroad/global-malaysians/>
24. Global Times. – Access mode: <http://www.globaltimes.cn/index.html>
25. GlobalSecurity.org. – Access mode: <http://www.globalsecurity.org/>
26. IIP Digital. – Access mode: <http://iipdigital.usembassy.gov/#axzz3CNSH2KGy>
27. KOREA. net. Gateway to Korea. – Access mode: <http://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Executive-Branch>
28. Ministry of Foreign Affairs of Japan. – Access mode: <http://www.mofa.go.jp/>
29. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. – Access mode: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/
30. Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea. – Access mode: <http://www.mofa.go.kr/ENG/main/index.jsp>
31. Office of the United States Trade Representative. – Access mode: <http://www.ustr.gov/>
32. Organization of American States. – Access mode: http://www.sice.oas.org/tpd_e.asp
33. People's Daily Online. – Access mode: <http://english.peopledaily.com.cn/>
34. Prime Minister of Japan and His Cabinet. – Access mode: <http://www.kantei.go.jp/>
35. SICE. Foreign Trade Information System. – Access mode: <http://www.sice.oas.org/>
36. Stimson. – Access mode: <http://www.stimson.org/>
37. The Asia Foundation. – Access mode: <http://asiafoundation.org/>
38. The Asia-Pacific Journal: Japan Focus. – Access mode: <http://www.japanfocus.org/>
39. The Economist. – Access mode: <http://www.economist.com/>
40. The Guardian. – Access mode: <http://www.theguardian.com/uk>
41. The Heritage Foundation. – Access mode: <http://www.heritage.org/>
42. The Indo-Pacific Review. – Access mode: www.indopacificreview.com
43. The Nation. – Access mode: <http://www.thenation.com/>
44. The National Institute for Defense Studies, Tokyo, Japan. – Access mode: <http://www.nids.go.jp/english/>
45. The New York Times. – Access mode: <http://www.nytimes.com/>

46. The White House. President Barack Obama. – Access mode: <http://www.whitehouse.gov/>
47. The World Bank. – Access mode: <http://data.worldbank.org/>
48. U. S. Department of Commerce. United States Census Bureau. – Access mode: <http://www.census.gov/>
49. U.S. Department of State. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. – Access mode: <http://www.state.gov/p/eap/index.htm>
50. U. S. Department of State. Daily Press Briefings. – Access mode: <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/index.htm>
51. U.S. Department of State. Secretary of State John F.Kerry. – Access mode: <http://www.state.gov/secretary/>
52. United Nations Conference on Trade and Development. – Access mode: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
53. United States Mission to ASEAN. – Access mode: <http://asean.usmission.gov/>
54. USAID. – Access mode: <http://www.usaid.gov/>
55. Voice of America. – Access mode: <http://www.voanews.com/>
56. World Forum on Chinese Studies. – Access mode: <http://www.chinastudies.org.cn/english.htm>
57. Xinhua net. – Access mode: <http://www.xinhuanet.com/english/>
58. Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики. – Access mode: <http://www.fmprc.gov.cn/rus/>